

DÖRTDİVAN KASABASININ

SOSYAL VE KÜLTÜREL ARAŞTIRMASI

Bolu Dörtdivan Ulusu
Köröglü Yavla Senliği Öze-

t, Kırgızistan
dan da gelen
ak 20 bin ki-
şilik bir
intir.

ANKA
Ağır
la Senli-
tan, Tür-
temi de-

riyatın Ulusu
20
senli-
arın ortak
en olan Körö-
doğup büyü-
arafından bi-
5. Dördi-
D.

ANKA
ararasi
çün-
Yaylası'nda g-

zen-
ken yak-
200 bin ki-
Özbekis-
tan, Tür-
Kırgızis-
tan ve Ka-

Dünya-
nın ortak değerlerinden olan Kö-
roğlu, doğup yaşadığı kabul edilen toprak-
larda anıldı. Şenlikte Orta Asya'dan gelen
konuklar, Kayı Boyu'ndan olan Dörtdivan-
lılar'la, adetlerinin, gelenek ve görenekleri-
ni bir arada yaşatmak için bir araya kat ckti-

Doç. Dr. Tülay UĞUZMAN ER

Şenliği organize eden Dörtdivanlılar Yar-
dınlaşma ve Dayanışma Derneği (DİVAN-
DER) Başkanı Ethem Ertuğ burada yaptığı
konuşmada ünlü halk ve destan kahramanı
Köröglü'nün Türk dünyasının ortak de-
ğerini vurguladı. Dörtdivan-
nın çıkış

DÖRTDİVAN KASABASININ SOSYAL VE KÜLTÜREL ARAŞTIRMASI

Doç. Dr. Tülay UĞUZMAN ER

Ankara - 2000

KÜLTÜR BAKANLIĞI'NIN KATKILARIYLA HAZIRLANMIŞTIR.

SUNUŞ

Güzel ilçemiz Dörtdivan'ın sosyal, kültürel ve ekonomik açıdan gelişmesi amacıyla kurulan Vakfımız, çeşitli kültürel etkinliklere ilave olarak, alanında hazırlanmış bilimsel eserlerden biri olan bu kıymetli eseri siz değerli hemşehrilerimiz ve diğer ilgililerin hizmetine sunmaya karar vermiştir.

Doktora sonrasında hazırlanan ve değerli hocamız Doç. Dr. Tülay UĞUZMAN ER'in çok titiz bir çalışmasıyla meydana gelen bu eserde, hemşehrilerimiz kendi yaşantılarından birer kesit bulacaklardır. Yöremizin sosyal ve kültürel değerlerinin kaybolmaması, onların gelecek kuşaklara aktarılması açısından çok önemli bir eser olan bu kitabın, Vakfımızca bastırılması için müsaadelerini esirgemeyen hocamız Doç. Dr. Tülay UĞUZMAN ER'e sonsuz teşekkürlerimizi sunuyoruz. Bu eser gelecek nesil Dörtdivanlı'lar için altın değerinde bir kaymak olacaktır.

Kitabımızdan faydalananız dileğiyle, Vakıf Yönetimi adına saygular sunarım.

Ethem ERTUĞ
Dörtdivan Köroğlu Kalkanma
ve Dayanışma Vakfı
Başkanı

ISBN : 975-93780-0-0

Baskı & Tasarım : Yücel Ofset Matbaacılık Turizm San. Tic. Ltd. Şti.

Tel : (0.312) 342 31 11-12 • Faks : 341 87 50

ÖNSÖZ

1989-1990 yıllarında, henüz Bolu ilinin Gerede ilçesine bağlı bulunan Dörtdivan Kasabasının o dönemdeki sosyal ve kültürel yapısını, bu yapı içindeki insan ilişkileri ile kasabanın yapısında etkili olan sosyal kültürel değerleri ortaya çıkarmayı ve Türkiye'nin içinde bulunduğu sosyal değişme içersinde söz konusu kasabanın durumunu belirlemeyi amaçlayan bu çalışma; alan araştırması yoluyla ve yerinde gözlem, görüşme, soru kağıdı uygulama, örnek olay vb. veri toplama teknikleri ile istatistiksel çözümlemeler uygulanarak yürütülmüştür.

Araştırma sonucunda elde edilmiş veriler, kasabada iç ve dış dinamiklerin etkisi ile başlamış bulunan sosyal ve kültürel değişme ile bu değişimin insan davranışlarında tutum ve değerler sisteminde sebep olduğu / olacağı değişimleri göstermek üzere bir başlangıç noktası oluşturabilecek niteliktedir.

Bilindiği üzere ülkemiz sosyal değişme açısından bölgelere göre farklılaşmalar gösteren bir yapıya sahiptir. Bu açıdan bakıldığında Bolu ili, Karadeniz Bölgesi'ni temsil eden bir yöre olmakla berebar hinterlandı bakımından İç Anadolu Bölgesi'nden de etkiler almaktadır. Araştırma boyunca, bu yöre halkının sosyal değişme süreci içindeki yeri göz önünde bulundurulmuş, bu süreç içinde sosyal ve kültürel yapıda meydana gelen değişimler, maddî ve manevî alanlar boyutunda incelenmiş, maddî ve manevî kültür kalıpları arasındaki farklılaşmanın daha çok maddî alanlarda belirginlik kazandığı, manevî kültür unsurlarının onu geriden ve gecikmeli olarak izlediği görülmüş ve örneklerle açıklanmaya çalışılmıştır.

1991 yılında, Bolu ilinin bir ilçesi konumuna getirilen Dörtdivan bugün, kent ile ilişkilerinin daha da sıklaşması ve çok yakınından geçen Anadolu Otoyolunun da etkisi ile araştırıldığı yıl olan 1990'dan, kuşkusuz daha farklı bir görünüme sahiptir. Ancak kitaptaki bilgiler "antropolojik şimdiki zaman" ile anlatılmakta ve tamamiyle yörenin o dönemdeki durumu yansıtılmaktadır.

Bu araştırmanın ortaya çıkmasında katkıları bulunan başta dönemin Dörtdivan Belediye Başkanı İsmail Altındağ ve tüm belediye çalışanlarına, yine dönemin Gerede Sıvısı Muzaffer Öztürk ile Hakimi Osman Desteci'ye, Dörtdivan Sağlık Ocağı Personeline, İlkokul ve Lise Müdürleri ile başta Abdullah Aksoy olmak üzere tüm öğretmenlerine ve Tarım Teknisyenliği görevlilerine teşekkür borçluyum.

Kasabaya her gidişimizde çevremizde bir dostluk yumağı oluşturarak bizi evlerine misafir, yaşamlarına ortak etmek üzere âdeta birbirleriyle yarışan, düğün, nişan vb. mutlu günlerinde olduğu kadar ölüm olayını yaşadıkları en kederli anlarında bile bizi aralarına alma inceliği gösteren; bilgi, uygulama, düşünce ve yorumlarını gerek sözlü olarak, gerekse anketlere verdikleri içten cevaplar aracılığıyla en ince ayrıntılarına kadar açmaktan çekinmeyen, bazılarının adlarını kaynak kişi dizininde belirttiğim kişilere gönülden teşekkürü bir borç bilirim.

Anketlerin bilgisayara yüklenmesi, sonuçların analiz ve yorumlanması aşamasın-

da gerçek bir yardımseverlik örneği göstererek katkılarını esirgemeyen yine dönemin ODTÜ Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Anabilim Dalı Başkan Yardımcısı Y.Ziya Özcan ile Araştırma Görevlisi Ayşe Gündüz ve öğrencileri Barış Çakoloz'a minnet duyuyorum.

Araştırma ilerlerken doğal ortamında derleme imkanı bulunan türkü ve ağıtları bantlardan çözümleyerek notaya alan ve nota yazımına dökülmesine sağlayan G.Ü.Gazi Eğitim Fakültesi Müzik Eğitimi Bölümünün o zamanki Araştırma Görevlileri Nedim Yıldız ve Erdal Tuğcular ile çizimleri yapan Yüksel Şahin'e teşekkür ederim.

Böyle bir çalışmanın plânlanmasından sonuçlanmasına kadarki sürede destek ve anlayışlarını benden hiç esirgemeyen kızlarım Gizem Er ve Sanem Er'e, destek vermekle kalmayıp, gözlem ve görüşmelere katılan, fotoğraf çekimlerinde ve anketlerin uygulanmasında yardım eden, dinlediği örnek olayları aktaran Yavuz Er'e teşekkür ederim.

Bu çalışmadan her fırsatta övgü ile söz ederek beni onurlandıran ve araştırmanın yayınlanması konusunda yüreklendiren saygıdeğer hocam Prof. Dr. Orhan Türkdoğan'a, on yıllık bir aradan sonra bu çalışmayı bir yayın haline dönüştürerek bilim dünyasına sunmak üzere çok büyük çabalar harcayan başta Dörtdivan Köroğlu Kalkınma ve Dayanışma Vakfı (DIVANKAV) Başkanı Ethem Ertuğ, Yayın Kurulu Üyeleri Halitullah Özcan, Mehmet Yıldırım ve yönetim ile denetimdeki tüm arkadaşlara ayrıca Dörtdivan İlçesi Kaymakam Vekili Yaşar Coşkun'a ve son derece titiz çalışmaları nedeniyle Yücel Ofset Matbaacılık Tur. San. Tic. Ltd. Şti. sahibi Seyfi Yıldırım'ın şahsında tüm çalışanlarına gönülden teşekkür ederim.

Doç. Dr. Tülay UĞUZMAN ER

15.06.2000

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
ÖNSÖZ	I
İÇİNDEKİLER	III
KISALTMALAR	VII
TABLolar DİZİNİ	IX
GİRİŞ	1

BÖLÜM I TEORİK ÇERÇEVE

A. ARAŞTIRMANIN KONUSU VE AMACI.....	3
B. ARAŞTIRMANIN VARSAYIMI	3
C. UYGULANAN YÖNTEM VE TEKNİKLER	4

BÖLÜM II DÖRTDİVAN'IN TARİHİ VE SOSYO-COĞRAFİ GELİŞİMİ

A. TARİH VE KÜLTÜR	7
B. SOSYO-COĞRAFİ YAPI	8

BÖLÜM III KÜÇÜK TOPLUM VE KASABA İDEOLOJİSİ

A. KASABA ARAŞTIRMALARININ ÖNEMİ	11
B. BÜYÜK VE KÜÇÜK TOPLUM İLİŞKİLERİ	11
C. TARİHİ-KÜLTÜREL SÜREKLİLİK	12

BÖLÜM IV SOSYAL HAREKETLİLİK VE NÜFUS YAPISI

A. YILLARA GÖRE NÜFUS HAREKETLERİ VE DOĞUM-ÖLÜM ORANLARI	13
B. İÇ VE DIŞ GÖÇLER	16

BÖLÜM V SOSYO-EKONOMİK YAPI

A. MESLEKİ DAĞILIM	21
B. ARAZİ DURUMU, TOPRAKLA İLGİLİ DEĞER, GELENEK VE UYGULAMALAR	24
C. SOSYO-EKONOMİK TABAKALAŞMA VE BAŞLICA GELİR GRUPLARI	27
D. BAŞLICA TARIMSAL FAALİYETLER	30
E. HAYVANCILIK	35

F. AVCILIK-BALIKÇILIK-ARICILIK	37
G. YAYLACILIK	37
H. PAZAR-PANAYIR	39
1. Pazar	39
2. Panayır	40
I. ZENGİNLİK VE YOKSULLUK HAKKINDAKİ HALK DÜŞÜNCESİ	41

BÖLÜM VI BOŞ ZAMAN FAALİYETLERİ

A. KADINLARIN BOŞ ZAMAN FAALİYETLERİ	43
B. ERKEKLERİN BOŞ ZAMAN FAALİYETLERİ	44

BÖLÜM VII EĞİTİM VE OKULLAŞMA

A. ÇOCUK VE DEĞERLER SİSTEMİ	49
B. OKULLAŞMA SÜRECİ	50

BÖLÜM VIII AİLE YAPISI

A. AİLE BİÇİMİ	53
B. AİLE VE TOPLUMDAKİ YERİ	54
C. AİLEDE YETKİ VE GÖREV DAĞILIMI; AİLE-İÇİ İLİŞKİLER	55
1. Büyükbaba (Kaynata-kaymbaba)	55
2. Büyükanne (Kayınna-kayınvalide)	57
3. Oğullar	58
4. Gelinler	58
5. Çocuklar-Torunlar	59
Ç. MODERNLEŞME VE AİLE KİMLİĞİ	60

BÖLÜM IX EVLENME VE BOŞANMALAR

A. SOSYAL VE KÜLTÜREL DEĞERLER VE EVLİLİK	65
1. Görtüçülük	65
2. Kız Kaçırma	65
3. Tekeş-Çokeş Evlilik	66
4. İçten-Dıştan Evlenmeler	67
5. Akraba Evlilikleri	67
6. Beşik Kertmesi	68
7. Başlık Parası	69
8. Damat Koyma	70
9. Dinî ve Resmî Nikâh	71

B. EVLENME AŞAMALARI, İNANÇ VE GELENEKLER	71
1. Görücülik, Dünürçülük, Kız Görme, Kız İsteme	72
2. Şerbet	75
3. Başlık	75
4. El Öptürme Günü	75
5. Pırtı	76
6. Nişan	76
7. Düğün	77
Sac Koyma	78
Çeyiz alma	78
Yavuklu gitme	79
Kına Gecesi	79
Gelin alma, nikâh ve gerdek	83
Duvak	87
8. Damat Söylettirme (Güveği gitmek)	88
9. Sıra Davetleri	88
10. Ana-Baba Daveti (Kız Arkası Gitmek)	88
C. BOŞANMA, NEDENLERİ VE BOŞANMAYA OLAN TUTUMLAR	89
1. Çocuk Sahibi Olamama	90
2. Geçimsizlik	91
3. Gurbetçilik	91

BÖLÜM X

DOĞUM VE ÖLÜM GELENEKLER SİSTEMİ

A. YÖREDE DOĞUM VE ÖLÜM İLE İLGİLİ ALGILAMALAR	93
B. DOĞUM İLE İLGİLİ İNANÇ VE DEĞERLER SİSTEMİ	93
1. Çocuk Sahibi Olma Ve Doğum İle İlgili Tutumlar, İnançlar, Gelenekler	93
2. Lohusa ve Bebek Ziyaretleri	98
3. Kırklama İşlemi	99
4. Kırk Uçurma	99
5. Beşik İçi	99
6. Oğul Tutma	101
C. ÖLÜM İLE İLGİLİ İNANÇ VE DEĞERLER SİSTEMİ	101
1. Ölüm Öncesi	102
2. Ölüm Sırası-Ölüm Olayının Duyurulması ve Gömülmeye Hazırlık	102
3. Gömülme İşlemi ve Ölünün Ardından Yerine Getirilen Görevler	104

BÖLÜM XI

DİNİ HAYAT

A. DİNİN KASABADAKİ ÖNEMİ	107
B. DİNDERLAŞMA SÜRECİ	107

C. DİNİ DEĞER-İNANÇ VE GELENEKLER SİSTEMİ	109
1. Hoca ve Statüsü-Hocaya Karşı Görevler	109
2. Sünnet Pratiği ve Gelenekleri	109
3. Ahret Kardeşliği	111
4. Dinsel Nitelikli Günler ile İlgili Gelenekler	112
5. Türbeler	114
6. Yağmur Duası	115
7. Diğer İnançlar ve İşlemler	116

BÖLÜM XII

SAĞLIK VE HASTALIK SİSTEMİ

A. HASTALIKLARA KARŞI TUTUMLAR	119
B. BAŞLICA HASTALIK TÜRLERİ	122
C. NÜFUS PLÂNLAMASI	123

BÖLÜM XIII

SOSYAL DEĞİŞME

A. GELENEKSELLİK-MODERNLEŞMEYE OLAN TUTUMLAR	125
B. MADDİ VE MANEVİ KÜLTÜR FARKLILAŞMALARI	126

SONUÇ	131
YARARLANILAN KAYNAKLAR	133

EKLER

EK A Örnek Olay ve Anlatımlar	139
EK B Bolu ve Dörtdivan Haritaları	143
EK C Ek Tablolar	145
EK Ç Anket Formu Örneği	155
EK D Kaynak Kişi Dizini	159
EK E Çizimler	161
DİZİN	167
NOTALAR DİZİNİ	168
EK F Notalar	169
EK F Fotoğraflar	171

KISALTMALAR

A.F	: Anket Formu
a.g.e.	: Adı geçen eser
"a.g.m."	: Adı geçen makale
B.	: Bekâr
Bkz.	: Bakınız
Ç.	: Çizim
D.	: Dul
E.	: Evli
Ek. T.	: Ek Tablo
F.	: Fotoğraf
İ.O.	: İlkokul
K.K.	: Kaynak Kişi
L.	: Lise
N.	: Nota
O.O.	: Orta Okul
O.Y.	: Okur-Yazar
O.Y.Y.	: Okuma-Yazma Yok
Ö.O.	: Öğretmen Okulu
Ö.O.A.	: Örnek Olay ve Anlatımlar
Ö.Y.	: Öğrenimi Yok.
T.	: Tablo
Y.	: Yerlisi
Y.D.	: Yerlisi Değil
Y.O.	: Yüksek Okul

TABLOLAR DİZİNİ

	Sayfa
T.1. 1965-1985 Yıllarına Göre Dörtdivan Kasabası İle Köylerindeki Nüfus Hareketleri	13
T.2. 1989 Yılı Dörtdivan Nüfus Piramidi	15
T.3. "Yurt Dışında Çalışan Yakınlarınız Var mı?" Sorusuna Verilen Cevaplar	17
T.4. Yurt Dışında Çalışan Yakınların Hane Bütçesine Katkıları	17
T.5. Göç Arzusu	18
T.6. Göç Arzusunun Nedenleri	18
T.7. Kasaba Merkezindeki İşyerleri ve Sayıları	22
T.8. "Mesleğiniz nedir?" Sorusuna Verilen Cevaplar	23
T.9. "Çiftçilik İdeal Bir Meslek midir?" Sorusuna Verilen Cevaplar	23
T.10. "Çiftçilik İdeal Bir Meslek Değil İse Ne Tür Bir Meslek Düşünürdünüz?" Sorusuna Verilen Cevaplar	24
T.11. Arazi Büyüklüğüne Göre Hane Sayısı	28
T.12. Arazi Dağılımı	28
T.13. Toplumsal Tabakalaşma	29
T.14. Toprak Büyüklüğüne Göre Araziyi Genişletme Arzusu	30
T.15. Yetiştirilen Ürünlerin Kapladığı Alan	30
T.16. "Yeni Ziraat Tekniklerini Kullanıyor musunuz?" Sorusuna Verilen Cevaplar	31
T.17. Sahip Olunan Tarım Araç-Gereçleri	31
T.18. Tarım İlaçları ve Sun'î Gübre Kullanımı	32
T.19. Ziraat Alanındaki Yeniliklerin Öğrenilme Kaynakları	32
T.20. Tasarruf Yönelimi	34
T.21. Yörenin Büyükbaş Hayvan Varlığı	35
T.22. Yörenin Küçükbaş Hayvan Varlığı	36
T.23. Kaynak Kişilerin Kendilerini Ait Gördükleri Sınıf	41
T.24. "Dörtdivan'daki Kahvehaneler Sizi Tatmin Ediyor mu?" Sorusuna Verilen Cevaplar	45
T.25. Kaynak Kişilerin Kahvehane Sayısının Artmasına Taraftar Olup Olmadıkları	46
T.26. Kahvehanelerin Günlük Yaşama Yararının Olup Olmadığı	46
T.27. Kahvehanede Yapılan Etkinlikler	46
T.28. Kız Çocukların Hangi Okul Kadar Okumalarına Taraftar Olunduğu	50
T.29. Kaynak Kişilerin Kendi Çocuklarının Hangi Okula Kadar Okumalarına Taraftar Oldukları	51
T.30. Ailede Otoritenin Kimde Toplandığı	55
T.31. Babanın Olmadığı Durumlarda Otoritenin Kimde Toplandığı	56
T.32. "Ailenizde Boşanma Olayı var mı?" Sorusuna Verilen Cevaplar	90
T.33. Ailelerin Sahip Oldukları Çocuk Sayısı	94

T.34.	"Gençlerin Dinî Terbiyelerinde ve Dinî Kurallara Uymalarında Son Yıllarda Bir Değişme Görüyor musunuz?" Sorusuna Verilen Cevaplar	114
T.35.	Gençlerin Dinî Terbiyelerinde ve Dinî Kurallara Uymalarında Son Yıllarda Bir Değişme Olduğunu Düşünenlerin Belirttikleri Nedenler	114
T.36.	Kaynak Kişilere Göre Hastalık Nedenleri	120
T.37.	Hastalıklar Sırasında Daha Çok Kime ya da Nereye Başvurulduğu	121
T.38.	Kırık, Çıkık, Cin Çarpması ve Cinnet Getirme Gibi Hastalıklarda Daha Çok Kime ya da Nereye Başvurulduğu	121
T.39.	Yörede Sağlık Ocağında Bildirimi Zorunlu Hastalıklar	122
T.40.	Kaynak Kişilerin Sahip Oldukları Eşyalar	126

GİRİŞ

Dörtdivan'ın sosyo-kültürel araştırması, ülkemizde gerçekleştirilmiş bulunan çok az sayıdaki kasaba araştırmalarının tipik bir örneğini teşkil etmektedir. Günümüzde, bölgelere göre yapılan kasaba araştırmaları; kent ile köy arasında geçiş dönemini temsil eden bir odak noktasını oluşturur. Robert Redfield'in "Küçük ve Büyük Toplum" şeklinde ifade ettiği sınıflandırmada, kasabalar daha ziyade cemaat (community) niteliğini sürdüren bir kimliği yansıtır. Bu nedenle, bu araştırma boyunca Dörtdivan, kasaba kategorisi içinde düşünülmektedir.

Gerçekte Dörtdivan, temsil ettiği maddi ve maddi olmayan kültür unsurları, inanç ve değerler sistemi, akrabalık, aile yapısı, zirai ve ekonomik örgütleriyle bütünleşmiş geçiş dönemi kimliğini taşıyan bir sosyal yapıyı ortaya koymaktadır.

Günümüzde, kentleşme ve sanayileşme sürecinin itici gücü olan teknolojinin, kırsal alanlara kadar girmesi ve yarım yüzyıla yakın bir dönem içinde, bölgelerin niteliklerine göre, belirli ölçüler içinde sosyo-kültürel dalgalanmalara yol açması, yerli kültürel hareketlerin (nativistic movements) sosyal direnmelerine rağmen, biçim ve içerik açısından önemli farklılaşmalara yol açmış bulunmaktadır. Dörtdivan da doğal olarak bu oluşumdan kendisini kurtaramamış, bu sebeple kent hayat tarzı, kısmen olsa da modernleşme süreci, maddi kültür alanında etkileşimini kasabada da göstermiştir. Buzdolabı, televizyon, Almanya'da çalışanların yolladıkları video; çamaşır makineleri, market tipi dükkânlar, oto yedek parçacıları, lokantalar, tamirhaneler kent türü yeni gelişimlerin izlerini taşımaktadır. Bütün bunlara karşın, maddi kültürü besleyen değer ve inançlar, önergeler, tutum ve normlarda aynı düzeyde bir farklılaşma olduğu tezi savunulamaz. Bu tür manevî kültür kompleksi, temelde orijinal niteliğini sürdürmektedir. Hatta denilebilir ki, bu araştırmanın belirgin özelliği (leitmotifi) bir çeşit altyapı kimliği taşıyan bu manevî kültür kalıplarının sosyolojik kategorileşmelerini açıklığa kavuşturmadır.

Bu tür bir yaklaşım, araştırmanın amacını belirleyen maddi ve manevî kültür unsurları arasındaki farklılaşmanın derinliğine dikkatimizi çeken varsayımımızın, can alıcı noktasını da teşkil eder.

Gerçekte Dörtdivan, çok zengin kültür boyutları olan değer ve inançlar sistemini koruyan, muhafazakâr bir zihniyeti yansıtırken; tarım alanında yeniliklere açık olup teknik oluşumları kullanmaktan uzak kalmamaktadır.

Bu çelişkili yapı, yani "manevî kültürde değişmeye karşı olumlu bir tutum belirlemeden maddi kültürde yeniliklerin ilerlemesi mümkün olamaz" tarzındaki genel yargılar, tez boyunca açıklanması gereken hususları teşkil etmiştir. Şöyle ki, teknoloji faydalılığı ve etkinliği gibi iki özelliği ile ilkin bir yenilik dalgası olarak kitleleri sarsmakta ve kabul edilip-edilmemesi hususunda herhangi bir düşünceye ve rasyonalizasyona fırsat vermeden zihinleri istilâ etmektedir. Teknolojinin dünyamıza kazandırdığı hız ve tempo yanında, iletişim araçlarının bir ağ gibi kitleleri etki altına alması, manevî kültürün norm, değer ve inançlar süzgecinden geçmeden kabulüne yol açmaktadır. Dörtdivan bugün bu tür bir marjinal nokta özelliği taşımaktadır.

Teknik gelişim ve iletişim; kitleleri çekim merkezlerine doğru hızla sürüklenme özelliğine de sahip olduğu için, bugün ülkemizde kırsal alanların boşalması diye ifade ettiğimiz köklü bir göç dalgasıyla karşı karşıya bulunmaktayız. Tarihi İpek Yolu üzerinde bulunan Dörtdivan'dan da başlatılan bu göçler, onu ilkin Ankara ilinde kolonileşmeye doğru itmektedir. Bu sebeple, kentleşme sürecinin estirdiği dalgalardan kendisini kurtaramayan bir kısım Dörtdivanlılar, Ankara'da ticarî ve iktisadi yapılaşmayı da gerçekleştirebilmişlerdir. Gerçekte Ankara; İstanbul, İzmir, Bursa gibi

illerden daha farklı olarak, daha ziyade il bazında değil de ilçe ve kasaba bazında kolonileşme sürecini temsil eden, bir yapıyı ortaya koymaktadır. Bu, Ankara'ya özgü bir niteliktir. Ülkenin başkenti olması, yöneticiler arasında bağlantıyı sağlayan yakınlarının bulunması, hemşehrilik dayanması, hatta nepotik nitelikteki örgütlemeler, bu akışı kanalizasyonla etmektedir.

Dörtdivan'ın Ankara ile böyle bir sosyal yakınlığı vardır. Bu nedenle Dörtdivan-Ankara arasında kurulan çizgi, kasabanın kente, kentin de kasabaya yönelik tutum ve zihniyet değişimlerini belirlemektedir.

Hem hız ve tempo özelliği taşıyan teknik değişimler hem de Ankara ile olan bu bağlantılar, bir zaman-aşımı (over-time) süresi içinde manevî kültür yapısının direnç noktalarını yumaşatacaktır. Ancak, şu anda Dörtdivan manevî kültür unsurlarıyla kendine özgü karizmasını muhafaza etmektedir.

Bu tez ile maddî yapının temellerinde yatan ve bin yılı aşan manevî kültür unsurlarının gerçek kimliği ortaya konmaya çalışılmaktadır.

BÖLÜM I

TEORİK ÇERÇEVE

A. ARAŞTIRMANIN KONUSU VE AMACI

Bu araştırma Dörtdivan kasabasını oluşturan iki merkez mahalle ve otuz köyden oluşan topluluğun, 1989 ve 1990 yıllarındaki sosyal ve kültürel yapısını, bu yapı ile ilgili olan insan ilişkilerini ve sosyal değerlerini konu edinmektedir.

Coğrafi konum bakımından Batı Karadeniz Bölgesi'nde yer alan Bolu ilinin Gerede ilçesine bağlı, yedi ve on yedi kilometrelik iki ayrı yol ile E5 karayoluna varılabilen bir yörede kurulmuş bulunan kasaba; bağlı bulunduğu il ve ilçeye paralel olarak, çevre il ve ilçelerine göre farklı bir görünüm arz etmektedir. Bolu'yu diğer illerden ayırt eden en önemli özellik, kültürel varlıkların, tarihi oluşum doğrultusunda bu yörede büyük ölçüde korunmuş olmasından kaynaklanmaktadır.

İçinde bulunulan yüzyılda hemen her toplumu ve topluluğu belirli ölçülerde etkilemekte olan kentleşme sürecinden Bolu ve Dörtdivan da kendi payına düşeni almakta, değişimlerden etkilenmekte ancak, bu yörede yaşayanlar, sahip oldukları değer ve inançlar sistemini koruma açısından yoğun bir çaba sarfetmektedirler. Ancak Dörtdivan yaşamına son yıllarda önemli ölçüde girmiş bulunan mevsimlik-süreklilik, iç ve dış göçler ile kitle iletişim araçları vb. çeşitli etkiler, bir sosyal ve kültürel değişme sürecini başlatmıştır.

Bütün bu nedenlerle seçilmiş bulunan yörede yürütülen araştırmanın amacı; hızlı teknolojinin ve değişme normlarının yörede ağırlıklı bir etkinlik kazanmasından önce yörenin kökü çok eskilere uzanan kültürel varlıklarını tespit etmek, başlanış bulunan sosyal ve kültürel değişmeyi ve bu değişimin insan davranış, tutum ve değerler sisteminde sebep olacağı değişiklikleri gösterebilecek bir hareket noktası belirlemektir.

Bu araştırma ile elde edilen ve yörede sürekliliğini korumakta olan kültürel değerlerin ülkemizin diğer yörelerinde tespit edilmiş bulunanlarda gösterdiği benzerlik ölçüsünde ve aralarında kurulan bağlantı oranında, Türk Kültürünün tarihi gelişim çizgisini belirleyen önemli kod noktalarının elde edilmesine de imkân verebilir. Kültürel varlıklar arasındaki benzerliklerin tespitinin, kültürel konfigürasyon adı verilen daha büyük ölçüdeki genelleştirmelere varılmasını kolaylaştıracak antropolojik bir gerçek olduğu bilinmektedir.

B. ARAŞTIRMANIN VARSAYIMI

Bilimsel bir araştırma herşeyden önce olaylar arasında neden-sonuç bağı kurmak suretiyle genel kavramlara ulaşmaktır. Türk Sosyolojisinde Prens Sabahattin'in görüşü doğrultusunda, Selâhattin Demirkıran ve arkadaşlarıyla başlayan köy araştırmalarına yönelik incelemeler, zamanla çoğalarak zengin bir sosyal araştırmalar arşivi meydana getirecek sayıya ulaşmıştır. Bütün bu incelemelerin teker teker gözden geçirilmesi sonucunda, çalışmaların ortak noktasının, "monografik" araştırma çerçevesi içinde oldukları ve köylerin genel özelliklerinin sergilenmesi amacını taşıdıkları kanısına varılmaktadır.

Sosyal araştırmalar alanının ilk dönemleri hakkında günümüz araştırmacılarına yararlı ve çeşitli bilgiler vermesi bakımından çok olumlu bulunan bu çalışmalar, bilimsel bir hareket noktasına dayanmamaları ve bilimsel bir yol izlemiş olmamaları bakımından eleştiri almaktadırlar.

1950 yıllarından başlayarak köy araştırmaları daha çok Amerikan Sosyolojisinden etkilenmek suretiyle metodik bir kimlik kazanmaya başlanmış, İbrahim Yasa, Paul Stirling, Paul J. Magnarel-

la, Nermin Erdentuğ, Orhan Türkdoğan, Cahit Tanyol, O. Cavit Tütengil, Mübeccel Kıray, Özer Ozankaya vb. birçok yerli ve yabancı bilim adamı, Türkiye'nin çeşitli köy ve kasabalarında bilimsel nitelikli araştırmalar sürdürmüşlerdir.

Bunların bir kesimini sanayileşme gibi önemli teknolojik değişimin bir sahil kasabasına olan etkisini, bir kesimi kapalı bir köy toplumuna yüksek bir eğitim kurumunun getirebileceği değişimleri, bir kesimi ise toplumun dış ve iç dinamikler karşısında kazanmış olduğu sosyal hareketliliği ele almışlardır.

Bu araştırma da, aynı paralelde olmak üzere bir kasabanın iç ve dış dinamikler çerçevesinde bazı sert kültür (hard culture) özelliklere rağmen - tedricî değişme sürecine yöneldiğini bize açıklamaktadır. Araştırma yöresinde dış dinamikler daha ziyade gençlerin eğitim süreci sonunda kazanmış oldukları yeni kültürel özelliklerin yanı sıra Ankara-İstanbul ve çevre illerle olan ticarî ve kültürel ilişkileri; iç dinamikler ise iletişim araçları ve dış dinamiklerin etkisiyle bireylerde beliren empati ve yeniliğe olan olumlu tutum ve davranış biçimlerinin yoğunlaşmasıdır.

Dörtdivan, teknolojik değişme ve dinamik kentleşme sürecinin etkisi altında, yumuşak kültür dokusunu gündeme getirmek üzere "kabuğunu kırmış" durumdadır. Araştırmanın varsayımı bu değişme sürecinin henüz "erken değişme" boyutunda bulunduğu, maddî alandaki değişmelerin hızının, manevî alandakilerden daha fazla olduğudur.

C. UYGULANAN YÖNTEM VE TEKNİKLER

Dörtdivan araştırması alan araştırması yöntemi ile gerçekleştirilmiş bir çalışmadır. 1960-1965 yılları arasında Bolu ve Dörtdivan yöresinde yaşayarak söz konusu yerleri yakından tanıma imkânı bulmuş olan araştırmacı, aradan yirmi dört yıl geçtikten sonra 1989-1990 yıllarını kapsayan dönemde, yörenin kültürel değerlerini ve kimliğini ortaya koymak amacıyla, belirli dönemlerde Dörtdivan halkı arasında yaşayıp, gözlem ve görüşmelerini sürdürmüştür. Araştırmacı bu yolla bir yandan sosyal değişme frekansını bir yandan da kültür ve değerler katmanında beliren farklılaşmaları tespit etme imkânını elde etmiştir.

Antropologlar tarafından zaman aşımı (over-time) olarak ifade edilen bu iki dönemin, hemen her araştırmacı için paha biçilmez bir fırsat sayıldığı bilinmektedir. Böyle bir fırsatı elinden geçince değerlendirmeye çalışan araştırmacı, yörede bulunduğu her anı en iyi şekilde kullanmaya çalışmış, halkın günlük yaşamına, nişan, düğün, ölüm törenlerine bizzat katılarak gözlemlerini sürdürmüş, o an için böyle bir imkân bulunamayan konularda mülâkat (görüşme) tekniklerine başvurmuş, konularla ilgisi bulunan örnek olayları dinleyerek kaydetmiştir.

Araştırma belli bir noktaya gelip, yöre ve inceleme konuları hakkında yeterli bilgiler kazanıldıktan sonra bir anket formu hazırlanmış, bu form toplumsal tabakalaşma, yaş, cinsiyet gibi çeşitli değişkenler ile otuz iki köyü temsil edebilecek birimlere dikkate alınarak, kısmen önceden eğitilmiş bulunan köy ilkokullarında görevli öğretmenler aracılığıyla, kısmen de araştırmacı tarafından doldurtulmuştur.

Yukarıda da belirtildiği gibi araştırma süresi boyunca katılımcı gözlem, görüşme (mülâkat), anket uygulama ve örnek olay teknikleri kullanılarak yürütülmüş bulunan Dörtdivan araştırması, öncelikle sosyal antropolojik alanda bir saha araştırmasıdır.

Her dört tekniğin belirli durumlarda kullanılması suretiyle Dörtdivan'ın kültürel topoğrafyasını ortaya çıkarmaya çalışan bu araştırma girişiminin, sosyologların belirttiği ve "çok değişkenli batarya" adını verdikleri yöntemlerin "doğrulanabilirlik ve geçerlilik" ilkelerinin tespiti konusunda yararlı olacağı kanısındayım.

Araştırma verilerinin toplanmasından sonra bir değerlendirme ve yorumlama işine girilmiş, yörede doldurtulan anketlerdeki bilgiler O.D.T.Ü. Fen Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Anabilim Dalında görevli uzmanların katkı ve yardımlarıyla bilgisayara yüklenmiş, istatistiksel teknikler uygulanarak tablolar oluşturulması bu yolla sağlanmıştır.

BÖLÜM II

DÖRTDİVAN'IN TARİHİ VE SOSYO-COĞRAFİ GELİŞİMİ

A. TARİH VE KÜLTÜR

Toplamları konu alan bir bilim olan sosyoloji ile, toplumların birbirleriyle olan ilişkilerini, geçişlerini, yaşadıkları önemli olayları inceleyen bir diğer bilim olan tarih arasında yakın bir ilişkinin var olduğu bilinmektedir. Her iki sosyal bilim de birbirlerinin bulgu ve yorumlarından büyük ölçüde yararlanmaktadır.

Araştırma birimini teşkil eden Dörtdivan'ın, tarihîlik niteliğini sürdüren bir kasaba olduğu ve bin yılı aşkın tarihî bir oluşuma sahip olduğu bilinmektedir.

Bu tarihî çizgi içinde kasabanın iç yapısı incelendiğinde, dinî, ahlâkî norm ve inançlar sistemi gibi manevî kültür varlıklarının yanında, ziraî ve iktisadî yönelim biçimlerinin de tarihîlik niteliklerini korumakta oldukları; Dörtdivan'da manevî kültür kalıpları ile maddî kültür varlıkları arasında tarihî bir bütünleşme olduğu açıkça görülmektedir. Bu yüzden maddî nesneleri belirleyen ve onların temelinde yatan kültür önermelerini, kültürel inanç ve değerleri göz önüne almadan kasabanın gerçek kimliğini ortaya koymak mümkün değildir.

Günümüzde daha ziyade March Bloch ve arkadaşları tarafından yönlendirilen "Tarihselci Okul"un hareket noktası da budur. Bu okulun mensupları, tarihî olguları sosyolojik, antropolojik içerik kazandırmak suretiyle sosyal tarih anlayışının felsefesini ileri sürmüşlerdir.¹

Bu incelemede, Tarihselci Okula tamamiyle bağlı kalmamak kaydıyla da olsa, tarih ve sosyoloji olayları arasındaki karşılıklı etkileşime dikkat çekilmek istenmektedir. Toplamların zaman perspektifi içindeki oluşumunu inceleyen tarih felsefesi, bizim için bu araştırmanın henüz sınırlarına ulaşmadan terkedilmesi gereken bir yaklaşımdır. Ancak tarihselci yöntem, tarihî olguları - ki bu araştırmada dinî ve kültürel sistemleri yansıtmaktadır- sosyoloji ve antropoloji bilimlerinin ışığı altında tüm dinamikleriyle ortaya koyabilir.

Dörtdivan, adındaki anlam da dahil olmak kaydıyla, maddî ve manevî kültür varlıkları ile tarihîlik niteliğini sürdürmekte olan bir Türk kasabasıdır. Ne doğal afetler gibi tektonik bir olay sonucunda, ne de sanayileşme süreci sonunda ortaya çıkmış yeni ve yapay bir oluşum değildir. Dörtdivanlıların, Orta Asya'dan Anadolu'ya, Kafkaslar'a, hatta Balkanlar'a kadar uzayan geniş bir alanda yaşadığı iddia edilen Köroğlu tipolojisine gerçek anlamda sahip çıkmaları ve onunla âdetta gurur duymaları da bu durumun göstergesidir. Dörtdivan halkının bu tutumu ve yörede halen yaşamakta olan bazı kimselerin kendilerini "Köroğlu'nun Torunu" olarak tanıtmaları; tarihî vesikalarla da desteklenmektedir. Nitekim tanınmış Oğuz Tarihçisi Faruk Sümer, yeni bir inceleme-sinde Köroğlu'nun Dörtdivanlı olduğu tezini ileri sürmektedir.

Dörtdivan halkı, giyim kuşamları ve kullandıkları araç-gereçlerin yanı sıra zengin manevî kültür miraslarıyla da gerçekten köktü binlerce yıl öncesine giden tarihî bir boyutun önemli bir kesitini günümüze aktarmış bulunmaktadır.

Bolu yöresine ilk yerleşenlerin kimler olduğu kesin olarak bilinmemekle beraber, bu yörede ilk olarak Protohititler'in yaşadığı sanılmaktadır. Ancak İskender'in ölümünü izleyen dönemde Bolu yöresinde bağımsız bir Bithynia devleti kurulduğu Paphlagonia ile Bithynia arasında sınır

1 Marc Bloch-Benjamin Leopold, *Tarihin Savunusu ya da Tarihçilik Mesleği*. Çeviren : M.Ali Kılıçbay, Ankara:1985.

oluşturan Filyos ırmağının kıyısında yer alan eski Bolu'nun, Bthynion adı ile anıldığı bilinmektedir².

I.Ö. 1. yüzyılda Bithynia Krallığı'nın Roma'ya bağlanmasıyla Bolu yöresi de Roma yönetimine girmiş, kent bu dönemde Claudiopolis adıyla anılmaya başlanmıştır.

313'de Hristiyanlığın Roma İmparatorluğu'na resmen kabul edilmesinden sonra piskoposluk haline getirilen Bolu, İmparatorluğun bölünmesinin ardından (395), Bizans sınırları içinde yer almıştır.

Elverişli doğal konumu nedeniyle VII. ve IX. yüzyıllardaki İslâm akınlarından korunan Bolu, XIII. yüzyılda Anadolu Selçukluları'nın, daha sonra da İlhanlılar'ın ellerine geçerek Osman Gazi döneminde (1299-1324) Konur Alp tarafından Osmanlı topraklarına katılmış ve sancak merkezi yapılmıştır. 1324-1692 döneminde Bolu'yu yöneten sancak beyleri arasında Konur Alp, Gündüz Alp, I. Süleyman (Kanunî) ve Zor Mustafa Paşa dikkati çekmektedir.

Bu dönemde bir ara İsfendiyoğulları'nın istilâ ettiği Bolu, 1692'de sancak beyleri yerine atanan voyvodalarca yönetilmiş, 1811'de, II. Mahmud tarafından voyvodalık kaldırılınca Bolu Viranşehir adıyla yeniden sancak olmuştur.

1864 yılında Kastamonu eyaletinde bağlanan Bolu Sancağı, II. Meşrutiyetten Cumhuriyet dönemine kadar bağımsız bir sancak olarak yönetilmiş, Cumhuriyetin kurulmasından sonra il merkezi olmuştur³.

Bu kronolojik tablo içinde Protohititler ve Hattiler'den itibaren önemli uygarlıkların izlerine sahne olan Bolu ili içinde yer alan araştırma bölgemizin, en geç⁴ XII. ve XIII. yüzyıllarda Türkleşmeye başladığı ve bugün otokton bir halk olarak saflığını sürdürmekte olduğu görülmektedir.

B. SOSYO-COĞRAFİ YAPI

1071 yılından sonra, Anadolu'ya hızla yayılan atlı göçebe Türkler pek çok bölgeyi ele geçirek Ege denizine kadar ulaşmışlardır. Türkler ile Bizanslılar'ın karşı karşıya geldikleri Bolu yöresi bu bakımdan ayrı bir örnek taşımaktadır⁵.

İslâmiyeti kabul etmiş bulunan atlı göçebe Türkmenler sınır bölgelerinde iskân ettirilerek, hem bağlı bulundukları devlete bir güvence sağlamakla, hem de Bizans topraklarına düzenledikleri sürekli akınlarla bu yörelerde Türkleştirme ve İslâmlaştırma misyonunun oluşturulmasını kolaylaştırmakta idiler. Atlı göçebe akınları bu anlamıyla maddî ve manevî kültür varlıklarının Anadolu'ya taşınmasında ayrı bir görev de yüklenmiş bulunmaktadır. Bu süreç içinde Ahilik

2 Bu konu ve Bolu adının kaynağı ile ilgili geniş bilgi için bkz.

Mehmet Zeki Konrapa, **Bolu Tarihi**, Bolu : 1964, s. 25.

İslâm Ansiklopedisi, İstanbul: 1961, Cilt II, s. 707-709.

Yurt Ansiklopedisi, Türkiye İli. Dünü Bugünü Yarını. İstanbul : 1982, Cilt:II, s. 1457.

Bolu İl Yıhı, İstanbul : 1968, s. 161.

3 **Ana Britanica Genel Kültür Ansiklopedisi**. 1986-1987. Cilt:IV, s.402

Yurt Ansiklopedisi, Cilt:II-III, s.1470-1471, 1506,1507.

Cumhuriyetin 50. Yılında Bolu. 1973 İl Yıllığı, Bolu:1973, s.1-14

4 Bir ara Anadolu'ya akınlar yapan Kimmerler'in de Türk oldukları, bu vesile ile Kimmer ve İskit Türklerinin 1071 Malazgirt Savaşı'ndan asırlarca önce (M.Ö. 1000-534 yılları arasında) Önasya dünyasına göç ederek geçici de olsa birer Bozkır Devleti kurmuş olduklarını ileri süren bir tez için bkz. M. TANER Tarhan "Eskiçağda 'Kimmerler Problemi'", Türk Tarih Kurumu Basımevi: 1979. s. 355-369.

5 **Yurt Ansiklopedisi**, Cilt: III, s.1506.

normlarının teşekkülü iktisadî dayanışmayı; Yesevîlik, Bektaşîlik ve Bayramîlik gibi inanç sistemleri de manevî yapıyı sembolleştirmeye başlamıştır. Bu dönemde Anadolu'ya yerleşen atlı göçebeler bir yandan yerleştikleri yeni topraklara kendilerine özgü bir biçim verirlerken diğer yandan devraldıkları topraklarda yerleşik bir düzene geçiyorlardı.

Toprak ve insan arasındaki bütünleşme, atlı göçebe uygarlığının hem vatan oluşturmaya hem de toprağı işleme anlamında köylülük bilincinin doğmasına yol açmıştır. Ratzel ve Hamilton'tan⁶ beri bilinen sosyo-coğrafi dağılım, bir anlamda kültür-toprak uyumunu da doğurmaktadır. Divanü Lûgat-it Türk'te Kaşgarlı Mahmud'un belirttiğı "Toprak verilir, töre verilmez" anlamındaki manevî şuur, zamanla Türk toplumunun yerleşim felsefesini etkileyerek-toprağı da, törenin de verilemeyeceğı fikrini günümüze kadar getirmiştir.

Sosyo-coğrafi ilişkiler sistemi, bir anlamda vatanlaşan toprağa, kültür değerleri ile saygınlık kazandırma sürecidir.

Dörtdivan'ın kültür değerleri ile norm ve inançlarında beliren birçok olgunun temelinde bu toprak-insan ilişkilerinin önemli etkisinin bulunduğu gözlenmektedir. Araştırmalar sırasında tespit edildiğı gibi Dörtdivan'da toprak çok zorda kalmadıkça satılmamakta, toprağı satmak, atalara yapılmış bir saygısızlık olarak algılanmaktadır. Toprağın sosyalleşmesi süreci içinde düşünülebilecek bu tutum ve davranışlar, yörede halen etkinliğini sürdürmektedir.

6 Pitirim A.Sorokin. *Çağdaş Sosyoloji Teorileri*. Çeviren: M. Raşit Öymen. İstanbul: 1975, Cilt:1, s.107-124.

BÖLÜM III

KÜÇÜK TOPLUM VE KASABA İDEOLOJİSİ

A. KASABA ARAŞTIRMALARININ ÖNEMİ

Sosyoloji literatüründe XIX. yüzyıldan itibaren dikatomik (ikiz bölümlü) bir sınıflama geleneğine tanık olunmaktadır. Bunlar önce Tönnies'de cemaat ve cemiyet, Durkheim'de organik-mekanik, Redfield'de ise küçük ve büyük toplum geleneği biçiminde sınıflandırılmaktadır. Genellikle bu sınıflandırmada ilk toplum biçiminden ilerleme ve gelişme sonucu ikinci toplum biçimine bir yöneliş görülmektedir¹. Aksine, geriye dönüş pek söz konusu değildir. Bu dikatomik yapıda ilk toplum tipi doğal, kan bağılığına dayalı ve akrabalık ilişkilerinin bir örüntüsü şeklinde göze çarpar. İkinci toplum tipi ise doğallığını yitirmiş, rasyonel ilişkilere dayalı ve yapay bir kuruluştur. İlerlemenin boyutu tek yönlüdür ve süreklilik gösterir.

Köyler; aile, komşuluk ve gerçek kan bağına dayalı mahalli kuruluşlardır. Kentler, devlet ve millet yapısı ise rasyonel ilişkilerin ürünü olup kozmopolit yığınları oluştururlar. Bunlar, tarihsel niteliği olan ve toplumların prototipi veya arkaik yapısını temsil eden ilk toplum biçimleridir.

"Kasaba" adı verilen kuruluş biçimi ise böyle bir sınıflamada daha ziyade geçişli (intikal) birimler olarak kabul edilebilir. Kasabalar, yörelerindeki kent, yol, iletişim araçları ve sanayi odak noktalarına göre "Büyük Toplum"a dönüşümü gerçekleştirebilirler. Kasaba için "Küçük Topluma dönüş" pek nadir gerçekleşebilen bir olgudur. Bu araştırmada Dörtdivan modeli ile temsil edilen kasabalar, tüm nitelikleri ile ele alındığında ne "Küçük Toplum" ne de "Büyük Toplum" özelliklerine sahip değildir. Türkiye'nin coğrafi konumu ve sanayileşme kimliği ele alındığında "Kasaba" kuruluşunun bir gerçek olduğu açıkça görülmektedir.

Bu birimleri köy ve kent oluşumu içinde ele almak, sosyal antropoloji açısından çoğu kez yararlı sonuçlar doğurabilir. "Kasaba" kendi gerçekliği içinde hem tarihsel perspektifinden hem de kültürel değer yönelimi bakımından yorumlanmalıdır. Bu tür bir açıklama tarzı "Kasaba ideolojisi" adı verilebilecek yeni bir bakış açısını belirlemektedir.

B. BÜYÜK VE KÜÇÜK TOPLUM İLİŞKİLERİ

Ülkemizde yapılmış bulunan ilk tipik kasaba araştırması, Mübcecel B. Kıray'a aittir². Bu araştırma; Karadeniz bölgesinde yer alan Ereğli ve çevresine bir demir monokültürünün yaptığı etkiyi incelemekte, bu monokültürün toplumu biçimlendirmesinin sosyal hikâyesini ele almaktadır. Daha sonra Fatma Mansur, turizme açık bir sahil kasabası olan Bodrum üzerinde çalışmıştır³. Burada ise monokültür, beyaz endüstri adı da verilen turizm olgusudur. Bu iki araştırmayı, Türk sosyoloji ve antropoloji geleneğinde köyden kente geçişin sıçrama taşlarını teşkil eden diğer kasaba araştırmaları takip eder.

Bu çalışma ile ele alınan Dörtdivan, yukarıda söz edilen kasaba örnekleri içinde kendine özgü yeri ve tipik özellikleri ile farklılık göstermektedir. Dörtdivan, ne patates gibi monokültürü ile ne de diğer tarımsal faaliyetleri ile önem kazanmış bir kasaba çizgisinde değildir. Onu Ereğli ve Bodrum gibi kasaba niteliklerinden ayıran, Türk kültürünün henüz tam olarak işlenmemiş zengin

1 Robert, Redfield. *The Little Community and Peasant Society and Culture*, Chicago: 1956.

2 Mübcecel Belik Kıray, *Ereğli Ağır Sanayiden Önce Bir Sahil Kasabası*. Ankara: (2.baskı) 1984.

3 Fatma Mansur, *Bodrum: A Town In The Aegean*. E.J. Brill, 1972.

manevî damarlarına sahip olmasıdır.

Dörtdivan'ın en önemli özelliği, gelenek, töre, inanç, norm ve değerler bütünü ile Türk kültürünün başlangıçtan beri izlediği tarihi zincirin izlerini yansıtması ve bu zincirin en son halkasını günümüze ulaştırması olmasıdır.

Bütün bu nedenlerle Dörtdivan incelenmesinde ağırlık, kültürel varlıklar üzerinde yoğunlaştırılmış ancak bu kültürel varlıklar ele alınırken bunlara sahip olan kişilerin ekonomik-toplumsal ilişkileri göz ardı edilmemiştir. Bu yüzden Dörtdivan araştırması hem sosyal antropolojik hem de sosyolojik nitelikli bir çalışma ürünüdür.

C. TARİHİ-KÜLTÜREL SÜREKLİLİK

Araştırma bütünü içinde yeri geldikçe ayrıntılı biçimde ele alındığı gibi, Dörtdivan yaşamında etkili bulunan pek çok âdet, inanç, işlem ve pratiğin temelleri, günümüzden uzun yıllar öncesinde yaşayanlarla büyük ölçüde benzerlikler göstermektedir. Yağmur duasına çıkmak, özellikle doğum ve düğün olaylarında ön plana çıkan alkarısı tasarımı ve bununla ilgili olarak kırmızı bir kuşmaş parçasının koruyucu gücüne sığınmak, cinlerle perile dolu olduğuna inanılan bir dünyada, bu kötü güçlerin etkisinden kurtulmak için başvurulacak yollar vb. birçok kültürel değer, Türklerin Orta Asya'da yaşadıkları dönemden bugüne arta kalmış olduğu düşünülen kültürel miraslarıdır⁴. Ülkemiz genelinde yapılmış bulunan antropolojik, etnografik ve sosyolojik yaklaşımları bir çok araştırma ile bunların nitelikleri de ortaya konmuştur. Bu çalışmalarla hem tarihsel derinliği hem de Türkiye genelindeki dağılımı belirlenmeye çalışılan ve sözü edilen bu sistemlerin, Ege, Akdeniz, İç Anadolu ve Doğu Anadolu vb. yörelerdeki kapalı kültür özelliği gösteren topluluklarda canlı bir biçimde yaşadığı ortaya konmuştur.

Bu tür özellikleri bünyesinde barındıran bir yöre halkı olarak Dörtdivanlılar, bir yandan bu değerleri içinde yaşadıkları kapalı topluluk içinde korunmaya ve sürdürmeye çalışırken diğer yandan da bunları kente ya da büyük topluma belirli ölçülerde aktararak, tarihi-kültürel özelliklerin taşıyıcıları rolünü üstlenmektedirler.

Türk kültürünün püritan (saf) kimliğini koruyabildiği bu tür kasabaların kültürel sürekliliğe dayanak teşkil etmeleri, onların sosyolojik açıdan önemli sayılan bir diğer özelliğidir.

Yukarıda söz edildiği gibi, bir yandan tarihi-kültürel özellikleri göçler aracılığıyla büyük topluma taşıyan Dörtdivan kasabası, diğer yandan büyük toplumdaki yenilik ve değişimleri kasabaya ve köylerine iletmede, böylece ikili bir fonksiyon yerine getirmektedir.

Ancak Dörtdivan'ın küçük toplumdaki büyük topluma geçiş sürecinde, traktör, kimyasal ilaçlar, suni gübre, buzdolabı gibi maddi yeniliklere son derece açık bulunan görünümünün ardında, manevî kültürel değerler bakımından kapalılık niteliklerini korumakta olduğu açıkça görülmektedir. Bu durum, Ogburn'un kültürel gecikme "Culture Lag"⁵ adını verdiği teoremin haklılığını bir kez daha ortaya koymaktadır.

Dörtdivan'da; maddi alanda kent değerlerine geçişte görülen, yumuşak kültür dokusu özelliklerinden kaynaklanan çabuk kabullenme, manevî kültür alanında da sert kültür özellikleri yüzünden bir direnç ile karşılaşmakta ve ikili bir kimlik ortaya çıkmaktadır⁶.

Bu ikili kimlik, sosyal yapıda kasaba kuruluşlarına ait bir gerçekliği ortaya çıkarmakta ve Dörtdivan'ın asıl önemi, bu marjinal noktada yoğunlaşmaktadır.

Sosyal araştırmacılar için bu marjinal kuruluşların en önemli noktası, durbünün bir yanı ile mikro yapıyı gözlerken öteki yanıyla da makro yapıyı izleme fırsatı vermesindedir.

4 Abdülkadir İnan, *Tarihte ve Bugün Şamanizm Materyaller ve Araştırmalar*, Ankara:1954

Abdülkadir İnan "Müslüman Türkler'de Şamanizm Kalıntıları" *İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt:IV. 1952, s.19-30

5 William F. Ogburn, "Fixity and Persistence in Society Social Change. Blackwell: 1972

6 H. İnan Hogbin. *Social Change*. London:1958.

BÖLÜM IV

SOSYAL HAREKETLİLİK VE NÜFUS YAPISI

A. YILLARA GÖRE NÜFUS HAREKETLERİ VE DOĞUM-ÖLÜM ORANLARI

Devlet İstatistik Enstitüsü kayıtlarına göre Dörtdivan kasabası ve ona bağlı köylerde; 1965-1980 yıllarında gerçekleştirilmiş bulunan sayımlara göre, kadın ve erkek nüfusu aşağıdaki biçimdedir.

TABLO 1

	1965	1970	1975	1980	1985
Dörtdivan (Çavuşlar Bucağı)	2203	2118	2023	1639	2078
Adaklık	322	395	470	471	435
Adaköy	225	282	285	295	307
Aşağıdüğger	614	643	592	578	571
Aşağısayık	291	329	377	337	319
Bayramlar	304	375	367	421	453
Bünüş	309	379	395	363	350
Cemaller	497	588	641	675	639
Çalköy	370	421	399	441	425
Çardak	186	250	343	406	409
Çetikören (Çetikviran)	360	410	440	453	392
Çitler	267	338	395	386	387
Deveciler	319	337	357	411	357
Doğancılar	689	824	960	1030	997
Dülger	332	325	291	361	337
Göbüler	312	343	396	401	420
Gücükler	354	387	420	432	454
Hacetler	171	170	200	168	175
Kargıbayramlar	379	528	618	636	562
Kılınçlar (Kılıçlar)	232	245	288	280	294
Kuruca	384	429	545	596	607
Ömerpaşalar	267	264	283	281	260
Seyitaliler	109	133	183	149	158
Sorkun	288	305	350	350	294
Süleler	245	245	311	340	389
Yağbaşlar	429	429	468	479	441
Yalacık	371	383	450	513	622
Yayalar	232	310	321	319	351
Yukarıdüğger	310	329	400	456	473
Yukarısayık	230	320	300	295	207
TOPLAM	11918	13146	14168	14257	14436

Dörtdivan Sağlık Ocağı yetkililerinin 1989 yılında ev ev dolaşarak yaptıkları nüfus sayımına göre ise yörede toplam 15.474 kişi yaşamakta olup, bunların 7463'ü erkek (% 48.23), 8011'i kadındır (%51.77)¹.

Söz konusu tabloda görüleceği gibi 15.474 nüfuslu kasabada; 0-4 yaş grubunda 1143,5-9 yaş grubunda 1984, 10-14 yaş grubunda ise 1597 çocuk bulunmaktadır.

15-19 yaş grubunda yer alan gençlerin sayısı 1465, 20-24 yaş grubundakilerinki ise 1382'dir. 25-29 yaş grubunda 1235, 30-34 yaş grubunda 1091, 35-39 yaş grubunda ise 765 kişi bulunmaktadır. Tablo 2 de yer alan 1989 Yılı Dörtdivan nüfus piramidi, yöredeki orta yaş grubunun göç olanağına ağırlıklı bir biçimde katıldığını göstermektedir².

Dörtdivan kasabasında yaşayanlar içinde; 45-49 yaş grubunda bulunan 828, 50-54 yaş grubunda 811 ve 55-59 yaş grubunda ise 777 kişi yer almaktadırlar. Bu yaş gruplarının üzerinde olanlarla ilgili ölüm olaylarının hız kazandığı ve 60 yaş ile üzerindeki nüfusta gözle görülür bir azalma olduğu farkedilmektedir. Nitekim Dörtdivan genelinde 60-64 yaş grubunda 617 kişi mevcut iken, 65-69 yaş grubunda bu sayı 399'a, 70-74 yaş grubunda 324'e kadar inmekte; 75-79 yaş grubunda ise sadece 246 kişi bulunmaktadır. 75-79 yaş grubunda yer alan kişilerin genel nüfus içindeki oran %1.58'dir.

Genel nüfus içerisindeki payı %1.05'lik bir oranla 164 kişi olan 80 yaş ve üstündeki grubun önceki yıllara ait sayım sonuçları ile karşılaştırılması sonucunda gözle görülür bir artış kaydedtiği farkedilmekte, bu durumun ortaya çıkmasında 1989 yılında sağlık kontrollerinin sıklaştırılması, çevre sağlık koşullarının iyileştirilmesinin önemli payları olduğu açıkça görülmektedir. 1986 yılında 80 yaş ve üzerindeki, genel nüfusun yalnızca %0.8'ini (137 kişi) oluştururken, bu oran 1987 yılında %1.0'a (169 kişi) yükselmiş, 1988 yılında %0.89'luk bir orana (139 kişi) inmiş; ancak 1989 yılında %1.05'lik bir oranla 164 kişiye yükselmiştir³.

Toplam nüfus içerisindeki en büyük pay, %12.82'lik bir oranla 5-9 yaş grubuna aittir. 5-9 yaş grubundakiler, 1989 yılında 1984 kişi olup, bunların 994'ü erkek, 990'ı ise kızdır. Bu yaş grubunun önceki yıllarla kıyaslanması sonucunda; 1986 da bu grubun oranının %11.6 olduğu görülmektedir. Söz konusu yıl itibariyle 2009 kişi olan bu yaş grubu, 1987 yılında 1756 kişiye inmiş (%10.07), 1988 yılında 1882 sayısına (%12.08), 1989 yılında ise 1984 sayısına ulaşmıştır (%12.82).

Dörtdivan kasabasının elde bulunan son dört yıllık ayrıntılı nüfus yapısı belgelerinin incelenmesi sırasında⁴ gözlenebilen en önemli olgu, bebek ve yaşlı ölümlerinde görülen azalmadır. Yukarıda da belirtildiği gibi çevre şartlarının iyileştirilmesi, yürütülen aşılama kampanyaları ve eğitim görmüş ebelerin Dörtdivan yaşamına etkin bir biçimde katılmaları, hem canlı doğum oranını yükseltmiş, hem de yaşlı kişilerin ölümlerini geciktirmiş bulunmaktadır.

Bebek ölüm hızlarının yıllara göre dağılımını gösteren tablodan anlaşıldığına göre⁵ 1985 yılında canlı olarak doğan 189 bebekten 11 tanesi (% 58), 1986 yılında canlı olarak doğan 217 bebekten 17 tanesi % 78, 1987 yılında canlı doğan 146 bebekten 2 si (% 13) kaybedilmiştir. 1988 yılında dünyaya gelen 351 bebekten ise 18'i ölmüştür (% 53). Bebek ölüm hızında görülen bu azalmanın ortaya çıkmasında, Dörtdivan Sağlık Ocağının titiz çalışmaları ile, üzerinde önemle durulan aşılama kampanyasının etkileri olduğu açıktır⁶.

1. Bkz.: s.15, T.2.

2. Bkz.: T.2, ayrıca s.16.

3. Bkz.: EK.T.1,2,3.

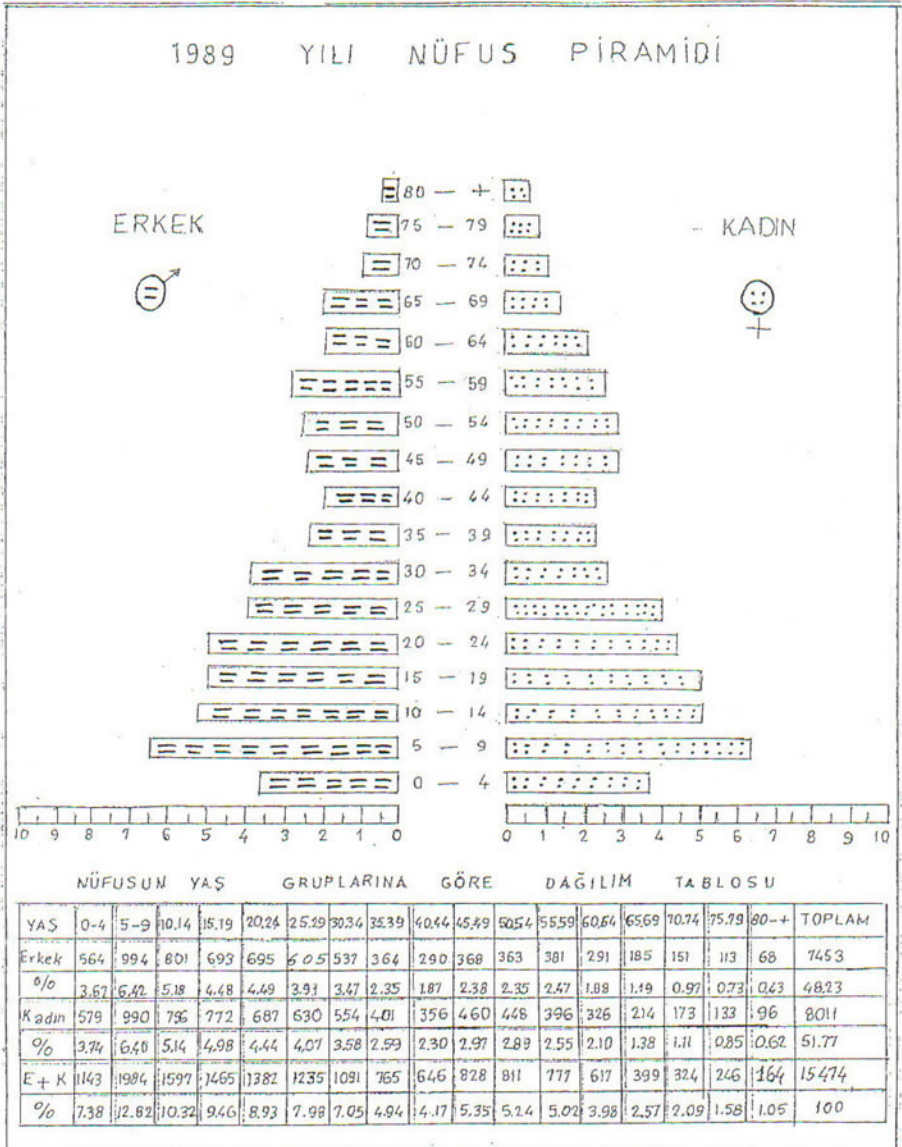
4. Bkz.: T.2, EK.T.1,2,3

5. Bkz.: EK.T.4.

6. Bkz.: EK.T.5.

1989 yılı nüfus piramidi

TABLO 2

B. İÇ VE DIŞ GÖÇLER

"Nüfusun ikamet bakımından yeniden yerleşmesi" ⁷ ya da "belirlenmiş bir zaman dilimi içinde, belirli bir yerleşme alanından diğer bir yerleşme alanına olan, yer değiştirmelerinin sayısı" ⁸ biçimlerinde tanımlanan göç ve buna bağlı bulunan "gecekondu olgusu, genellikle, kırsal bölgelerden maddi koşullardaki yetersizlik ve şehirlerdeki koşulların cazibesi, yani itici ve çekici kuvvetler nedeniyle şehre yönelik iç-göç hareketiyle ortaya çıkmaktadır" ⁹.

Göç olayında, sanayi kuruluşları ile kentlerin çekici rollerinin yanı sıra, kırsal kesimdeki nüfus artışı, toprağın her ölüm olayı ile biraz daha küçülmesi, tarımda makineleşme gibi itici faktörlerin de önemli roller oynadığı bilinmektedir. Ayrıca kitle haberleşme araçlarının yaygınlık kazanması, ulaşımın kolaylaşması ve kapalı köy toplumlarının dışa açılması gibi "iletici faktörler" de önemlidir ¹⁰.

Yukarıda sözü edilen etkenlerin tek tek birer tanesinin ya da birkaçının birlikte olmak üzere bireyler üzerine yaptıkları etkiler; gerek son dört yıla ilgili nüfus piramitlerinde görüldüğü üzere ¹¹, gerekse gözlem ve görüşmeler yoluyla elde edilmiş bulunan araştırma verileriyle tespit edildiği gibi; Dörtdivan'da göç olgusu önemli bir boyutta söz edilmesini gerektirecek durumdadır.

Yörede genellikle ilkokulu bitirip birkaç yılı daha ailesi ile birlikte geçiren henüz çocuk yaşta-ki gençler; her yıl ilkbaharın gelmesi ile birlikte mevsimlik işçi olarak Dörtdivan dışına giden kentlilerinden yaşça büyük akrabalarına emanet edilerek toplu bir halde uğurlanırlar. Ankara, İstanbul vb. büyük kentlerde, kalıpcılık, yağlıboyalık, duvarcılık vb. inşaat sektörünün uzmanlık dallarında çalışarak yılın yaklaşık beş-altı ayını Dörtdivan dışında geçiren bu kişiler, kış aylarında yörelerine dönerler. Kazandıkları paraları geniş ailenin tarımsal faaliyetlerinde gerekli olan ihtiyaçlara katkı olması için hane bütçesine ekleyen bu gençler, geliş-gidişleri sırasında uygun biri ile evlendirilirler. Gelinler hanenin ekonomik faaliyetleri ile hayvancılık-yaylacılık işlerinde çalışmak üzere kasabada kaldıkları halde, erkekler bu gidiş-gelişleri uzun yıllar sürdürürler. Gençlerin bir kısmı bu mevsimlik göçlerden bir rahatsızlık duymadıkları halde, diğer kısmı; içlerinde sürekli olarak Dörtdivan'dan gitme arzusu duyarak şehirde yerleşik bir iş ve kalacak ev temin ettikten sonra eşleri ve çocukları ile birlikte buralara yerleşebilmektedirler.

Yörenin yerlisi olan ve gözlemleri ile tahminlerine güvenilen orta yaş üzerindeki birçok kaynak kişi; Dörtdivan'dan son yirmi yıl içinde büyük kentlere sürekli olarak ve aileleriyle birlikte göç etmiş toplam 800 hanenin bulunduğunu, bunların yaklaşık 500'ünün Ankara'da, 300'ünün İstanbul'da bulundukları ifade etmektedir ¹².

Ankara'ya yerleşen Dörtdivanlıların genellikle Siteler, Önder, Ulubey mahallelerinde oturdukları, İstanbul'dakilerin ise yine topluca 4.Levent, Sanayi, Ümraniye, Maltepe, Cevizli vb. semtlerinde yerleşmiş bulundukları bu kaynak kişilerce bildirilmektedir. Mevsimlik göç olayına katılanların kesin sayısının bilinmemesine rağmen, hemen her aileden bir ya da iki kişinin, her yıl çı-
şmak üzere Dörtdivan dışına gittikleri belirtilmektedir.

7 George A. Lundberg- A. Schrag, C. Clarence, Otto. N. Larsen. **Sosyoloji**. Çevirenler: Özer Ozankaya, Ülker Gürkan. Ankara: 1985, Cilt: II s.372.

8 Tuna Atalay "Türkiye'de Evlenmeler ve Aile Yapısı: 1935 Yılı Sonrasına Sosyo-Demografik Bir Bakış." H.Ü. Sağlık Bilimleri Fakültesi. Yayınlanmamış Bilim Uzmanlığı Tezi, 1981, s.50

9 Birsan Gökçe, **Gecekondu Gençliği**, Ankara:1976, s.155

10 Beşir Atalay, **Sanayileşme ve Sosyal Değişme (Kırıkkale Araştırması)**, Ankara (2.baskı):1989 s.7.

11 Bkz.: T.1; EK.T.1.2.3.

12 Bkz.: s.38.

Özellikle 1950'lerden bu yana tarım sektörüne çağdaş teknolojinin girmeye başlaması, karayollarının, ulaşım-iletişim araçlarının gelişmesi, halkın sağlık koşullarında görülen iyileşme, nüfus patlaması vb. nedenlerle kendine yeterli aile üretimini aşan, piyasa ve pazara dönük üretim faaliyetleri oluşmuş ve yeni imkânlar arayan kırsal kökenli halkın, toplumsal hareketliliği büyük ölçüde genişlemiştir. Bu yolla artık kalan iş gücü kentlere doğru akmaya başlamış, önce küçük ölçüde ülke içinde görülen göç dalgaları; 1960'lardan başlayarak dış ülkelere, Batı Avrupa'ya, diğer kıtalara örneğin Avusturalya'ya kadar sıçramıştır¹³.

Ülkenin içinde bulunduğu bu temel ekonomik nedenlerin yanı sıra gizli işsizlik, ekstansif (yaygın) tarım geleneği, tek ürün yetiştirme eğilimleri, toprakların yetersizliği, verimsizliği ve küçük parçalar halinde ayrı ayrı yerlerde olması, tarım kredilerinin yetersiz bir biçimde halka verilmesi gibi yan ekonomik nedenler¹⁴ dolayısıyla bu geniş çaplı toplumsal hareketlilikten Dörtdivan da kendi payına düşeni almış, nüfusunun bir kısmını yurt dışına göndermek durumunda kalmıştır.

Yine yaklaşık bir tahminle 300 kadar işçinin aileleriyle birlikte ve özellikle Almanya'da çalışmak üzere bulunduğu bilinmekte, bu durum Dörtdivan yaşamında kendini önemli ölçüde hissettirmektedir.

Anket soruları arasında yer alan "Yurt dışında çalışan yakınlarımız var mı?" sorusuna, 55 kişilik örneklem grubundaki 17 kişinin (%30.9 oranıyla) evet cevabını vermiş olması, yöredeki bu yaygın durumu bir ölçüde ortaya koyabilecek durumdadır.

TABLO 3

CEVAPLAR	CEVAPLARIN DAĞILIMI	%
Evet	17	30.9
Hayır	38	69.1
TOPLAM	55	100.0

Yurt dışında çalışan kişilerin aile bütçelerine katkılarının olup olmadığı konusundaki soruya verilen cevaplar ise, aşağıda Tablo 4'de yer almaktadır.

TABLO 4

CEVAPLAR	CEVAPLARIN DAĞILIMI	%
Evet	29	52.7
Hayır	26	47.3
TOPLAM	55	100.0

13 İbrahim Yasa, *Yurda Dönen İşçiler ve Toplumsal Değişme*, Ankara: 1979, s. 181.

14 İbrahim Yasa, *Ankara'da Gecekondu Aileleri*, Ankara: 1966, s.18.

Bu tabloya ek olarak yörede yapılan gözlem ve görüşmelerden de çıkan sonuca göre, yurt dışında çalışan kişiler belli bir süre ailelerine yardım etmeyi sürdürmektedirler.

Yine yörede sürdürülen gözlem ve görüşmeler sırasında bilgilerine başvurulmuş kaynak kişilerin, özellikle genç olanlarının, Dörtdivan dışına sürekli göç istedikleri, günümüzdeki ekonomik şartlar içinde bulabildikleri tek çıkar yolun bu olduğu konusunda ortak bir yargı içinde bulundukları gözlenmiştir. Gençlerin zihinlerine bir ideal olarak yerleşen "Dörtdivan'dan gitme" fikri, yukarıda belirtildiği gibi çeşitli ekonomik nedenlerden kaynaklanmaktadır. Ancak bu durumun ortaya çıkmasında, gençlerin eş ve çocuklarıyla birlikte oluşturacakları çekirdek aileye duyulan özlemin ancak yöre dışında gerçekleşebileceği konusundaki yaygın bir düşünce de ikinci bir etken olmaktadır¹⁵.

Yapılan soruşturmalar sırasında göç etmeye yönelik bu yoğun arzunun, yaş ilerledikçe azalmakta olduğu da belirlenmiş durumdadır. Göç isteğinin boyutları, ankette yer alan bir soru ile de kontrol edilmeye çalışılmış, alınan cevaplar ışığında aşağıdaki tablo oluşturulmuştur.

TABLO 5

CEVAPLAR	CEVAPLARIN DAĞILIMI	%
Evet	27	49
Hayır	28	51
TOPLAM	55	100.0

Bu tabloda açıkça görüldüğü gibi yörede yaşayan 27 kişi %49'luk bir oranla göç etme arzularını belirtmiş olup, bu isteğin nedenlerini aşağıda Tablo 6'da yer alan kategorileri işaretleyerek dışa yansıtmışlardır¹⁶.

TABLO 6

CEVAPLAR	CEVAPLARIN DAĞILIMI	%
Yeni imkânlar elde etmek	10	18
Daha iyi şartlarda yaşamak	12	22
Çocuklara daha iyi bir Tahsil yaptırmak	5	9
Göç istemeyenler	28	51
TOPLAM	55	100

15 Bkz.: s.60-63

16 Bkz.: A.F. 23 nolu soru

Göç olayı, nedenleri ve sonuçları konusunda kendileriyle görüşme yapılan kişilerin hemen hepsi ortak bir dille, eğer Dörtdivan'daki şartlar daha elverişli olsa, kesinlikle doğup büyüdükle-ri ortamdaki ayrılmak istemeyeceklerini, göç olayının aile yapılarında ve çocuk eğitiminde olum-suz sonuçlar doğurduğuna inandıklarını, ancak başka çıkar yol bulamadıkları için mevsimlik ve sürekli, iç ve dış göç olaylarına katıldıklarını ifade ederek; yıllar önce Dörtdivan'dan göçenlerin, emekli olduktan veya kendileri ve aileleri için yeterli imkânlar sağladıktan sonra tekrar baba top-rağına döndüklerini çeşitli örnekler göstererek anlatmışlardır.

BÖLÜM V

SOSYO-EKONOMİK YAPI

A. MESLEKİ DAĞILIM

Esas itibariyle bir tarım ve hayvancılık yöresi olan Dörtdivan kasabası ve köylerinde aileler, genellikle tek işle uğraşmamakta, hanede yaşayan kişilerin sayısına, sahip oldukları arazinin büyüklüğüne, ellerinde bulunan tarım araç ve gereçlerinin nitelik niceliklerine göre, aynı ya da farklı dönemlerde çeşitli ekonomik faaliyetlerde bulunmaktadır.

Gerek kasaba merkezinde gerekse köylerinde yürütülen soruşturmalar sırasında, kendilerine mesleklerinin ne olduğu konusunda soru yöneltilen kaynak kişiler, öncelikle ve hiç düşünmeden "çiftçilik" cevabını vermişlerdir. Ancak görüşmeler sürdükçe sahip oldukları büyük ve küçükbaş hayvanlarının, evlerinin yakınında bulunan tavuk kümeslerinin ya da çiftliklerinin, yaz aylarında gittikleri büyük kentlerde yaptıkları kalıpcılık, duvarcılık, yağlıboyacılık gibi son yıllarda öğrendikleri ve uyguladıkları mesleklerin söz konusu edilmeye başlandığı görülmüştür.

Bazı ailelerin, bunlar dışında köy ya da kasaba içinde ticarethane adını verdikleri küçük alışveriş işletmelerine ya da kaba ağaç işlerinin yapıldığı doğrama atölyelerine sahip oldukları ya da tarımsal faaliyetlerden artan zamanlarda buralarda çalıştıkları tespit edilmiştir.

Özellikle orman çevresi köylerde yaşayan ailelerden bazılarının fertleri ise, yaşlarının ve durumlarının uygunluğu ölçüsünde orman işletmesinden aldıkları geçici işlerde çalışmakta; hane ekonomisine bu yolla katkıda bulunmaktadır.

Genellikle eğitim ve öğretime dayalı bir meslekleri olmayan, ya ailelerinden geleneksel yollarla öğrendikleri ekonomik faaliyetleri sürüden ya da yaz aylarında yöre dışında ve özellikle büyük kentlerde usta-çırak ilişkisi yöntemiyle öğrendikleri kalıpcılık, duvarcılık, yağlıboyacılık vb. iş ve meslekleri uygulayan kişiler olarak; yeteneklerini, becerilerini, büyüklerinden kendilerine kalmış az ya da çok toprakları ve tarım araç-gereçlerini en yüksek kapasitede kullanmaya çalışarak, kendilerinin ve ailelerinin geçimlerini sağlama konusunda gayret göstermektedirler.

Yörede en sık görülen meslekler; çiftçilik, hayvancılık, tavuk çiftliği işletmeciliği¹, ahşap işleri yapan doğramacılık ve marangozluktur. Sayıca fazla olmayan bu atölyelerde, yöre dışından siparişler alınarak "kaba iş" tabir edilen kapı, pencere gibi doğrama işleri yapılmaktadır².

Birkaç köyde ve toplam üç-beş ailede, evlerde kilim ve heybe dokuyan tezgâhlar bulunmakta; bunlar yörenin ihtiyacının bir kısmına cevap vermektedir. Son yıllarda halkın makina halılarına artan rağbeti, gerek panayırdan gerekse kasaba ve köyleri dolaşan seyyar satıcılardan kolaylıkla hali satın alabilmeleri, evlerdeki kilim sayısının ve bunların dokunduğu tezgâhların azalmış olmasına neden olmaktadır.

Yörede bakırcılık, demircilik, hasırcılık, kalaycılık gibi iş yerlerine rastlanmamaktadır. Ancak Aşağıdöğür köyü muhtarının gayretiyle son iki yıldır faaliyet gösteren bir halı kursu, köyün genç kızları tarafından ilgi görmektedir.

Yörede son yıllarda çoğalan taksi, kamyon, tır gibi araçlar, şoförlük mesleğinin de yaygınlaşmasına sebep olmuştur.

1 Bkz.: F.1

2 Bkz.: F.2

Dörtdivan kasabası ile ona bağlı olan köyler halkının büyük çoğunluğunun oluşturduğu bu genel ekonomik tablo içerisinde, kasaba merkezi çok çeşitli ihtiyaçlara cevap vermek üzere organize olmuş bazı iş ve meslek kategorilerini de içermektedir. Kasabanın Belediye Başkanlığı'ndan alınan bilgilere dayanarak hazırlanan ve kasaba merkezinde bulunan işyerleri ile bunların sayısal durumlarını gösteren tablo, aşağıda yer almaktadır.

TABLO 7
KASABA MERKEZİNDEKİ
İŞ YERLERİ VE SAYILARI

Sıra No	İşyerinin adı	Adedi	Sıra No	İşyerinin adı	Adedi
1	Ağaç doğrama atölyesi	3	23	Mobilya mağazası	2
2	Ayakkabı tamircisi ve satıcısı	4	24	Nalbur	3
3	Aygaz bayii	1	25	Oto elektrikçisi	2
4	Bakkal	44	26	Oto kaportacısı	1
5	Bakkaliye toptancısı	4	27	Oto parçacısı	3
6	Benzin istasyonu	3	28	Oto tamircisi	4
7	Beyaz eşya satıcısı	2	29	Otobüs işletmesi yazıhanesi	1
8	Berber (erkek)	3	30	Pastane	1
9	Camcı	2	31	Patates tohumu pazarlamacısı	1
10	Demirci	9	32	Radyo-televizyon tamircisi	2
11	Eczane	1	33	Su tesisatçısı (satıcı)	2
12	Ekmek fırını	2	34	Su tesisatçısı (tamirci)	1
13	Kahvehane	11	35	Şeker ürünleri imalatçısı	2
14	Kasap	8	36	Taksi işletme yazıhanesi	1
15	Keresteci (tomruk biçme)	6	37	Tavuk çiftliği (köyler dahil)	100
16	Konfeksiyon	3	38	Tavuk pazarlama	3
17	Kuru temizleme	1	39	Terzi	2
18	Lokanta	4	40	Tornacı	2
19	Manav	20	41	Un değirmeni	2
20	Manifaturacı	8	42	Zahireci	7
21	Milangaz bayii	1	43	Züccaciye	4
22	Minibüs işletme yazıhanesi	1			

Dörtdivan kasabası ile ona bağlı köylerde gözlem, görüşme ve örnek olay teknikleriyle elde edilmiş verilere ek olarak Dörtdivan genelinde uygulanan ankete katılan 55 kişilik örneklem grubuna yöneltilen "Mesleğiniz nedir?" sorusuna, 31 kişi "çiftçilik", 13 kişi ise "ev kadını" şeklinde cevap vermiştir. Bu cevapların oran olarak ifadesi, sırasıyla %56.4 ve %23.6'dır.

TABLO 8

CEVAPLAR	CEVAPLARIN DAĞILIMI	%
Çiftçi	31	56.4
Ev kadını	13	23.6
Vasıfsız işçi	3	5.5
Çiftçi ve yağlıboyacı	3	5.5
Doğramacı	2	3.6
İnşaat ustası	1	1.8
Yurt dışı işçi	1	1.8
Cevap yok	1	1.8
TOPLAM	55	100.0

Aynı kişilerin, yaptıkları işten memnun olup olmadıklarını ölçmek amacıyla sorulan “Sizce çiftçilik ideal bir meslek midir?” sorusuna verilen cevaplardan anlaşıldığına göre ise, çiftçiliği ideal bir geçim yolu olarak gören 28 kişi (%50.9) mevcuttur.

TABLO 9

CEVAPLAR	CEVAPLARIN DAĞILIMI	%
Evet	28	50.9
Hayır	27	49.1
TOPLAM	55	100.0

Çiftçiliği ideal bir meslek olarak düşünmeyen %49.1'lik grubun (27 kişi), ideal meslek olarak kabul ettikleri meslek kategorileri ise aşağıda verilmiştir.

TABLO 10

CEVAPLAR	DAĞILIMI	CEVAPLARIN %	ANKET GENELİNE ORANI %
Devlet güvencesi olan işler	8	29.7	14.6
Serbest ticaret	3	11.1	5.4
Düzenli gelir	4	14.8	7.3
Sanatkârlık	2	7.4	3.6
Yurt dışında bir iş	1	3.7	1.8
Bol kazançlı bir iş	5	18.5	9.1
Cevapsız	4	14.8	7.3
TOPLAM	27	100.0	49.1

Yukarıdaki tablodan görüleceği üzere ideal meslek olarak düşünüldüğü, en fazla tercih edilen; devlet güvencesi altında olan işlerdir. Anket geneline olan oranına göre %14.6'lık bir oranla ilk sırayı alana bu kategoriyi, %9.1'lik bir oran ile bol kazançlı bir iş isteği takip etmektedir.

B. ARAZİ DURUMU, TOPRAKLA İLGİLİ DEĞER, GELENEK VE UYGULAMALAR

Dörtdivan, konumu itibarıyla ovalık bir arazi üzerinde kurulmuş bir yerleşim birimidir. Köylerde, mahallelerde ve kasaba merkezinde bulunan evler, genellikle bahçesiz olup birbirlerine çok yakın bir biçimde inşa edilmişlerdir³. Yerleşim birimlerinin hepsinin çevresinde tarlalar yer almakta, bir köy veya mahallenin sınırlarının hemen ilerisinde bir başka bir köy ya da mahallenin tarlaları başlamaktadır.

Yöreye dışarıdan gelenler üzerinde ilk anda çok geniş olduğu izlenimini veren topraklar⁴, bir yandan nüfus yoğunluğunun fazla olması, diğer yandan da yerleşim birimlerinin tarıma elverişli alanlar üzerinde kurulmuş olması nedenleriyle yöre halkına dar gelmekte ve sık sık toprak azlığından söz edilmesine yol açmaktadır.

Dörtdivan'da toprak, çok önemsenen bir mülkiyettir. Kendileriyle görüşme yapılan kaynak kişilerin hemen hepsinin, çok zor durumda kalınmadıkça toprağın satılamayacağı görüşünü paylaşmakta oldukları tespit edilmiştir. Bu düşünceye temel teşkil eden nedenlerin ilki, "baba ya da ata yadigân" olarak kabul edilen toprağı elden çıkarmamanın, ölümlere karşı yapılmış bir saygısızlık olacağı düşüncesi (duygusal bağlılık); ikincisi ise bir kez satılan toprağın bir daha elde edilemeyeceği endişesidir. Toprağı satan ya da satmak zorunda kalan kişilerin az olması, satışa çıkarılan toprak miktarını da azaltmakta, bu yüzden bir süre önce toprağı satan bir kişi durumunu düzeltip yeniden toprak almak istediğinde, alabilecek toprak bulamamaktadır.

Yıllar önce Dörtdivan'dan başka yerlere göç etmiş, oralarda yeni işler kurmuş kişilerin bile topraklarını satmayı düşünmedikleri, bu tip kişilerin ailelerinden ya da akrabalarından bir ya da bir kaç kişinin, toprağın ve işin başında bırakıldığı bilinmektedir. Böyle bir imkânı olmayanlar ya toprağı boş olarak tutmakta ya da kiralamak isteyenlere kiralayabilmektedirler. Ancak bu tip kişi ve ailelerin sayısı, kasaba ve köyler genelinde beşi geçmez.

3 Bkz.: F.3

4 Bkz.: F.4

Büyük bir bölümü tapulu olan tarlalar, 1965 yılından itibaren tapu ve kadastro ekiplerinin yörede yaptığı çalışmalar sonucunda ilgili kişiler üzerine tescillenmiş olup, veraset problemleri bu vesile ile büyük ölçüde azalmıştır.

Toprak, yaşadığı sürece evdeki büyükbabanın (dedenin) hâkimiyeti altındadır. Bu kişilerin sağlığında, gençlerin topraktan hak talep etmeleri söz konusu değildir. Aynı şekilde büyükbabanın ya da babanın ölümünden hemen sonra, oğullarının veraset işlemlerine başlamaları da yörede hoş karşılanmamaktadır. Özellikle yaşlı kişiler, yakın ya da uzak il ve ilçelerde gördükleri "mezarlıktan döner dönmez mirasçılar arasında ortaya çıkan mal-mülk bölme işlemini" sohbetleri sırasında sıkça gündeme getirip eleştirerek, bu tür bir davranış sisteminin yöreye girmesini önlemek için kendilerince önlem almaktadırlar.

Gerek çevreden gelebilecek bu tür eleştirilere hedef olmamak, gerekse alışılan düzeni aynen sürdürmek amacıyla oğullar ve aileleri babanın ölümünden sonra da bir süre birlikte oturmakta, baba sanki hâlâ hayatta imiş gibi aynı toprağı işlemektedirler⁵. Baba ölümünden hemen sonra kardeşler arasında ayrılma isteği hoş karşılanmamakla birlikte⁶ er ya da geç toprağın, malın ve mülkün, tarımsal araç-gereçlerin paylaşılma gereğinin ortaya çıkacağı ve bölüşme-ayrılma işleminin gerçekleşeceği kabul edilmektedir. Yörede sıkça rastlanan tahta çitlerle birbirinden ayrılmış topraklar bu durumun göstergesidir⁷.

Ülkemizin pek çok yerinde olduğu ve bu alanda yapılmış bazı karşılaştırmalı araştırmalarla üzerinde önemle durulduğu⁸ gibi; Dörtdivan'da da mirasın, özellikle toprak mirasının erkek ve kız çocukların arasında paylaşılması sırasında yasaların öngörüldüğü gibi eşit bir dağıtımın yapıldığı görülmektedir.

Kaynağı eski dinî yasalara dayanan, özellikle de toprağın bölünmesini önlemeyi amaçlayan⁹ bu geleneğe göre kadın, bazı yörelerde günümüzde de, baba mirasından çoğunlukla pay istememekte; zaman zaman ortaya çıkan sorunlar aile ve köy içinde çözümlenmektedir¹⁰.

Dörtdivan'da miras paylaşımı sırasında "kızların gönülleri" ya ufak tefek baba yâdigârı hatıralık eşyalarla ya da birkaç altınla alınır. Daha sonra özellikle toprak ve üretim araçları erkek çocuklar arasında eşit bir biçimde bölüşülür. Kızlar, erkek kardeşleri maddî bakımdan "zarar görmesin diye" topraktan pay almadıkları gibi¹¹; toprağın mal-mülk ve üretim araçlarının sadece ondan geçim sağlayan kişilere ait olduğu konusundaki yaygın düşünce ve inanç sistemi de kişileri bu tür davranışlara yöneltmektedir.

5 Aynı durum bazı Arap köylerinde aile yapısını araştıran Antropolog Rosenfeld tarafından da tesbit edilmiş, evli kardeşler arasında baba ölümünden sonra bir süre daha bileşik aile (joint family) biçiminde sürdürülen ailenin, hemen çözülmesini önleyen gücün kardeşler arasındaki ekonomik üretim birliğinin gerektirdiği bir işbirliği olduğu bildirilmiştir. (Zikr: Serim Timur, *Türkiye'de Aile Yapısı*, Ankara: 1972, s. 21-22)

6 Dörtdivan kasabasında Sindel Köyü'nden farklı bir tutum göze çarpmaktadır. Sindel'de mal bölümünün baba ölümünden çok kısa bir süre sonra yapıldığı tespit edilmiştir. (Bkz.: İbrahim Yasa, *Sindel Köyü'nün Toplumsal ve Ekonomik Yapısı*, Ankara: 1960, s.63.)

7 Bkz.: F.5

8 Özer Ozankaya, *Köyde Toplumsal Yapı ve Siyasal Kültür, İki Grup Köyde Yapılan Karşılaştırmalı Bir Araştırma*, Ankara: 1971, s.63

9 Yasa, *Ankara'da Gecekondulu Aileleri*, s.26

10 Bu uygulama ile ilgili geniş bilgi için bkz. Paul Stirling, *Turkish Village*, London: 1965.

Cahit Tanyol, "Peşke Binanlı Köyü" *Sosyoloji Dergisi*, s.16 (1960-1961), s. 17-58.

Orhan Türkdoğan, *Erzurum ve Çevresinde Sosyal Araştırmalar*, Erzurum: 1965

Nermin Erdentüğü, *Sün Köyü'nün Etnolojik Tetkiki*, Ankara: 1971.

Vedia Emiroğlu, *Edilli Köyü'nün (Akçakoca) Kültür Değişmesi Bakımından İncelenmesi*, Ankara:1972

11 Erdentüğü, a.g.e., s.24

Aileye uzaktan mirasçı olan kişiler de, ölenin kız çocukları gibi bu konuda çekimser davranmakta ve mirastan hak talep etmemektedirler. Yörede yapılan araştırmalar sırasında ölen kişilerin kızlarının eşlerinin de bu töresel tutum ve davranışa iştirak ettikleri, kadınlara mirastan pay almaları için her hangi bir teklifte ve baskıda bulunmadıkları tespit edilmiştir.

Yukarıda sözü edildiği gibi, kızların gönülleri alınırken erkek kardeşleri tarafından ya,

"Kardeşim. Biz ocak yakacağız. Yarın senin evlâtların benimkilere geçer (kavga ederler). Beddua almayalım."

dendiği ya da:

"Senin çocuğun benim çocuğumdur. Düğününde yardım ederiz."

şeklinde bir vaadde bulunulduğu görülmür.

Konuyla ilgili olarak sürdürülen soruşturmalar sırasında, hangi yaşta olursa olsun kadınların bu durumdan rahatsız olmadıkları gözlenmiştir. Yöredeki herkes tarafından aynı biçimde sürdürülen bu alışkanlığın-kocalarının kız kardeşleri de kendilerinin geçim sağladıkları topraktan pay almadıkları için-doğal bir denge oluşturduğu belirtilmektedir. Ayrıca kendileriyle görüşme yapılan bazı kadın kaynak kişiler:

"Önümüz var, sonumuz var. Kocamız ötür, oğlumuz gurbete gider, bakanımız olmaz. Belki gelir bu baba evinde ölüyoruz. Kardeşimizle kötü olmayalım deriz."

şeklindeki sözlerle kendi paylarını ağabey ya da erkek kardeşlerine belki de şimdilik bırakma konusunda bir tutum içinde olduklarını ifade etmişlerdir. Ayrıca seyrek de olsa, bu duruma düşen kadınlara erkek kardeşlerinin mutlaka sahip çıktığı ve çıkacağı konusunda hemen hemen emin görünen kadın kaynak kişiler bu görüşlerini;

"Koca elde

Oğul belde

Ana-baba-kardeş nerede?"

ve

"Kardeş kardeşi atmış

Yar başında tutmuş"

gibi kalıplaşmış anlatım biçimleriyle desteklemektedirler.

Miras paylaşma işlemi sırasında seyrek de olsa, zaman zaman aile içi huzursuzlukların ortaya çıkabildiği, bu tür anlaşmazlıkların resmî yargı organlarına yansıtılmadan yöredeki nüfuzlu kimseler aracılığıyla çözümlendiği; hem yöre halkı, hem de Dörtdivan'ın bağlı bulunduğu Gerede ilçesi savcısı ve hakimî tarafından kaydedilmektedir.

Tapu Kadastro Müdürlüğü'nden alınan ve Dörtdivan Ziraat Teknisyenliği aracılığıyla ulaşılan bilgiye göre yörede toplam 78.762 dekar ekilebilir arazi mevcuttur. Ancak halkın deyiimiyle bunların hepsi "iyi toprak" değildir. İyi toprak dendiğinde yöre halkının aklına gelen, genellikle akarsulara yakın ve daha çok patates tarımına elverişli arazilerdir. Çoğunlukla Dörtdivan'a ilk gelen ve yerleşen ailelerin mülkiyeti altında olduğu belirtilen bu toprakların, bazı şartlarla Dörtdivan'ın başka bir köyünde yaşayan ve yeterli miktar verimli arazisi olamayan kişilerce kiralanabildiği tespit edilmiştir.

Bu kiralama işlemi sırasında resmî bir sözleşme yapma alışkanlığı bulunmamakta, tarafların karşılıklı olarak birbirlerine verdikleri sözler yeterli sayılmaktadır. Ancak kiralayan kişilerin, ki-

raladıkları topraktan umdukları ya da kendilerine önceden belirtilen miktardan az ürün sağlama-ları durumunda, taraflar arasında bazı anlaşmazlıklar çıkabildiği; bu tip sorunların resmi yargı or-ganlarına yansıtılmadan, yörede uzlaşmacı nitelikleri ile tanınmış kişiler aracılığıyla çözüme kavuşturulduğu da bilinmektedir.

Yaz aylarında geceleri 5° ile 15° arasında değişen Dörtdivan'ın ortalama ısısı gündüzleri 15°-25° arasında olabilmekte, ancak bu ısı değerleri kışın geceleri -5°-15°, gündüzleri ise -5°+5° olabil-mektedir.

Sert bir iklime sahip olduğu söylenebilecek bu şartlar altında, yörede kışın tarımla uğraşılma-makta bu yüzden halk don olayından etkilenmemektedir. Ancak yöre halkının en büyük sorunu kırağıdır. İlk olarak ağustos ayı sonlarında yöreye düşen kırağı, ilkbaharın sonlarına kadar etkisi-ni sürdürmekte, halkın deyimiyle "patates henüz yaprakta iken, çiçekler meyveye dönmeyen yan-makta", ovada sebze ise hemen hemen hiç yetiştirilememektedir. Kasabaya bağlı köylerden sade-ce Ortaköy, Çalköy ve Çetkören'de, vadi ağzı-orman önu köyler olması nedeniyle az miktarda meyvecilik yapılabilen ancak elde edilen bu ürünler, ekonomik bir potansiyele ulaşamamak-tadır.

Dörtdivan'da aileleri dağıtacak, onları ekonomik açıdan zor duruma düşürecek boyutta bir ku-raklık söz konusu olmamaktadır. Kaynak kişilerin bir çoğu "1981 yılından bu yana yağmur duası-na bile çıkmalarına gerek kalmadığını" içtenlikle ifade etmektedirler¹².

Yörede belirgin bir sel problemi de mevcut değildir. Ovalık bir arazide kurulmuş bulunan yer-leşim birimleri arasından akan Ulusu deresinin (yöresel adıyla Öz'ün) akış hızı süratli değildir. Ya-tağından taşan derenin hemen yayılmakta olduğu, milin bırakmış olduğu verimin ürünler açısın-dan çok yararlı olduğu anlatılmakta, kaynak kişilerden bazıları tarafından bu konuda aşağıdaki yorum yapılmaktadır.

"1970'li yıllarda Türkiye'nin pek çok yerinde sel yüzünden Almanya'ya büyük göçler yapıldığı-nı duyduk. Ama o yıllar Dörtdivan için en bereketli yıllardı. Buranın çiftçisi o yıllarda gübre bile kullanmadan çok iyi ürün elde etmişti."

C. SOSYO-EKONOMİK TABAKALAŞMA VE BAŞLICA GELİR GRUPLARI

Dörtdivan kasabası halkının sosyo-ekonomik tabakalaşmasını ve başlıca gelir gruplarını orta-ya çıkarmak amacıyla yörede yapılan soruşturmalar sırasında, bu kriterin en önemli belirleyicisi olarak toprak mülkiyeti ile arazi büyüklüğünün esas alındığı tespit edilmiştir.

Kendilerine soru yöneltilen kişilerin hemen hepsi, 10 dönümden az toprağa sahip olan hanele-rin yoksul, 10-50 dönüm arasında toprağı olanların orta halli, 50-100 dönüm arası toprak sahipte-rinin ise zengin addedildiğini; 100 dönümden fazla toprağı olan 3-5 ailenin ancak bulunabi-lineceğini ifade etmişlerdir.

Bu kişiler ayrıca, 25-30 dönüm toprağı olup bunu işleyen aynı zamanda hayvancılık da yapan bir haneye kendi kendilerine yeterli, mutlu bir aile gözüyle baktıklarını; bu tip hanelerin yöre dı-şından takviye bir geçim yolu aramaya gerek duymadan, "genç erkeklerini gurbete salmadan" ya-şayabileceklerine inandıklarını içtenlikle belirtmişlerdir.

Dörtdivan Ziraat Teknisyenliği yetkililerinin tespitlerine göre, arazi büyüklüklerine göre yöre-deki hanelerin dağılımı, yaklaşık olarak aşağıdaki biçimdedir.

TABLO 11

ARAZİ MİKTARI (DEKAR)	HANE SAYISI	%
Hiç Arazisi Olmayan	65	2.3
1-10	1520	53.5
11-40	1107	39.0
41-100	128	4.5
100-	20	0.7
TOPLAM	2840	100.0

Yörede yapılan anket uygulaması sırasında 55 kişilik örneklem grubunun verdiği bilgilere göre söz konusu hanelerin sahip oldukları arazi miktarlarını gösteren tablo ise aşağıda yer almaktadır.

TABLO 12

ARAZİ MİKTARI (DEKAR OLARAK)	DAĞILIMI	%	GEÇERLİ %	KÜMÜLATİF %
0	2	3.6	3.7	3.7
1	3	5.5	5.6	9.3
2	3	5.5	5.6	14.8
3	3	5.5	5.6	20.4
4	4	7.3	7.4	27.4
5	3	5.5	5.6	33.3
6	1	1.8	1.9	35.2
8	2	3.6	3.7	38.9
10	8	14.5	14.8	53.7
11	1	1.8	1.9	55.6
12	3	5.5	5.6	61.1
14	1	1.8	1.9	63.0
15	3	5.5	5.6	68.5
16	1	1.8	1.9	70.4
20	5	9.1	9.3	79.6
25	1	1.8	1.9	81.5
30	1	1.8	1.9	83.3
31	1	1.8	1.9	85.2
35	2	3.6	3.7	88.9
40	1	1.8	1.9	90.7
50	3	5.5	5.6	96.3
55	1	1.8	1.9	98.1
125	1	1.8	CEVAPSİZ	
TOPLAM	55	100.0	100.0	
Ortalama 16.648	Toplam	899.000	Ortanca Değer 10.000	
Mod 10.000				
En çok 125.000				

Bu tabloda görüldüğü üzere %3.7'lik bir grubun (2 kişi) hiç arazisi yoktur. Ortalama arazi 16.648 dekarıdır ve en geniş arazi 125 dekar ile bir kişiye aittir. Yığılma, %14.8'lik bir oran ile 10 dekar arazi çevresinde yer almaktadır.

Yine Tablo 12 den anlaşıldığına göre 0-10 dekar arasında araziye sahip olanlar: %53.7, 11-40 dekar arasında arazisi bulunanlar: 90.7-53.7=%37.0'lik birer orana sahip bulunmakta, geri kalan (100.0-90.7=% 9.3 arazi miktarı ise 41-125 dekar arasında dağılım göstermektedir. 55 hanenin kullanımında toplam 899 dekar arazinin olduğu da yine bu tabloda görülmektedir.

Gerek yöre halkı ile gerekse hem yörenin yerlisi olup hem de öğretmenlik, ziraat teknisyenliği, posta müdürlüğü vb. gibi görevler yapmakta olan kişilerle yapılan görüşmeler sonucu elde edilen izlenime göre ayda 100.000 TL'den az geliri olan aile sayısı her köyde bir ya da en çok ikiyi geçmemekte, bu kişiler çevrede yoksul olarak tanınıp komşu ve akrabalarından aldıkları maddi ve manevi katkılarla geçinmektedirler.

Çoğunluğun oluşturduğu grubun, aylık 100.000-500.000 lira arasında değişen bir gelire sahip olduğu sanılmakta ve bu kişilere yörede orta halli denilmektedir.

Aylık geliri 500.000 - 1.000.000 arasında olduğu tahmin edilen ailelerin genel nüfusa oranının %5-10 arasında değişebileceğini belirten kaynak kişiler, yörede bu tip ailelere "zengin" gözüyle baktığını belirtmekte, "çok zengin" olarak addedilenlerin ise her köyde yine bir ya da iki aileyi geçmeyeceği ortak kanısını dile getirmektedirler.

Yukarıdan beri açıklanmaya çalışılan tüm bu bilgilerin ışığında ve tablo 11 ve 12'ye dayanarak yöredeki sosyal ve ekonomik tabakalaşmanın¹³ aşağıda yer alan tablo 13'deki gibi olduğu görülmektedir.

TABLO 13

Toprağa dayalı bir meslek olan çiftçilik ile ilgilenen bu 55 hane bireylerine sorulan "Toprağınızı genişletmeyi düşünüyor musunuz?" sorusuna verilen cevaplarla, bu kişilerin şimdiki durumda sahip oldukları arazi miktarları arasındaki ilişkiyi gösteren bir diğer tablo ise aşağıdadır.

¹³ Bu kavram için bkz.: Baykan Sezer, *Sosyolojinin Ana Başlıkları*, İstanbul: 1985, s. 136-140

TABLO 14

Arazisini genişletmeyi düşünenler ile düşünmeyenlerin cevapları	10 dekar kadar arazisi olanlar		11-40 dekar arası arazisi olanlar		41-125 dekar arazisi olanlar	
	Kişi	Anket Geneline Oranı %	Kişi	Anket Geneline Oranı %	Kişi	Anket Geneline Oranı %
Evet düşünüyorum	12	21.8	14	25.5	1	1.8
Hayır düşünmüyorum	16	29.0	8	14.6	4	7.3
TOPLAM	28	50.8	22	40.1	5	9.1

Bu tablodan anlaşılabacağı üzere 11-40 dekar arasında arazisi bulunanlar %25.5'lik bir oranla arazilerini en fazla genişletmek isteyen gruptur. Bunu %21.8'lik bir oranla 10 dekar kadar arazisi olanlar izlemektedir. Sahip oldukları araziye genişletmeyi hiç düşünmeyen grup ise %8.1'lik bir oranla, 41-125 dekar arasında toprağı olanlardır.

D. BAŞLICA TARIMSAL FAALİYETLER

Gerek yörenin iklim koşulları, gerekse yörede yaşayan ailelerin çalışma temposuna uygun olarak yetiştirilebilen ürünler, başta patates olmak üzere buğday ve arpadır. Ayrıca hayvan yemi olarak yetiştirilen fig (yöresel söyleyişle fıy), yonca ve yulaf da yörede üretilebilmektedir.

Halktan Tarım Teknisyenliği aracılığıyla elde edilen bilgilere göre Dörtdivan kasabası ve köyleri genelinde yukarıda sözü edilen bu ürünlere ve ayrıca nadasa ayrılan dönüm miktarları, Tablo 15'de gösterilmektedir.

TABLO 15

EKİLEN ÜRÜN	TARIM ALANI GENİŞLİĞİ (DEKAR)	%
Patates	7.533	9.6
Buğday	32.310	41.0
Arpa	22.391	28.4
Yem Bitkileri	5.511	7.0
Nadas	11.017	14.0
TOPLAM	78.762	100.0

Soruşturmalar sırasında yöre halkı, tarım yapılan arazilerin kişi/hane başına düşen payının çok küçük olması nedeniyle, patates hariç tutulmak kaydıyla yukarıda sıralanan ürünlerin haneler ekonomisine çok sınırlı bir katkı sağlayabildiğini, yetiştirilen bu bitkilerin bazen ailelerin kendi ihtiyaçlarını bile karşılayabilmekten uzak olduğunu, diğer ekonomik faaliyet alanlarından elde edilen gelirin, bazen bu temel giderleri karşılamak üzere harcadığını belirtmişlerdir.

“Arazi Durumu” bölümünde de söz edildiği gibi, tarla ya da bahçelerinde çok az miktarda sebze ve meyve yetiştirebilen sayılı aileler, ancak ve yalnız kendi ihtiyaçlarına yetecek kadar ürün alabilmektedirler.

Dörtdivan yöresinin ekonomik potansiyelini hemen hemen tek başına yönlendiren ve tek endüstri bitkisi olan patates tarımına, yörede oldukça büyük bir önem verilmektedir. Verilen bu önemin nedeni, bilgilerine baş vurulan kişilerce kolay pazar bulması ve uygun bir yetiştirme ortamında kaliteli ürün alınabilmesi ile açıklanmaktadır.

Yörede önceleri sınırlı bir biçimde yetiştirilen patates bitkisinin Dörtdivan için yaygın bir duruma gelmesinin henüz on yıllık bir geçmişi vardır. Son yıllarda ortaya çıkan tarım alanındaki bu yenilik üzerindeki Pancar Şirketi’nin ve Tarım Teknisyenliği’nin olumlu katkıları, halk tarafından sık sık belirtilmekte; bu kuruluşların halkı, suni gübre kullanımı, zararlı bitki ve hayvanlarla mücadele, makinalı ziraatın yararları vb. konularda aydınlattığı ifade edilmektedir.

Halkın da bu daha verimli ve modern üretim biçimlerine açık oldukları ve maddi alandaki bu yeniliklere karşı olumlu tepkiler verdikleri gözlenmektedir.

Yapılan anketlerde kendilerine yeni ziraat tekniklerini kullanıp kullanmadıkları sorulan 899 dekar toplam arazisi bulunan 55 hanelik örneklem grubu, bu soruyu %76.0’lık bir oran ile evet şeklinde cevaplamaktadır. Yeni ziraat tekniklerini kullanmayanlar ise sadece %20’lik bir oranı kapsamaktadır.

TABLO 16

CEVAPLAR	CEVAPLARIN DAĞILIMI	%
Evet	42	76.0
Hayır	11	20.0
Cevap Yok	2	4.0
TOPLAM	55	100.0

Örneklem grubunun sahip olduğu tarımsal araç-gereçler ise aşağıda yer almaktadır.

TABLO 17

SÂHİP OLUNAN TARIM ARAÇ-GEREÇLERİ	CEVAPLARIN DAĞILIMI	%	GEÇERLİ %
Traktör	4	7.3	8.2
Pulluk	15	27.3	30.6
Traktör+Pulluk	22	40.0	44.9
Traktör+Pulluk+ Biçer-döğür	2	3.6	4.1
Hiçbiri	6	10.9	12.2
Cevapsız	6	10.9	-
TOPLAM	55	100.0	100.0

Görüşmeler sırasında on yıl öncesine kadar öküzlerle ve karasabanlarla yapılan tarımın yerini son yıllarda makinalı tarımın aldığı konusunda elde edilen bilgileri tamamlayan ve günümüzde sahip olunan yeni ziraat araç-gereçlerinin %78.2 oranında kasabaya girdiğini belirleyen bilgiler yukarıdaki tabloda açıkça görülmektedir.

Traktör, Dörtdivan halkının yaşamına son derece fonksiyonel olarak girmiştir. Yöre halkı traktörü sadece tarımsal faaliyetleri için değil, aynı zamanda orman ürünlerinin taşınması ve kum, taş vb. lerinin çekilmesi işlerinde de kullanılmaktadır.

Köylerdeki hanelerin yaklaşık %60'ında bulunan traktörler, hem sahiplerinin işlerinde kullanılmakta hem de diğer günler dekar başına 10.000-15.000 TL ücret karşılığında isteyenlere kiraya verilmektedir.

Halkın hem tarım araç gereçlerini hem de sunî tohum ve ilaçlarını temin etmesinde, 1947 yılında kurulan Tarım Kredi Kooperatifleri Birliği'nin olumlu katkıları olduğu, kendileri ile görüşme yapılan birçok kişi tarafından ifade edilmiştir.

Yöredeki Tarım Teknisyenliği ile Tarım Kredi Kooperatifleri Birliği'nin önderliğinde, yöre halkının arazilerinden alınıp tahlile gönderilen numunelere etkili olacak sunî gübre tespiti için yapılan girişim sonuçları, henüz yöreye ulaşmamıştır. Buna rağmen, halkın büyük çoğunluğunun top-rağı tanıdığını ve hangi cins gübre kullanacağını tahmin edebildiğini belirten kişilerin; anketlerde yer alan "Tarım ilaçları ve sunî gübre kullanıyor musunuz?" sorusuna verdikleri cevaplar ve yüzdeleri Tablo 18'de görülmektedir.

TABLO 18

CEVAPLAR	CEVAPLARIN DAĞILIMI	%	GEÇERLİ %
Evet Kullanıyorum	47	85.5	94.0
Hayır Kullanmıyorum	3	5.5	6.0
Cevapsız	5	9.0	-
TOPLAM	55	100.0	100.0

Bu tabloya göre 47kişi (%85.5)lik bir oran ile tarım ilaçlarını ve sunî gübreyi kullandığını belirtmektedir. Kullanmayan %5.5'lik bir oranla 3 kişidir.

Tarım alanındaki yeniliklerin daha çok hangi kaynaklardan öğrenildiğini tespit etmeyi amaçlayan soruya verilen cevaplar ve oranları, aşağıda Tablo 19'da görülmektedir.

TABLO 19

ÖĞRENİLME KAYNAKLARI	KİŞİ SAYISI	%
Teknik Elemandan	10	18.2
Radyodan	12	21.8
Televizyondan	16	29.1
Arkadaş ve Komşulardan	8	14.5
Şehirde	4	7.3
Gazeteden	3	5.5
Cevapsız	2	3.6
TOPLAM	55	100.0

Bu tabloda dikkati çeken nokta, kitle iletişim araçlarının özellikle radyo ve televizyonun, yeni-liklerin öğrenilme kaynağı olmasındaki ağırlıklı orandır.

Dörtdivan'da tarımsal faaliyetler yıllık periyodlara göre şöyle bir akış izlemektedir :

İklim şartlarının uygunluğu ölçüsünde mart ayında arpa ve fig ekimi, mayısta ise patates eki-mi yapılır ve bu işlerin bitiminden sonra, nisan ayı ortalarında yaylaya çıkılır¹⁴. Patates toprağın yüzüne çıktıktan sonra, yabancı ve zararlı otların bitmesini önlemek amacıyla ilaçlama, patatesin toprağın yüzüne çıkmasından on gün sonra toprağın kabarması için birinci çapa yapılır. Bu işlem, o sıralarda yaylalarda bulunan kadınlar tarafından günü birliğine ve topluca köye dönen kadınlar tarafından gerçekleştirilir.

Temmuz ayı içinde "boy sürdükten sonra" boğaz doldurma ya da son çapa adı verilen işleme geçilir. Bu işlemin, yükselen çubuğun pek güçlü olmaması nedeniyle, toprağı yumuşatarak yum-ruların daha fazla büyüyip daha geniş alana yayılabilmesini sağlamak amacıyla yapıldığı ifade edilmektedir.

Yayladan zaman zaman kasaba ve köylere inen aile bireyleri tarlalarını kontrol eder ve tekrar yaylaya çıkarlar. Ağustos ayı sonunda ya da eylül ayı başında yaylalardan dönen halk, patates sö-küm işine girer.

Söküm işi tamamlandıktan bir süre sonra, genellikle eylül-ekim aylarında, bazı hanelerce güz-lük adı verilen buğday ekimi yapılır. Ekilen buğday kış boyunca toprak altında bırakılır ve bunun hasadı, ağustos ayında arpanın hasadı ile birlikte gerçekleştirilir.

Dörtdivan'da elde edilen ürünlerin özellikle de patatesin saklanabileceği yerler, soğuk hava depoları mevcut değildir. Bu durum üreticiyi, belli bir miktarı kendisi için ayırdıktan sonra kala-nımı derhal elden çıkarmaya zorlamaktadır. Yöre halkı kendi kullanımını için ayırdığı patatesi ya ahırlarda ya da çuvallar içerisinde toprak altında gömülü bir durumda saklamaktadır. Aldıkları önlemlere rağmen patatesin filizlenmesini önleyemediklerini ifade eden kişilerin, o yılın patates-lerini filizlenmiş olsa bile biraz daha derin soyarak tüketmeye çalıştıkları gözlenmiştir. Bu duru-mun ekonomik bir kayba neden olmasının yanı sıra bazı sağlık sorunlarını da doğurabileceği açık-tır.

Yörede yetiştirilen patateslerin, rakımı daha düşük olan yerleşim yerleri için tohumluk olarak da satın alındığı; buradan götürülüp Adapazarı, Ödemiş, Nevşehir vb. yerlerdeki arazilere ekildi-ğinde yüksek verim elde edildiği de bilinmektedir.

Elde edilen ürünler, kasabanın tüccarları ile dışardan gelen tüccarlar arasında yapılan fiyat de-ğerlendirme konulu görüşmeler sonucunda belirlenmektedir. Üretici, fiyat değerlendirme konusunda fazla söz sahibi olamamaktan yakınmakta, kendi haklarını savunacak bir kooperati-fin eksikliği duyduğunu belirtmektedir. Kooperatifleşememe konusunun nedenleri olarak ise bu alanda genel bir bilinçlenmenin henüz yaygınlaşmamış olması ile önceki yıllarda yörede ku-rulan ancak çeşitli sebeplerle başarısızlığa uğrayan kooperatiflerin, halkın bu konudaki cesareti-ni ve umudunu kırıncı olduğu gösterilmektedir.

Yukarıdan beri sözü edilmeye çalışılan bu üretim faaliyetleri, genellikle hane reisleri yani ev-lerdeki büyükbabalar tarafından yönetilip yönlendirilmekte; gençler ve çocuklar çoğunlukla ek-me, biçme, sulama, toplama; kadınlar ise çapalama ve toplama işlerinde çalışmaktadırlar. Hayvan-

14 Bkz. s.37-39.

cılık ve yaylacılık işlerinde daha çok ve büyük sorumluluklar taşıyan bu kadınlar; ailelerindeki kişilerin sayısının ve işlerinin azlığı ya da çokluğuna bağlı olarak diğer tarımsal alanlarda da çeşitli görevler üstlenebilmektedirler.

Elde edilen ekonomik gelirler, genellikle hane reislerinde toplanmakta¹⁵, aile bireylerine özellikle de kadınlara ve çocuklara ekonomik faaliyetlere katılmaları nedeniyle herhangi bir ücret ödenmemektedir. Ancak Dörtdivan'da panayır kurulduğu zaman¹⁶ kadınların, ihtiyaçları olan ya da istedikleri bazı giyim-kuşam malzemelerinin onlar için satın alınması; çocukların ise panayırda kurulan dönme dolap ve benzeri eğlence araçlarına binmeleri için izin ve harçlık verme biçimlerinde ödüllendirildikleri görülmektedir.

Yıl içinde sürdürülen bütün yıllık faaliyetlerle elde edilen gelirden, öncelikle bir sonraki yılın tarımsal faaliyetleri için pay ayrılır. Geriye kalan paradan kışlık ve toptan olarak alınması gerekli malzemeler temin edilir. Daha sonra elde kalan paranın büyük kısmı torunların ve gençlerin ihtiyaçlarına ayrılır. Gözlenler, yaşlıların kendi ihtiyaçları ile evdeki diğer ihtiyaçları en son sıraya koyduklarını göstermektedir.

Dörtdivan yöresinde tasarrufların hangi biçimlerde değerlendirildiğini ortaya çıkarmak amacıyla ankete konulan ilgili soruya verilen cevaplar, aşağıda Tablo 20'de gösterilmiştir.

TABLO 20

TASARRUF SEÇENEKLERİ	CEVAPLARIN DAĞILIMI	%
Altın olarak	14	25.5
Bankaya yatırarak	6	11.0
Tahvil olarak	2	3.6
Konut olarak	3	5.5
Hayvan olarak	20	36.4
Tarım aleti olarak	10	18.0
TOPLAM	55	100.0

Yukarıdaki tabloda açıkça görüldüğü gibi yörede tasarrufa yönelik yatırımlar, en çok hayvan (%36.4) ile altın alımı (%25.5) üzerinde yoğunlaşmaktadır.

"Kırsal alanda, birçok kimsenin toplanıp elbirliğiyle bir kişiye ait işi yapması ve benzer işlerin bu biçimde sırayla bitirilmesi" ¹⁷ anlamına gelen imece âdeti yörede bilinmesine rağmen özellikle son yıllarda yaygın bir biçimde başvurulmayan bir yoldur. Yalnızca köyün yapılması gereken ortak bir işi olduğu zaman gerçekleştirilen bu âdet ile ilgili olarak kaynak kişiler; imecenin geçmiş yıllarda köy yaşantısında belirli ve yaygın bir işlevi olduğunu belirtmişlerdir. Önceki yıllarda, bazen birbirine komşu ya da hısum-akraba olanların bazı tarımsal faaliyetlerde karşılıklı olarak yardımlaşmakta olduğu, ancak son yıllarda gerek traktörün yaygınlaşması, gerekse her ailenin işinin diğerlerinden farklı boyutlarda olduğu ve "karşılığı olmadığı" gerekçesiyle gevşemiş olduğu bildirilmektedir. Gerçekten de "Akrabalık çevresi, özellikle kol gücünün üretimde önemli yer tuttuğu ve tarım dışı çalışma olanaklarının sınırlı olduğu topluluklarda otorite ve itibarın önemli bir kaynağıdır. Buna karşılık tarımın makineleşmesi (.....) ile kol gücünün önemi azalmakta, tarım dışı

¹⁵ Ataerkil geniş aile özelliği. Bkz.: s.53-54.

¹⁶ Bkz.: s.40.

¹⁷ **Resimli Ansiklopedik Büyük Sözlük**, İstanbul: 1982, Cilt:5, s.1067.

çalışmanın artması da (.....) kapalı toplumlardaki mekanik dayanışmayı zayıflatmaktadır¹⁸. Bu tip işlerde son yıllarda daha çok gündeliği 1989 yılı itibariyle 7.500 TL civarında olan yevmiyeli işçilerden yararlanılmaktadır.

Tarımsal faaliyetlerinde yevmiyeli işçi çalıştıracak olanlar, bu iş için öncelikle kendi köylerinden ihtiyacı olanlarla; böyle bir kişiyi bulamadıklarında çevre köylerden bildik ve tanıdık kimseyle anlaşmakta, en son seçenek olarak ise yöreye son birkaç yıldan beri buradan büyük kentlere akan iş gücünün bıraktığı açığı doldurmak üzere Çorum ve çevresinden gelen mevsimlik vasıfsız işçileri çalıştırmaktadırlar.

E. HAYVANCILIK

Yörede hayvancılık da başlı başına bir ekonomik faaliyet görünümündedir. "Meslekî Dağılım" bölümünde söz edildiği gibi, aileler diğer ekonomik faaliyetlerinin yanı sıra hayvancılıkla da meşgul olmakta ve geçimleri için kazanç sağlamaktadırlar.

Dörtdivan'da büyükbaş hayvancılık ağırlıktadır. Ziraat Teknisyenliğinin 1987-1988 yılında gerçekleştirdiği sayım sonuçlarına ve 1989 yılında şap aşısı yapmak üzere tekrarlayarak doğruluğunu kontrol ettikleri bilgilere dayanarak hazırlanan Tablo 21'de yöredeki büyükbaş hayvan sayısı görülmektedir.

TABLO 21

HAYVAN CINSİ	SAYISI	%
Kültür ırkı inek	274	2.0
Melez inek	569	4.0
Yerli sığır	12.500	91.0
Manda	450	3.0
TOPLAM	13.793	100.0

Verimli miktarda süt elde etmek için yöreye dışarıdan ithal edilen Alman menşeli Holstein tipi inekler, Dörtdivan halkına Tarım Teknisyenliği tarafından ilk seferinde dört çiftçiye birer adet olmak üzere, daha sonra ise bir çiftçiye on adet dağıtılmıştır. Ancak halkın bu hayvanları pahalı bulduğu için fazla rağbet etmediği de belirlenmiştir.

Yörede bulunan montefon cinsi ineklerden günde 25 lt süt elde edilebilmekte, bu sütün bir kısmı Dörtdivan içinde, bir kısmı ise bağlı bulunulan ilçe ve il düzeyinde pazarlanmaktadır.

Küçükbaş hayvancılık daha çok orman çevresi köylerde bulunmakta, yörede yerli koyun beslenmektedir. Yapılan soruşturmalarda halkın merinos cinsi koyunun üstünlüklerini bildikleri tespit edilmiştir. Ancak son birkaç yıl içerisinde, Gerece Veterinerliği'nden danızlık merinos olarak yöreye gönderilen koçlarla buradaki yerli karamanların karma yapılmasına çalışıldığı, fakat bu hayvanların yöre iklimine uyum sağlayamayıp kaybedilmesi üzerine bu işin durdurulduğu öğrenilmiştir. Tarım Teknisyenliği yetkililerinin verdikleri bilgilere göre, yörede kuyruksuz koyun sistemine doğru bir gidiş söz konusudur. Yine Tarım Teknisyenliği'nden alınan bilgiye göre yöredeki küçükbaş hayvan miktarı aşağıdaki gibidir.

TABLO 22

HAYVAN CINSİ	SAYISI	%
Koyun	29.134	88.0
Tiftik keçisi	3.900	12.0
TOPLAM	33.034	100.0

Yörede çift hayvanı sayısı oldukça azalmış durumdadır. Traktörün tarım alanına yaygın bir biçimde girmiş olması, bu hayvanlara duyulan iltiyacı büyük ölçüde ortadan kaldırmıştır.

Katır, at vb. çeki hayvanları, orman istihsal dönemlerinde tek olarak sürütmede ve kurutmada kullanılır. Ziraat Teknisyenliği'nin belirlenmelerine göre yörede toplam 72 adet at ve 38 adet eşek bulunmaktadır.

Yörede besi hayvancılığı da yapılmakta, hayvana yapılan yatırım Tablo 20'den de görülebileceği gibi ön sıralarda bir tasarruf biçimi olarak algılanmaktadır. Dörtdivanlı ailelerin bir bölümü "cuma pazarından"¹⁹ aldıkları hayvanları üç dört ay besiye tâbi tuttuktan sonra yerli tüccarlara ve kasaplara satmaktadırlar. Ancak uzun süreli ve gelir getirici bir iş kapsamında düşünülmeyen bu etkinlik, yöre halkınca zamanın ve paranın iyi bir biçimde değerlendirilmesi olarak algılanmaktadır.

Öteden beri hemen her aile az ya da çok olmak üzere kümes hayvancılığı yapmaktadır. Evlerin yakınlarında yer alan kümeslerde yetiştirilen tavuk, horoz, hindi, ördek ve kazlar zaman zaman ailenin et ve yumurta ihtiyaçlarını karşılamak üzere beslenmekte; evlerine gelen hatırlı misafirler çoğunlukla bu hayvanların etleri ile ağırlanmaktadır.

Kümeslerde yetiştirilen bu hayvanlar, kış aylarında gündüzleri köyler ve kasaba içerisinde sürüler halinde dolaşmakta ve günlük yaşamın pek çok anına eşlik eder görünmektedir.²⁰

Panayır zamanında kızartılmış olarak satışa çıkartılan ve çok rağbet gören kazlar, bir yandan onları yetiştiren ailelere gelir getirirken diğer yandan da yöreye dangalarını vurmaktadırlar.

Genellikle aile kümesçiliği şeklinde yetiştirilen kaz ve hindi palazları, Ziraat Teknisyenliği aracılığıyla temin edilmektedir. Teknisyenlik çalışanlarınca 1989 yılı içinde palazlatılan 600 adet pekin ördeği ise talip olan 120 haneye beşer adet olmak üzere dağıtılarak Dörtdivan ekonomisine yeni girmiştir. Çok sayıda yumurtlayan bu ördekler, sahipleri tarafından evcil yabanî ördeklerin altında tabii kuluçka yöntemi ile çoğaltılabilmektedir.

Yine Ziraat Teknisyenliği'nden alınan değişebilir nitelikteki sayılara göre yörede 7500 yaban tavuğu, 750 horoz, 8300 kaz, 6500 hindi bulunduğu tahmin edilmektedir.

Dörtdivan kasabası ve köylerinde son yıllarda profesyonel anlamda ve devlet desteğiyle bir tavukçuluk işi başlatılmış olup önce iki ailenin kurduğu tavuk çiftliklerinin sayısı beş yıl içinde kasaba ve köyler toplamında 100'e ulaşmıştır.²¹ Bu çiftliklerin sayısının, inşaatı sürenler de faaliyete geçtiğinde 150 ye ulaşması beklenmektedir. Şimdiki durumda faal olan çiftliklerden sadece birisi 300 kapasiteli bir yumurta kümesi olup diğerleri tamamen kırk günde olgunlaşıp kesilen brolier (et) tipi tavuk kümesidir ve yaklaşık olarak 434.000 baş brolier buralarda yetişmektedir.

19 Bkz.: s.39-40.

20 Bkz.: F.6.

21 Bkz.: T.7

F. AVCILIK-BALIKÇILIK-ARICILIK

Yörede ekonomi ağırlıklı bir avcılık ve balıkçılık söz konusu değildir. Meraklı olanların zaman zaman tavşan avına çıktıkları, ilkbaharda ise ağlarla dere balıkçılığı yaptıkları bilinmektedir. Yaz aylarında yaylalarda ve dere kenarlarında çocuk ve gençler balık tutarak boş zamanlarını değerlendirmektedirler.

Arıcılık da özel bir merak şeklinde çok sınırlı sayıda ailelerce yapılmakta olup gelir getirdiği görülürse başka ailelere de sıçramaktadır. En çok 50-60 kovanlık olarak yapılan arıcılıkla ilgili olarak bir bölümlü²⁴ dır.

G-YAYLACILIK

Bir yerleşim yeri ve ekonomik faaliyet alanı olarak ele alındığında, farklı birimlerde yaşayan, çeşitli sosyo-ekonomik yapıda grupların yılın belli bir döneminde çıktıkları ve orada beşerî ve ekonomik faaliyetlerde bulundukları alan olarak tanımlanan yayla²⁵ çok defa köyün müşterek mahdır²⁶. Köylerden ayrı yerlerde, hatta bazen oldukça uzak yerlere kurulmuş olmalarına rağmen "sosyo-ekonomik bağlarla tamamen köye bağlı bir mahal; veya köyün esas geçim sahasına ekli ikinci bir bölümü"²⁴ dır.

"Yaz mevsiminde ve en sıcak aylarda insan ve hayvanların yaylaya gitmelerini; orada bir süre kalmalarını ve ekonomik faaliyette bulunmalarını kapsayan yaylacılık"²⁵ olayında hayvancılık yaparak kazanç sağlamak yanında "yöre insanı için yaylaya çıkmak bir tutku, bir özlem, bir eğlence aracıdır da"²⁶.

Ülkemiz yaylalarının dağılımına bakıldığında, araştırma yöremiz olan Gerede çevresinde bir sıklaşma göze çarpar²⁷. Yaylacılık faaliyetlerine katılma oranının 1977 yılında yayınlanan bir araştırma ile % 83 olarak tespit edilmiş bulunan yörede²⁸ bu büyük yaylacılık faaliyetinin başlıca iki nedeneden kaynaklandığı görülmektedir. Bu nedenlerden ilki; Gerede ovasını işleyen köylerin sayıca fazla oluşu²⁹, ikincisi ise Gerede köylerinde çevre koşullarıyla beslenemeyecek kadar fazla sayıda hayvan bulunuşu³⁰ ile açıklanabilir.

Bolu yaylaları içinde yaylacılık faaliyetine en erken ve genellikle 15 Nisan'da başladığı tespit edilmiş bulunan Dörtdivan bucağı köylerinde³¹; yaylaya çıkma âdeti, ekonomik faaliyetlerin bir uzantısı olarak kabul edilmektedir. Yaylaya çıkışın amacı yörede yaşayanlar tarafından "köy çevresinde ekili bulunan tarla tarımı alanının korunması" ve "sayısı oldukça fazla olan hayvanlara yazlık ot ve kışlık yem sağlamak" olarak açıklanmaktadır. Köy içlerinde bulunan meraların ilkbaharın ilk günlerinde kolaylıkla tükenebilmesi, tümüyle ekili bulunan tarlalardan hayvanları uzak tutabilmenin güçlüğü, insanların gerek kışlık odun, gerekse peynir, yoğurt, yağ gibi ihtiyaçlarının hazırlanması gerekliliği, yaylada yaşamının daha ucuza mal olması, kışlık evlere göre daha az eşyası olan evlerde için de az olması nedeniyle hayvanlara daha iyi bakım şartlarının bulunması vb. nedenler, yaylaya çıkmayı yörede neredeyse şart koşmaktadır.

Dörtdivan'da yaylaya, yukarıda da belirtildiği gibi nisan ayı ortalarında başlamak üzere mayıs ayı sonlarına kadar köy-köy, mahalle-mahalle, toplu bir biçimde çıkılır. Her köyün muhtarı ve ihtiyarlar heyeti, hanelerin o dönemdeki ekonomik faaliyetlerini de göz önünde bulundurarak bir

22 Mecdi Emiroğlu **Bolu'da Yaylalar ve Yaylacılık**, Ankara: 1977, s.9.

23 Necdet Tuncdilek, "Türkiye'de Yaylalar ve Yaylacılık, **I.Ü. Coğrafya Enstitüsü Dergisi**, Cilt: 7 (1964), s.16.

24 "Aynı"

25 Emiroğlu, a.g.e., s.19

26 Sabri Çakır "Doğu Karadeniz Bölgesinde Yaylacılık ve Bektaş Yaylası", **Samsun Eğitim Fakültesi Dergisi**, Özel Sayı:1 (1988), s.311-323.

27 Cemalettin Arif Alagöz, "Anadolu'da Yaylacılık", Ankara: 1938, s.33.

28 Emiroğlu, a.g.e., s.123.

29 Alagöz, "a.g.e." s.33.

30 Emiroğlu, a.g.e., s.123.

31 Aynı, s.93.

tarih belirler ve bunu ilgili kişilere duyurur. Tarımsal faaliyetler ve yaylaya göç hazırlıkları bu tarihe kadar tamamlanacak biçimde plânlanır.

Kadınlar yaylaya götürülecek olan yatak, yorgan, kap-kacak, giyim-kuşam vb. eşyaları hazırlayıp denk haline getirirler. Göç tarihinden bir önceki cuma günü ise Dörtdivan pazarından on beş günlük ya da bir aylık erzak satın alınarak yaylaya götürmek üzere hazırlanır.

Son yıllarda Dörtdivan yaşamında ortaya çıkan mevsimlik iç ve sürekli iç-dış göçler yaylaya çıkan insanların sayısında bir azalmaya yol açmış, yaylaya çıkmadan bir zaman önce mevsimlik göç yapacak olanların köyden topluca uğurlandıktan sonra yaylaya çıkma âdeti yerleşmeye başlamıştır.

Göç günü sabah erken bir saatte araba ve kamyonlar yüklenir ve topluca yola çıkarılır. Kamyon ve arabalarla yaylaya çıkma, toplum yaşantısına son yıllarda girmiştir. Kaynak kişiler geçmiş yıllarda öküz arabalarıyla yaylaya çıktıklarını anlatmaktadırlar.

Yörede ya her köyün ya da bir kaç köyün ortak bir yaylası olup yaylaların merkeze uzaklıkları 3-4 km ile 20-25 km arasında değişmektedir. Örneğin Cemaller köyünün yaylası Çiçekli yayla ile arasındaki uzaklık 20, Çal köyünün Çal yaylasına olan uzaklığı 22 km'dir³². Yaylaların bazıları ise orman içindedir.

Yıllardan beri süregelen sosyal sistem ve töreler gereği aileler yaylalardaki arazilerde mülkiyet hakkına sahiptirler. Yaylaların yerleşim alanında bulunan evlerin kullanım hakları kendilerine aittir. Yerleşim alanında bulunan boşluklar, yollar, çayırılar ve otlaklar yayla sakinlerinin ortak malı olarak kabul edilir.

Yaylacılık faaliyetinin ilk dönemlerinde, mayıs ve haziran aylarında, hayvancılığa ağırlık verilir. Hayvanların otlatılması, süt, yoğurt, peynir ve yoğurdun tuluklar içinde süzdürülüp kurutulmasıyla ve kalıp haline getirilip tuzlanması ile oluşturulan keş yapılır. Elde edilen bu ürünlerden bir kısmı ailenin erkekleri tarafından cumartesi günleri Gerede, pazartesi günleri ise Bolu pazarına indirilerek satılır; dönüşlerde ise ailenin yiyecek ihtiyaçlarından bazıları yaylaya çıkartılır. Dörtdivanlıların keş yapımındaki ustalıkları bazı çevre yerleşim birimleri halkının kendilerine "keşçiler" adını vermesine de neden olmuştur.

Bolu yaylalarının en önemli özelliği alt zon (kışlak) ile üst zon (yayla) arasında devamlı bir bağ olması³³ erkeklerin sık sık, kadınların ise gerektiğinde köylerdeki tarım alanlarına inerek yapılması gerekli işleri yapmalarıdır. Bu yolla tarım ve hayvancılık birbirine paralel olarak sürdürülmektedir.

Yaylada temmuz ve ağustos aylarında kışlık kavurma, yiyecek kurutma gibi işlemlere ağırlık verilir. Dörtdivan'da kışım kolaylıkla et temini yapılabildiğinden, kavurma zorunluluk olarak değil bir değişiklik olması bakımından yapılmaktadır.

Bunun dışında yaylada kalman bu son aylarda zamanın büyük bir kısmı, 6831 nolu Orman Kanununun 31. ve 32. maddeleri gereğince, orman köylerine tanınmış bir hak olarak yasal miktarda ormandan kışlık yakacak teminine ayrılır.

Yaylada geceleri, çeşitli yaş gruplarına göre toplanan erkekler yaktıkları ateşler çevresinde eğlenir, bu arada bazen içki de içerler. Kadınların yayla eğlenceleri ise daha çok toplanıp oturmak ve sohbet etmek şeklindedir.

20-25 yıl öncesine kadar yaylaların en büyük eğlencesinin gıcırğa olduğu, genç kız ve erkeklerle-

32 Emiroğlu, a.g.e., s.124.

33 Tunçbilek, "a.g.e.", s.19-20, 23-24.

rin ayrı ayrı bu araca bindikleri, ancak şimdilerde yaylalarda gıcırğa kalmadığı edinilmiş bilgiler arasındadır.³⁴

Hasat zamanı geldiğinde genellikle ağustos ayı sonu ya da eylül ayı başında halk yine mahalle mahalle, köy-köy kışlaklarına dönerler.

Tüm kasaba genelinde yaz-kış yaylada oturan 50-60 hane bulunmaktadır. Çok sayıda hayvanı bulunan, özellikle keçi sürüsü sahipleri ile mandıra işi yapan aileler; oğullarından biri ile gelinlerini, henüz okul çağı gelmemiş ya da ilkokuldan mezun olmuş torunlarını yaylada bırakırlar ve bunun uygun ölçüde sıra ile, dönüşümlü olarak sürdürülmesine özen gösterirler.

H. PAZAR-PANAYIR

1. Pazar

Dörtdivan'da pazar, cuma günleri kurulmakta, çevre il ve ilçelerin esnafları yöredeki tüm pazarları sıra ile takip ederek buraya da mal getirmektedirler. Perşembe günü Yeniçağa'da kurulan pazar; cuma günü Dörtdivan'da çıkar, cumartesileri ise Gerede'ye iner.

Dörtdivan halkı kış mevsiminde tamamiyle tüketici pozisyonundadır. Cuma pazarında yöre halkının hayvan satını dışında bir satışı söz konusu değildir. Kurulan hayvan pazarında kasaplardan ya da lokanta işleticilerinden başka kısa süreli besi hayvancılığı yapacak olanlar da³⁵ hayvan satın alırlar; bu alış veriş yöresel söyleyişle "Kayserili usulu" yani pazarlık ve tokalaşma ile gerçekleştirirler.

Yöre halkı öncelikle haftalık sebze ve meyve ihtiyacını karşılamak üzere geldiği kasaba pazarında, alış veriş ettikten sonra, ailelerinin ihtiyaç duyduğu kuru yiyecek, bakkal ve manifatura gibi gereksinimlerini de karşılarlar.

Pazardan yapılan alış verişlerde peşin para ödeyen halkın, bakkal ve manifaturacıları aldıkları malzemelerde çoğunlukla böyle bir gereksinim duymadıkları, bu tip sabit alış veriş yerlerinde, veresiyecilik sistemini işlettikleri, kasaba esnafı tarafından verilen bilgiler arasındadır. Konuyla ilgili olarak kasaba esnafından bazıları aşağıdaki bilgileri vermektedirler.

"Bizim halkımız her zaman 'cumaya vereceğim' diyerek alış-veriş yapar. Ama nedense o cuma bir türlü gelmek bilmez. Bir yılda elli iki tane cuma olduğuna göre sonunda o yalancı çıkmaz ama esnaf bazen çok zor durumda kalır".

Alış veriş sırasında pazarlık etmek de yörede çok yaygın bir davranış biçimidir. Çevre il ve ilçeler halkının Dörtdivanlı'nın bu alışkanlıklarını iyi bildiklerini, "bir liralık mala yüzelli kuruş isyeyip yüzyirmibeş kuruşa razı olduklarını; bunun da her zaman için yöre halkının zararına olduğunu" özeleştirel bir tavır içinde anlatan Dörtdivanlı kaynak kişiler;

"Biz Dörtdivanlıyız. İlaçta bile pazarlık ederiz" demektedirler.

Cuma günleri alışılmışın dışında bir nüfus yoğunluğuna ulaşan kasaba merkezinde³⁶, pazar alış veriş yapan, özellikle erkeklerden oluşan kalabalığın telâşlı hareketleri³⁷ açıkça göze çarpar. Bu telâşın nedeni, işlerin çoğunun cuma namazına kadar bitirilip camiye yetişme arzusudur.

Salâ sesi ile birlikte kasaba neredeyse boşalmış bir görünüm alır ve erkekler üçer-beşer kişilik gruplar halinde cuma namazının kılınacağı "Cuma Camii"ne girerler³⁸.

34 Gıcırğa binenlerin temsili resimleri için bkz.: Ç.1.

35 Bkz.: s.36.

36 Bkz.: F.7

37 Bkz.: F.8

38 Bkz.: F.9

Namazdan sonra sıra eksik işlerin tamamlanmasına gelir. Kasabada cuma günleri, yalnız ekonomik ilişkilerin kurulduğu bir gün olmayıp pekçok Anadolu köyünde olduğu gibi, “köyle kasaba halkı arasındaki fikrî, idarî, daha geniş anlamı ile toplumsal temasların da”³⁹ cereyan ettiği bir gündür.

Tüm işlerin bitiminden sonra kış aylarında saat 14.00-14.30, yaz aylarında 16.00-17.00 sularında köyler halkı geldiği gibi topluca kasabadan ayrılır.

2. Panayır

Dörtdivan'da eylül ayı içinde yılda iki kez birer gün olmak üzere panayır kurulur.

İl Encümen Meclisi'nin kararıyla tespit edilen bir cuma günü, Kadılar mahallesinde “İlk Panayır” kurulur. Pazardan daha büyük çapta olan, daha çok ve çeşitli yiyecek ve giyecek eşyalarının satıldığı bu panayıra ayrıca dönme dolap, atlı karınca vb. eğlence araçları da getirilir. Daha çok çocukların ilgisini çeken bu araçlar ve panayır yöre halkına canlı, hareketli ve değişik bir gün yasar. “Kadılar Mahyası” adı da verilen bu panayır, bir sonraki hafta perşembe günü tek günlüğüne Yenicağ'da “Çağa Mahyası”, izleyen cuma, cumartesi ve pazar günü, üç gün olmak üzere “Gerrede Mahyası” adıyla Gerrede'de tekrarlanır. Bir sonraki hafta cuma günü, -ilk panayırdan on beş gün sonraki cuma günü bu sefer “Son Panayır” ya da “Çavuşlar Mahyası” adı ile Çavuşlar mahallesinde kurulur.

Gerrede Mahyasının ilk gününe rastlayan cuma günü Dörtdivan'da pazar kurulmamakta, kasaba ve köylerin erkeklerinin bir çoğu, “Gerrede Mahyasına” alış verişe gitmektedirler. Yörede “Kısır Panayır” adı verilen o gün, kadınlar için özel bir anlama taşımaktadır. Yılda bir kez düzenlenen “Horak Mahyası” o gün yapılır.

Kadılar, Çalköy ve Çardak adlı üç köyün kadınları ayrı ayrı olmak üzere bir gün önceden evlerinde yemek pişirirler, “Kısır Panayır” günü bu üç merkez köye çevrelerindeki köylerden gelecek kız ve kadınları beklemeye koyulurlar. Beklenen konuklar geldiğinde, ağaç altlarında toplanılır, sohbetler edilir, daha sonra horak kesme (kapma) oyununa geçilir.

Bir kütük üzerine yerleştirilen ve horak adı verilen sivri uçlu bir odun parçasının iki yanına sıralanan 8-10 ar kişilik iki grup genç kız ve kadınlar, sırayla bu horağa tokmak adı verilen bir uzun tahta parçası ile vurmakta, karşı takımın oyuncuları ise fırlayan horağı etekleri ile yakalamağa çalışmaktadırlar. Yakalayan, tokmağı ele geçirmiş sayılır ve bir dahaki sefer horak yakalanuncaya kadar tokmakla vurma hakkı onun olur⁴⁰.

Ucu oldukça sivri ve etek ile tutarken tehlikeli olabilen horağı yakalamak, büyük bir cesaret ve yetenek gerektirmektedir. Bu yeteneği ve cesareti, kendilerini yaralamadan gerçekleştirebilen kızlar, övgü ile karşılanır. Oyunlar sırasında kızların fizikî güzellikleri, davranışları, güç-kuvvet ve becerileri, müstakbel kayınvalideler tarafından dikkatle izlenir⁴¹.

Horak kapma ya da horak kesme adı verilen bu oyunun bitiminden sonra tıpkı düğünlerdeki gibi tefler eşliğinde yöresel oyunlar oynanır. Yörede bu durum “oyun türkütü kurmak” adıyla anılmaktadır. Oyun ve türkütü kurma sırasında çevrede bulunan seyyar satıcılardan çerez ve helva alınıp yenilir. Gerrede mahyasına gitmeyen bazı genç erkekler uzaktan izlerler.

Öğle yemeği vakti geldiğinde çevre köylerden gelenler; ev sahibi konumunda olan köylerin genç kızları ve gelinleri tarafından paylaşıp evlere davet edilir. Kurulan yer sofralarında kalabalık bir şekilde, neşe içinde çorba, dolma, etli pilav, tatlı ve meyvelerden oluşan, özel günlere özgü yemekler yenir.

39 Yasa, *Sindel Köyünün Toplumsal ve Ekonomik Yapısı*, s.108

40 Horak kapma oyununun temsili resmi için bkz.: Ç.2.

41 Bkz.: s.72-73.

I. ZENGİNLİK VE YOKSULLUK HAKKINDAKİ HALK DÜŞÜNCESİ

Dörtdivan halkı, doğum ve ölüm konusunda görüldüğü kadar çerçevelenmiş ve kesinlik kazanmış bir biçimde olmasa bile, zenginlik ve yoksulluğu da dinî bir çerçeve içinde değerlendirmektedir. Genellikle tevekkülün çizdiği yaşantı biçiminin, bireyler için zamanla benimsenerek tabii bir hal almakta⁴² olduğu gerçeği yörede de önem kazanmaktadır.

Araştırma süresince yörede yoksul olarak tanınmış bazı kişilerle yapılan görüşmeler sırasında, kendilerine neden yoksul oldukları sorulduğunda öncelikle;

“Çünkü toprağımız az”

“Allah vermiyor”

“Allah rızkımızı bu kadar vermiş”

“Alın yazımız böyle imiş”

gibi cevaplar alınmıştır.

Varlıklı sayılan aileler ise zenginliklerini daha çok;

“Bizim büyüklerimiz, dedelerimiz çok çalışmışlar, fırsatları iyi değerlendirmişler. Biz de bize devredileni iyi koruduk”

sözleriyle açıklamaktadırlar.

Bunun dışında, görüşmeler sırasında sorulan “Kim zengindir?” sorusuna en sık alınan cevap

“Almanya’da çalışanlardır”

şeklinde olup, bir ailenin zenginliğinden bahsedilirken,

“Onun oğlu (babası, amcası) Almanya’da çalışmasa, görürdüm zenginliklerini”

gibi sözlerin edildiği tespit edilmiştir. Dörtdivanlı ailelerin son yıllarda, kızlarını gelin olarak ve-recekleri kişilerin yurt dışı işlerde çalışma imkânlarının olup olmadığı konusunda yaptıkları so-ruşturmalar ve bu tip kişilerin damat olarak seçilmesi arzu ve eğilimi de yukarıda söz edilen du-rumu doğrulamaktadır⁴³.

Yöre halkı arasında sürdürülen soruşturmalarda bu konuyla ilgili olarak edinilmiş izlenimlere göre buradaki insanların yeni bir işe atılma konusunda oldukça cesaretsiz oldukları; herhangi bir ekonomik girişimin ilki olmaktansa, önceliği başkalarına bırakıp sonuçlarını beklemeyi, olumlu sonuç alındığında taklitçi olmayı tercih ettikleri tespit edilmiştir. Tavuk çiftlikleri konusundaki gelişmeler de bu izlenimi doğrulamaktadır⁴⁴.

Yörede uygulanan soru kağıdı içinde bağımsız bir soru olarak yer alan ve kişilerin kendilerini hangi sınıftan gördüklerini (self image) tespit etmeyi amaçlayan soruya⁴⁵ verilen cevaplar ile yüz-delerini gösteren tablo aşağıdadır.

TABLO 23

CEVAPLAR	CEVAPLARIN DAĞILIMI	%
Zengin	10	18.2
Orta halli	28	50.9
Yoksul	17	30.9
TOPLAM	55	100.0

42 Orhan Türkdoğan, *Yoksulluk Kültürü Gecekonduların Toplumsal Yapısı*, Erzurum: 1974, s.53;

43 Bkz.: s.74.

44 Bkz.: s.36.

45 Bkz.: A.F. 20 Nolu soru

BÖLÜM VI

BOŞ ZAMAN FAALİYETLERİ

Ülkemizde boş zamanlar sosyolojisi üzerine yapılmış kimi çalışmalarda, boş zaman kavramının çeşitli biçimlerde tanımlanmaya çalışıldığı görülmektedir. Bazı yazarlar boş zamanı, “Bireyin çalışmaya ve diğer görevlerinden sonra özgür olarak kendisinin ve ailesinin süreceği, eğlenme, toplumsal başarıya ya da kişisel gelişmesi için kullandığı bir zamandır”¹ biçiminde tanımlamaktadırlar. Bireyin çalışma saatleri ve yaşamını sürdürebilmek için zarurî olarak uykuya, yemek yemeğe vb. harcadığı zaman dışında kalan ve istediği gibi kullanabileceği varsayımlanan bu süreler ² kişilerin istek, eğilim ve eğitim durumlarıyla orantılı olarak çeşitli yönlerde doğru kanallara yönlendirilebilir.

Dörtdivan halkı, “Sosyo-Ekonomik Yapı” bölümünde ayrıntılarıyla incelendiği gibi, yaz aylarında oldukça yoğun faaliyetlerde bulunmakta, tarım-hayvancılık-yaylacılık sektörlerinde çalışıp; yurt içi mevsimlik göçlere katılarak kış aylarında kendisinin ve ailesinin süreceği, çoğunlukla tüketici bir yaşam tarzı için hazırlıklar yapmaktadır. Yaz aylarında üretici, kış aylarında çoğunlukla tüketici pozisyonunda olan söz konusu bireylerin, “boş zaman” ve “boş zaman değerlendirme” kavranlarına yabancı olup bu zamanları sistemli bir biçimde değerlendiremedikleri gözlemlenmektedir.

Yörede boş zaman değerlendirme faaliyetlerinin, futbol takımında yer alarak düzenli bir biçimde spor yapabilen genç erkekler ve yılda yalnız bir kere ve sadece kadınlar arasında düzenlenen kısr panayır günü horak kapma yarışması dışında³ yeterince organize olmaması bulunması, başta gençler olmak üzere hemen her yaş grubundan kişileri, başı boş faaliyetlere yöneltmektedir.

A. KADINLARIN BOŞ ZAMAN FAALİYETLERİ

Ülkemizin özellikle kırsal kesiminde kadınların boş zaman etkinliklerinin üretimden kesin olarak ayrılmadığı, boş zamanların, günlük işlerden farklılaşmadığı⁴ bilinmektedir. Üretim etkinlikleri ve günlük uğraşlar sırasında aynı zamanda dinlenildiği; çeşme başlarında, kendi ekmeklerini kendilerinin yaptıkları mahalle fırınları önünde⁵, çamaşır yıkamaya gittikleri çamaşırhanelerde⁶; sohbetlere, şakalaşmalara, dertleşmelere de zaman ayrıldığı Dörtdivan yaşamında da kolaylıkla gözlemlenmektedir.

Bunların yanı sıra günlük yaşamda aniden beliriveren doğum, ölüm vb. olaylarda, toplumsal yaşamın gerektirdiği biçimde katılımlar; düğün, sünnet, hacca gidip gelmeler vb. önceden plânlanmış törenlerde gönüllü bir biçimde alınan görevler, yöre halkının boş zaman faaliyetlerinin belirli bir bölümünü oluşturmaktadır.

Dörtdivan’da kadınların; çeşmeden su taşımak, hayvanlara bakmak, inekleri sağmak, elde edilen süttten peynir, yağ, yoğurt üretmek, yemek yapmak, temizlikle uğraşmak, çamaşır yıkamak, çocuklara bakmak, günde üç öğün sofrayı kurup kaldırmak, geniş aile içinde yer alan kişilerin hizmetlerini görmek vb. sayısız ve ardı arkası gelmeyen işleri sırasında, mümkün olan her boşlukta eş, dost, akraba ve komşulara zaman ayırdıkları da görülmektedir. Bu faaliyetler arasındaki bir iki saatlik boşluklarda haberli olsun ya da olmasın komşu ve tanıdık ziyaretlerine gidilir ve bu arada çeşitli örgü, dikiş ve el işleri yapılır.

1 Mahmut Tezcan, *Sosyolojik Açıdan Boş Zamanların Değerlendirilmesi*, Ankara: 1984, s.10

2 Nermin Abadan-Unat, *Üniversite Öğrencilerinin Serbest Zaman Faaliyetleri*, Ankara:1961, s.3

3 Bkz.: F.10.

4 Bkz.: s.40.

5 Tezcan, a.g.e., s.183.

6 Bkz.: F.11

7 Bkz.: F.12

Gerek Dörtdivan gerekse yakın köylerinde son yıllarda kadınların yaşamına girmiş bulunan "paralı günler" köy-kasaba-şehir etkileşimi sonucunda yöreye ulaşmış göreneklere aittir. Kış aylarında sürdürülen bu yeni alışkanlığa göre, birbirleriyle iyi anlaşılan on beş-yirmi kadın her ayın belirli bir gününde bir evde toplanmakta, çay, pasta, börek vb. ikramları kabul edip sohbetler etmekte, ayrılmalara yakın önceden belirlenmiş bir miktar paranın kendi paylarına düşen kısmını ev sahibine bırakmaktadırlar. Ev sahibi kadınlar eşlerine, bu para ile belirli büyüklükte bir alın satın alarak geleceğe yönelik bir yatırım da yapmakta olduklarını ifade etmekte, paralı gün alışkanlığından çok hoşnut olduklarını belirtmektedirler.

Dörtdivan kasabası ve köylerinde karı-kocalar, daha geniş bir anlamda kadın ve erkekler, geleneksel yapıları pek çok yörede olduğu gibi ⁸ ayrı dünyalarda yaşamaktadırlar. Erkeklerin evde pek uzun süreli vakit geçirememeleri, kadınların ise onların bu tutum ve davranışları üzerinde pek söz sahibi olmamaları, kadınların özellikle yaşlı olanlarının ev-içi ilişkilerde daha etkili olmalarına, bu ilişkiler sırasında doğan huzursuzlukları, çok gerekli olmadıkça, erkeklerle yansıtılmalarına neden olmaktadır.

Dörtdivan'da aile içi ilişkilerinin bir bölümünü oluşturan iş bölümü çerçevesi içinde; evdeki işler kadınlarla, çarşı ve pazar işleri ise erkeklerle ait olmak üzere plânlanmaktadır. Kadınların çarşıya çıkmaları hiç hoş karşılanmayan Dörtdivan'da çarşı içinde yer alan dükkânlardan bazıları ⁹ son yıllarda, önde bulunan ve caddeye bakan asıl kapılarından başka, arka tarafta ilkokula bakan yöne de küçük bir kapı açtırıp acil ihtiyaç sahipleri ile, erkekleri Dörtdivan dışında bulunan kadınların gelebilmeleri için küçük bir imkân vermeye başlamışlardır.

B. ERKEKLERİN BOŞ ZAMAN FAALİYETLERİ

Çarşı pazar işlerini tümüyle üzerlerine almış bulunan köy ve kasaba erkekleri, sabahları erken saatte kasaba merkezinde çarşıların bulunduğu "cuma yerine" gelmekte, dostları ve arkadaşları ile buluşmakta ve zamanlarının çoğunu kahvehanelerde geçirmektedirler.

Otuz iki köyden her gün kasabaya gelen erkekler, kasaba merkezinde bulunan on bir adet kahvehaneye dağılmakta ¹⁰, günün büyük bir bölümünü buralardaki akranlarıyla geçirmektedirler ¹¹.

1968 yılında Türkiye çapında yapılmış bir araştırma projesi çerçevesinde köylere gönderilmiş Köy Genel Bilgi Anketinden elde edilen bilgilere göre köylerimizin %39.1'inde kahvehane bulunmasına rağmen ¹² Dörtdivan kasabası köylerinden yalnız birisinde (Cemaller Köyünde) kahvehane mevcut olup, diğer köylerin erkekleri bu faaliyetlerini yalnızca kasabada bulunan kahvehanelerde gerçekleştirmektedirler.

Dörtdivan'da kahvehanelerin gençlere ait olanları, yaşlılarınkinden farklılaşmakta; bu iki yaş grubunun üyeleri birbirlerinin devam ettiği kahvehanelere girmemektedirler. Bu yolla bir yandan yaşlıların gençler üzerinde otoriteleri sürdürülmeye çalışılırken, diğer yandan gençlerin de kendi yaşlıları arasında daha rahat etmeleri sağlanmaktadır.

Dörtdivan'daki kahvehaneler, buraların müdavimleri tarafından; "eğlenceli ve hoşça vakit geçirilen bir yer" olarak tanımlanmakta, buralarda müzik dinlenildiği, sohbet edildiği, dertleşildiği, televizyon seyredildiği bildirilmektedir.

Yüz yüze ilişkilerin sağlanmasını ve grup dayanışmasını gerçekleştirci nitelikte olumlu işlevleri de bulunan ¹³ Dörtdivan kahvehaneleri, aynı zamanda kasabaya bağlı tüm köylerin birbirleriyle

8 Mübcecel Belik Kiray, "Küçük Kasaba Kadınları", *Türk Toplumunda Kadın*, İstanbul:1982, s.344

9 Bkz.: F.13

10 Bkz.: T.7

11 Bkz.: F.14

12 Ahmet Tuğaç ve diğerleri, *Türk Köyünde Modernleşme Eğilimleri Araştırması. Rapor I*, Ankara:1970, s.149

13 Tezcan, a.g.e., s.187

le haberleşmelerini sağlamaktadır. En ticra köyde yaşanan bir olay, bir ölüm, bir doğum aynı gün kahvehaneye gelen erkekler arasında konuşulmakta, bu haberler aynı günün akşamında, diğer uçtaki köylerden gelenler tarafından kendi köylerine ulaştırılmaktadır.

“Köylüler için kahve, kasabalılara gördüğü bütün fonksiyonlarından başka... bekleme, buluşma, dayanışma, emanetçi, iş bürosu, sabit adres vb. işleri de gördüğü için daha geniş çapta kullanılmaktadır”¹⁴.

Kendileriyle görüşmeler yapılan çeşitli yaş gruplarına mensup olan erkeklerin; aslında kahvehaneye gitmekten ya da gidilmesinden hiç de memnun olmadıklarını ifade etmektedirler, bunun nedeni olarak da buralarda, bütün gün sigara dumanı altında kaldığını, mecburen oyun oynadığını, bu oyunların bazen “Marlboro’suna”, “Maltepe’sine” gibi sigaralar üzerine bazen “ziyafetine”, “yemeğine” derken bir anlamda kumara döndüğünü, aslında kasabada özellikle kış aylarında yapacak başka işler olsa kahveye gitmeyeceklerini belirtmişlerdir.

Aynı konuda kadınlarla yapılan görüşmelerde onların da bu durumdan memnun olmadıkları ama aksi halde erkeklerin hep evde kalacakları, o zaman da zorluk çekileceği konusunda endişeleri olduğu gözlenmiştir. Bu görüşmeler sürdürülürken yıllar önce evlenip Bolu’ya yerleşmiş ancak kasaba ile bağıni koparmamış, dört oğlan çocuğu dünyaya getirip bunları büyüttükten sonra kocası ölmüş bir kadının; Bolu’da yaşamayı kasabaya dönmeye tercih ettiğinin nedenini kahvehane faktörüyle açıkladığı tespit edilmiştir. Bu kaynak kişi;

“Kocam öldükten sonra, aslında malım-mülküm, evim-barkım, akrabalarım olan Dörtdivan’a dönmeyişimin tek nedeni, buraya geldiğimde oğullarımı kahveden bu tarafa alamayacağım endişesi idi.”

diyerek konu üzerindeki görüşlerini dile getirmiştir.

Yörede sürdürülen araştırmalar sırasında uygulanan anketlerde yer alan “Dörtdivan’da mevcut kahvehaneler sizi tatmin ediyor mu?” sorusuna verilen cevaplar aşağıda Tablo 24’de gösterilmiştir.

TABLO 24

CEVAPLAR	CEVAPLARIN DAĞILIMI	%	GEÇERLİ %
Evet	12	21.8	26.7
Hayır	33	60.0	73.3
Cevapsız	10	18.2	-
TOPLAM	55	100.0	100.0

Yukarıdaki soruya hayır cevabı veren 33 kişinin (%60) içinden bunların artmasını isteyen, aşağıdaki tablo 25’de görüleceği üzere hiç yoktur ve 34 kişi %61.8 bunu kesinlikle istemediğini belirtmiş, diğer 21 kişi %38.2’lik bir oran ise bu soruyu zaten bir önceki soruya hayır dediği için cevapsız bırakmıştır.

TABLO 25

CEVAPLAR	CEVAPLARIN DAĞILIMI	%	GEÇERLİ %
Evet	0	0	0
Hayır	34	61.8	100.0
Cevapsız	21	38.2	-
TOPLAM	55	100.0	100.0

Bu iki tablonun değerlendirmesi, Dörtdivan halkının yöredeki kahvehanelerden nicelik olarak memnun oldukları halde nitelik olarak memnun kalmadıklarını; eğer yapacak daha yararlı birer iş bulabilseler kahvehaneye gitmeyecekleri konusunda ulaşılmış gözlemleri doğrulayıcı bilgiler vermektedir. Yine aynı konuyla ilgili olarak anketlerde sorulan “Sizce kahvehane günlük yaşantınıza yararlı oluyor mu?” sorusuna ise aşağıdaki biçimlerde cevap verildiği görülmektedir.

TABLO 26

CEVAPLAR	CEVAPLARIN DAĞILIMI	%	GEÇERLİ %
Evet	14	25.5	29.2
Hayır	34	61.8	70.8
Cevapsız	7	12.7	-
TOPLAM	55	100.0	100.0

Yukarıda tabloda da görüldüğü gibi kahvehanenin günlük yaşantıya yararlı olup olmadığı konusunda yedi kişi sessiz kalmış, cevap verenler içinde %61.8 (34 kişi) kahvehaneyi yararlı bulmadığı kanısını dile getirmiştir.

Kahvehanenin günlük yaşantıya yararı konusunda sorulan soruya¹⁵ 39 kişinin (%70.9) cevap vermediği görülmüştür. Bunun nedeni bu alt soruya kahvehaneye gitmeyen kişilerle buralara gitmeyi yararlı bulamayanların olmasıdır. Geriye kalan 16 kişinin verdikleri cevaplara baktığımızda, bu kişilerin en yüksek oranda kahvehanede dertleştiklerini belirttikleri görülmektedir (%20.0). Bunu %7.3'lük bir oranla günlük siyasî olayları ve menleket meselelerini tartıştıklarını söylenler izlemektedir. Kahvehanede oyun oynadığını ifade eden ise sadece %1.8'lik bir oranla 1 kişidir.

TABLO 27

CEVAPLAR	CEVAPLARIN DAĞILIMI	%	GEÇERLİ %
Dertleşiyoruz	11	20.0	68.7
Oyun oynuyoruz	1	1.8	6.3
Tartışıyoruz	4	7.3	25.0
Cevapsız	39	70.9	-
TOPLAM	55	100.0	100.0

15 Bkz. A.F.: 25 nolu soru

Dörtdivan yaşamında kahvehaneler gibi tamamıyla erkeklere özgü bir başka olay ise, “Arkamdan Gel” toplantıdır. Daha çok gençler arasında sürdürülen bu toplantılar, adından da anlaşılacağı üzere önceden plânlanmamış anî bir kararla bir araya gelen eğlence amaçlı faaliyetlerdir. Çarşıda, yolda, kahvehanede birbirlerini gören genellikle birbirleriyle ortak noktaları çok olan ve anlaşılabilen gençler, fısıltılarla birbirlerine arkamdan gel mesajı verdikten sonra o gün için uygun bulunan bir evde toplanıp, kendi aralarında eğlenirler. Çoğunlukla müziksiz ve içkisiz olarak yapılan bu toplantılarda gençler, yüzük ve fincan oyunları gibi kapalı yerlerde oynanabilen oyunları oynar, cezalı duruma düşenlere acımasız denebilecek kadar ağır cezalar verir, çoğunlukla da kalabalık ortamlarda ve yaşlıların yanında konuşamadıkları konuları konuşurlar.

BÖLÜM VII EĞİTİM VE OKULLAŞMA

Yetişkinler tarafından sosyal hayata hazır olmayan nesiller üzerinde uygulanan bir işlem biçiminde ifadelendirilen¹ eğitim, “kültür naklini ve sosyal hayatın sürekliliğini sağlamakta”² olan bir süreçtir.

İnsan yaşamında son derece önemli olduğu tartışmasız bir biçimde kabul edilen eğitim ve çocuğun sosyalle edilmesi süreci, hemen her toplumda aile tarafından üstlenilen bir sorumluluk olup aileler, içinde yaşadıkları toplumun kendilerine öğrettikleri değerleri çocuklarına nakletmektedirler³.

A. ÇOCUK VE DEĞERLER SİSTEMİ

Dörtdivan'da da çocuk eğitimi İlkokul çağına gelinceye kadar aile çevresi içinde sürdürülür. Gözlem ve görüşmeler yoluyla yörede yapılan araştırmalar göstermiştir ki, bireyin ilk çocukluk çağında en yoğun ilişki kurduğu kişiler; annesi, babaannesi, “koca ana” tabir edilen amcasının karısı ve halalarıdır. Hane içinde yaşayan ve baba soyunun takipçileri olan bu kadınlar, çocuğun doyurulmasından altının temizlenmesine, gezdirilmesinden uyutulmasına kadar tüm işlerini, kesin bir iş bölümü yapmadan, durumun uygunluğuna göre ortaklaşa yürütmektedirler.

Yörede özellikle kış aylarında, fakat diğer zamanlar da, bebeklerin ev dışında görülmesi pek doğal değildir. Bu çağdaki çocuklar daha çok evlerde, anneleri tarlaya, ahıra vb. yerlere gittiklerinde, ya büyükanneleri ya da halaları ile beraber kalmaktadırlar.

Yörede bir saygı davranışı olarak algılanan ve yaşlıların yanında çocuk sevmeme tarzında beliren davranış⁴, çocukları anne ve babalarına karşı bir parça sert ve uzak, ancak büyükanne ve büyükbabaları ile oldukça yumuşak ve yakın ilişkiler içine sokmaktadır. “Özellikle dedeyle erkek torun (...) ilişkileri tüm yumuşak ilişkileri kaskandıracak düzeydedir.”

Yürümeye başlaması ile beraber yavaş yavaş ev dışına açılan, sokaklarda, bahçelerde yaşı kendine yakın olanlarla oynayan çocukların sorumluluğu, bir ölçüde abla ve ağabeyleri ile yeğenleri tarafından da paylaşılır. Oyunlar oynanırken çocuklar arasında çıkan bazı anlaşmazlıklar, öncelikle büyük çocuklar, daha sonra da yakında bir yerlerde bulunan her hangi bir yetişkin tarafından anında çözümlenmeye çalışılır. Hatah olduğu görülen kim olursa olsun, komşu ve akrabaları ya da kendinden büyükleri tarafından rahatlıkla uyarılabilir. Uyarıların aldırılmayan olursa, baba ya da dedeye söylemekle tehdit edilir.

Çocuk eğitiminde zaman zaman dayağa da başvurulduğunu içtenlikle ifade eden kaynak kişiler, aslında zaman zaman cin, peri vb. doğa üstü güçlerle çocukları korkuttuklarını da söylemekten çekinmemişlerdir⁵.

Eğitim ve kültürleme (enculturation) süreci⁷ ilkökul çağına gelinceye kadar bu yolla sürdürülen Dörtdivanlı çocuklar; bu çağ ile birlikte hem örgün eğitimden, hem de dinî eğitimden⁸ nasiplerini almaya başlarlar. Bu dönemde boş zamanlar daha çok ailelerinin ekonomik faaliyetlerine katılma yoluyla değerlendirilir.

1 Emile Durkheim, *Education and Sociology*, U.S.A: 1956, s.71.

2 Mustafa Erkal, *Sosyoloji (Toplum Bilimi)*, İstanbul: 1987, s.91

3 T.B.Bottomere, *Toplumbilim*, Çeviren: Ünsal Oskay, İstanbul: (2. baskı) 1984, s.191

4 Blz.: s.72.

5 Ali Rıza Balaman, “Kırsal Kesimde Aile Kurma, Çözme, Aile-İçi Etkileşim ve İlişkiler” *Türkiye’de Ailenin Değişimi Toplumbilimsel İncelemeler*. Ankara:1984, s.190-191

6 Blz.: s.116-117.

7 Bozkurt Güvenç, *İnsan ve Kültür Antropolojide Giriş*, Ankara: 1972, s.132-134.

8 Blz.: s.107-108.

B. OKULLAŞMA SÜRECİ

Kasaba merkezinde 1989-1990 yılı itibarıyla eğitim-öğretim yapan iki ilkokul⁹ ve bir lise bulunmaktadır. 1968 yılında öğretime açılan ortaokula 1989 yılında bir Lise I. sınıfı eklenerek "Dörtdivan Lisesi" adı verilmiş olup zorunlu ilkokul sonrası eğitimin kasaba yaşamına girişi henüz oldukça yeni sayılmaktadır¹⁰.

Geçmiş yıllarda Dörtdivan merkezindeki tek ilkokul olan Dörtdivan Merkez İlkokulu, kasaba-ya bağlı hemen hemen bütün köylerin eğitim-öğretimini tek başına sağlamaya çalışırken, günümüzde sadece biri, (Seyitaliler köyü) hariç, tüm köylerde ilkokul bulunmasını yöre halkı sevinç verici bir gelişme olarak algıladığını belirtmektedirler. Önceki yıllarda okulsuzluk, ulaşım zorluğu vb. nedenlerle ilk öğrenim yapamamış olan bazı kişilerin, 1980 yılında ülke çapında başlatılan okuma yazma seferberliğine büyük ilgi gösterdikleri ve katılım oranının oldukça yüksek olduğu da yörede görevli öğretmenler tarafından bildirilmektedir.

10-15 yıl öncesine kadar köy-köy, mahalle-mahalle dolaşarak, okuma çağına geldiği halde okul kayıdı yaptırılmamış öğrencileri tespit etmeye çalıştıklarını ifade eden hem yörenin yerlisi olup hem de yörede görev yapan öğretmenler; bugün için böyle bir durumun söz konusu olmadığını, ilkokul öğreniminin öneminin ve zorunluğunun kasaba ve köyler genelinde kavranmış olduğunu belirtmektedirler.

Dörtdivan'da öğretime, özellikle kız çocukların öğretime verilen değeri ölçmek üzere anket-te yer alan soruya¹¹ verilen cevaplar ile bunların oranları, tablo 28'de görülmektedir.

TABLO 28

KIZ ÇOCUKLARININ HANGİ OKULA KADAR OKUMASINA TARAFTARSINIZ	CEVAPLARIN DAĞILIMI	%	GEÇERLİ %
İlkokul	23	41.8	42.6
Ortaokul	3	5.5	5.6
Lise	5	9.1	9.2
Yüksekokul	23	41.8	42.6
Cevapsız	1	1.8	-
TOPLAM	55	100.0	100.0

Yukarıdaki tabloda görüldüğü üzere kız çocuklarının sadece ilkokulu okumasını yeterli bulan 23 kişi (%41.8), yüksekokula kadar okumasını gerekli bulan da 23 kişidir. Her iki grup da %41.8'lik bir oranda dengede bulunmakta, kızları için ortaokul ve lise öğrenimini isteyenler sadece sekiz kişi ile % 14.6'lık bir yüzdeyi oluşturmaktadırlar. Ancak Dörtdivan Lisesi müdür ve öğretmenleri ile yapılan görüşmeler, bu yüksekokul okuma-okutma isteğinin şimdilik sadece ideal düzeyde bulunduğunu, erkek çocuklarını bile çok düşük oranda ortaokula gönderen halkın, uygulamada kızlarını çoğunlukla bu öğretim kurumlarına göndermediklerini ortaya çıkarmıştır. Kıray'ın belirttiği gibi bu yörede de "Havada, somut bir halde hissedilen bir eğitim isetiği"¹² mevcuttur.

⁹ Bkz: F.15.

¹⁰ Bkz: F.16.

¹¹ Bkz: A.F, 28 Nolu soru

¹² Kıray, a.g.e., s.217.

%75'i çevre köylerden, %25'i merkezden gelen toplam 203 devamlı öğrencisi bulunan Dörtdivan Lisesi'nde Ortaokul ve Lise sınıflarında okuyan 11 kız öğrencinin mevcut olduğu, bunlardan 4'ünün Lise 1. sınıfta okuduğu, bu kız öğrencilerin ikisinin yörede görev yapmakta olan memur kızları olduğu, tespitler arasında yer almaktadır.

Lise ve ortaokul sınıflarında okuyan öğrenci velilerinin, ilkokullarda da gözlenebileceği gibi, yalnız ve ancak toplantılarda ve çağrıldıklarında okula geldikleri, sık sık okula gelen velilerin "çocuğuna torpil yaptırıyor" biçiminde algılanmaktan çekindikleri, öğretmen gözlemleri olarak aktarılmış bilgiler arasındadır.

Yörede görevli öğretmenlerin ilgi çekici diğer bir gözlemi ise halkın İngilizce derslerine karşı duyduğu büyük istek olup; gerek öğrencilere gerekse öğretmenlere her fırsatta bu derslerin boş geçip geçmediğinin sorulmakta oluşudur. Bu durum, yörede yabancı bir dil bilmenin avantajlarının kavranmaya başlamasının ilk göstergeleri olarak kabul edilebilir.

İlk ya da ortaokulu bitiren oğullarına,

"Okuyabildiğin kadar oku. Kır gömleğimi satar seni yine okuturum"

diyen babalara rastlanmakta ise de, bu konuda fazla ısrar edilmediği; gerek ekonomik olanaksızlıklar gerekse "ilkel uygulamalı aile işletmesinde kol gücü" ¹³ ne duyulan ihtiyaç yüzünden ilk ve ortaokul sonrası eğitim ve öğretime karşı yörede belirgin bir ilginin olmadığı açıkça gözlenebilmektedir.

Yörede uygulanan anketlerde yer alan "Erkek veya kız çocuklarımızı hangi okullara vermeye taraftarsınız?" sorusuna verilmiş bulunan cevaplarla ilgili tablo, aşağıda yer almaktadır.

TABLO 29

CEVAPLAR	CEVAPLARIN DAĞILIMI	%
Resmî Okul	29	52.7
Kur'an Kursu	12	21.8
İmam Hatip Okulları	8	14.5
Meslek Okulları	6	11.0
TOPLAM	55	100.0

Yukarıdaki tabloda görülebileceği üzere anketlere cevap verenler %52.7'lik bir oranla çocuklarının resmî okullarda öğrenim görmesini istemektedirler. Bunu %21.8'lik bir oranla Kur'an kursu ve %14.5'lik bir oranla da imam hatip okulları izlemektedir. Bu durum kasaba halkının Toplam %36.3'lük bir oranla çocuklarına din ağırlıklı bir eğitim verecek okulları tercih ettiklerini göstermektedir. Meslek okullarını çocukları için tercih edenlerin oranı ise %11.0'dır.

İlk ya da ortaokul sonrası eğitim ve öğretim konusunda kendileriyle ayrıntılı görüşmeler yapılan gençler; hem önderinde okumuş ve bunun yararlarını görmüş çok sayıda örnek kişi görmediklerini ileri sürerek, hem de alıştıkları düzendeki bir hayatı okumadan da sürdürebilecekleri inancıyla ilköğretim sonrası bir eğitime ilgi duymadıklarını ifade etmişlerdir. Ancak Dörtdivanlı bir hemşehrilerinin okuyup veteriner olarak yöreye dönmesinin, burada görev yapmasının; özellikle de onun seviliş-sayılın kişiliğinin, gençlerden bazılarında veteriner olma arzusunu uyandırdığı; şu anda kasaba merkezinden yüksek öğrenim yapmak üzere büyük şehire gidenlerin beşinin Veteriner Fakültesi'nde okudukları edinilen bilgiler arasındadır.

13. Özer Ozankaya, *Toplumbilime Giriş*, Ankara: 1977, s.231

Gerek şu anda yüksek öğrenim yapan, gerekse geçmiş yıllarda yüksek öğrenime dayalı olarak bir meslek elde etmiş Dörtdivanlı kişilerin, çoğunlukla öğretmenlik, doktorluk, orman mühendisliği gibi köylerde de bilinen ve işe yaradığına inanılan meslekleri tercih etmiş oldukları ifade edilmiştir. Bu arada Dörtdivan Ortaokulunu bitirdikten sonra ailesi ile birlikte Ankara'ya göç etmiş ve orada öğrenimini tamamlayarak hemşire olmuş bir bayandan gururla ve sık sık söz edildiği de kaydedilmiştir.

Konuyla ilgili görüşmelere sırasında genç erkeklerin bir kısmı ise; kendilerinin düğün, evlenme, ayrı ev açma, iş kurma gibi zorunluluklarını olmamasının; bunların zaten içinde yaşadıkları büyük aileler tarafından üstlenilmiş sorumluluklar gibi kabul edilmesinin de içlerinde okuma hevesi bulunmaması ile ilgisinden söz etmiş;

"Eğer bu böyle olmasaydı, belki bizde de okuma arzusu çok olurdu"

şeklinde görüşler ileri sürmüşlerdir.

Yukarıdan beri açıklanmaya çalışılan durum, 1982 yılında yayınlanmış bir araştırmayla da belirlenen, "özellikle köy erkekleri için ilkökul ötesi eğitimin sanıldığı kadar önemli bir devrim aracı, bir 'kurtuluş yolu' olmadığı tezini"¹⁴ desteklemektedir.

Dörtdivan kasabasının köylerinde olduğu gibi merkezinde de okuma odası mevcut değildir. Kasabaya gelen gazeteler çoğunlukla kahvehanelerde okunmakta, zaten yetersiz sayıda gelen gazete, evlere çoğunlukla taşınmamaktadır. 1964 yılında açılan halk kütüphanesi, gösterilen ilgisizlik karşısında kapatılmış, buradaki kitaplar 1989 yılı içinde Dörtdivan Lisesi Müdürlüğü'ne devredilmiştir. Araştırmalar sırasında evlerine girilip çıkılan yerli halkın hemen hiçbirinin evinde bir kitaplık görülmediği gibi, görüşmeler sırasında "kitap okur musunuz?" şeklindeki sorulara çoğunlukla vakit bulunamadığı için dinsel nitelikte kitapların bile fazla okunmadığı, bu tip kitapların daha çok 15-16 yaşına kadar aile büyüklerinin uyarıları ile okunduğu şeklinde cevaplar alınmıştır.

Görüşmeler sürdürülürken 1989 yazında Yukarısayık köyündeki yeni cami inşaatı sırasında eski cami yıkılırken zemin tahtaları arasından "ne Türkçe ne de eski harf olmayan, bilinmedik harflerle yazılı" on kadar kitap çıktığı, bunları okuyamayacağını anlayan bir grup kişinin verdikleri bir kararla kitapların aynı gün yakıldığı öğrenilmiştir. Bu haberi bizimle aynı anda duyduğuna ifade eden orta yaşta birkaç erkek,

"Onu oraya saklayanın mutlaka bir bildiği vardı. Hiç yakılır mı? Bir bilene okuturduk" sözleriyle üzüntülerini ifade ettikleri de tespit edilmiştir.

14 Nefise Balamir, *Kırsal Türkiye'de Eğitim ve Toplum Yapısı*, Ankara: 1982, s.172

BÖLÜM VIII

AİLE YAPISI

"Nüfusu yenileme, milli kültürü taşıma, sosyal mirası nakletme, çocukları sosyalleştirme, biyolojik ve psikolojik fonksiyonun yerine getirildiği bir müesseseye" ¹ ya da "erkeğin ve kadının çocuklarıyla oluşturdukları, iş bölümüne dayanan toplumsal ve temel birlik" ² biçimlerinde tanımlanan ailenin; ana-baba, çocuklar ve diğer yakın akrabalarından oluşan ve "toplumun temelini teşkil eden" ³ "bir insan kurumu" ⁴ olarak kabul edilmesinin, yukarıdaki tanımlar içinde de yer alan çeşitli nedenleri vardır.

Bu nedenlerden ilki ailenin biyolojik anlamdaki neslin devamlılığını sürdürme, ikincisi ise kültürel anlamdaki toplumun örf, âdet, gelenek vb. değerlerini yeni kuşaklara aktarma fonksiyonudur.

Ekonomik faaliyetlerin, toplumsal denetimin, eğitimin; eğlence, dinlenme ve daha başka bir çok toplumsal davranış kalıplarının öncelikle içinde gelişme imkânı bulduğu aile kurumu⁵, genellikle aynı yerde yaşayan ve ekonomik açıdan iş birliği ve iş bölümü yapma özelliklerine sahiptir. Aile içinde yer alan bireylerin ise belirli hak ve sorumluluklarının bulunduğu bilinmektedir⁷.

Sosyolojik yapıları çalışmaların kimilerinde "kan ya da evlilik yolu ile bağlanan, statü ve rollerine göre birbirleriyle olan ilişkileri normlarla yönetilen, bireylerin her türlü kişisel gereksinimlerinin tatmin edildiği sosyo-ekonomik bir bütünü ifade etmek üzere" ⁸ kullanılan aile kavramı, çok çeşitli araştırmalarla üzerinde önemle durulmuş bulunan bir sosyal sistemdir.

A. AİLE BİÇİMİ

Aile ile ilgili olarak yapılmış çalışmalar sonucunda Türkiye'de başlıca dört aile biçimi olduğu ileri sürülmektedir.

Bunlardan ilki karı-koca ve evlenmemiş çocuklardan oluşan ve evrensel bir kurum⁹ olarak kabul edilen çekirdek ailedir (conjugal family)¹⁰.

Kuşakların dikey ve sınırlı bir biçimde yatay genişlemesiyle oluşan babanın, karısı, oğulları, gelinleri, bekâr kız ve erkek çocukları ve torunlarıyla bir evde oturması ile oluşan aileye ise ataerkil geniş aile denir¹¹. "İçinde din birliği olan ve bir tür üretim birimi olarak kabul edilen ataerkil ailenin üyeleri, toplumsal saygınlıkları ile meslekî eğitim ve öğretimlerini aileden alırlar"¹²; bu tip ailelerin devamında en önemli bağ, baba-oğul bağıdır ¹³.

Aile başkanının kendi ana-babası (veya bunlardan biri), bekâr kardeşleri, karısının bu tür yakınları ya da her ikisinin diğer akrabalarının bulunduğu "geçici geniş aile"¹⁴ ve "ölüm, boşanma,

1 Mustafa Erkal, *Sosyal Meselelerimiz ve Sosyal Değişme*, Ankara: 1984, s.96, Ayrıca T.B. Bottomore, a.g.e., s.175.

2 Sedat Veyis Örnek, *Etnoloji Sözlüğü*, Ankara: 1971, s.14.

3 Tuğaç ve diğerleri, a.g.e., s.110.

4 Lundberg ve diğerleri, a.g.e., s.99.

5 Tuğaç ve diğerleri, a.g.e., s.110.

6 Lundberg ve diğerleri, a.g.e., s.99.

7 Tuğaç ve diğerleri, a.g.e., s.110.

8 Altan Eserpek, *Sosyal Kontrol, Sapma ve Sosyal Değişme* Erzurum'un İki Köyünde Karşılaştırmalı Bir Araştırma, Ankara:1979, s.66.

9 G.P. Murdock, *Social Structure*, New York: 1961, s.10, 23.

10 Timur, a.g.e., s.3, 19.27.

11 Aynı, s.21.

12 İbrahim Yasa, *Türkiye'nin Toplumsal Yapısı ve Temel Sorunları*, Ankara (2. baskı) 1973, s.142

13 Atalay "a.g.e.", s.14.

14 Timur, a.g.e., s.27.

ayrı yaşama gibi nedenlerle karı veya kocadan birinin ya da her ikisinin bulunmadığı parçalanmış aile¹⁵ ülkemizde görülen diğer aile biçimleridir.

Aile konusunda çizilmiş bulunan bu genel kuramsal çerçeve içinde Dörtdivan ailelerine bakıldığında; yörede yaygın olarak ataerkil geniş aile yapısı ile karşılaşılmaktadır.

Sonuçları 1972 yılında yayımlanmış bir araştırma ile belirlendiğine göre ülkemizde ataerkil geniş aile oranının % 34 ile en çok görüldüğü bölge olan Karadeniz Bölgesi¹⁶ içinde yer alan Dörtdivan'da, bu oranın % 95'lere kadar çıktığı tarafımızdan tespit edilmiştir. Yörede evlenen kadınlar, kocalarının yaşadığı eve gelin giderek yaşamlarını orada sürdürmektedirler¹⁷.

Yörede bir kızın gelin olarak gittiği evde genellikle kocası, kocasının ana-babası, evlenmemiş kız ve erkek kardeşleri, evli erkek kardeşleri, onların eş ve çocukları, bazen büyükanne ve büyükbabaları, seyrek olarak damcaları ile onların eş ve çocukları da yaşamakta, "aynı toprağı işleyip aynı kazanca ortak" olmaktadırlar.

Yörede geniş aile güç, kuvvet ve birlik olarak algılanmakta, aile bireylerinin sayısal çokluğu, ailenin maddi ve manevi gücünün göstergesi olarak kabul edilmektedir.

"Otoritenin, akrabalığın, evliliğin baba-soy zincirine göre sıkı bir biçimde düzenlendiği bir toplumsal yapı"¹⁸ içinde düşünülmesi gereken bu geniş ailelerin korunması üzerinde belirgin bir istekğin bulunduğu farkedilen söz konusu yörede, ailelerin dağılıp parçalanmaması için yoğun bir çaba harcadığı gözlenmektedir.

Ancak günümüzde giderek kalabalıklaşan aileler, ailelerin gün geçtikçe artan ihtiyaçları, her ölümden biraz daha daralan topraklar; aile içinde yer alan bireylerin yaşam standartlarının düşmesine neden olmakta, bu durum ise yöre dışına doğru bir göç olgusunu körüklemektedir. Bu göç olgusunun aile yapısı üzerinde çeşitli etkiler yaratması ise son derece doğal bulunmaktadır. Bu teorik bilgiler çerçevesinde konu, ayrıntılı bir biçimde gelecek bölümlerde açıklanmaya çalışılacaktır.

B. AİLE VE TOPLUMDAKİ YERİ

Kırsal kesimdeki aile yapısının, toplum değil topluluk bütünü içinde düşünülmesi gerektiği bugüne kadar yapılmış araştırmalarla belirlenmiş durumdadır. Toplulukların ise homojen yapı özellikleri gösterdikleri, yöresel oldukları, bireyin yaşamından çok topluluğun yaşamının önemli bulunduğu, ekonomik yetersizliklere karşı bireyler ve aileler arasındaki dayanışma ve işbirliğinin tüm topluluk yaşamına hakim olduğu, kümenin ve değerlerinin korunmasının her şeyin üstünde tutulduğu bilinmektedir¹⁹.

Bu açıdan bakıldığında, homojen bir yapı özelliği gösteren bir topluluk örneği olarak kabul edilebilecek Dörtdivan'da da; ailelerin yukarıdakilere benzer özellikler taşıdıkları, toplumun çekirdeğini oluşturan en küçük birim olarak algılanarak diğer ailelere karşı görev ve sorumluluklarını yerine getirmek için çaba gösterdikleri rahatlıkla söylenebilir.

Çoğunlukla lâkapları, bazen de soyadları ile yörede tanınan ve anılan aileler, geçmiş yıllardan ve atalarından kendilerine miras kalmış olumlu ya da olumsuz imajlarla birlikte yaşamlarını sürdürmekte idiler.

Köylerde ya da kasaba içinde yaşanan günlük olaylarda aile ve akrabalar²⁰ kendilerini birlik ve

15 Aynı, s.28.

16 Aynı, s.34.

17 Patrilocal özellik Bkz. Örnek, *Etnoloji Sözlüğü*, s.36.

18 (Patriarchate=Babaerki) Bkz. Örnek, *a.g.e.*, s.36.

19 Samuel Koenig, *Sociology, An Introduction of The Science of Sociology*, U.S.A: 1957, s.210-211.

20 Akaraba: Geriye doğru dört-altı generasyonda bir veya birden fazla ortak ataları bulunan ve böyle olmayanlara göre kalıtsal yapılarında da fazla sayıda ortak genlere sahip kişilere verilen ad. Bkz. T. Atalay, "a.g.e.", s.35.

beraberlik ruhu içinde hareket etmekle yükümlü saymakta; çevreye karşı güç ve kuvvetlerini her fırsatta belli etmek için çaba harcamaktadırlar.

Varsayım kısmında belirtildiği üzere, Dörtdivan geçişli bir sosyal yapıyı yansıtır. Bu nedenle ne tipik köy ailesi gibi geniş aile birimini, ne de kent ailesi türünden parçalanmış çekirdek aileye dönüşümü ortaya koymamaktadır. Bir yanda geniş ailede çözülmelere rastlanıldığı gibi öteki alanda ailede otorite niteliğinde zayıflama eğilimi başlamaktadır. Bu nokta, gelecek bölümde ayrıntılarıyla ele alınacaktır.

C. AİLEDE YETKİ VE GÖREV DAĞILIMI; AİLE-İÇİ İLİŞKİLER

Yörede yer alan geniş aileler içinde yaşayan bireylerin tümünün yetki ve görevleri ile aile içi ilişkilerde kendilerinden beklenen roller, çeşitli normlarla belirlenmiş olup, aşağıda özetlenmektedir.

1. Büyükbaba (kaynata-kayınbaba)

Dörtdivandaki ataerkil geniş aileler içinde büyükbabaların “mutlak bir hâkim” olarak tanınmakta ve tanımlanmakta oldukları gözlenmektedir. Arazi, tarım araç ve gereçleri, hayvanlar, oturlan ev bu kişinin kişisel malı olarak algılanmakta, kaç yaşında olursa olsun yaşadığı sürece hane reisi olarak saygı görmektedir. Sağlığında hane halkından hiç kimsenin mal ve mülk üzerinden pay istemesi mümkün olmayıp, hane reisleri böyle bir duruma fırsat vermeyeceklerini de ifade etmektedirler.

Hem ekonomik gücü, hem erkek olması ve hem de evdeki herkesten fazla olan yaşı, büyükbabaya hane içinde bir üstünlük ve saygınlık kazandırmaktadır. Yörede yapılan gözlem ve görüşmeler sırasında aile bireylerinin genellikle büyükbabayı saydıkları, ondan çekindikleri hatta biraz da korktukları tespit edilmiştir.

Yörede yürütülen araştırma sırasında uygulanan anketlerde yer alan “sizce ailede otorite, yetki veya selâhiyet kimde toplanır?” sorusunda cevaplayıcılar %52.7’lik bir oranla (29 kişi) büyükbaba, %36.4’lik bir oranla ise (20 kişi) “baba” kategorisini işaretlemişlerdir. Tablo 30’da bu ve diğer kategorilere verilen cevaplar, yüzdeleri ile birlikte görülebilmektedir.

TABLO 30

CEVAPLAR	CEVAPLARIN DAĞILIMI	%
Baba	20	36.4
Anne	4	7.3
Büyükbaba	29	52.7
Anne ve baba	1	1.8
Yaşlı kimse	1	1.8
TOPLAM	55	100.0

Babanın yokluğunda bu otoritenin kime geçtiği konusundaki soruya ise %65.5’lik bir oranla (36 kişi) büyük oğul, %29.1’lik bir oranla (16 kişi) ise annedir şeklinde cevap verilmektedir.

TABLO 31

CEVAPLAR	CEVAPLARIN DAĞILIMI	%
Büyük oğul	36	65.5
Anne	16	29.1
Yaşlı kimse	3	5.4
TOPLAM	55	100.0

Evlerde büyükbabaya en yakın olanlar eşleri, en mesafeli durumda bulunanlar ise gelinleridir. Gelinler kaynatalarının yanında genellikle oturmaz, konuşmaz hatta yemek yemezler.

Türkiye'nin bazı yörelerinde yapılmış kimi çalışmalarla tespit edilmiş bulunan ve yörede "gelinlik etmek" terimiyle hâlâ sürdürülmekte olan bu âdete göre gelinler, evlendiklerinden-hatta evlilik öncesi aşamalarından- başlayarak beş-on yıl bazen de ölünceye kadar kaynatalarıyla konuşmamaktadırlar.

Çeşitli yörelerde de tespit edilmiş bu davranış şeklinin, eve gelen geline özgü bir ilişki biçimi olduğu; akrabalık ilişkilerinin tayin ve empoze ettiği ve bir anlamda akrabalık görevi olarak adedildiği, bu yolla aile içi çatışma ve anlaşmazlıkların asgariye indirildiği²¹; gelinin kaynatasıyla konuşmadığı süre içinde itirazsız kabullenmeler yoluyla ailenin sosyal düzenine uyum sağlaması²² ve hatta bir takım psikolojik sapıklıkların önlenmesinde²³ bir araç niteliğinde de kullanıldığı belirlenmiştir.

Dörtdivan'da günümüzde de geçerliliğini koruduğu bizzat gözlenmiş olan bu âdet gereğince, kaynatasıyla tek kelime bile konuşmayan, onun ne istediğini bakışlarından anlayıp derhal yerine getiren, kendisine bir şey sorduğunda başı ile evet ya da hayır anlamında işaretler veren; evde kaynatasıyla diyalog kurmasına yardımcı olacak kaynana, koca ya da çocukları olmadığında ve çok gerekli olan durumlarda sadece kısık sesle ve mümkün olan en az sayıda kelime ile cevap veren gelinler; "saygılı" olarak kabul edilmekte, ideal gelin olarak tanımlanmakta, sevilip takdir edilmektedirler.

Türkiye'de geleneksel kesimde kadının statüsünü yükselten en önemli belirleyicilerin ilerleyen yaş ve doğurganlık²⁴ olduğu; kadının aile ve toplum içindeki rolünün her zaman çocuk bakımı ve doğurganlık ile bağlantılı olarak ele alındığı²⁵ bilinmektedir. Bu bağlamda haneye yeni giren geline başlangıçta zamana zaman bu yeniliği, statüsünün düşüklüğü ima edilip, ancak yıllar geçtikçe ve çocuk, özellikle de erkek çocuk, doğurduktan sonra gerçek anlamda aileye katılmış olacağı duyurulmakta ve hatırlatılmaktadır²⁶.

Araştırma yöremizde de gözlenebilen bu tutum ve davranışlara son verilmesi ya da hafifletilmesi; günü geldiğinde gelinin sofraya alınması şeklinde simgesel bir anlatımla gerek geline, gerekse çevreye duyurulmaktadır.

Evlenmesinin üzerinden üç-beş yıl geçtikten, bu arada bir iki çocuk anası olduktan sonra, kaynatasının gözündeki ve ev içindeki durumu biraz daha sağlamlaşan gelinler, kaynatalarının;

"Gel otur kızım. Sen de artık bizim bir kızımız oldun"

21 Nermiş Erdentuğ, *Hal Köyünün Etnolojik Tetkiki*, Ankara: (2. baskı) 1968, s. 43

22 Eserpek, a.g.e., s.147

23 Erdentuğ, a.g.e., s.45

24 Nermiş Abadan-Unat, "Toplumsal Değişme ve Türk Kadını" *Türk Toplumunda Kadın*, İstanbul: 1982, s.23

25 Çiğdem Kağıtçıbaşı "Türkiye'de Çocukun Değeri, Kadının Rolü ve Değeri," *Türk Toplumunda Kadın*, İstanbul: 1982, s.73

26 Kiray a.g.m., s.343-345

sözleriyle davet edildikleri sofralardaki yerlerini alırlar. Ancak gelinlerin sofraya oturdukları durumlarda bile çekingen bir tavırla kaşıklarını doldurup, zaten hafifçe yan oturdukları sofraya arkalarını dönüp kaşıklarını öyle ağızlarına götürdükleri bugün de gözlenebilen davranışlar arasındadır.

Araştırma yöresinde, gelinler kadar katı normlarla sınırlandırılmamış olsalar bile oğulları da babalarının yanında geleneksel "saygı ve terbiye" kuralları çevresinde durmaları ve oturmaları gerektiğinin düşünülmediği ve bunun yaygın bir biçimde uygulandığı görülmektedir. Oğullar ve gelinler, anne ve babanın yanında birbirlerine ve çocuklarına karşı ilgi göstermekten ve yakınlık kurmaktan men edilmektedirler. Bu tür davranışlar yaşlılar tarafından "terbiyesizlik ve saygısızlık" olarak kabul edilmekte ve yaşlıların kendi gençlik dönemlerindeki olaylar ve durumlar örnek gösterilerek engellenmeye çalışılmaktadır²⁷.

Yörede yine bir saygısızlık göstergesi olarak kabul edilen sigara, gençler tarafından yaşlıların yanında kesinlikle içilmemektedir. Sigara içenler bu durumu babalarına belli etmemek için büyük ölçüde çaba göstermektedirler.

Babanın yanında geliş güzel konularda konuşulmadığı gibi, türkü söylemek, şakalaşmak, başkaları hakkında dedikodu yapmak, yanında laubali bir şekilde uzanıp yatmak, dediklerine karşı gelmek, sebepsiz bir şekilde sofrada bulunmamak hoş karşılanmamakta ve bu konularda ülkenin pek çok geleneksel yapılı yörelerinde olduğu gibi²⁸ titizlik gösterilmektedir. Aynı zamanda babadan izinsiz bir iş görmek, izni olmadan işlerin yürüyüşünde değişiklik yapmak, Dörtdivan'da asla hoş karşılanmayan davranışlardır²⁹. Ayrıca oğullar, kaç yaşında olurlarsa olsunlar, "Cuma yeri" adı verilen çarşılardaki kahvehanelerden yaşlılara ait olduğu kabul edilen ve babalarının devam ettiği kahvehanelere gitmezler. "Çünkü yaşlıya saygı, onların otoritesi, gençlerle şakalaşmak, oyun oynamak vb. durumlarda bağdaşmaz"³⁰.

Yörede büyükbabaların günlerini kışın camiye, çarşıya ve kahvehaneye gidip gelerek; evin çarşından satın alınacak ihtiyaçlarını temin edip eve taşıyarak geçirdikleri, yazın ise tarım ve hayvancılıkla ilgili işleri yönetip yönlendirdikleri bilinmektedir.

2. Büyükanne (Kayınna, kayınvalide)

Büyükbabanın olmadığı durumlarda ve dönemlerde evin reisi büyükanne, kayınna, yöresel söyleyiş biçimiyle "kayınna"dır.

Evde geçirdiği zamanın büyükbabaya göre daha uzun olması, gelinleri, kızları ve torunları ile daha uzun süreli ve yoğun ilişkiler içinde bulunması, ona önemli görev ve sorumluluklar yüklemektedir. Kocasının olmadığı zamanlarda da ev içindeki otoriteyi sürdürmek ve yaşatmak konusunda büyük çaba sarfeden büyükanneler, evdeki ve ahlardaki işleri düzenleme, sıraya koyma, kızlar ve gelinler vasıtasıyla bu işleri aksatmadan yürütme vb. konularda yönetici ve yönlendirici bir tutum içindedirler.

27 Bkz. Ö.O.A.:1

28 Bkz.: Yasa, *Sindel Köyü'nün Toplumsal ve Ekonomik Yapısı*, s.60

29 Bu çalışmanın alan araştırması aşaması gerçekleştirilirken, bir ara fotoğraf filmi satın almak üzere Dörtdivan'daki tek profesyonel fotoğrafçıya gidilmiştir. Bu fırsat değerlendirilip, fotoğrafçının arşivinde yer alan, yakın tarihlerde çekilmiş kopyeler gözden geçirilirken, beyaz modern bir gelinlik giymiş, ancak üzerine örttüğü, taktığı geleneksel ve folklorik çok ilginç aksesuarlarla belgesel bir nitelik taşıdığı düşünülen bir gelinin baba evinden uğurlanış sırasında çekilmiş bir fotoğrafa rastlanmıştır. Kendisinden, bu fotoğrafın bir örneği rica edilen fotoğrafçı, böyle bir iş yapamayacağını, aksi halde zor duruma düşebileceğini söyleyerek bizi gelinin kocası ile tanıştırmıştır.

Kendisinden fotoğraf istediğimiz bu 20-25 yaşlarındaki genç, böyle bir konuya asla tek başına karar veremeyeceğini, mutlaka babasına danışması gerektiğini ancak onun da gelinin fotoğrafının ele düşmesine izin veremeyeceğini kesinlikle ifade etmesi üzerine fotoğraf orada bırakılmıştır.

30 Tezcan, a.g.e., s.186

Gelinler su ya da odun getirmeye gittiklerinde, tarlada çalıştıkları sırada vb. torunlarıyla birlikte evde kalır; gençlerin üstesinden gelemeyeceği, örneğin hamur işleri, ekmek yapımı vb. işlemleri onların da yardımıyla ve bir öğretmenin edasıyla yaparlar.

Kayınvalidelerin ailedeki en yoğun görevinin aile içi iletişimi sağlamak olduğu gözlemlenebilen Dörtdivan ailelerinde, bu yaşlı kadınlar, başta kaynata olmak üzere evdeki diğer kişilerin de sesi gibidir. Doğrudan bir iletişimin kurulmadığı evlerde, her birey kime ne söyleyecek ise büyükanne'nin aracılığına başvurur. Evin, gelinlerin, çocukların ihtiyaçları hep onun tarafından belirlenerek kaynataya bildirilmekte ve bu yolla temin edilmektedir.

Kayınvalidenin bir diğer önemli görevi ise ailenin birlik ve bütünlüğünü sürdürmektir. Ailenin dağılmasını, oğulların eşlerini de yanlarına alıp büyük kentlere göç etmelerini elden geldiğince önlemeye ya da geciktirmeye çalışırlar³¹.

3. Oğullar

"Kaynata ve kayıyna"dan sonra evdeki diğer otorite kaynağı yaş sırası ve evlilik-bekârlık durumları göz önünde bulundurulmak şartıyla oğullardır.

Oğullar, aile bütçesine katkıları oranında hane içi ilişkilerde etkili olmaktadır. Biraz eğitim görmüş, rençberlikten başka bir meslek sahibi olmuş, Dörtdivan dışında mevsimlik işlerde çalışıp hane ekonomisine katkı sağlayabilen oğullar, babalarının gözündeki daha yüksek bir statü kazanabilirler.

Kendileriyle görüşmeler yapılan genç-yaşlı pek çok kaynak kişinin; gurbetçiliğin, tarımda maki-keleşme ve sanat öğretiminin gençlere tarım dışı kazanç imkânı sağlamasının; yaşlıların gençler üzerindeki otoritelerinin zayıflamasına, gençlerin de yaşlılara olan saygılarının azalmasına neden olduğu biçiminde ortak bir yargıya sahip oldukları tespit edilmiştir³².

Babaları ile olan ilişkilerinde çoğunlukla mesafeli, anneleri ile olan ilişkilerinde biraz daha yumuşak, eşleri ile olan ilişkilerinde ise yetkili bir tavır takınan bu kişiler, babalarının çok yaşlı ya da hasta olduğu durumlarda yaşlarının verdiği izin nisbetinde aile reisi statüsü kazanabilirler. Ancak babanın ölümüne kadar geri plânda kalmak eğiliminde oldukları, yörede kolaylıkla gözlenebilmekte; yaşadığı sürece babaya duyulan saygının canlı tutulmasını amaçlayan bu eğilim, aile içindeki inanç ve değerler sistemi aracılığıyla da pekiştirilmektedir.

Son yıllarda Dörtdivan yaşamına önemli boyutlarda hissedilir bir etki ile girmiş bulunan göç olgusuna, aile içerisindeki oğullardan biri aracılığıyla katılacak olan aileler; evdeki diğer oğullarının yörede kalarak tarımsal faaliyetlerde rol almasını sağlamaya çalışmaktadırlar. Genellikle büyük yaşlardaki oğullarını Dörtdivan dışına gönderip, küçük olanlarını yörede ve kontrolleri altında tutmaya çalışarak yaşa dayalı bir iş bölümünü de gerçekleştirmektedirler.

4. Gelinler

Haneye katıldıkları ilk günlerden başlayarak gerek ailenin tarımsal ve hayvancılıkla ilgili faaliyetlerinde gerekse ev işlerinde pek çok sorumluluk alan gelinler; çamaşır ve bulaşık yıkamak, ev temizlemek, soba yakmak, çay, ekmek, yemek yapmak, su ve odun getirmek, çocuklara bakmak, eve gelip giden misafirleri ağırlamak gibi pek çok işle ilgilenebilmektedirler. Bu arada kaynana, kaynata, kayınbiraderler ve kocanın hizmetlerini görmek gelinin üstüne düşen belli başlı görevler olarak algılanmaktadır.

Bütün bu işleri yaparken kayınvalide, görünce ve evdeki diğer gelinlerden yardım alan gelin-

31 Bkz.: s.60-61.

32 Aynı durum Ozankaya tarafından da 1971 yılında tespit edilmiştir. Bkz. Ozankaya, *Köyde Toplumsal Yapı ve Siyasal İki Grup Köyde Yapılan Karşılaştırmalı Bir Araştırma*, s.63.

lerin, işlerini çoğu zaman "söylettirmeden" kimi zaman ise kayınvalidelerin uyarıları sonucu yaptıkları, sabahları geç kalkan gelinlere;

"Kazlar kabak oluyor

Kalk gelin akşam oluyor"

sözleriyle bazen şaka yollu ikazların yapıldığı da belirtilmektedir.

Yörede kaynataları ile son derece mesafeli olan gelinlerin, kayınvalideleri ile oldukça yoğun ilişkiler içinde oldukları gözlenmiş; düğün, ölüm vb. bir takım olaylarda gelin ve kayınvalidelerin hep yan yana oldukları izlenmiştir. Ayrıca evde doktora götürülmesi gereken bir gelin ya da torun olduğunda da bu işin kayınvalide tarafından üstlenildiği de görülmektedir³³.

Aile içerisindeki en yoğun ilişkiyi kayınvalideleri ile sürdürdüğü gözlenen gelinlerin eşleri ile ilişkilerinde oldukça mesafeli oldukları, özellikle evliliğin başında ve üçüncü kişilerin yanında gayet sınırlı olarak hareket ettikleri görülmektedir. Bu ilişkiler çerçevesinde birbirlerine adlarıyla hitap etmeyen, onun yerine "ülen" ve "gız" tabirleriyle yetinen gençlerin³⁴ birlikte geçirdikleri yılları ve sahip oldukları çocuk sayısının artmasıyla birlikte ilişkilerinin yoğunluk kazandığı da görülmektedir. Ülkemizin özellikle geleneksel kesiminde yaygın olarak görülen ve "normlarla açıkça belirlenen bu ilişkilerde kadının kocasının otoritesini mutlak olarak kabul etmesi ve bu otoriteye karşı çıkmayı düşünmemesinden dolayı, aralarında çatışma olasılığı azalmakta ve zaman zaman ortaya çıkan gerginlikler aile yapısını tehdit edici düzeye ulaşmamaktadır"³⁵.

5. Çocuklar-Torunlar

Ataerkil geniş aile yapısı içinde yer alan kız ve erkek çocuklarla torunların, özellikle evdeki yaşlılar tarafından çok sevilmekte oldukları, belli bir yaşa gelinceye kadar biraz da şımartılarak büyütüldükleri görülmektedir. Ailenin kazancından en büyük pay bu kişilerin yiyecek ve giyecek ihtiyaçlarına harcanmakta, istekleri elden geldiğinde karşılanmağa çalışılmaktadır³⁶.

Bir saygı ya da saygısızlık işareti olarak algılanan ve anne-babaların, büyüklerinin yanında çocuklarına gerekli seviye ile ilgili göstermemeleri geleneğinin; günlük yaşamda da bir alışkanlık haline aldığı yörede; ana-babalarla çocuklar arasında bir anlamda sevgi boşluğunun olduğu konusunda bazı izlenimler edinmek mümkündür. Bu durum çocuklar üzerinde olumsuz bir etki yapmasını önlemek için olsa gerektir ki dede-nine ve torunlar arasında oldukça yakın ilişkiler görülmektedir. Özellikle büyükbaba ile erkek torun, yoğun bir biçimde de büyükbaba ya da büyükannenin adını taşıyan büyük torunlar arası ilişkiler, son derece yumuşaktır³⁷.

Çocuklardan ve torunlardan öncelikle beklenen ilkokulu bitirmeleri, yaz tatillerinde ve boş zamanlarında ise Kur'an kursları yoluyla dinî eğitimlerini tamamlamalarıdır. Kız çocukların kendilerinden küçük yaştaki kardeşlerinin bakımını ele bir ölçüde ilgilenmeleri, ev içindeki ufak tefek işleri yapmaları, komşu ve akrabalara bir haber gidecekse ulaştırmalarıdır. Kız ve erkek olmaları ile, yaş ve güçlerinin durumuna göre de ekonomik faaliyetlerde üzerlerine düşen görevleri yapmaları, kendilerinden beklenir ve istenir.

Yöredeki kız çocukların, ilkokulu ve dinî eğitimlerini tamamladıktan sonra genellikle hemen çeyiz hazırlıklarına başlamakta oldukları, boş zaman geçirmeden bu işlerini bitirmeleri için büyükleri tarafından sık sık uyarıldıkları bizzat gözlenmiştir.

33. Bkz. F.:17

34. Bu çatışma ile ilgili olarak Dörtdivan yöresindeki incelemelerini eşiyile gerçekleştiren araştırmacının en büyük zorluğu, yanındaki kişinin eşi olduğu konusunda bazı kadın kaynak kişileri ikna edememek üzerinde yoğunlaşmıştır. Zaman geçip yöre halkı ile içten ilişkiler kurulduğunda, adı geçen kadınlar, araştırmacıya eşinin ismiyle hitap etmesini, alışık olmadıkları için yadırgadıklarını ve sırf bu yüzden kendilerini evli bir çift değil iki arkadaş sandıklarını ifade etmişlerdir.

35. Eserpek, a.g.e., s.190

36. Bkz. s.34.

37. Bkz. s.55-57.

Son yıllarda ilkokulu bitirip ortaokula devam etmeyen erkek çocukların; 13-14 yaşlarından itibaren bir büyüğün nezaretinde büyük kentlere mevsimlik işçi olarak gönderilmeye başlandıkları, bu kişilerin askerlik dönemine kadar bu işi sürdürdükleri belirtilmektedir. Çoğunlukla askere gitme tarihleri yaklaşan bu gençlerin, yetişkinler sınıfına geçtikleri kabul edilerek askere gitmeden önce sözlendirildikleri, nişanlandırıldıkları ya da evlendirildikleri görülmektedir.

Ç. MODERNLEŞME VE AİLE KİMLİĞİ

Bireysel düzeydeki sosyal ve kültürel değişmeler anlamında kabul edilip tanımlanan modernleşme eğilimleri son yıllarda bazı Dörtdivan ailelerini oluşturan bireylerde de belirlemeye başlamış, yukarıdan beri sıralanmaya ve açıklanmaya çalışılan ataerkil geniş aile yapısında görülen ilişkiler ağı, prensip olarak görülen ve gösterilen çizgilerin dışına çıkmaya başlamıştır.

Genç kuşakların değişen toplumsal koşullara daha çabuk uyum yaptıkları ve yaşlı kuşaklardan farklılaştıkları, bunun ise baba-oğul sürtüşmelerine yol açtığı bilinmektedir³⁸. Yörede bu durum oldukça yaygın olarak gözlenebilmekte; radyo, televizyon gibi kitle haberleşme araçlarını yaşlılara göre daha sık izleyen ve şehirle temasları da daha yoğun olan gençlerde (özellikle genç erkeklerde) modernleşme eğilimi daha baskın olarak ortaya çıkmaktadır. Bu etkenlerin yanı sıra, ailenin ekonomik gücünün azalmasıyla da ortaya çıkan baba-oğul çatışmaları, aile başkanlarının; oğullarının yeni çözüm yolları bularak, üzerlerindeki ekonomik baskıyı azaltmaları için göz yumdukları, onları destekledikleri hatta buna zorlandıkları da çeşitli araştırmalarla ortaya konmuştur³⁹.

Yukarıda belirtilen etmenlerden başka, aynı evde üç-dört kuşağın birlikte oturması, aynı kazanca ortak olan bireylerin sayıca artmasıyla ilişkilerin de zorlanması, kitle iletişim araçlarının bu kişilerin duygu, düşünce ve davranışları üzerindeki çeşitli etkileri, özellikle de yurt içi ve yurt dışı, mevsimlik ve sürekli göç olaylarına katılan bireylerin köy ve kasaba yaşamına getirdikleri yenilik ve değişimler; pek çok alanda olduğu gibi aile içindeki geleneksel tutumları da etkileyen bir değişim süreci başlatmaktadır.

Yılın bir yarısını Ankara, İstanbul vb. gibi büyük bir kentte, diğer yarısını Dörtdivan'da geçiren genç erkekler⁴⁰, hem hanelerine ek bir gelir getirdikleri, hem de kente özgü düşünce ve davranış biçimlerinin taşıyıcıları oldukları için, ailelerinde de bir takım değişmelerin doğmasına neden olmaktadır. Geleneksel değerlerin tutum ve davranışların bir ölçüde terkedilerek, kentsel değerlerin kabullenilmesi sonucunda ortaya çıkan bu durum, çoğu hanelerde geleneksel aile yapısını bozmayan ama bazı katı tutum ve davranışları yumuşatmaya başlayan bir oluşum biçiminde ortaya çıkmaktadır. Bu yolla dağılmadan değişmeyi, yeniliklere ayak uydurmayı bir ölçüde başara-bilen ailelerin genç ve yaşlı kimi kadınları;

"Şimdi ne eski gelinler, ne de kaynanalar kalmadı. Artık herşey asrileşti"

sözleriyle konu hakkındaki görüşlerini dile getirmekte, kayınvalide ile gelinler arasındaki ilişkilerin artık yalnızca karşılıklı bir özveriyle yürütülebileceğinin farkında olduklarını ifade etmektedirler.

Yenilik ve değişmelerin geniş aile yapısını bozmadan ve eskiye ait değerlerde bir uyum içinde kabullenilmesinde, ailenin birlik ve bütünlüğünün devamında en önemli görevin kayınvalide üzerine düştüğü yukarıda belirtilmişti. Yörede bu görevini yerine getiremeyen, ailesinin dağılıp parçalanmasını engelleyemeyen kayınvalidelerin,

38 Kıray, a.g.e., s.109

39 Ferhunde Özbay, "Kırsal Kesimde Toplumsal ve Ekonomik Yapı Değişmelerinin Aile İşlevlerine Yansıması" *Türkiye'de Ailenin Değişimi Toplumbilimsel İncelemeler*. Ankara:1984, s.50

40 Bkz.: s.16-20.

"Bir gelini ile geçinemedi, haneden ayrılmalarına göz yumdu"

sözyle eleştirildikleri bilinmektedir.

Bu durum, evde gelin olarak bulunan kadınların statülerinde az da olsa bir yükselmeye neden olabilmektedir.

Geleneksel yapılı Dörtdivan ailelerindeki kaynata ve kayınvalidelerin kesin hakimiyetlerinin en fazla yumuşamış görüldüğü aileler, oğulları yurt dışında çalıştığı halde gelinleri ve torunları ile yörede yaşamlarını sürdürenlerdir.

Yurt dışında kazandıkları paraları vergiden düşmek üzere, eşlerinin üzerine yollayan bu erkekler; eşlerinin aile ve topluluk içindeki statülerine yükselmesine neden olmakta; gelinin de kocasının yanına gitmek istemesini önlemek için kayınvalide ve kayınpederleri ona daha iyi davranmaktadırlar. Ayrıca bu işçilerin izinli olarak yurda döndükleri kısa süreler içinde uğradıkları kültürel değişme etkisiyle de eşlerine yönelik davranış biçimlerinde eskiye oranla görülen yumuşama, kadına ile içinde daha iyi bir konum kazandırmaktadır.

Ancak bazı ailelerde modernleşme ve değişme kendini yukarıda açıklanan durumların tersine huzursuzluk ve geniş aileden kopma arzusu biçimlerinde ortaya koymaktadır.

Yörede yapılan soruşturmalarda, aile içi huzursuzluklar konu edildiğinde gündeme gelen iki konunun ilkinin kayınvalide-gelin, ikincisinin ise gelinler arası çekişmeler olduğu; karı-koca anlaşmazlıklarının neredeyse hiç söz konusu edilmediği farkedilmiştir. Boşanma oranın da oldukça düşük olduğu bu yörede kadınlar, kocalarının ve kayınpederlerinin otoritesini karşı koymadan kabul edebildikleri halde, kayınvalide ve eltileri ile aralarında huzursuzluklar doğduğunu içtenlikle ifade etmişlerdir. Konu ile ilgili sohbetler sürdürülürken bazı kaynak kişilerin;

"Burada her iş kaynanada biter. Kaynana isterse oğluna gelini dövdürtür, isterse boşatır" diyerek kayınvalidenin karı-koca ilişkileri üzerindeki etkili rolünden söz ettikleri tespit edilmiştir.

Bazı kaynak kişiler ise;

"Eğer gelini iyi yerinden koparttıysan, yani temiz aile kızıysa, kaynanasının da izine basarsa bir şey olmaz. Gül gibi geçinip giderler"

sözleriyle ikili ilişkilerde gelinin de rolü hakkında bilgiler vermişlerdir.

Gelin-kayınvalide arasında geçen tatsızlıkların dışarıya yansıtılmaması gerektiği üzerinde fikir birliğine varan kaynak kişiler, kayınvalide ile gelin arasında çıkan bir anlaşmazlık hatta tartışma sırasında dışarıdan bir komşu veya tanıdık geldiğinde, hiç bir şey olmamış gibi davranıldığı, gelen kişiye evdeki huzursuzluğun belli edilmemeye çalışıldığı konusunda bilgiler vermektedirler.

Bir kaynak kişi konuyla ilgili görüşlerini ve bunun nedenlerini aşağıdaki biçimde aktarmaktadır.

"Evin lâfı elin ağzına düştümü bir kere, etraf ortalığı iyice kızıtırır."

– Kaynanan şunu dedi,

– Gelinin bunu dedi

diyerek gelinle kaynanayı birbirine düşürürler. Artık o evde tat tuz kalmaz."

Gözlemlenebildiği ölçüde yörede kayınvalide-gelin anlaşmazlıkları, eltiler arası anlaşmazlıklara oranla daha düşük düzeydedir. Çünkü pek çok Anadolu köy ve kasabasında da görüldüğü gibi, gelinler, kayınvalidelerinin kendilerinden yüksek olan statülerini peşin olarak kabul etmek; aralarındaki yaş farkı da bu üstünlüğü pekiştirmektedir. Ancak gelinler (eltiller) arasında

normlaşmış bir iş bölümü olmaması, bu kişilerin birbirlerini ile iyi geçinmelerini zorlaştırmaktadır⁴¹.

Yörede ilke olarak büyükbabanın yaşadığı sürece aynı evde oturmaları gereken erkek kardeşler ve karıları, aile reisinin otoritesi ile kayıncıların tutum ve davranışlarının etkinliği oranında birbirleriyle iyi geçinmeye çalışmakta; aile, özellikle eltiler arası çatışmaların, hannenin birlik ve bütünlüğünü tehdit edici bir düzeye ulaşmaması için çaba sarfetmektedir. Ancak aile reisinin otoritesinin zayıfladığı dönemlerde bazı geniş aileler, kardeşler ve kardeş karıları arasındaki anlaşmazlıklar nedeniyle parçalanmaya başlamakta, evler ayrılmakta, ayrı eve çıkma olanağı bulunmayan bazı durumlarda ise aynı evdeki odaların gelinler tarafından paylaşılıp ortak yaşama ya bir süre ara ya da son verildiği görülebilmektedir⁴².

Ev içinde huzursuzluk dayanılmaz boyutlara ulaştığında aileler, evdeki oğullardan birinin ayrı eve çıkmasına karar verebilirler. Aynı eve çıkarılan genellikle büyük oğul olup, yaşça büyük olmadıktan dolayı kendi sorumluluğunu daha kolay üstlenebileceği düşüncesi hâkimdir.

Ancak bazı durumlarda kaynata, “evine yanaşmayan” yani ailesine karşı sorumsuzluk gösteren oğlunu da, kendisinin ölümünden sonra zora düşmeden çoluk-çocuğuna bakabilecek duruma gelebilmesi, sorumluluğunu şimdiden üstlenebilmesi için ayırabilir.

Ayrıca daha “çelen” olan yani “kaynatasının karşısında daha cesur konuşan” gelinin de kocası ve çocukları ile ayrı bir eve çıkartıldığı görülebilir.

Evlendiği günden itibaren ayrı bir evde yaşayan aile bugüne kadar Dörtdivan’da duyulmamıştır. Oğul kasaba dışında bir yerde sürekli bir iş sahibi olup, çalıştığı yerde evi olsa bile; düğünü babasının evinde yapılır. Gelin kaynatasının evine getirilir, sekiz-on gün kadar burada kalıp düğün ve düğünden sonraki âdetlerin tümü yerine getirilir⁴³. Daha sonra kocası ile birlikte onun görev yerine gider.

Dörtdivan’da oturduğu halde, oğullarının eşleri ve çocukları ile birlikte ayrı bir eve çıkmasına karar veren ailelere çevreden;

“Fılanc oğlunu ayırvermiş”

sözleriyle tepkiler gelmekte, geniş aile yapısını ayakta tutamayan bu tip ailelerin öncelikle büyükleri olmak üzere tüm fertleri eleştireye uğramaktadırlar⁴⁴. Gerek çevreden gelen bu tür yergisel yaptırımların etkisiyle gerekse Dörtdivan’da belirgin bir biçimde görülen konut sayısı azlığı nedeniyle gençler geniş aileden kopmayı “gurbetçilik” olayı ile bağdaştırmakta;

“En garişenen, ayrı eve çıkmaktır. Tatlılıkla ayrılmak çok zordur. Ayrılmak isteyen ya büyük şehre gidecek ya da kavgı ile ayrılacak. Gönül razısıyla ayrılmak olmaz.” sözleriyle durumu özetlemektedirler.

Genç erkekler birkaç yaz üst üste büyük şehirlerde gidip geldikten, şehirde sürekli ve güvenli bir iş bulduktan; şehir yaşamına ayak üstüne durabileceğinden ve hem kendisinin hem de eş ve çocuklarının sorumluluklarını tek başına üstlenebileceğinden emin olduktan sonra eş, çocukları ve “göçtüyle” beraber şehre gitmektedirler.

Yaşlıların gençlere göre topraklarına, yaşadıkları “baba ocağına” daha sıkı bağlarla bağlı oldukları gözlenen yörede; gençlerin bu şekilde kendilerinden ayrışmalarından dolayı üzüntü duyulduğu, oğullarının verdiği bu karardan dolayı çoğunlukla gelinlerin sorumlu tutulduğu ve kopuşun

41 Eserpek, a.g.e., s.147

42 Bkz.: Ö.O.A. 2,3

43 Bkz.: s.77-88.

44 Aynı durum Horasan, Azap, Ardos, Zars, Zanzak köylerinde de tespit edilmiştir. Bkz.: Mümtaz Turhan, *Kültür Değişimleri, Sosyal Psikoloji Bakımından Bir Tetkik*, İstanbul:1969, s.89

engellenemeyeceğinin kesinlikle anlaşılmasına kadar geçen sürede, belli bir direnç gösterildiği gözlemlenmektedir.

Bu ayrıştı engelleyemeyeceklerini anlayan yaşlıların ise bu süre zarfında durumu kabullendikleri, ya kendileri ile birlikte oturan çocukları ile ya da yalnız bir biçimde yaşamlarını sürdürdükleri görülmektedir.

Yaşlı kuşağın gençlerle birlikte büyük kentlere göç etme gibi bir arzuları genellikle görülmemektedir. Bu isteksizliğin bir nedeni baba toprağına duyulan duygusal ve ekonomik bağımlılık; ikincisi ise köyde kendi evlerinde yaşarken oğullar ve gelinler üzerinde sürdürülen otoritenin; şehirde oğul evi olarak algılanan yerde, oğula ve geline geçeceği endişesidir.

Yöredeki iş gücü fazlasını böylelikle ve göçler yoluyla dışarı atan aileler, kentle ilişkilerinin üyeleri yoluyla kurulabildiği bir sistem içine girmiş olurlar. Kente yerleşen aile bireyleri köyde kalan aile için bir tür sosyal güvence olmakta; fiziki uzaklaşma ile ataerkil geniş aile ilişkilerinde bir zayıflama olduğunu çağrıştırdığı halde, karşılıklı olarak sürdürülen yardımlaşma, ataerkil aile ilişkilerinin biçim değiştirerek sürdürülmeye çalışıldığını da göstermektedir⁴⁵.

Kente göçtüktan sonra bayramlarda, tatillerde, yaylaya çıkma zamanlarında karşılıklı ancak belirli sürelerle yürütülmeye çalışılan bu ilişkilerin kopmaması için, iki taraflı olarak gayret gösterildiği bilinmektedir.

Yörede konu ile ilgili görüşmeler yapılırken; kente göçtüktan sonra arada sırada olsa bile babasını evlerine davet etmeyen oğullar ve gelinlerle, birkaç yıl üst üste hatta bayralarda bile köye gelmeyen bir kaç çekirdek ailenin çevredeki kişiler tarafından acı bir dille elıştırıldığına şahit olunmuştur.

45 Özbay, "a.g.m.", s.52

BÖLÜM IX

EVLENME VE BOŞANMALAR

A. SOSYAL-KÜLTÜREL DEĞERLER VE EVLİLİK

"Evlenme, koca ve karının birbirlerine, çocuklarına, akrabalarına ve genel olarak topluma karşı haklarını, ödevlerini ve ayrıcalıklarını yöneten kurallara ve düzenlemelere dayalı bir sözleşme¹ şeklinde tanımlanmaktadır.

Aileyi oluşturmak için gerekli akrabalık bağlarını geliştiren bir kurum niteliğinde kabul edilen evliliğin amacı, hem kişilerin bir arada yaşamalarını ve düzenli bir sosyal yaşam içinde birbirleriyle işbirliği yapmalarını sağlamak hem de bu birleşmeden doğacak çocuklara meşrû bir konum kazandırmak için gerekli görülen mukaveleyi oluşturmaktır².

İnsan yaşamının önemli bir geçiş dönemini oluşturan evlenme olayı, "gerek kızın ve erkeğin sosyalleşme sürecinin önemli bir aşamasını oluşturmaması, gerekse aileler arasında kurulan dayanışmayı, toplumsal ve ekonomik ilişkiyi belirlemesi ve düzenlemesi bakımından"³ hemen her toplumda ve her dönemde önemli bir olay olarak kabul görmüştür. "Ailenin, toplumsal yapının temeli olması, bu birliği sağlayan evlenme olayına evrensel bir karakter kazandırmış"⁴ dünya üzerindeki hemen her toplumda bağlı bulunan kültür tipinin özelliklerine göre değişen kural ve kurallarla gerçekleştirilmeye çalışılmıştır.

Dünyanın ve Türkiye'nin pek çok yerinde görüldüğü gibi Dörtdivan'da da evlilik kurumu ve törenleri yalnızca evlenecek olan iki kişiyi değil, onların ana-babalarını, kardeşlerini, aralarında akrabalık ilişkileri kurulacak olan iki hane halkını, iki akrabalık grubunu hatta konu-komşu ve tüm köy ya da kasaba halkını yakından ilgilendiren bir süreçtir.

Düğünler tek düze köy ve kasaba yaşantısını âdeta canlandıran ve renklendiren sosyal birer olay görünümünde cereyan etmektedir. Evlenecek kişilerden başlayıp onların önce yakın sonra uzak çevrelerini dalga dalga içine alan bu olayın her aşamasında kişiler, düğün sahibine yakınlık ve uzaklıklarına, ilişkilerinin sıklık ve gevşekliğine göre karşılıklı olarak çeşitli görevler ve sorumluluklar alır, bunları en iyi biçimde yerine getirmeye çalışırlar.

1. Görücülük

Dörtdivan'da, kızlar için "ere çıkmak" erkekler için "gelin almak" terimleriyle nitelendirilen evlenme olayı, genellikle görücü usulü ile gerçekleştirilmektedir⁵. Yörede tanışıp anlaşarak tamamiyle gençlerin arzusu üzerine kurulmuş evlilikler yapılmamakla birlikte, son yıllarda özellikle erkeklerin bu konudaki eğilimlerine ve tercihlerine biraz daha dikkat edilmekte, kızlara ise kendisine dönürler gelip giderken içlerinden hangisini daha uygun gördüğü konusunda bazı "ağız yoklamaları" yapılmaktadır.

2. Kız Kaçırma

Yörede oldukça seyrek olmakla beraber kız kaçırma olaylarına⁶ da rastlanmakta, kız ve erkeğin "birbirlerinde gönlü olduğu halde" özellikle kız tarafının verimkâr olmadığı durumlarda baş-

1 Lundberg ve diğerleri, a.g.e., s.372

2 Radcliffe-Brown, A.R. ve Forde, C.D. (der) *African Systems of Kinship and Marriage*, New York s.3-5

3 Sedat Veyis Örnek, *Türk Halkbilimi*, Ankara:1977, s.185

4 Aynı

5 Bkz.: s.72-74.

6 Bu konuda Bkz.: İbrahim Yasa, *Türkiye'de Kız Kaçırma Gelenekleri ve Bununla İlgili Bazı İdari Meseleler*, Ankara: 1962

kurulan bir yol olarak belirtilmektedir. Yörede zorla kız kaçırma olayına rastlanmadığı gibi, Gerde Mahkemesi'nde de bu tür bir dava olmadığı savcı ve hâkim tarafından ifade edilmektedir.

Birlikte kaçmaya karar veren genç kız ve erkekler, uygun bir zamanda beraberce kız tarafının kendilerini bulamayacakları bir eve sığınurlar ve hane halkından kendilerini saklamalarını isterler. Kızların kaçtığı öğrenen kişilerin sözü geçer ve uzlaştırıcı niteliğiyle tanınan kimselere yatıştırılmasından sonra kız ve oğlan babası tarafından başlık miktarı konuşulur. Yörede kaçırılan kıza verilen başlığın bazen normalinden daha yüksek tutulduğu da ifade edilmekte; taraflar arası anlaşma sağlandıktan sonra kızın sembolik bir gelin alma töreniyle çoğunlukla bir komşu evinden alınıp oğlan evine getirildiği belirtilmektedir.

Kaçan ya da kaçırılan yine sembolik bir duvak töreni yapıldığı, kız tarafının bir süre kızları ve oğlan tarafıyla dargınlık yaşadığı ancak bir süre sonra durumun normale döndüğü, yörede elde edilmiş bilgiler arasındadır.

3. Tekeş-Çokeş Evlilik

Türkiye'de evli erkekler arasında çok karılı olanların oranının %2 olduğunun ve çok karılı evliliklerin %23'ünün Karadeniz Bölgesinde yapıldığının bir araştırma sonucu ortaya çıkarılmış bulunmasına rağmen⁷ çokeş evlilik biçimi⁸ Dörtdivan genelinde yaygın bir durum arz etmemektedir.

Genellikle "tekeş evliliğin"⁹ yürürlükte olduğu yörede, özellikle yaşlı kuşaktan olup yöre halkı tarafından varlıklı kişiler olarak kabul edilen altı adet iki evli erkek tespit edilmiş, bu kişilerden bazıları ile görüşmeler yapılmıştır. Yapılan görüşmelerde "çok kadınlı evlilik" yapmış olan erkeklerin bu duruma neden olarak gösterdikleri ilk olgu, birinci evliliklerinde çocuk, özellikle erkek çocuğu sahibi olamadıklarıdır. Bu tür evliliklere ikinci bir neden olarak gösterilen ise sevgi faktörüdür. Kendisi ile derin sohbetler yapma imkânı bulunan bir kaynak kişi; bir ara her iki eşinin arasında fotoğrafını da çekmemizi isteyerek¹⁰ şunları anlatmıştır:

"Beni ilk hanımla evlendirdikleri zaman henüz on iki yaşındaydım. Hatırlıyorum ben bahçede arkadaşlarımla oynarken düşünüm oluyordu. Zorla oyundan alıp gerdeğe soktular. Teyzemin kızı olan ilk hanımım benden dört-beş yaş büyüktü. Üç çocuğumuz oldu. Onu da sevdim ama... yirmi dört yıl evlilikten sonra ikinci hanımımı gördüm. Evlenmiş, başka köye gelin gitmiş, çocuğu olmadığı için geri gelmiş. Biraz da inatlaşma oldu onu da alırdın alamazdın diye. Bir gün attım atın terkesine getirdim eve... İlk hanımım önce çok üzülürdü, kalktı babası evine gitti üç gün sonra dayanamadı geri geldi. Çocuklarımız onu da, bunu da anne gibi bilirler. İkinci hanımım onlara gerçek anneleri gibi davranır."

Yörede ikinci kez evlenecek erkeklerin bu kadınlara resmî nikâh yapabilme şansları olmadığı için bir miktar toprağı onların üzerine tapulamaları, bu yolla kuma üstüne gelecek kadınlara bir tür ekonomik güvence sağlamaya çalışmaları âdettir. Ancak son on yıl içinde bu tür bir evlilik yapan iki kadının da, arsaları üzerlerine tapulattırdıktan ve dinî nikâhla evlendikten bir süre sonra bir bahane ile eşlerini ve evlerini terkedip baba evine dönmüş olmalarının; zaten bu durumun pek yaygın olarak görülmediği genç kuşak üzerinde caydırıcı bir etki yaptığı konusunda bilgiler edinilmiştir.

7 Timur, a.g.e., s.93

8 "Çokeş evlilik=Çok kadınlı evlilik (Polygny) Bir erkeğin birden fazla kadınlı evliliği" Bkz.: Örnek, *Etnoloji Sözlüğü*, s.61

9 "Tekeş evlilik=Monogamy: Bir erkeğin tek bir kadınlı evliliği." Bkz.: Örnek, a.g.e., s.222

10 Bkz.: F.18

4. İçten ve Dıştan Evlenmeler

Homojen bir topluluk olarak kabul edilen Dörtdivan kasabası ve köyleri bir bütün olarak ele alındığında yörede çoğunlukla içten evlenmelerin¹¹ yapıldığı görülmektedir.

Dörtdivan kasabasını oluşturan otuz iki köyün herbirinden kız alınabilir ve her birine kız verilebilir. Ancak bir kızın isteyen çok olduğunda, Merkez, Kadılar ve Çavuşlar mahalleleri ile bunlara yakın köylerden gelmiş bulunan taleplerin uzak köylere bakarak daha fazla dikkate alındığı ve üzerinde durulduğu bildirilmektedir. Bu eğilim evlenmeye aday olan genç kızların dilinde doğan aşağıdaki ve benzeri dörtlüklerle de pekiştirilmektedir:

"Oy içine içine

Varman kırın piçine

Allah yazımı yazsın

Dörtdivan'ın içine."

Ancak yukarıda söz edilen bu eğilimin son on beş yirmi yıldan bu yana Dörtdivan'ı da etkileyen "Almancılık" olayına paralel bir biçimde değişmekte olduğu gözlenmektedir. Son yıllarda bir kıza talip olan genç hakkında soruşturma yapılırken huyu, maddi durumu gibi araştırma konusu edilen özelliklerin yanına, yurt dışında çalışma imkânının olup olmadığı şeklinde eklemeler yapılması¹² bu durumun en önemli göstergesidir. Bu konuda kendisiyle görüşme yapılan bir kaynak kişi aşağıdaki bilgileri vermektedir.

"En güzel kızlar, Almancılara verilir oldu. Almancı çok takı takar. Alır Almanya'ya götürür. Burada herkes kızını onlara vermek ister. En kötü (çirkin) kızları ise Çorumlu'lara verirler."

Bu anlatımda Çorumlu tabiriyle anılanlar; Dörtdivan kasabasından büyük kentlere göç eden vasıflı işçi ve dolayısıyla iş gücü boşluğunu doldurmak üzere son birkaç yıldan beri ilkbahar ve yaz aylarında yöreye gelmeye başlayan vasıfsız işçilerdir. Amelelik gibi vasıfsız işlerde düşük ücretlerle çalışan ve Dörtdivanlılarca yoksul olarak algılanmakta olan bu gençlerle yöredeki genç kızlardan birkaçı evlilik yapmış ve yöre bu yolla az sayıda bir dıştan evlenme¹³ olayına şahit olmuştur.

Bu tip gençlerin "iç güveysi" olarak kimi ailelerce alındığı da bilinmektedir.

5. Akraba Evlilikleri

Ülkemizde akrabalar arası evlilik yapma geleneğinin oldukça yaygın olduğu bilinmektedir. 1968 yılında yapılmış bir araştırma ile Türkiye'de evli çiftlerin yaklaşık olarak 1/3'ünün birbirleriyle akraba olduğu tespit edilmiş, bu oranın çekirdek ailelerde %16.98 iken geniş ailede %83.01'e ulaştığı ortaya konmuştur¹⁴.

Toprağın, malın miras yoluyla bölünmesini önlemek, veya aynı nedenle birleştirilmesini sağlamak, ailedeki bütünlüğü korumak gibi nedenlerin yanı sıra akraba çocuklarının mizaçlarının daha iyi bilinmesi, gençlerin ve ailelerin daha yakından tanınması, anlaşma ve uzlaşmanın daha kolay sağlanabileceği gibi düşüncelerle Dörtdivan'da da akraba evlilikleri yaygın bir biçimde uygulanmaktadır.

11 "(Endogamy): Evlenecek kimsenin, eşini, üyesi bulunduğu grubun içinden seçmesi kuralını esas alan evlilik düzeni." Bkz.: Örnek, a.g.e., s.114.

12 Bkz. s.74.

13 "(Exogamy): Evlenecek kimsenin, eşini, üyesi bulunduğu grubun dışından seçmesi kuralını esas alan evlilik düzeni." Bkz.: Örnek, a.g.e., s.65.

14 T.Atalay, "a.g.e.", s.35-36.

Özellikle 30-35 yaş ve üzerindeki evli çiftlerin çoğunlukla birbirleriyle evli oldukları yörede en çok tercih edilen akraba evliliği tipinin ancak ve teyze çocukları arasında yapılan evlilik¹⁵, ikinci- si ise hala-dayı çocukları evliliği¹⁶ olduğu görülmektedir.

Paralel yeğen evliliğinin çapraz yeğen evliliğine göre daha çok tercih edildiği yöredeki bu durumun yukarıda belirlenen nedenlere dayandığı tespit edilmiştir.

Son beş-on yıldan bu yana başta televizyon ve radyo olmak üzere kitle iletişim araçları ile sağlık ocağı personelinin uyarıları etkisiyle yöredeki akraba evliliklerinin sayısında gözle görülür bir azalma olduğundan söz etmek mümkündür. Akraba evliliklerinin sakat çocuk doğumlarına neden olduğu konusunda yaygınlaşan bir bilgilenme sonucu, bir kısım gençlerin bu konuya önem vermeye ve bu tür evliliklere karşı çıkmaya çalıştıkları yörede gözlemlenebilmektedir¹⁷. Ancak özellikle yaşlı kuşak temsilcilerinin;

"Bunu ancak Allah bilebilir"

gerekçesiyle çevrede akraba evliliği yapmış ve sağlam çocuklar dünyaya getirmiş örnekler ile, akraba olmadıkları halde sakat çocuklara sahip olmuş ana-babaları peşpeşe sıralayıp akraba evliliklerine karşı savunucu bir tutum içine girdiklerine rastlanmaktadır. Yaşlı kaynak kişilerle konu üzerinde yapılan görüşmelerde "akraba evliliğinden sakat çocuk doğmaz, ama üst üste kız çocuk doğabilir" biçiminde ifadelerle karşılaşılması, bu konuyla ilgili halk gözlemlerinin daha belirgin bir caydırıcı etken olabileceği kanısını uyandırmaktadır.

Yörede rastlanan ve akraba evlilikleri ile yakın ilgisinin bulunduğu düşünülen bir başka evlenme âdeti ise anne ve babaların evlendirecekleri gençlerin arasındaki yaş farkının üzerinde fazla durmamalarıdır.

Tekeş ve çokeş evlilik bölümünde yer alan bir örnek anlatımda da belirtildiği gibi bir genç erkek kendisinden üç, beş, hatta on yaş bile büyük olan bir genç kıza evlendirilebilmekte; kızın iyi huylu, güzel, işbilir, özellikle de akrabadan olması gibi özelliklerinin getireceği yararlar, yaşının kocasının yaşından daha büyük olmasının getireceği sakıncalardan daha önde tutulmaktadır. Bu gelenek geçmiş yıllarda ve günümüzde bazı boşanma sorunlarına neden olmuş ve aileler bir ölçüde bu âdetten uzaklaşmaya başlamışlardır.

Kendileriyle görüşme yapılan kaynak kişilerden bazıları; son yıllarda genç kızların bu tür evlilikleri reddetmeye başladıkları konusunda çeşitli bilgiler vererek;

"Şimdi genç kızlar yaşı küçük olan isteyenlerini "Çocuk mu avutacağım?" büyük olanları ise "baba mı diyeceğim" deyip reddediveriyorlar. İlle de yaşlarına göre koca istiyorlar" sözleriyle açıklamaktadırlar.

6. Beşik Kertmesi

Akraba evlilikleriyle yakın ilgisi bulunan bir başka gelenek de "Beşik Kertmesi" yoluyla evlilik. Yörede evlendirilmelerine henüz çok küçük yaşlarda karar verilen adaylar "beşik nişanı" adıyla anılan bir törenle nişanlanabilmekte, büyüdüklerinde de evlendirilebilmektedirler. Özellikle akrabalar arasında bazen de yakın komşu ve ahabplar arasında uygulanan, Dede Korkut hikâyelerinde de rastlanan¹⁸ bu âdetin çok eski bir gelenek olduğu bilinmekte, bir çok il, ilçe ve köyde uygulandığı görülmektedir¹⁹. Bu geleneğin aslını, bir aileyle hısımlık kurmak ya da arada zaten var olan hısımlık, dostluk, akrabalık gibi bağlarla, ekonomik bir ilişkinin daha da pekiştiril-

15 Paralel yeğen evliliği (Paralel-cousin marriage) Örnek, a.g.e., s.192

16 Çapraz yeğen evliliği (Cross-cousin marriage) Örnek, a.g.e., s.58.

17 Bkz. Ö.O.A.4.

18 Bkz. Ö.O.A.:418. Orhan Şaik Gökyay, *Dede Korkut*, İstanbul: 1963, s.32

19 Bkz.: *Türkiye'de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü*, Ankara:1965, II.Cilt. B. s.643

mesi arzusu oluşturmaktadır. Yeni doğmuş bulanan ya da henüz çok küçük yaşlardaki bebeklerin daha beşikte iken nişanlanmaları, bu nişan bağını belirlemek üzere beşiklerine birer kertik atılması, söz konusu geleneğe adını vermiş olsa gerektir.

Bu yolla gerçekleştirilen nişanın ileriki yıllarda bazı sorunlara yol açtığı, bazı gençlerin evlenme çağına geldiklerinde bu evliliğe karşı çıktıkları, dönülen sözlerin seyrek de olsa bazı yörelerde sorun yarattığı bilinmektedir²⁰.

Dörtdivan'da geçmiş yıllarda beşik nişanı yoluyla yapılan evlenmelerin akraba evlilikleriyle paralel bir biçimde ve yüksek oranda yapılmakta olduğu, ancak son yıllarda bu şekilde yapılan evlenmelerin sayısında gözle görülür bir azalma olduğu bilinmektedir. Yaşlı kuşak tarafından günümüzde de önerilen bu tip evlenmeler, bugünün genç anne-babaları tarafından ileride 'sorun yaratır' düşüncesi ile reddedilmeye başlanmıştır²¹.

7. Başlık Parası

Dünya üzerindeki bazı başka ülkelerde olduğu gibi Türkiye'de yapılan evliliklerde de "Hem kızın ailesinden ayrılmasıyla yitirilen iş gücünü karşılamak, hem de kadının durumunu, evliliğin sürüp gitmesini güven altına almak gibi ikili bir işlevi amaçlayan, erkeğin evlenmek için kızın ailesine verdiği para, hayvan ya da özdeksel değeri olan nesnelerdir"²² şeklinde tanımlanan ve ülkemizde "kalm", "ağırılık", "baba hakkı", "süt hakkı", "kız parası", "ana yolluğu" gibi adlar taşıyan başlık, Dörtdivan yöresinde de geçerliliğini koruyan bir âdetidir.

Yapılmış bir çalışma ile ortaya konduğuna göre Türkiye'de kırsal kesimde yaşayan kadınların %63'ünün ailesine başlık ödenmiş bulunduğu; bu uygulamanın %77 ile en yaygın bir şekilde sürdürüldüğü bölge olan Doğu Anadolu'yu, %72 ile Karadeniz Bölgesinin takip ettiği bilinmektedir²³.

Bugüne kadar başlık üzerinde yapılmış olan etnolojik, sosyal antropolojik ve sosyolojik bazı araştırmalarla başlık parası geleneğinin toplumsal yapı içindeki olumlu ve olumsuz işlevleri hakkında görüşler ileri sürülmüştür²⁴.

Dörtdivan kasabası ve köylerinde, evlenen kızın ailesine oğlan tarafından olanlarca, bir miktar paranın "başlık" ya da "süt hakkı" adıyla verildiği bilinmekte, düğünün aşamaları arasında detaylı olarak ele alınacağı gibi, "başlık günü" adı ile anılan bir günün varlığı dikkat çekmektedir.

Başlık gününde kalabalık bir şekilde kız evine giden oğlan tarafından erkekler bir odada oturlurken, kız ve oğlan babasının bir başka odaya geçerek verilecek başlık miktarı üzerinde anlaşmaya varmakta oldukları, ortaya çıkan anlaşmazlıklarda hatırlı kişilerin aracılık ettikleri, yörede tespit edilmiş uygulamalar arasındadır.

Bir kıza ne kadar başlık verildiğinin düğünün bitimine kadar çevrede duyurulmamasına, ulla orta konuşulmamasına özen gösterilmesine rağmen düğün bittikten sonra bu ödemenin miktarının kulaktan kulağa yayılabildiği, son yıllarda başlık parası almayan kız babalarının olmasına rağmen ortalama iki-on milyon TL arasında değişen başlık fiyatlarının olduğu tespit edilmiştir.

20 Ertan Ercan "Beşik Kertme Nişan ve Bazı Hukuk Uygulamaları", *Folklorla Doğru*, Sayı 30, (7-8/1970) s.28-29

21 Bkz.: Ö.O.A.4

22 Sedat Veyis Örneç, *Budunbilim Terimleri Sözlüğü*, Ankara: 1973, s.16.

23 Timur, a.g.e., s.86

24 Bu konuyla ilgili geniş bilgiler için bkz.:

Orhan Türkdoğan, "Evlenmede Başlık Geleneğinin Sosyolojik Açıklaması" *I.U.T.F.K.B.* Cilt IV, s.315-362.

Nermin Erdem, "Türkiye Geleneksel Toplumlarında Başlık" *I.U.T.F.K.B.*, Cilt IV, s. 93-100.

Mahmut Tezcan, "Ülkemizde Başlık Parası Uygulaması ve Değişme Eğilimleri", *Türk Folkloru Araştırmaları Yıllığı 1976*, s.247-276.

İhsan Hınçer, "Türklerde Başlık ve Mehîr", *I.U.T.F.S.B.* s.391-398.

Yörede sürdürülen araştırmalarda başlık parasının alınma ve verilme nedenleri olarak “bir gelenek olması” “kızın çeyizinin telâfisi”, “kız tarafının kızlarını evlenecek yaşa kadar temiz saklamalarının bir bedeli olması”, “babanın kızı evlenecek yaşa gelinceye kadar yaptığı harcamaların karşılığı olması”, “kızın evden ayrılmasıyla doğan iş gücü kaybının telâfisi” olması ²⁵ gibi gerekçelerin gösterilmekte olduğu tespit edilmiştir. Başlık parası uygulamasının devamından yana olanlar bunun kadınlar için bir güvence olduğu, boşanma olaylarını ve çok kadınla evlenmeyi önlediği gibi konularda görüşler öne sürmektedirler.

Konuyla ilgili olarak yörede yapılan görüşmeler sırasında; evlenme çağındaki genç kız ve erkeklerin başlık parası uygulamasına karşı bir tutum içinde oldukları, başlıksız evlenmeye doğru bir eğilim gösterdikleri farkedilmiştir. Kendisiyle görüşme yapılan bir genç kız bu konudaki düşüncelerini şu sözlerle açıklamaktadır:

“*Borç, harç babamıza ödenen başlığın yükünü evlendikten sonra biz çekmeyecek miyiz? Başlıksız evlenmek daha iyi...*”

Son yıllarda Dörtdivan merkez ve yakın köylerinde başlık parası alma-verme âdetinin bir ölçüde kalkmaya yüz tuttuğu, ancak çeyiz, korucu, muhtar ve delikanlı parası ya da ana-baba hakkı, ağabey hakkı, saç-baş örme parası gibi adlarla oğlan evinden talep edilen paraların miktarlarında bir artış görüldüğü farkedilmektedir.

Bazı kız ailelerinin ise başlık parası istemedikleri ancak kendilerine verilecek bu miktarın kızı takılacak altınlar için gerekli paraya eklenmesi yolunda talepleri bulunduğunu gözlenmiştir. Bu şekilde bir uygulama sonucu başlıksız evlenen ama kendisine normalinden fazla altın takılan genç kızların bunu bir övünç vesilesi olarak kabul ettikleri de yörede edinilmiş bilgiler arasındadır ²⁶.

8. Damat Koyma

Yörede “damat koyma” terimiyle karşılanan ve yaygın olarak bilindiği adıyla iç güveyi ya da iç güveysi almak âdeti yörede çok sık başvurulan bir yol olmasa da halen uygulanmaktadır. Bu âdet daha çok hep kızı olmuş, hiç oğlan çocuğu sahibi olamayan kişilerce benimsenen bir uygulamadır. Kızın evlendikten sonra kocası ve doğacak çocukları ile birlikte kendi babasının evinde yaşaması şeklinde görülen bu uygulama, “patrilocal düzen” içinde bir sapma halinde yer almakta ve yöre halkınca pek istenmedik bir durum olarak belirtilmektedir.

Bu âdete karşı olan tutumlarını, “iç güveysi, iç ağrısı” sözleriyle ve hoşnutsuz bir edayla ifade eden kaynak kişiler; son yıllarda Dörtdivan’da ortaya çıkan “Çorumlu’dan damat koyma” gibi bir kaç istisnai durumun dışında bu işin bazı kuralları olduğunu bildirmişlerdir.

Geçmiş yıllarda damat koyma olayında damadın akrabadan olmasının özellikle kızın amcası oğlu olmasının son derece önemli bilinen bir koşul olduğunu ifade eden yöre halkı ²⁷; böyle bir imkân olmadığı durumlarda kendi köyünden bir gencin de alınabildiğini açıklamaktadırlar. Bu arada özellikle Bayramlar köyü halkının bu konuda çok daha duyarlı oldukları, başka köyden olan bir damadın kendi köylerine damat olarak getirilmesine son derece karşı bulundukları gözlenmektedir.

“*Biz başka bir köye kız veririz. Kız da alırız. Ama bu köyden bir kıza damat koyulacaksa o, bu köyün çocuğu olmalıdır. Aksi halde köyde tepki yaratırız. Zaten o da burada duramaz, gider*”.

sözleriyle ifade edilen görüşler, çoğunluğu birbirine akraba olan bu köyün kültürel ve biyolojik

²⁵ Tezcan, “a.g.m.” s. 252-255.

²⁶ Bkz: Ö.O.A.:5.

²⁷ Bkz: Ö.O.A.:6.

özelliklerinin korunması amaçlı bir tutumun ifadesi olsa gerektir.

Şu ya da bu yolla bir aileye iç güveysi olarak giren erkeklerin, köyü ilgilendiren ortak konularda çekimser bir tavırtakındıkları, aile içi ilişkilerde ise silik bir rol oynadıkları bizlere aktarılmış bilgiler arasındadır.

9. Dinî ve Resmî Nikâh

Dörtdivan kasabası ve köylerinde, evliliği başlatan ve meşrû kılan nikâhlanma işleminde genellikle dinî nikâhı, resmî nikâha göre ön plânda tutulduğu, resmî nikâhın bir kanunî zorunluluk olmasının yanısıra yararı ve gereği konusunda bilinçli olunmasına rağmen bu işlem için fazla acele edilmediği görülmektedir.

Öncelikle dinî nikâhla başlatılan evlilikler, kız ve erkek tarafının yerine getirmesi gerektiği düşünülen tüm âdetlerin tamamlanmasından, bazen genç çiftler çocuk sahibi olduktan hatta çocukların okul çağı geldiğinde resmî nikâhla perçinlenmektedir.

Bir yasal gereklilik olduğu için elden geldiğince yerine getirilmeye çalışılan ancak bir din buyruğu olan şer'i nikâhı istisnasız olarak gerçekleştiren halkın, bu nikâha bu kadar önem vermesinin temelinde, "dinî nikâh yapılmadan doğacak çocuğun 'piç' sayılacağına ilişkin değerlerin ağır basmakta" olduğu bilinmektedir.²⁸

Kasaba ve köylerdeki evlenmelerde fonksiyonu ve anlamı bulunan bir süreç olarak kabul edilen dinî nikâh²⁹, çeşitli geleneksel işlemlerle pekiştirilerek evlilik olgusunu başlatmakta, makul bir süre geçtikten sonra çocuk sahibi olamayan çiftlerin ayrışmaları gerektiği düşünülen durumlarda, yasal bir boşanma olayına ve işlemlerine gerek kalmadan bu evlilik kolaylıkla bitirebilmektedir.³⁰

Yörede resmî nikâhın yapılması için genellikle ilk çocuğun doğumu beklenmekte, bu olay gerçekleşirse çocuğun nüfusa geçirilmesi sırasında resmî nikâhın da yapıldığı görülmektedir. Bazı ailelerin bu işlemi yerine getirme konusunda daha da rahat ve ihmalkâr davrandıkları; çocukları ancak okul çağına geldiğinde resmî nikâh ve nüfus işlemlerini ele alma gereğini duydukları; yörede görev yapan ilkökul öğretmenlerinin gözlemleri olarak aktarılmaktadır.

Konuyla ilgili olarak bilgilerine başvurulanan halkın, imam nikâhının dinî bir zorunluluk olması nedeniyle asla ihmâl edilemeyeceği; ancak yaşı küçük olan ya da henüz ortaokul veya lisede öğrenci olduğu halde imam nikâhı ile evlendirilmiş bulunan gençlerin öğrenim hayatlarını etkilemesi endişesi ve resmî nikâh işlemlerinin zaman alması vb. nedenler de bunun bir süre geciktirilmesinde bir sakınca duyulmadığı yolunda bilgiler edinilmiştir.³¹

Son yıllarda çoğunlukla kız tarafının arzusu ve Almanya olgusunun ortaya çıkardığı kimi olumsuz örneklerin göz önünde bulundurulmasıyla ve özellikle Almanya'da çalışan gençlerle yapılan evliliklerde, resmî nikâhın güvencesine sığınmak istendiği, nişan ile nikâh tarihleri arasındaki uygun bir zamanda ve genellikle Gerede'de sessiz bir şekilde resmî nikâh işlemlerinin yapıldığı bilinmektedir.

B. EVLENME AŞAMALARI, İNANÇ VE GELENEKLER

İki ayrı cinsten kişinin karı-koca olarak bir arada yaşayabilmeleri, geleneksel yapılı pek çok toplum ve toplulukta, çeşitli geleneklerle kontrol edilen belli bazı şartların yerine gelmesine bağlıdır. Böyle bir birlik kurulmadan önce kız arama, nişan yapma, düğün, nikâh, şerbet vb. törenler, belirli kalıplar çerçevesinde yerine getirilmeye çalışılır. "Evliliğe anlamı veren ve birleşmenin

28 Balaman, "a.g.m." s.187.

29 Eserpek, a.g.e., s.119.

30 Bkz.: s.89-92.

31 Bkz.: Ö.O.A.:7.

köylüler göztünde meşrûlaşmasını sağlayan düğün seremonilerinin" ³² bütün aşamalarının gerçek anlamda tamamlanması için çaba gösterilen bu tip toplumlarda, bu gelenekler herkes tarafından bilinmekte ve uygulanıp uygulanmamasıyla yakından ilgilenilmektedir ³³.

Araştırma yöremiz olan Dörtdivan kasabası ve köylerinde gözlem yapabilmek olanağını bulduğumuz düğün töreninin de görüşmeler yoluyla tespit ettiğimiz bilgilere büyük ölçüde benzerlik göstermesi, bu geleneklerin belirli ve herkes tarafından bilinip uygulanan kalıplar çerçevesinde işletilmekte olduğunu göstermektedir.

Oldukça karmaşık görülen ancak kendi içlerinde çeşitli anlam ve fonksiyonlar taşıyan bu âdetler; Ziya Gökalp'in belirttiği gibi, bir takım gereksiz ve anlamsız răsimelelerinden ibaret olmayıp evlenmeyle öylesine sıkı bir ilinti içindedir ki, evlenmenin çeşitli şekillerini ancak bağlı bulunduğu düğün âdetleriyle ayırt edebiliriz ³⁴.

Bu genel çerçeve içinde Dörtdivan düğün âdetleri inanç ve gelenekler sistemi kapsamında aşağıdaki aşamaları içermektedir.

1. Görücülük, Dünürçülük, Kız Görme, Kız İsteme

Dörtdivan'da evlenme yaşı ilke olarak kızlar için 16-17, erkekler için ise 17-18 dir. Bu yaşlar ülke çapında yapılmış bir araştırma ile ortaya konmuş bulunan Türkiye'de kadınlar için ortalama ilk evlilik yaşı olan 17'ye uygunluk göstermekte, ancak bu konuda erkekler için 22 olarak gösterilen ortalama yaştan oldukça altında kalmaktadır ³⁵.

Uygulamada kızlar için 15-16' ya kadar düşürülüp 19-20'ye kadar çıkabilen bu ideal evlilik yaşının erkekler için yine 15-16'ya kadar düşürülebildiği ancak bu kişilerin evlendirilme işinin nadir olarak asker dönüşüne bırakıldığı görülmektedir.

Konu ile ilgili olarak yörede yapılan soruşturmalarda ailelerin çoğunlukla oğullarını askere gitmeden önce evlendirmek istedikleri, en azından söz kesme ya da nişanlama işlemlerinin bu olaydan önce tamamlanmasına gayret ettikleri öğrenilmiş; buna neden olan etkenlerden ilkinin oğullarına asker dönüşünde istedikleri kızı alma şanslarının düşeceği ve gençlerin askerliklerini yaptıkları yerlerde bir kızı beğenip kendilerine gelin olarak getirebileceği endişeleri olduğu tespit edilmiştir.

Kendileri için gerekli ve yeterli olduğu düşünülen ilk öğretimleri ile dinî eğitimlerini tamamlayan genç kızlara yörede "gelinlik kız" gözüyle bakılmakta, çevrede gelin adayı olarak algılanan bu kızlar; çeyiz hazırlama işine hız vererek toplum ya da topluluk içinde ayrı bir konum sahibi duruma geçmektedirler.

Nişan, düğün, sünnet gibi toplu törenlere iştirak ederken, kısır panayır günü horak mahyası ³⁶ için hazırlanırken kendilerine ve görüntülerine özen gösteren genç kızlar, köy dışına açılarak seçeceği ya da seçileceği genç ve ailesi ile ilk kez yüz yüze temas kurarlar.

Bu tip toplantı ve eğlenceler sırasında, oğlu için gelin arayan kayınvalide adayları, kızların güzelliklerine, sağlıklı olup olmadıklarına, konuşma ve gülmelerine, çevresindekilerle ilişkilerine bakarak bir karar vermeye çalışırlar.

İklim şartlarının uygun olduğu zamanlarda avlu ve bahçelerde yapılan kına, nişan, düğün, dıvak vb. törenler sırasında evlenme çağı gelmiş delikanlıların uzaktan, oynayan ve eğlenen genç kızları izleyerek bazılarını müstakbel eş olarak belirledikleri bilinmektedir.

32 Eserpek, a.g.e., s.110

33 Yasa, *Sindeli Köyünün Toplumsal ve Ekonomik Yapısı*, s.53

34 Ziya Gökalp, *Türk Medeniyet Tarihi*, İstanbul: 1976, s.306-307

35 Timur, a.g.e., s.94

36 Bkz.: s.40.

Bazı durumlarda aile dışından olan kadınların delikanlılara,
"Filancanın kızı çok güzel. Annene söyle sana onu alıversin."

kızlara ise

"Filanca sen çok beğeniyor, istersen söyle sana dünür gönderiversin"

diyerek gençlerin ilgilerini birbirleri üzerine çekmeye çalıştıkları, yörede tespit edilmiş davranışlar arasında yer almaktadır. Genç erkeklerin böyle durumlarda olumlu ya da olumsuz olsun fikirlerini açıkça söyleyebilmelerine rağmen kızların gülerек ya da susarak karşılık vermesi âdetendir. Ancak kızın böyle bir evliliğe taraftar olmadığı durumlarda;

"Bunu bir söyledin, bir daha söyleme"

diyerek kesin ve olumsuz tavır koyması üzerine konunun orada kapatıldığı ve bir daha açılmadığı bilinmektedir.

Yörede "ağız yoklanıp" herhangi bir evliliğe taraftar olmadıkları anlaşılan kız evlerine dünür gönderme âdeti yoktur. Çünkü bir kıza bir ailenin dünür olarak gidip olumsuz bir cevap aldığı, yörede çok çabuk duyulur. Bir kıza isteyip de alamayan erkeğin daha sonra bir başkasını istemesi, bu ikinci aile ve kızları için onur kırıcı bir davranış olarak algılanmakta, oğlan tarafına;

"Filancanın kızını istediniz, alamadınız. Şimdi bize mi geldiniz?"

denilerek sitem edilip red cevabı verilmesine neden olabilmektedir. Bir erkeğin evlenme şansını düşürebilecek bu tip durumlardan özellikle kaçınılmaya çalışıldığı, yörede bilinmektedir.

Orta yaştaki bazı kadınlar tarafından gençlerin ilgilerini birbirleri üstüne çekme olayı bazen uzaktan uzağa bir sevdalanmaya yol açabilmektedir. Son yıllarda bazı komşu kadınların; bu tür gençlerin evlenmeden önce az da olsa birbirlerini tanımaları, kısa süreli ve seyrek olarak görüşebilmeleri için bazı ortamlar hazırlayıp, gençler arasında haber ya da mektup taşıdıklarına dair bazı bilgiler edinilmiştir. "Aracı kadın"³⁷ adı verilen bu kişiler, yaptıkları işleri büyük bir gizlilik içinde sürdürmektedirler.

Son yıllarda oğullarını evlendirmeye karar vermiş bulunan oğlan anneleri, öncelikle "oğullarının gönlünde böyle birinin" olup olmadığını soruştururlar. Bu tip bir durum söz konusu ise o kıza, yoksa akraba ve tanıdıklar arasından uygun bir kıza gelin adayı olarak belirleyip araştırmaya başlamaktadırlar.

Oğlan, eğer kıza görmemiş ise bir vesile ile uzaktan gösterilmeye çalışılıp onayı alındıktan sonra harekete geçilir³⁸.

Evlenecek olan oğlanın annesi, ablası, yengesi, halası ve bazen de birkaç komşu kadın, kız evine kıza görmeye giderler. İlk gidişte ziyaret amacı açıkça söylenmediği gibi gezmeye ya da oturmaya gelinmiş gibi rol yapılır. Bu ziyaret sırasında kızın güzel olup olmadığına, evin temizliğine, ailesinin durumuna bakılır. Temiz ve düzenli bulunmayan evlerde oğlan tarafının, ev sahibini gizlice

"Dünür geldim bu evin kızına,

Yazı yazdım aynasına tozuna"

sözleriyle eleştirildikleri bilinmektedir.

İlk ya da ikinci gelişte, kız ve ailesi hakkında olumlu bir karara varan görücüler, bakışlar ve işaretleşmeler yoluyla kararlarını birbirlerine bildirirler ve kızın annesine;

³⁷ Bu tip kişilere Büyükgeçit köyünde "cadı" adı verildiği, bir araştırma ile tespit edilmiştir. Bkz.: Beşir Atalay, *Köy Gençliği Üzerinde Sosyolojik Bir araştırma*. Büyükgeçit Köyü Araştırması, Erzurum: 1979, s.51.

³⁸ Bkz. Ö.O.A.: 8.

"Kızınızı gönlümüzden geçiriyoruz. Dünür göndereceğiz, ne dersiniz?" diye sorarlar. Kız tarafının kadınları, bu konudaki fikirleri ne olursa olsun, oğlan tarafına olumlu ya da olumsuz bir cevap verme yetkisine sahip değildir. "Allah yazdıysa olur, biz ne diyelim" diyerek kızlarını istemek için erkeklerin gelmesini beklediklerini ima ederler.

Kız tarafına oğlan evinin kadın yakınları tarafından yapılan bu ilk ziyaret ve konunun açılışından sonra, uğurlu sayılan cuma veya pazar günlerinden birinde, akşam vaktinde erkekler kız istemeye giderler. Yanına "hatırlı ve sözü geçer" üç dört kişi ile damatlarını ve evli oğullarını da alan oğlan babası, gittiği kız evinde erkekler tarafından karşılanır ve ağırlanır. Sohbet sırasında uygun bir ortamı kollanılarak söz asıl konuya getirilir ve

"Allahın emri, Peygamberin kavliyle kızınızı oğlumıza istiyoruz"

denir.

Geleneksel yapılı pek çok toplumda olduğu gibi Türkiye'de kızların ilk istenmede verilmesi olağan sayılmayan bir durumdur. Oğlan evi "alıcı" kız evi ise "verici" yanda olmaları nedeniyle, oğlan evinin ısrarlı, kız evinin ise nazlı bir tutumu içine girmeleri, kendilerinden beklenmektedir. Bu genel tavır doğrultusunda Dörtdivanlı ailelerin de, kızlarını vermeye gönüllü olsalar bile ilk istemede verimkâr görünmemeye çalışarak,

"Zamanı iki yapalım, düşünüp danışalım. Allah yazdıysa olur"

kalıp sözüyle oğlan evine tekrar gelmeleri gerektiği imâ edilir.

"İlk istemede kızını veren baba en azından töre bilmemekle kınanır ya da 'kızından usanmış' olacak ki nazlanmadan verdi suçmalasıyla" ³⁹ yöremizde de eleştiriyi uğrar.

Daha sonra aynı amaçla kız evine sık sık tekrarlanan ziyaretlerin sayısının iki, üç, yedi hatta sekize kadar ulaştığı görülebilir. "Kız evi naz evidir" değerlendirmesinden yola çıkılarak kızlarını verme işini elden geldiğince uzatmaya çalışan yöredeki kız aileleri, oğlan evinin kızlarını ne kadar güçlükle alırlarsa kıymetini de o oranda bileceklerini düşünmektedirler. Ancak bu arada kızlarını o aileye vermek istemeyenlerin,

"Allah nasibinizi başka yerden versin"

diyerek olumsuz cevaplarını kısa sürede bildirdikleri belirtilmektedir.

Oğlan tarafının sık sık tekrarladıkları bu ziyaretler sırasında kız tarafı damadın iyi huylu olup olmadığını, kendisinin ve ailesinin çevrede nasıl tanındığını, kızlarının o aile ile iyi ilişkiler kurup kuramayacağı konularını düşünmeye ve çevrede soruşturmaya vakit bulur.

Son yıllarda bir kızın verileceği gencin Dörtdivan dışına gitme, eşi ile beraber büyük kentlerde ya da yurt dışında yaşama imkânlarının olup olmadığı vb. konular da araştırılmaya başlanmıştır. Köydeki iş hayatının güçlüğünün ve kentin cazibesinin yöre halkında bu tür eğilimlere yol açtığı, kaynak kişiler tarafından ifade edilmektedir.

Kız tarafı kızlarını vermeye bir ölçüde razı olduktan sonra oğlanın evini görmeye giderler ve yine sadece erkeklerin olduğu bu toplantıda; evin durumu, hane halkının ilişkileri, kızlarının o evde rahat edip edemeyeceği üzerinde dikkat yoğunlaştırıldıktan sonra geri dönlür.

Bu ziyaretin üzerinden birkaç gün geçtikten sonra oğlan tarafı son kez olmak üzere kız evine gider ve kesin cevaplarının ne olduğunu öğrenmeye çalışır. Kız tarafı bunun üzerine,

"Tamam. Şu gün gelin, şerbetinizi için"

diyerek kızlarını verdiklerini açıklarlar.

39 Balaman, "a.g.m." s. 185.

2. Şerbet

Yörede şerbet töreni bir anlamda söz kesme işlemi olarak algılanıp gerçekleştirilen kız ve erkek taraflarının erkeklerine özgü bir toplantıdır.

Şerbet günü oğlan tarafının yakın akrabaları olan erkekler topluca kız evine giderler. Bu arada evlenecek olan kız ile köyün diğer genç kızları ya aynı evde bir başka odada ya da bir komşu evinde toplanarak “oyun türkü kurarlar” ve eğlenirler.

Kız evinin kadınları, komşu ve akraba kadınların yardımlarıyla hazırlanmış oldukları yemek, tatlı, kuruyemiş, çukulata vb. ikramları her iki odaya da ayrı ayrı gönderirler.

Yiyeceklerin yenmesinden sonra toplantının bitmesine yakın su, şeker ve pembe renkli boya şekerleriyle hazırlanan ve şerbet adı verilen özel bir içecek konuklara ikram edilir. Bu şerbete özellikle normalden çok daha fazla şeker katılması ile içenlerin,

“Şerbetiniz çok tatlı yuvamız da böyle tatlı olsun”

sözleriyle iyi dilekler aktarmaları âdettendir.

Oğlan evinden gelen konuklara, ayrılışları sırasında, bir kap içinde bir miktar şerbet verilerek bunu damada götürmeleri istenir. Boşalan kabin asla kız evine geri gönderilmemesi, aksi halde evliliğin bozulacağına dair yaygın bir inancın bulunması yörede yapılmış bulunan tespitler arasında yer almaktadır.

3. Başlık

Şerbet töreninin üzerinden birkaç gün geçtikten sonra oğlan tarafının erkekleri yine topluca kız evine giderler. Burada kendilerine yemek ve çay ikram edilir. Bir ara kız ve erkek babaları ayrı bir odaya geçerek kıza verilecek olan başlığın miktarını konuşurlar.

Kızın çeyizine ve kendisine o günü kadar yapılmış bulunan harcamaların ve verilen emeklerin bir ölçüde karşılanması amacıyla kız babası tarafından istenen para, oğlan babasınınca fazla bulunduğu takdirde pazarlık edilir. Yörede son yıllarda başlık âdetinin kalkması konusunda bazı eğitimler olmasına rağmen⁴⁰ pazarlık sırasında anlaşmazlıklar çıkabildiği, oğlan ve kız babalarının aralarında tartıştıkları, araya giren kişilere rağmen evlendirme kararının bu aşamada iptal edildiğine ilişkin örnekler tespit edilmiştir.

Kız ve oğlan babaları maddi konularda anlaşmaya vardıktan sonra, tekrar kalabalığın bulunduğu odaya gelirler, bir süre sonra da topluluk hep birlikte evden ayrılmak üzere harekete geçer.

Oğlan tarafı gitmeye hazırlanırken kız evinin çocukları; ya oğlan babasının ya da gelenler arasından zengin olarak gözlerine kestirdikleri birinin ayakkabısını saklar, yüküce bir bahşış almadan sahibine iade etmezler.

Bu olay vesilesi ile kız ve oğlan tarafının erkekleri, o gün yaşadıkları gergin ortamdan sıynlara neş'eli bir biçimde birbirleri ile vedalaşıp ayrılırlar.

Yörde alan araştırması sürdürülürken yapıldığına sık sık şahit olunan “başlık âdetinin” özellikle pazar günlerine rastlatıldığı, kasabada önemli ve resmî görevleri bulunan birçok kişinin “başlık törenine” katıldıkları tarafımızdan tespit edilmiştir. Ancak son yıllarda getirdiği maddi ve manevî külfetlerin yanı sıra tarihlerinin de birbirine çok yakın olduğu “şerbet ve başlık” âdetlerinin birleştirilerek yerine getirilebildiği de kaydedilmiştir.

4. El Öptürme Günü

Bu aşamaya kadar kadınlar ve erkekler için ayrı ayrı düzenlenen törenlerin, “el öptürme gü-

40 Bkz.: s.16-20.

nü"nde birleştirildiği, önceden belirlenmiş bir tarihte erkek tarafından kadın ve erkek bütün ya-
kınlarının toplu bir halde kız evine geldikleri görülür.

Kız evinin yakınlarının da bulunduğu bu toplantıda kadın ve erkekler ayrı ayrı odalarda otu-
rup, kız evinin hazırladığı çorba, pilav, et yemeği, komposto ve tatlılardan oluşan yemeklerle, oğ-
lan evi tarafından getirilen çerezlerden yerler.

Bir ara ortaya çıkarılan geline, erkek tarafı beraberlerinde getirdikleri elbiselik kumaş, terlik,
ayakkabı gibi hediyeleri verirler ve altın takarlar.

Gelin o gün orada bulunan bütün misafirlerin ellerini, kendisinden büyük ya da küçük olması-
na aldırmadan öper, bu sırada büyükler gelinin avucuna altın veya para sıkıştırılır.

Kızın, oğlan tarafına resmen tanıtılması anlamında bir tören olduğunu düşündüren bu el öptür-
me günü, misafirler dağılırlarken, oğlan babası ve annesi özellikle geride kalır. bunun amacı ise
kız evine başka bir isteklerinin olup olmadığını, çeyiz için noksanlarının neler olduğunu, altın ve
takı olarak kız tarafının neler istediklerini sorup öğrenmektir.

El öptürme âdeti yapılarak oğlan tarafına resmen tanıtılmış olan kız, bu törenden itibaren art-
tık oğlan evinin bir emaneti olarak kız evinde kalıyor gibi algılanmakta; damat askerde ya da Dört-
divan dışında olsa bile tüm giyim-kuşam, cep harçlığı vb. giderleri onlar tarafından karşılanmak-
tadır.

Düğün tarihine kadar olan bayramlarda kıza ve ailesine hediyeler, kurban bayramında ise kur-
banlık koç gönderilir.

Bayram sabahı alnuna kırmızı kurdele ile bir büyük altın ya da bilezik takılmış bir koç, oğlan
evinden iki erkek tarafından kız evine getirilir. Yörede uğurlu sayılan koç ve altını getiren kişi-
lere, yemek ikram edilir ve mendil verilir.

5. Pırtı

Nişan tarihine birkaç gün kala, kız tarafından bir iki kadın ve erkek, oğlan tarafından ise ka-
ynvalide, kayınpeder ve yengeler toplu bir halde manufakturacıya giderek "pırtı alış veriş" yapar-
lar.

Söz konusu alış veriş Dörtdivan'da yapılacaksa gelin olacak kız götürülmediği halde Gerede ya
da Bolu'ya gidildiği durumlarda kız da gider.

Bu alış veriş sırasında kıza ve yakın akrabalarına elbiselik, şalvarlık, çember, hırka, bluz, iç ça-
maşırı, çorap, ayakkabı vb. hediyelerle; kız için altın bilezik, küpe, kolye vb. takılar satın alınır.
"Kızın vergili olduğu belli olsun diye" altın yüzük alınıp kızın parmağına takılır.

6. Nişan

"Cinsleri ayrı iki genci kendi yaş gruplarından ayırarak daha ziyade evliler grubuna yaklaştı-
mak"⁴¹ şeklinde tanımlanan nişanlanma olayı, evlilik hazırlıklarının yoğunlaştığı kız ve erkeğin
psikolojik açıdan evliliğe hazırlanmağa çalışıldığı bir süreçtir.

Dörtdivan'da "el öptürme günü" âdetiyle birlikte zaten nişanlı olarak kabul edilen gençlere, eş-
dost, komşu ve akraba gruplarından gelecek hediyelerin topluca ve herkesin gözü önünde veril-
mesi; bu evlenme olayının kutlanıp, kutsanması amaçlarını taşıyan nişan töreni yine sadece ka-
dınlara özgü bir olaydır.

Evlenme olayının bu aşamasına kadar hiç bir safhada fiili olarak yer almayan damat, nişanda
da ortarlarda görünmez.

Genellikle pazar, seyrek olarak da cuma günleri gerçekleştirilen nişan töreni, yörede düğüne

41. Yasa, a.g.e., s.56.

oldukça yakın bir tarihte yapılmaktadır. Alan araştırması aşamasında tanık olunan her üç düğünde de nişan ve gelin alma tarihlerinin bir hafta ara ile plânlanmış olduğu tespit edilmiş, istisnâi olarak, ailelerin özel durumlarına göre bu sürenin bir ay ile, bir en çok iki yıl uzayabildiği öğrenilmiştir.

Nişan ile düğün tarihlerinin genellikle birbirine bu kadar yakın olmasının nedeni kaynak kişilerce;

“Nişanlılık süresi uzadıkça aksilikler çıkar, dedikodular yayılır. Ayrıca gelin ile damat görüşmek, konuşmak isteyebilir. Bu yüzden fazla uzatılmaz”

sözleriyle açıklanmaktadır.

Nişanın yapılacağı gün sabah saat 10.00-11.00 dolaylarında yöresel söyleyişle “gün yarı olmadan”, kız ve erkek tarafının davetli kadınları hediyeleri ile birlikte kız evinde toplanırlar.

Gelin, nişanlılık adı verilen kadife veya telli, yöresel söyleyiş ile “ağır bir elbise” giymiş bir biçimde davetlilerin yanına çıkarılır ve bir sandalyeye oturtulur. Herkesin yerlerde, minder üstlerinde oturduğu bu ortamda gelinin yüksekçe bir yerde oturması, hem evlilik olayını simgeleyen geline verilen önemden hem de onun herkes tarafından görülebilmesini kolaylaştırmak için olsa gerektir.

Kızın sandalyeye oturtulmasından sonra bir tellâlcı kadın ortaya çıkarak, geline getirilmiş bulunan hediyeleri, oğlana ve kıza yakınlık derecelerine göre önce yakın sonra uzak akrabaları, daha sonra da konu-konşu ve tanıdıkları sırasıyla ve yüksek sesle bağırarak duyurur.

“Damadın teyzesinden bir bilezik”

“Gelinin halasından bir saat”

benzeri sözlerle armağanları geline birer birer takar.

Bu işi kendisine görev edinmiş “ağız lâf yapan” bazı tellâlların son yıllarda;

“Kaynatasından tır tekeri gibi bir bilezik”

“Amcasından araba zinciri gibi bir zincir”

“Teyzesinden kamyon cantı gibi bir altın”

benzeri güldürücü sözlerle davetlileri neş’elendirdikleri görülmektedir.

Bu arada geline elbiselik kumaş, para ve ev eşyası gibi hediyelerin verildiği de görülmektedir.

Takıların verilmesi bittikten sonra eğlenceler başlar. Kızlar ve yeni gelinler yörede dmdn adı verilen tef, son yıllarda ayrıca teybe konulan arabesk müzik doldurulmuş kasetlerdeki hareketli parçalar eşliğinde oynarlar.

Oyunların bitiminde kız evi ve yakınları tarafından hazırlanmış yemekler, üçer-beşer kişilik gruplar halinde ve yer sofralarında olmak üzere yenir. Bir süre daha oturulup geline mutluluk dilekleri iletildikten sonra, saat 14.30-15.00 sularında kız evi terk edilir.

Yörede, tanıdıkları nişana çağırarak kız ve erkek evi açısından bir görev olarak algılanmakta, davet edildikleri bu tür törenlere katılmak da aynı şekilde bir görev sayılmaktadır. Bir kişiyi nişana-düğüne çağırmanın unutmak; ya da davet edinilmiş bulunan bir törene gerekçesiz olarak gitmemek, toplumsal yaşamdaki ilişkileri bozabilmekte ve çeşitli dedikodulara neden olabilmektedir.

7. Düğün

Evlenme adı verilen geçiş döneminin en belirgin ve renkli bölümü düğün olayıdır. Düğüne, yörede mümkün olduğunca çok sayıda kişi çağırılmasına ve nişan bölümünde de söz edildiği gibi kimsenin unutulmamasına özen gösterilir.

Sac Koyma

Dörtdivan'da düğünler genellikle çarşamba günleri oğlan evinde yapılan "sac koyma" ya da "sac kapama âdetiyle" resmen başlamış olarak kabul edilip, hemen her anı geleneklerde belirlenmiş bulunan altı gün süreyle devam etmektedir.

Oğlan evinin kadınları; komşu ve akrabaları ile bazı tanıdıklarını çarşamba günü için evlerine davet ederler. O gün yakılan ocağın başında "yufkalar yazılır". Bu yufkaların bir kısmı o gün orada bulunanlarca yenir; bir kısmı ise çeyiz getirme, gelin alma ve duvak günü gelecek olan misafirlere ikram edilmek üzere saklanır.

Yufka yazılırken kapıdan içeri bir giren olursa, onun başına da yufka konur. Gelen kişinin bu yufkmadan yiyip, yazanlara bahşiş vermesi âdettendir.

Sac kapama âdeti yapılırken bir ara damat, kadınların bulunduğu odaya çağırılıp, annesi tarafından başının üzerinde bir kilit kapatılır. Bu âdet damadın bağlanmasını amaçlayan, yani gerdek günü erkeklik fonksiyonunu yerine getirmesini engellemek için yapılması muhtemel bir muskaya⁴² karşı bir ön tedbir olarak yerine getirilmektedir.

Ülkemizde özellikle geleneksel kesimde düğünün aşamaları önemli bir geçiş dönemi sayıldığı için, güveyin bu sırada kara büyüünün⁴³ etkisine çok açık olduğuna dair bir inanç yaşamaktadır. Bağlama büyüüsü adı verilen ve çok çeşitli teknikleri bulunan bu işlemlerle, bunların muhtemel olumsuz etkilerini ortadan kaldırmayı amaçlayan bazı karşı işlemlerin, Türkiye'nin pek çok yerinde bilinip uygulandığı tespit edilmiştir⁴⁴.

Bu tür bir olumsuz etkilenmeyi önlemek için yörede yerine getirilen bu kilit kapama olayından sonra, kapanan kilidin nikâh gününe kadar damadın cebinde saklandığı ve gerdek öncesinde damadın annesi tarafından yine onun başında açılmakta olduğu tarafımızdan tespit edilmiştir.

Sac kapama günü damadın başında kilit kapandıktan sonra oğlan evinin duvarlarına yine sırf damadın bağlanabileceği endişesiyle asla çivi çakılmadığı da bilinmektedir.

Bu arada kız evinde gelinin çeyizleri ile ilgili son işlemler tamamlanmakta; komşu ve arkaba kızları tarafından yıkamp ütülenen, dikilmemiş oyaları yazmalara dikilen çeyiz eşyaları sandığa yerleştirilerek, ertesi gün yapılacak olan çeyiz alma gününe hazırlanılmaktadır.

Çeyiz Alma

Sac kapama gününden bir gün sonra, genellikle perşembe günü, öğlene doğru oğlan evinden birkaç erkek, kız evine gelir. Kız evinde hazır bulunan çeyiz, belirli bir bahşiş karşılığında alınıp, oğlan evinin beraberinde getirmiş olduğu kamyon ya da kamyonete dualar eşliğinde yüklenir. Daha sonra oğlan evinden temsilci olarak gelenlerle kız evinden sayılan yakın akraba ve komşular arasından becerikliliği ile tanınmış beş-altı kız ya da kadın, çeyizin yüklendiği kamyonete binerek oradan ayrılırlar⁴⁵.

Oğlan evinin çarşıdan satın alacağı karyola takımı, beyaz eşya türünden bazı ihtiyaçları varsa, onlar da çarşı içinden alınarak aynı kamyonete yüklenir ve oğlan evine doğru yola çıkarılır.

42 Muska burada kara büyüü anlamında kullanılmaktadır.

43 Kara büyüü: Bkz. s.162.

44 Örnek, *Türk Halkbilimi*, s.202-205.

Bu konuyla ilgili geniş bilgi için ayrıca bkz. S.V.Örnek, *Sivas ve Çevresinde Hayatın Çeşitli Safhalarıyla İlgili Bâtil*

İnançların ve Büyüsel İlemlerin Etnolojik Etüdü. Ankara:1966

Uğuroğlu Barlas, *Anadolu Düğünlerinde Büyüsel İnanmalar*, Karabük: 1974.

Mustafa İloğlu, *Gizli İlimler Hazinesi*, İstanbul: 1970-1974, 5 cilt

İsmet Zeki Eyüboğlu, *Cinsel Büyüeler*, İstanbul:1975

45 Bkz.: F.19.

Oğlan evine varılınca önceden boşaltılıp hazırlanmış, genellikle iki katlı olan Dörtdivan evlerinin üst katında ve abdestliğe yakın olan oda, kadınlar tarafından düzenlenir. Gelin ve damadın yaptıkları yapılır ve çeyizde bulunan parçalarla süslenir. Sac kapama günü kilit kapama olayından önce duvarlara çakılmış bulunan çivilere⁴⁶ ipler gerilir, çeyizler bu iplerin üzerine serilir⁴⁷.

İşin bitiminde oğlan evi, gerdek odasını hazırlamaya gelen kadınlara ve kızlara, yaptıkları yardımı karşılığında yemek ikram eder ve bahşiş verir. Daha sonra kız evinden gelenler, geldikleri araba ile evlerine geri dönerler.

Cuma günü, kız ve oğlan evlerinde düğün için yapılması gereken son hazırlıklar, cuma günleri kurulan pazardan yapılan alışverişler ve bu günlerin Dörtdivan yaşamındaki olağanüstü telâşıyla⁴⁸ geçer.

Yavuklu Gıtme

Kız evinde akşamına kına gecesi düzenlenecek olan cumartesi günü sabahtan, oğlan babası ve yakın akrabadan birkaç erkek, kız tarafına “yavuklu giderler”.

Düğün için kız tarafının yaptığı tüm masrafların tutarı, mutfak eşyası olarak kıza alınan eşyaların fiyatları hesaplanıp, oğlan babası tarafından kız babasına ödenir. Ertesi gün gelin alma töreni yapılacağı, bir eksiğin kalmaması, son anda bir aksilik çıkmaması için yörede son derece gerekli olduğu düşünülen bu âdetin yerine getirilmesi sırasında, her şeyin konuşulup tam bir anlaşmaya varılmak için çabalar gösterilir. Daha sonra topluca yemek yenir ve oğlan evi oradan ayrılır.

O gün öğleden sonra kız tarafının yakın akrabaları kız evinde toplanırlar. Kına gecesi için son hazırlıklar yapılır, eksiklikler gözden geçirilir. Yemekler yendikten sonra, akşama tekrar gelmek üzere dağılır.

Kına Gecesi

Gelinin baba evinde geçireceği bu son geceye ülkemizin birçok yöresinde çeşitli törenlerin eşlik ettiği bilinmekte, bu gecede Arabistan’da yetişen hınna adlı bir ağacın yapraklarından elde edilen kına⁴⁹ gelin ve davetlilerin ellerine yakılarak, bu evliliğin bir anlamda kutlanıp kutsandığı görülmektedir.

Araştırma yöresinde de kına gecesi törenlerine büyük önem ve özen gösterilmekte, kuralların uygulanarak geleneğin değişmeden sürdürülmesi için çaba sarfedilmektedir.

Cumartesi gecesi saat 19.00 dan itibaren kınaya davet edilmiş olan kız tarafının genç kız ve kadınlardan oluşan davetlileri, kız evinde toplanmaya başlarlar.

Evlenecek olan genç kız, kendisine kına gecesi töreni için giydirilmiş bulunan elbisesinin üzerine, o gün ikindi namazından sonra beline bağlanmış olan beyaz çarşafı ile topluluk içine oturtulur. Kendilerine gelinin beline bağlanan bu beyaz çarşafın, ne anlama geldiği konusunda sorular yöneltilen kaynak kişiler;

“Fatıma anadan kalma bir âdet olduğu için”

“Kimin gelin olduğu belli olsun diye”

“Gelinin günü ak olsun diye”

biçimlerinde açıklamalar getirmektedirler.

46 Bkz: s.78.

47 Bkz: F.20-21

48 Bkz: s.39. Bkz: **İslâm Ansiklopedisi**, (kına maddesi), Cilt VI. s.708-709

49 Bkz: **İslâm Ansiklopedisi**, (kına maddesi) Cilt VI. s. 708-709

Kına gecesinde çok neş'eli oldukları gözlenebilen kız tarafı, "dındıncı" kadın'ın tef ile çaldığı ezgiler eşliğinde yöresel oyunları olan sürütme ve diğer oyunları oynarlar. Sürütme oyununu oynayan kadınların, son derece ağırbaşlı bir tutum içinde, hareketsiz denebilecek kadar yavaş oynadıkları, gözlerini ise yerden kaldırmadıkları dikkat çekmektedir.⁵⁰

Ancak davetli olarak katıldığımız ve gözlem yapma olanağı bulduğumuz kına gecesi eğlencelerinde genç kızların, bu sürütme oyununu oynamaktan hoşlanmadıkları, "dındının" ezgilerini ağır buldukları ve teypte çaldıkları arabesk bir müzik eşliğinde oynamak için ısrar ettileri kaydedilmiştir.⁵¹

Oyunlar devam ederken oğlan evinden "Nagılcılar" gelir. Yörede, oğlan evinden kız evine gelecek hediyeleri nakleden kişiler anlamında kullanılan bir sözcük olarak açıklanan nagılcıların getirdikleri nagıl⁵², bir dal parçasının ucuna bağlanmış bir teneke kutu içinde, benzinle tutuşturulmuş bulunan ateşe verilen isimdir. Bu kutuya bağlanmış olan dal parçası, oğlan evinde süslenmiş kına, şeker ve kuruyemiş paketleriyle donatılmıştır.

Nagılı çoğunlukla oğlan evinden bir erkek taşır, onun arkasında ise oğlan evinin genç kız ve kadın davetlileri yer alırlar.

Nagılcı, getirdiği şeker ve çerezleri gelinin eline vermek ister. Gelin ise kendisine bahşış verilinceye kadar bunları almamakta direnir. Nagılcı ile beraber gelenler bir süre oturur, kız tarafının eğlencelerine iştirak eder ve kız evinden ayrılırlar. Oğlan evinden gelenlere ayrılışları sırasında kız evinin mendiller hediye etmesi yine âdetendir.

Oğlan evinden gelenler topluca oğlan evine gidip, burada yapılan damat kınasına katılırlar. Damat kınası bazen kız kınası gibi eğlence eşlikli yapılabilmekte ancak çoğunlukla mevlit okunması biçiminde gerçekleştirilmektedir.

Erkek tarafının ayrılıp gitmesinden sonra bir süre daha kız evinde oyunlar devam eder, daha sonra "gelinin âdetini yapma" adı verilen törene geçilir.

Bu tören için gelin, iki yanında yer alan arkadaşları ile birlikte, yerlerde oturan kadın ve çocukların arasına getirilir. Koltuk altından tutulup çevrilir ve bir minder üzerine oturtulur. Belinde bağlı bulunan çarşaf çözültüp başından aşırıdır, üzerine kırmızı bir örtü konur. İçinde çerez bulunan bir tepsi, iki kişi tarafından gelinin başı üzerinde tutulur. Tepsiyi tutan kızlar, ilâhî adı verilen bir ezgi eşliğinde⁵³ gelinin etrafında döne döne onu ağlatmaya çalışırlar. Gelinle birlikte çevrede bulunanlar, özellikle kızın annesi ve yakınları da ağlar. Daha sonra oğlan evinden gelen şeker ve çerez misafirlere dağıtılır.

Kına gecesi töreninin bu aşamaya kadar olan kısmı, uzak yakın tüm misafirlere açıktır. Ancak gelinin âdeti yapıp bittikten sonra kalabahğın büyük bir kısmı dağılır, yaşlılar ve kız evi ile fazla samimiyeti olmayan kişiler ayrılırlar. Gözlem yapılan kına gecesi töreninde, geride kalanların bu aşamada mekân değiştirerek daha küçük bir salona geçip eğlenceleri orada daha bir coşkulu şekilde sürdürdükleri tespit edilmiştir.

Kına gecesi eğlencelerinin ağırlığını, müzik eşliğinde ikişer kişilik gruplar halinde oyun oynamak teşkil etmektedir. Ancak ilerleyen saatlerde bazı genç kız ve kadınların çeşitli hazırlıklar yaparak oyun çıkardıkları görülmektedir. Yörede "Hasan Oynamak", "Sarımsak Satmak" ya da "Sığır Gütmek" adlarıyla oynanan oyunlar, geleneksel Türk halk tiyatrosunun türlü özelliklerini bünyesinde taşımaktadırlar. Oyuncular çeşitli yaşlarda olabilmekte, oyunun gerektirdiği kostüm,

50 Bkz.: F.: 22,23

51 Bkz.: F.24

52 Bkz.: Ç.:3

53 Bkz.: N.1.

makyaj ve aksesuarlar kendileri tarafından temin edilmekte, erkek rolleri ise kadınlarca üstlenilmektedir.

Yukarıda sözü edilen bu üç oyunun konuları ile oynanış biçimleri kısaca şöyledir.

Hasan:

Yaşlı bir kadın yere oturur. Bu kadın gelinlik çağda kızı olan bir anneyi temsil etmektedir.

Kadının oyunun sonuna kadar ortaklıkta görünmeyen kızının, iki isteyeniyi vardır. Bunlardan biri total ama zengin bir kadındır⁵⁴. Oğlu adına kızı tâlip olmakta, gelip gidip kızı istemekte, sırtına bağladığı küçük bir tepsiye bastonuyla vurarak;

“ _ Bak içi para dolu. Kızımı oğluma ver”

diyerek kadına baskı yapmaktadır.

Kız anasını temsil eden kadın ise total kadının her gelişinde;

“ - Oğluna total diyorlar, verme diyorlar”

“ - Oğluna huysuz diyorlar, verme diyorlar”

şeklinde mazeretler ileri sürerek karşı tarafın savunmalarını dinlemektedir.

Total kadının odadan her gelişinde, müzik eşliğinde Hasan ve yanındaki iki genç kız içeri girmektedir. Hasan, pantolon ve gömlek giymiş, saçlarını bir erkek kasketi içine gizlemiş, kömür karası ile yüzüne bıyık çizmiş, ağzında yanmakta olan sigarası ile modern ve yakışıklı genç erkek görünümünde bir kızdır. Sözü edilen üç kişi,

“Ayva dibinde meyva dibinde koyun güderiz

Verin kızımızı hanım ederiz”

sözleri eşliğindeki bir ezgiye⁵⁵ ayak uydurarak gelip çeşitli konuşmalarla kızı annesinden isterler.

Bir total kadının bir de Hasan ve yanındakilerin tekrar tekrar gelip kızı istemeleri sonucunda, kız annesi çevrede bulunup oyunu izleyenlere de danışarak kızı Hasan’a vermeye karar kılar. Bu karar önce total kadına bildirilir. Haberi duyunca bayılan bu kadın, izleyenlerden bazılarının itip kakmaları ve alaylar eşliğinde dışarı taşınır.

Hasan’a bildirilen olumlu karar ise gerek Hasan’ın gerekse yanındakilerin ayrıca tüm izleyenlerin sevinç gösterileri yapmalarına neden olur. Kızın zengin ama total kadının oğluna değil de genç, yakışıklı ve modern bir genç olan Hasan’a verilmesi bir mutluluk tablosu oluşturur.

Hasan rolündeki kız, izleyenlerin hemen hepsi ile tek tek oynar. Oyunun her bitişinde Hasan ve karşısında oynayan kişi birbirlerine sarılıp öpüşürler.

Sığır Gütme

Bir halka halinde yere oturmuş bulunan beş-altı genç kız, temsili bir düğünde eğleniyor taklidi yapmaktadırlar. Sırasıyla ve teker teker yerlerinden kalkan kızlar, arkadaşlarının etrafında dolaşarak aşağıda birkaç örneği verilmiş bulunan ezgili manilerden söyleyerek yerlerine otururlar.

“Meşe meşeye benzer

Şişe şişeye benzer

Şu Dörtdivan oğlanları

Ölmüş eşeğe benzer”

54 Bkz.: F.25.

55 Bkz.: N.2

*"Mezarlıkta inek var
Kuyruğunda sinek var
Benimkini sorarsan
Boynunda kravat var."*

*"Hoca geliyor hoca
Pantolonu bol paça
Bizi küçük sanmayın
Biz de isteriz koca."*

İzleyenler arasında bulunan ve kızların oynadıkları bu oyunu seyretmeye dalmış bir çoban taklidi yapan genç kız, aniden beyi tarafından yakalanır. Beyin kendisine, koyunlardan bir tanesinin kayıp olduğunu söylemesi üzerine telâşa kapılıp odanın ortasında koşmaya başlar. Arada bir, yerlerde oturan kızları başlarından tutup "buldum" diye bağırmakta, tuttuğu nesnenin koyun olmadığını anlayınca çevredekilerin gültüşmeleri eşliğinde tekrar telâşla koyununu aramağa başlamaktadır.

Derken beyi geri gelir. Koyunun bir kurt tarafından yendiğini söyleyerek çobanı kovalamaya başlar. Dar bir mekânda kalabalık ortasında oynanan bu oyuna, itişip kakışmalara, izleyenler de belli bir ölçüde katılmaktadırlar.

Eğlenceye dalıp işini unutan bir insanın düştüğü kötü durumun, böyle bir mizah perdesi ardından izleyicilere aktarılması anlamını taşıdığını düşündüren bu temsilin, aynı zamanda bir mesaj taşıdığı da açıktır.

Sarımsak Satma

Sırt sırta vermiş iki genç kız veya kadının üzerlerine bir çarşaf sarılıp onlara bir beygir görüntüsü verilmekte, bu temsili beygirin üzerine binen bir genç kız

"Sarımsakçı, pırasacı"

veya

"Gençlere roman, kocakarlara Kur'an"

diye bağırarak kalabalık ortasında dolaşmaktadır. Bu beygir ve üzerindeki satıcı, bazen izleyicilerin üstüne üstüne gidip onların gültüşmelerine ve kaçışmalarına neden olur. Derken beygir, üzerindeki satıcıyı oturanların üzerine atar ve oyun böylelikle biter.

"Oyun türkü kurma", "Oyun çıkarma" gibi eğlencelerle gece yarısına doğru ilerleyen saatlerde davetliler, iyi dileklerini iletip, gruplar halinde kına gecesi düzenlemiş bulunan evden ayrılmaya başlarlar. Evde yalnız, kızın yakın arkadaşları ile kendisine yengelik yapmakla görevli kadın ve çok yakın arkadaşlar kalır. Kalanlar, çorba, et, pilav ve tathdan oluşan "kına yemeği"ni yerler.

Yemekten sonra, mutlu bir evlilik yapmış, başından tek nikâh geçmiş bir kadın knayı karar. Kına kâsesi ile beraber gelinin yanına gelir. Gelin önce elini açmak ve knayı yaktırmak istemez. Annesinin, babasının, ağabeyinin, amcasının kendisine para ve altın gibi hediyeler vermesi üzerine elini açar. Bu aşamada toplanan para ve altınlar tamamiyle gelinin şahsî malı olarak algılanmakta ve bir yakını tarafından bunlarla geline bir bilezik ya da altın alınıp takılmaktadır.

Gelinin bir eline bir kız, diğerine ise mutlu bir kadın kına yakar. Kızın, genç kızkıtan kadınlığa geçişinin simgesel bir anlatımı olarak yorumlanabilecek bu işlemden sonra diğer kişilerde kına yakarlar ve ellerini bir bezle sararlar.

Yatma zamanı geldiğinde bir odaya gelinin on beşe yakın kız arkadaşları için, diğer odaya ise

gelin ve yengesi için yatak serilir. Yenge, uyumadan önce geline evlilik ile ilgili bilgiler ve öğütler verir.

Gelin alma, nikâh ve gerdek

Kına gecesinin ertesi günü gelin sabah ezanı ile birlikte uyandırılır. Arkadaşları ile birlikte doğruca köyün içindeki çeşmeye gidip ellerini orada yıkar. Beraberinde götürdüğü bir somun ev ekmeğini çeşme başında bırakarak evine döner. Gelinle birlikte çeşmeye gidenlerden birkaçı, ekmeği bir köpek götürmesin diye bir köşede beklerler. Eğer o ekmeği bir köpek alıp götürürse gelinin evliliği süresince köpek huyunda olacağına inanılır. Oradan geçen, düğün evinden olmayan biri ekmeği alır, evine götürür ve ailesiyle birlikte yiyerek geline mutlu olması için dua eder.

Gelin eve geldiğinde banyo yaptırılıp giydirilir. Dörtdivan'da gelinler, gelin alma günü genellikle "al kadife bir fistan" giyerler. Saçlarının bir "örüsünü" tıpkı kına yakarken olduğu gibi bir genç kız, diğerini mutlu bir kadın örer. "Saç-baş örenlere" oğlan evinin yüklüce bir bahşış vermesi âdet-tendir.

Son yıllarda Dörtdivan'da kente özgü bir görenek olan beyaz gelinlik giyme eğilimi baş göstermiştir. Gelin böyle bir gelinlik giyecekse eve berber çağırılıp saçlarını yaptırmak şeklinde yeni bir moda ile de karşılaşmaktadır. Ancak bu tür gelinlerin evden çıkarken saçlarının ve yüzünün görülmesi hoş karşılanmadığı için ince kırmızı bir örtünün baş üzerine örtüldüğü görülmektedir. Gelinin baba evinden ayrılışı sırasında "geleneksel al kadife fistan" mı, yoksa "beyaz şehir gelinliği" mi giyeceğine kız ve oğlan babaları birlikte karar vermektedirler.

Eve çağırılan bir hoca, giydirilip yüzü örtülmüş bulunan gelinin yanına gelerek mutlu bir evlilik geçirmesi için dua eder. Bu duaya kız evinde bulunan konu-komşu ve akrabalar ile kızın arkadaşları "Âmin" diyerek katılırlar.

Bir gece önceki neş'eli ve mutlu havanın yerini ayrılışın hüznü ve gözyaşına bıraktığı; gelinin, annesinin ve yakınlarının ağladığı, herkesin üzgün bir tavır takınmış olduğu görülmektedir⁵⁶.

Saat 9.00-9.30 sıralarında süslenmiş üç-beş otomobilden oluşan gelin alayı, başta kaynata, oğlan evinden birkaç temsilci ve bir "şaka kaynana" ile kız evine gelir.

Yörede gelin almaya damat ve damadın annesi gitmemekte, gelin alayı içinde kayınvalideyi "şaka kayınna" ya da "şakadan kaynana" adı verilen kadınlar temsil etmektedir.

Oğlan evi tarafından kayınvalide gibi giydirilen, akrabadan ya da komşudan olan, yaşlı ve mutlu evlilik yapmış bu kadın, gelin alayı ile birlikte kız evine gelir.

Şaka kayınna adı verilen kadın, oğlan evinden çıkıp kız evine giderek gelini alıp, yeni evine getirinceye kadar hiç kimse ile konuşmamakla yükümlüdür. Kaynak kişiler bu âdetin "gelinin de hanım yani sessiz olması"nın bir simgesi olduğu görüşünü taşımaktadırlar. Bu kadının kız evine girdiğinde kimseye belli etmeden bir eşyayı gizlice alıp saklaması da âdet gereğidir. Daha sonra geline baba evinden bir hatura olarak verilen bu eşya, gelinin evinde özenle ve yıllarca saklanır.

Kız evi tarafından gelinin bulunduğu odaya alınan "şaka kayınna" gelinin ve gelinliğin evden çıkarken kapı önünde toplanmış diğer erkekler tarafından görülmesinin "namahrem" sayılması inancı doğrultusunda, gelini bir peştemala sarar⁵⁷.

Gözlem yapmakta bulunduğumuz gelin alma olayı sırasında kız evine gelen gelin alayının büyük bir telâş içinde oldukları; kız babası ile oğlan babasının birlikte gelinin bulunduğu odanın kapısına geldikleri, içeridekilerin kapıyı açmak için 50.000 TL. bahşış istedikleri, bunun pazarlıksız bir biçimde kabul edilip kız babasına ödenmesi üzerine kapının açıldığı gözlenmiştir.

56 Bkz.: F.:26

57 Bkz.: F.:26

Kızın bir koluna babası, diğerine kaynatası girerek⁵⁸, annesi ile vedalaşmasını kısa kestirip acele ile evden çıkarılır ve arabaya bindirilir. Gelin arabasının ön koltuğuna oğlan babası, arka koltuğuna gelin, gelinin bir yanına yengesi, diğer yanına ise kayıncıvalide rolündeki kadın biner. Bu arada bir başka arabaya ise içinde gelinin artan çeyizinin bulunduğu bir sandık yüklenir ve oğlan evine doğru yola çıkarılır.

Bütün bu olaylar gerçekleştirilirken elden geldiğince acele davranılmakta, bu aşamadaki hızlılık kaynak kişilerce;

"Gelinin elinin ve ayağının çabuk olmasını sağlamak için"

ya da

"Son anda bir aksilik çıkarıp kız evinin daha fazla para istemelerini önlemek için"

biçimlerinde açıklanmaktadır.

Kızın evden çıkmasıyla birlikte annesinin sesli bir şekilde ağlamaya, dövünmeye, kendisini yerden yere atarak sanki evden bir ölü çıkmış gibi ağıt yaktırmaya başladığı görülmektedir. Yakınlarında bulunan kadınlar tarafından;

"Kalk abdest al. Abdest al, namaz kıl dua et. Güle güle gitsin."

gibi sözlerle avutulmaya çalışılana kız annesi, kendisine söylenenleri yapar.

Gelinin ailesinden ayrılışı sırasında uygulanan bu âdetin ülkemizin çeşitli yörelerinde görülenlerle büyük bir benzerlik gösterdiği söylenebilir. Örneğin Sün Köyü'nde kızları gelin giden annelerin saçlarını yolmak, başlarını taşla dömek gibi "psikolojik gösteriler" yaptıkları tespit edilmiştir⁵⁹. Bu âdetlerin Çin Türkistanı'nda yaşayan Türkler arasında da yaygın olduğunu kaydeden Grenard ise, kız anasının bu aşamada ağıtlar yaktığını, Kazak Türklerinin ise çok daha şiddetli bir mukavemette bulunduklarını not etmiştir⁶⁰.

Ardında böylesi bir acıklı tablo bırakıp yeni evine doğru yol alan gelin arabasının önü sık sık gençler ve çocuklar tarafından kesilir, kaynata bunlara bol bol para saçır. Arabanın önünde oynayan gençlere⁶¹ gelin koynunda saklı bulunan mendillerden verir.

Oğlan evine varıldığında gelin arabadan inmek istemez. Yengesi vasıtasıyla kaynatasından altın, inek, para vb. bir talepte bulunur. Kaynatanın, geline isteğini bağışladığını bildirmesi üzerine gelin arabadan iner.

Takım elbisesinin üzerinden, sol kolunun pazu yerine bağlanmış bir kırmızı kurdele ile kimliği dışa yansıtılan damat ile annesi, gelini kapıda beklemektedirler. Eve gelir gelmez kaynatasının elini öpen gelinin beline, damat tarafından fazla can yakmayacak ölçüde bir yumruk vurulmaktadır. Bu davranışının nedeni ve şekli bazı kaynak kişiler tarafından aşağıdaki biçimde açıklanmaktadır.

"Damadın gelini kapıda niye yumrukla karşıladığını tam olarak bilmiyoruz. Belki itaatkâr olsun dıyedir. Zaten bu yumruk gelinin canını acıtmayacak kadar hafif olur."

"Yalnız nikâhtan önce bir iki görüşüp konuşan, biraz samimi olanlar, şakaya getirip biraz hızlı da vururlar."

Yeni evinin kapısından içeri girmeden önce eline bir ibrik verilen gelin, bunun içindeki suyu "evlilikleri su gibi gitsin diye" kapı girişinden içeri kadar döker; "uysal ve doğurgan olsun diye" de bir koyun postuna bastırılıp içerideki bir odaya alınır.

58 Bkz.: F.:27

59 Erdentuğ, *Sün Köyü'nün Etnolojik Tetkiki*, s.29

60 Gökalp, a.g.e., s.311-312

61 Bkz. F.:28

Odaya giren gelin, ilk önce eline verilen yağı oda içindeki ocağın üç duvarına “ocağıyla kaynaşsın diye” sürer ve sonra yine ocak yanındaki bir sandalyeye oturtulur.⁶²

Bu aşamada etkili bir biçimde göze çarpan ocak kültürü, Türklerin ocağı kutsal saydıkları inancı ile paralellik göstermekte, Kırgız ve Kazak Türklerinin düğün âdetlerinde görülen ve şamanist geleneklerden kabul edilen, yeni gelinin kayınbabası evinde yanan ocaktaki ateşe yağ atıp secde etmesi âdetini hatırlatmaktadır.⁶³

Bu işlemden sonra oğlan evinin misafirleri, tef çalan “dındıncı kadının” söylediği türküler eşliğinde, tıpkı kız kınasında olduğu gibi oynamaya başlarlar. Gelin, yüzü örtülü bir vaziyette oynayanları izler.

Öğlene doğru, gelinin yeni evine gelişini izlemek üzere oğlan evine gelmiş bulunan komşular dağılmaya başlarlar. Kalabalığın çekilmesi fırsat bilinip o ana kadar yüzü örtülü bulunan gelinin başı ve yüzü açılır.⁶⁴ Görümcesi tarafından, başındaki takkesi alınan gelin bir süre bekletilir, daha sonra altınlar ve parlak taşlarla görümce tarafından süslenen takke tekrar gelinin başına konur.

Geline bir süre sonra yemek verilir. Görümceleri, yengesi ve bir kaç yakın akraba ile birlikte çorba, pilav, dolma, et ve tatlıdan oluşan düğün yemeği sırasında geline ayrıca sahanda pişirilmiş birkaç yumurta “doğurgan olması için mutlaka” yedirilir; damadın elinin üstünden akıtılarak dolurulan bir tas su da, “kocasını sevsin” diye içirilir.

Yemekten sonra tekrar komşu ve davetliler oğlan evine gelerek oyun ve türküler eşliğinde eğlenirler, bu arada artık yüzü açılmış bulunan gelini dikkatle izlerler. Kadınlar bu şekilde kendi aralarında eğlenirken, damadın babası, evli oğulları ve damatlarından oluşan üç beş erkek, kız evine “gönül almaya” giderler. Bu ziyaret sırasında hem kız tarafına

“Kızımız iyi, merak etmeyin”

denir, hem de

“Damat söylettirmeye⁶⁵ hangi gün gelelim?”

diye sorulur. Biraz oturduktan sonra dinî nikâh töreni için geri gelinir.

İkinci namazından sonra gelen hoca, önce damadın ve erkeklerin bulunduğu odaya girer. Dinî nikâhın gereklerini yerine getirerek damadın bu evlenmeye razı olup olmadığını sorar. Daha sonra hanaya (salona) çıkıp, kadınlar arasında oturan geline kapıdan bu evliliğe rızası olup olmadığını üç kez tekrarlamak üzere sorar, kız da bu soruyu başı ile üç kez evet anlamında işaret vererek cevaplar.

Nikâhın kılınmasından sonra gelin ile damat on, on beş dakika kadar gerdek odasına götürülür, birbirlerine alışmaları için yalnız bırakılıp⁶⁶ sonra tekrar dışarı alınırlar.

Akşama doğru gelinin yüzü yazılır. Gelin telinin ucundan ince ince kırpılan simler, şekerli su ve biraz kırmızı bir boya ile gelinin alınına, yanaklarına ve çenesine yapıştırılır⁶⁷, oğlan evine gelirken giydiği al kadife fistan üstünden çıkarılıp beyaz elbisesi giydirilir.⁶⁸

Kadınların ve erkeklerin ayrı ayrı oturdukları odalara kurulan yer sofralarında tüm davetliler düğün yemeğini yedikten sonra, köyün camiinin hocasına ettiği dualara eşlik edilir ve yeni gelin ile damadın mutlu olması dileklerine toplulukça katılırlar.

62 Bkz. F.:29

63 Bu konuda Bkz.: İnan, a.g.e., s.166

64 Bkz. F.:30.

65 Bkz. s.88.

66 Bkz. F.:31.

67 Bkz. F.:32.

68 Bkz. F.:33.

Kadınların evde sürdürdükleri eğlenceler devam ederken erkekler damat ile birlikte camiye gider, mevlit törenine katılırlar. Daha sonra topluca kılınan yatsı namazı eda edilip, damat tekbirler ve ilâhiler arasında evine getirilir.

Bu arada gerdek odasına önceden karyola kurulmuş olsa bile yere gelinle damadın ilk gecelelerini geçirmeleri için bir yer yatağı serilir, üzerinde gelinin birinci çocuğunun erkek olması dilekleriyle bir oğlan çocuğu yuvarlanır ve yatağın yanına seccadeler hazırlanır. Daha sonra gelin gerdek odasının kapısına getirilerek, damadın ve camidekilerin dönmeleri beklenmeye başlanır.

Camiden dönenleri oğlan evinin kadınları kapıda karşılar. Damat önce annesinin sonra diğer kadınların ellerini öper, erkekler tarafından sırtına yumruklar vurılmaya başlayınca, koşarak merdivenleri çıkıp gerdek odasının kapısında kendisini bekleyen gelinin yanına gelir. Kapının eşiğine hazırlanmış bir tas suyu ayağıyla vurup devirdikten; kapının önünde iki kişinin uçlarından tuttuğu bir kırmızı kurdeleyi kestikten sonra gelin ile birlikte odaya girer.

Gelin ve damat gerdek odasına girdikten sonra beraberce namaz kılarlar. Yörede bu namazın çok sevap olduğu ve bu sırada edilen bütün duaların kabul olacağına dair yaygın bir inanç vardır.

Namazdan sonra damat gelini konuşturmaya çalışır. Kendisine altın ya da bilezik verilmedikçe gelin konuşmamakta direnir. Bu aşamada geline takılan bu altına yörede “yüz görümlüğü”, “görümlük”, “söyletmelik” gibi adlar verilmektedir.

Eski Türk boylarında yeni evli genç kız ve erkeğin perilerinin eski akrabalarından ayrılıp birbirlerine ısınmaları için gelin ve güveyin gerek birbirlerinden gerekse kaynana ve kaynababalarından uzak kalmak, onlarla karşılaşmamak için çaba gösterdikleri; bu süre boyunca gelinin çadır içinde bir perde arkasında herkese karşı saklı kaldığı bilinmektedir. Bu sürenin sonunda perdenin arkasından iltişimla çıkarılan geline yüz açılması düğünü yapılır. Kırgızlar'ın “Betaçar toy”, Çin Türkistanı'nda yaşayan Türklerin “Yüz açtır” adını verdikleri bu düğün ile Türkiye'de yaşayan Türklerin “Yüz görümlüğü” adıyla verdikleri hediyeinin yakın bir ilgisi olduğu düşünülmektedir⁶⁹.

Damat tarafından konuşturulup söyletmeliğini alan gelin, kendisi ile birlikte o gün yeni evine getirilen eşyalar arasında yer alan, yöresel söyleyişle “civciv” adı verilen pişmiş tavuk ve bir tepsi baklavadan bir kısmını kendileri için ayırıp kalanını tepsisi ile birlikte kapının dışına bırakır.

Kapının dışında bekleyenler tepsisi alıp davetilere gelinin konuştuğunu müjdelir, tavuk ve baklavadan birer parça yedikten sonra gerdek odasının bulunduğu üst katı boşaltarak aşağıya inerler.

Bir süre daha devam eden düğün, konukların evden ayrılmasıyla sona erer. Kız evinden gönderilen ve gelin alma gününün sabahundan beri gelinin yanından hemen hiç ayrılmayan yenge, o gece oğlan evinde yatar.

Ertesi sabah gelin kalktığında yatağını toplamaz. Sırtına gündelik bir elbise giyerek kaynana, kaynata, görümce ve eltilerinin ellerini öper. Onlar için çeyizinde getirdiği hediye bohçalarını verip, altın ve para türünden olan bahşişlerini alır. Böylece ailenin yeni bir üyesi olarak hane içindeki yerini kazanır.

Bu arada gelinin yengesi ile oğlan evinden bir kadın gerdek odasına çıkarak gelinin yatağını toplar, damadın yastık altına bıraktığı bahşışı alıp aralarında bölüşürler.

Daha sonra gelinin yüzü kırmızı bir peçe ile örtülür, yanında görümcesi ve eltisi olduğu halde komşuların ellerini öpmeye gider. Böylece gelin yeni geldiği köy veya mahallenin bir üyesi olarak köy halkı ile ilk yüz yüze ilişkisini kurmuş olur. Elini öptüğü komşular, ona bahşiş verirler. Da-

69 Gökalp, a.g.e., s.312-313.

mat da arkalarından tek olarak komşuların ellerini öpmeye gider ancak damada bahşiş verilmez sadece hayırlı, uğurlu olsun temennileri yapılır.

El öpme görevlerini yerine getiren gençler eve döndükten sonra gelin, hanenin kadınlarıyla birlikte kahvaltı eder. Ancak bu arada yanındakilerle konuşmamaya ya da kısık sesle konuşmaya dikkat eder. Yörede ilk günden evdekilerle konuşan gelinlerin sert bir dille eleştirildikleri bilinmektedir.

Kahvaltıdan sonra duvak hazırlıklarına başlanır. Getirilen ahçılar yemekleri yaparlarken, iki üç kadın da gelini giydirir. Yine beyaz elbisesi giydirilip yüzü yazılan gelin, bir köşeye oturtulur.

Duvak

Yörede daha çok kız tarafı için yapılan bir eğlence ve tören olarak algılanan duvak gününde, kız evinden oğlan evine kalabalık bir grup halinde duvakçılar gelir. Kadın ve erkek çok sayıda davetlinin arasında gelinin anne, baba ve erkek kardeşlerinin bulunmaması, bir âdet gereğidir. Yaz aylarında bahçelerde yapılan duvak törenlerinde, gelin olmuş kızlarını uzaktan bile olsa görmek isteyip de duvağın yapıldığı bahçenin çevresinde dolaşan kız annelerinin;

"Kızına ilâç mı getirmiş"

denilerek şiddetle kınandıkları, bu yergisel yaptırım yüzünden kız tarafının bu konu üzerinde titizlikle durdukları bilinmektedir.

Duvak eğlenceleri sırasında erkekler bir odada, kadınlar ise başka bir odada otururlar. Kadınlar tarafından yine "dının" ya da teypte çalınan kasetteki ezgilerin eşliğinde oyunlar oynanır. Dının çalan kadın, düğünün müzikli olan her aşamasında olduğu gibi türkü aralarında oynayanlara "maşaallah!" der, oynayanlar ise oturacakları sırada bu kadına bahşiş verirler. Saat 13.00 sularına kadar hem kız hem de oğlan evinin davetlileri arasına oynamayan hemen hiç bir kadın kalmaz.

Daha sonra duvak âdeti yapılır. Gelin orta yere çıkarılır, damat da yanına getirilir. Duvakçıların üstüne önce bulgur, sonra şeker daha sonra da para saçan gelin, damadın her iki elini öper. Bunun üzerine damat dışarı çıkar.

Orada bulunanlar tarafından büyük bir dikkatle izlenen bu olaydan sonra, bir anlamda damattan oynama izni almış gibi sayılan gelin, bir yandan çevresine elindeki çerez, şeker, para ve buğdayı "bereket olsun" diye saçarak, bir yandan da oynar.

Bu sırada ortaya çıkan bir "tellâl" gelinin başına duvak adı verilen kırmızı bir örtüyü örtterek;

"Ağa karısı olsun"

Paşa karısı olsun"

İki oğlu bir kızı olsun"

diye bağırıp bu duvağı gelinin başına "topaklar" koltuğunun altına ise bir ekmek verir.

Bundan sonra davetli kadınların hepsiyle teker teker ve karşılıklı olarak oynayan gelin, en son olarak kına gecesinden beri geçirmekte olduğu bu geçiş döneminde kendisine eşlik eden yengesini ile oynamaya başlar, bu arada damat içeri çağırılır. İçeri gelen damat, yengesi ile birlikte oynamakta olan gelinin başında duran duvağı alır, tören bahçede yapıyorsa bir ağaca, içeride yapıyorsa kadınların üzerine doğru fırlatıp gelini kapar ve kaçırıp odalarına götürür.

Gelin ve damat odalarında yemeklerini yerlerken davetlilere de dışarıda sofralar kurulur ve düğün yemeği ikram edilir.

Yemekten sonra kız ve oğlan evlerinin davetlileri üçer beşer kişilik gruplar halinde gelinin odasına çıkıp çeyizlerine bakar, orada yalnız olarak bekleyen geline son kez iyi dileklerini iletir; kız evinden gelen duvakçılarla geline gönderilen ve gelin tarafından ikram edilen baklavadan ziyerek oradan ayrılırlar.

Duvakçılar, geldikleri arabarla köy ya da mahallerine döndüklerinde, içlerinden bir kaç kadın ile bir gece oğlan evinde yatmış bulunan yenge, kız evine uğrayıp kızlarının "iyi" haberini ailesine ulaştırırlar.

Duvak töreninin bitimiyle beraber gelin artık aile içi görev ve sorumlulukları bakımından resmen haneye katılmış olarak kabul edilmekte; kendisinden ilk iş olarak duvak töreninden arta kalan yiyeceklerin ve ekmeğin kırıntılarının sığırlara ve koyunlara vermesi istenmektedir. Bu yolla ayrıca gelinin yumuşak huylu olmasının sağlanacağına da inanılmaktadır.

8. Damat Söylettirme (Güveyi gitmek)

Duvaktan birkaç gün sonrası için daha gelin alma gününde kararlaştırılmış bir günde ⁷⁰ oğlan tarafı kalabalık bir biçimde, aralarına yeni gelin ve damadı da alarak kız evine akşam yemeğine giderler. Yörede güveği gitme ya da damat söylettirme adı ile bilinen bu âdete göre; ziyaretin ilk saatlerinde damat kaynana ve kaynatası ile konuşmaz. Kendisine teklif edilen para, altın, son yıllarda radyo, teyp vb. hediyelerden birisini yeterli ve uygun buluncaya kadar susmakta direnir, hediyelerden birini beğendiğinde ise kaynana ve kaynatasıyla konuşur. Oğlan tarafı kendilerine yapılan ikranları kabul edip bir süre daha oturduktan sonra toplu bir şekilde kız evinden ayrılırlar.

9. Sıra Davetleri

Bir-iki hafta süreyle, yeni gelin ve damat ailesi ile birlikte, nişanda ağır takı takan komşu ve akrabalara sırayla giderler. Bu ziyaretler sırasında davetli olarak bulundukları ev sahiplerinin hazırladıkları yemekleri yiyip, gelinin çeyizinden bazı parçaları hediye ederler. Ev sahipleri ise yeni evlilere çeşitli armağanlar sunarlar. Ancak bu armağanlar artık daha çok ev eşyası türündendir.

10. Ana-baba daveti (Kız arkası gitme)

Düğünün iki-üç hafta sonra gelin kızın ana-babası, teyze, amca, dayı, hala, kardeş vb. yakınları ile bunların eş ve çocukları; bir akşam yemeği için oğlan evine davet edilirler. Gelirken beraberlerinde tencere, ibrik, battaniye vb. ev eşyası türünden hediyeler getiren bu kişiler, davet edildikleri evde yemeklerini yer; kızlarının yakın bir zamanda girdiği ve üyesi olduğu yeni ailesi içindeki durumunu görüp, belirli bir süre oturduktan sonra evlerine dönerler. Dörtdivan düğünleri ancak bu aşamanın da tamamlanmasından sonra gerçek anlamda bitmiş gibi algılanmakta; ikinci evliliğini yapmakta olan kadınlara da kına gecesi ve duvak töreni dışındaki tüm evreler yaşatılmaktadır.

Dörtdivan düğünleri özellikle oğlan evine, belli bir oranda kız evine de, büyük bir maddi külfet getirmekte, yerine göre sahip oldukları ve geçim sağladıkları hayvanlarını bile bu iş için satmak zorunda kalan aileler; üstlerine düşen görevi yerine getirmek, düğün âdetlerini eksiksiz olarak gerçekleştirmek ve bu yüzden herhangi bir dedikoduya maruz kalmamak için ellerinden geleni yapmaya özen göstermektedirler.

Tüm masraflar ve takılar dahil olmak üzere 1989-1990 yılları itibarıyla yapılan düğünlerin 10-15 milyon TL'yi bulduğu, ailelerin ise bu yüzden bir hayli zorlandıkları yörede yapılan görüşmeler sırasında bizlere aktarılan bilgiler arasındadır.

Yukarıdan beri açıklanmaya ve yorumlanmaya çalışılan yörenin düğün âdetlerinin, törelere uygun bir biçimde ve geçmişe göre fazla değiştirilmeden yerine getirilmesi konusunda çaba sarfeden halk; geleneksel gelin giysisinin beyaz şehir gelinliğine dönüşmesi, düğünlerde kadınlar tarafından oynanmakta olan sürütme adlı yöresel ve ağırbaşlı oyunların yerini arabesk parçalar eşliğinde daha hareketli oyunlara bırakmaya başlaması dışında bir değişimin bu alana gimeddiği konusundaki gözlemlerimizi doğrulamışlardır.

70 Bkz.: s. 85.

Düğünün hamen her aşamasına eşlik eden tatlı bir şeyler yiyip içmek, damadın bağlanması önlemek için alınan önlemler, bereket dilekleriyle saçılan saçılar, su, ateş ve ağaç gibi kutsal sayılan objelerin düğün törenlerinde ortaya çıkması, ocağa yağ sürülmesi, geline al renkli bir giysi giydirip yüzüne aynı renkte duvak örtülmesi vb. çeşitli âdet ve pratikler; Türklerin Orta Asya'da yaşadıkları dönemlerden günümüze ulaşmış şamanist kültür kalıntıları olarak dikkat çekmektedir.⁷¹

C. BOŞANMA, NEDENLERİ VE BOŞANMAYA OLAN TUTUMLAR

"Bir toplumun gözünde evli bir çiftin beraberliğinin bozulması, yani eşlerin birbirlerine karşı hak ve görevlerinin son bulması"⁷² şeklinde tanımlanan boşanma, ülkemizin pek çok yöresinde olduğu gibi Dörtdivan'da da istenmeyen ve çok zorunlu olmadıkça başvurulmayan bir yol olma durumunu sürdürmektedir.

Evlenme bölümünde ayrıntılı bir biçimde ele alınmağa çalışıldığı üzere, kurulan bir evliliğin uzun süreli ve sorunsuz olarak yürütmesi için, evlenme aşamaları sırasında bir çok âdet, işlem ve pratiğin yerine getirilmesi ve yolunda gitmeyen bir evliliğin kurtarılması için başvurulana kimi dinsel-büyüsel içerikli uygulamalar, boşanma olayına karşı geliştirilen olumsuz tutumların bir göstergesi olarak düşünülebilir.

Yörede boşanma olayını önleyici nitelikli bazı faktörlerin bulunduğu göze çarpmakta ve bunların ülkemizin çeşitli yörelerinde tespit edilmiş bulunanlarla⁷³ benzerlikler gösterdiği gözlenmektedir.

Öncelikle yörede halen uygulanmakta bulunan başlık âdeti ile düğünlerin oldukça masraflı bir biçimde gerçekleştirilmesi ve yeniden evlenmenin zor oluşu, boşanma olaylarının ender olarak ortaya çıkmasına yol açmaktadır.

Yörede halkın birbirleriyle olan ilişkilerini yöneten ve bir ölçüde statik bulunan normlar, kişilerin davranışlarını herhangi bir karışıklığa meydan vermeyecek kadar açık bir şekilde belirlemekte; eşler kendi üstlerine düşen görevler ile birbirleriyle olan ilişkilerinin nasıl olması gerektiği konusunda, yaşadıkları toplum içinde uğradıkları bir kültürleme süreci⁷⁴ sonucunda eğitilmiş bulunmaktadır.

Aile içi normlar ile topluluğun normları arasında önemli bir çatışma olmadığından dolayı, bireyler evlilik sonrasında bir ikilik (dualizm) yaşamamakta, topluluğun homojen bir nitelik taşıması, evliliklerin istikrarlı bir şekilde yürütmesine yardımcı olmaktadır.

Evlendikten bir süre sonra kadının, hiç evlenmemiş kızlara oranla değerinde ortaya çıkan kayıp; onların ikinci bir evlilik yapma şansını azaltmakta; bu da boşanmayı engelleyici bir faktör olarak ortaya çıkmaktadır.

Geleneksel yapıli toplumun evlilik dışı ilişkilere karşı takındığı hoşgörüsüz tavır ve bu tip eylemlerin kamu oyunda çeşitli tepki ve baskılara neden olması da boşanmayı engelleyici bir diğer faktördür.

Bütün bunların yanı sıra akrabalar arası evlilik boşanma konusunda engelleyici bir tutum olarak göze çarpmaktadır.

Yapılan araştırmalarla belirlenmiş bulunan ve yukarıda özetlenmeye çalışılan tüm bu faktörlerin yanı sıra "evliliğin dinî ritüelle kutsallaştırılmasının da"⁷⁵ boşanmayı engelleyici bir etken ola-

⁷¹ Bu konuda bkz. İnan, a.g.e., s.166-175.

⁷² Eserpek, a.g.e., s.119.

⁷³ Eserpek, a.g.e., s.121-122

⁷⁴ "Kültürleme: Doğumdan ölüme kadar, bireyin toplumun istek ve beklentilerine uyacak şekilde etkilenmesi ve değiştirilmesi"
Bkz.: Güvenc, a.g.e., s.132

⁷⁵ Bkz.: Eserpek; a.g.e., s.122

rak kabul edilmesi gerektiği bilinmektedir. Ancak Dörtdivan yöresinde sürdürülmüş bulunan bu araştırma sonucu edinilen izlenime göre; dinsel nikâhın resmî nikâha göre daha önemli ve öncelikli sayılmasına, özellikle evliliğin ilk yıllarında dinsel nikâhın yeterli bulunmasına rağmen dinî nikahla gerçekleştirilmiş bulunan evliliklerin özellikle son yıllarda olmak şartıyla, çocuk sahibi olunamaması ya da aile içi geçimsizlik nedeniyle, resmî nikah yapılıncaya kadar geçen süre içinde bozulabildiği ortaya çıkmıştır.

Soruşturular yoluyla edinilen bilgilere göre son yıllarda, evliliğin ilk birkaç yılında henüz resmî nikâh yapmamış dinî nikâhlı bulunan çiftlerin boşanma oranında, geçmiş yıllara göre bir artış olduğu, hemen her yıl 32 köy dahilinde 4-5 ayrılma olayının duyulduğu tesbit edilmiştir. Buna rağmen Dörtdivan'ın bağlı bulunduğu Gerede ilçesi savcı ve hâkimleri ile yapılan ayrıntılı görüşmelerde bu yörenin boşanma davası oranı açısından Türkiye ortalamasının çok altında bulunduğu, son beş yıl içinde kendilerine en çok bir-iki boşanma davası geldiğini belirtmeleri, yukarıdaki gözlemlerimizi doğrulamaktadır.

Yörede uygulanan araştırmalar sırasında kendilerine anket uygulanan 55 kişilik örneklem grubu içinden sadece iki kişi (%3.6) ailelerinde bir boşanma olayı olduğunu bildirmektedir.

Alınan cevaplar Tablo 32'de ayrıntılı bir biçimde görülmektedir.

TABLO 32

CEVAPLAR	CEVAPLARIN DAĞILIMI	%
Evet	2	3.6
Hayır	53	96.4
TOPLAM	55	100.0

Ailelerinde boşanma olayı olduğunu bildiren bu iki kişiden ilkinin anket soruları arasında yer alan “iyi eğitim görmemiş olması”, ikincisinin de “aile fertlerine saygısızlık” kategorilerini işaretlemiş olmaları, bu boşanma ya da ayrılık olaylarının nedenleri hakkında bir bilgi vermektedir.

Yörede yapılan gözlem ve görüşmelerle ise boşanma olaylarının başlıca dört nedene dayandığı tespit edilmiş bulunmaktadır.

1. Çocuk Sahibi Olamama

Yörede kız ve erkek çocukların yaygın olarak 15-20 yaşlar arasında evlendirildikleri ve evliliklerinin ilk yıllarında ana-babalarının kucağına bir torun vermelerinin şiddetle istenip beklendiği bilinmektedir. Ancak gerek yaşlarının küçüklüğü gerekse organik bir rahatsızlıkları nedeniyle ilk birkaç yıl içinde bir çocuğa sahip olamayan gençlerin, çeşitli vesilelerle bu yüzden suçlandıkları, evli çiftlerin ise bu nedenle ilişkilerinin bozulabildiği görülmektedir.

Evliliğin üzerinden altı ay ya da bir yıl geçmesine rağmen hamile kalamayan gelinlerin “kısır” olduğuna derhal karar verilip bazen tıbbî yollara bazen ise dinsel-büyüsel içerikli kimi çarelere başvurulduğu ve gelinin çocuk sahibi olması için çaba harcadığı yaygın olarak bilinmektedir⁷⁶.

Çoğunlukla oğlan annesinin önderliğinde ve çevredeki bazı yaşlı kadınların gösterdikleri geleneksel çözüm yollarının da tümünün denendiğine ve artık bir çıkar yol kalmadığına inanıldıktan sonra gelinin baba evine geri gönderildiği ve bu olayın halk dilinde “gelini kovmak” ya da “gelini çıkarmak” biçiminde anlam bulduğu çeşitli gözlem ve görüşmeler yoluyla tespit edilmiştir.

Çoğunlukla bu aşamada sadece dinî nikâhlı bulunan gençlerin yapabilecekleri yasal bir işlem bulunmamakta, seyrek olarak resmî nikâhlı olanların ise mahkeme kanalıyla kısa sürede boşandıkları bilinmektedir.

Çocuğu olmadığı gerekçesiyle babalarının evine dönen kadınların, geçimsizlik vb. nedenlerle eşinden ayrılanlara kıyasla aileleri tarafından çok daha hoşgörü ile karşılandıkları, çevrelerine karşı öne sürdükleri;

"Ne etsin. Allah çocuk vermedi. Dünya zürriyeti gelmedi"

biçimindeki bir gerekçe ile hem kızlarını hem de kızlarını geri gönderen oğlan evini mâzur göstermeye çalıştıkları bizzat tespit edilmiş davranışlar arasındadır.

Bu arada kızlarının şu ya da bu nedenle "çıkarılması" ya da "kovulması" yüzünden üzüntü duyan ailelerin, bu duygularını çevreye belli etmemek için çaba sarfettikleri, "ar yenisi, yar yenisi" sözleri ile yeni bir evliliğin hâlâ muhtemel olduğu konusunda çevreye bazı imalarda bulundukları gözlenmektedir.

Bu durumda olan kızlara yine görücü ve dünür geldiği ancak hem dul hem de kısır olması nedeniyle uğradıkları değer kaybı yüzünden, daha çok yaşlı ve yine kendisi gibi dul erkeklerle evlendirildikleri görülmektedir.

Böyle durumlarda kızlara talip olan çoğunlukla yaşlı ya da ilk evliliğinden çocuğu olup da eşinin ölümü nedeniyle dul kalmış erkeklerle kız babalarının henüz işin başında iken;

"Benim kızımın çocuğu olmuyor, ona göre"

şeklinde bir ön uyari yapmaları beklenen davranışlar arasındadır⁷⁷.

2. Geçimsizlik

Dörtdivan ailelerinde genellikle erkeğin bürünmüş olduğu aktif rol karşısında kadının takındığı pasif tavra, erkeğin hâkimiyeti karşısında kadının itaatkâr bir tutum içinde olmasına; bu tür ilişkilerin yürüttüğü ailelerin dışarıdan son derece uyumlu ve sessiz bir biçimde algılanmasına rağmen, bazı ailelerde ortaya çıkan geçimsizliklerin ayrılık ile noktalandığı da gözlenebilmektedir⁷⁸.

Ataerkil geniş aile yapılı hanelerde daha çok gelin-kayınvalide ve etiler arasında ortaya çıkan anlaşmazlıklar bazen geniş ailenin parçalanmasına neden olabildiği gibi⁷⁹ bazen de evli çiftlerin ilişkilerini olumsuz yönde etkileyebilmekte, bu geçimsizlikler eşlerin ayrılmasına da neden olabilmektedir.

Geçmiş yıllarda yoğun bir biçimde uygulanmakta olan bir âdet gereği kendisinden yaşça oldukça küçük yaşta bulunan erkeklerle evlendirilmiş olan kadınların; köy ve kasaba yaşamının güçlükleri, ağır iş ve çalışma hayatı, üst üste yaptıkları doğum ve düşüklüklerin de etkisiyle yıpranıp yaşlanmaları ya da hastalanmaları nedeniyle kocaları tarafından artık beğenilmemelerine de neden olabilmekte ve bu tür durumlar da bir geçimsizlik ya da ayrılık nedeni halinde ortaya çıkabilmektedir⁸⁰.

3. Gurbetçilik

Son yıllarda Dörtdivan yaşamında ağırlıklı bir biçimde kendisini hissettirmeye başlamış bulunan mevsimlik ve sürekli, yurt içi ve yurt dışı göçler de yörede bazı boşanma ya da ayrılık olaylarının duyulmasına neden olabilmektedir.

Yılın bir yarısını ait oldukları yörede, diğer yarısını ise büyük kentlerde geçiren erkeklerin, ba-

77 Bkz.: Ö.O.A.: 9

78 Bkz.: Ö.O.A.: 10

79 Bkz.: s.60-64

80 Bkz.: Ö.O.A.: 11

zı durumlarda anne-babaları ile birlikte bıraktıkları eşlerini unutmalarını, onlara karşı olan görevlerini ihmal etmelerini, hatta yöre dışında yeni bir eşe ve çocuklara sahip olabilmelerini gündeme getirebilmekte; bu tür durumlar ve olaylar kadınların koca evini terkedip baba evine dönmelerine neden olabilmektedir⁸¹.

Yörede tesbit edilmiş bulunan, yukarıdan beri açıklanmaya ve yorumlanmaya çalışılan boşanma olayları ile bunların başlangıç, gelişme ve sonuçlanma aşamalarının, sadece ilgili kişileri ve ailelerini değil, tüm topluluğu ilgilendiren bir olay olarak algılandığı bilinmektedir. Boşanma olayları ile ilgili olarak yörede yaptığımız soruşturmalar sırasında ve henüz sohbetin ilk dakikalarında, son birkaç yılda köy ve kasaba yaşamında ortaya çıkmış bazı boşanma örneklerinin en ince ayrıntılarına kadar bizlere aktarılması da bu durumun göstergelerinden biri olarak kabul edilebilir.

Yörede, evli çiftler arasında bir ayrılık söz konusu olduğunda, kamu oyunun tüm dikkati bu olay üzerinde yoğunlaşmakta, bilinen duyulan örnekler ve dedikodular su yüzüne çıkmakta, bu olayda kimin haklı, kimin haksız olduğu üzerinde çeşitli yorumlamalar yapılmaktadır. Zamanla köy ya da kasaba yaşamında ortaya çıkan yeni ve halkın ilgisini toplayabilecek bir başka olayın gündeme gelmesine kadar güncelliğini koruyan ve daha sonra "topluluğun sosyal yaşantı arşivi-ne" kaldırılan bu tür olaylar, yaşanan her benzeri olayda tekrar hatırlanıp ilgililere örnek ve yol gösterici olması bakımından bir eğitim aracı gibi kullanılarak anlatılır.

BÖLÜM X

DOĞUM VE ÖLÜM GELENEKLER SİSTEMİ

A. YÖREDE DOĞUM VE ÖLÜM İLE İLGİLİ ALGILAMALAR

Dörtdivan'da doğum ve ölüm ile ilgili dünya görüşü üzerinde dinsel bir yaklaşımın ağırlıklı bir biçimde etkili olduğu açıkça görülmektedir. Gerek doğum, gerekse ölüm olayları tamamiyle "Allah'ın vergisi" olarak kabul edilmekte, doğum ve ölüm konusundaki düşünceler, "Allah verdi, Allah aldı" sözleriyle son derece yalın bir biçimde açıklanmaktadır.

B. DOĞUM İLE İLGİLİ İNANÇ VE DEĞERLER SİSTEMİ

1. Çocuk Sahibi Olma ve Doğum İle İlgili Tutumlar, İnançlar, Gelenekler

Yörede doğum olayları, mutlu ve sevinçli bir biçimde karşılanmakta, doğan her çocuk başta ana ve babası olmak üzere ailelerine de toplum içerisinde belirli bir üstünlük ve saygınlık kazandırmaktadır.

Çocuk sahibi olamayan anne-babalar, bir yandan çevrelerinden sürekli etkiler ve eleştiriler alırken diğer yandan hem geleneksel hem de tıbbi yöntemler aracılığıyla sorunlarına çözüm aramakta ve bu yüzden evliliklerinin ve aile içi ilişkilerinin bozulmaması için önlemler almaktadır.

Bir çocuk dünyaya getirebilmek için başta Dörtdivan Sağlık Ocağı'ndan başlayıp büyük kentlerdeki ünlü doktorlara kadar gidip çeşitli ilâçları deneyenler olduğu gibi, yaşlı ve tecrübeli kadınların önerdikleri şekilde inek sütünün buğusuna oturanlar, belini ve kasığını çektirenler de bulunmaktadır.

Halk arasında, çocuğu olmayanlara bal, kara üzüm ve çeşitli baharatlarla hazırlanan bir karışından yemeleri tavsiye edildiği gibi, yöreye zaman zaman kalay yapmak, fal bakmak için dışarıdan gelen çingenelere ilâç yaptırıldığı da bilinmektedir ¹.

Çocuk sahibi olabilmek için yörede bulunan türbelere gidip ² adaklar adandığı; bu adakların kurban kesme ya da mevlit okutma vaadi üzerinde yoğunlaştığı da görülmektedir.

Aileleri yakından ilgilendiren bir konu da erkek çocuk sahibi olabilmektir. Gerek ekonomik gerekse sosyal ve psikolojik nedenlerle, ülkemizin pek çok yerinde olduğu gibi, erkek çocuğunu kıza göre biraz daha fazla isteyen kişiler, kadınların oğlan çocuğu doğuruncaya kadar doğum yapmayı sürdürdüklerini ifade etmektedirler ³.

Yörede ideal çocuk sayısı iki ya da üç olarak düşünülmekte, üç çocuğun ikisinin oğlan, birinin kız olduğu aileler şanslı telâkki edilmektedir. Duvak günü geline bir iyi dilek olarak sunulan bu arzu; örnekleme katılan 55 hane genelinde görülen ve ortalama üç olan çocuk sayısı ile bir paralellik de göstermektedir.

1. Bkz.: Ö.O.A.: 13,14.

2. Bkz.: s.114.

3. Bkz.: Ö.O.A.: 15.

TABLO 33

ÇOCUK SAYISI	AİLE SAYISI	%
Çocuksuz	7	12.8
1 Çocuklu	2	3.6
2 Çocuklu	12	21.8
3 Çocuklu	17	30.9
4 Çocuklu	12	21.8
5 Çocuklu	3	5.5
6 Çocuklu	2	3.6
TOPLAM	55	100.0
Ortalama 2.763		
X=3		

Yörede üçten fazla çocuğu olan ailelerin kasaba ve köyler genelinde on aileyi geçmemesi; çok çocuklu aileler incelendiğinde genellikle peşpeşe kız çocuk sahibi olduklarının görülmesi, yukarıdaki gözlem ve ifadeleri doğrulayıcı niteliktedir.

Yukarıda söz edildiği gibi üst üste aynı cinsten çocuk doğuran kadınların dünyaya getirdikleri son bebeğinin eşinin (plasenta) ters çevrilerek, bundan sonrakinin cinsiyetinin farklı olması amacını taşıyan bir pratiğe başvurulduğu görülmektedir. Ayrıca kız olduğu halde erkeğe ya da erkek olduğu halde kıza benzeyen çocuklar için "bunun arkası erkek (ya da kız)" şeklinde tahminler yapılarak annelere yeni umutlar verildiği de görülmektedir. Üst üste kızı olmuş, hiç oğlan doğuramamış bir kadına, yumurtalıkları ile beraber bir horoz yemesinin tavsiye edildiği, kendisinin de hazır bulunduğu bir ortamda araştırmacı tarafından kaydedilmiştir.

Evlendiği ilk aydan başlanarak, durumu evdeki kadınlar özellikle de kayınvalidesi tarafından sürekli incelenen gelinin hamile olduğunun anlaşılması halinde, anne adayına özen gösterilmeye başlanır. Ağır işler yapmaması, ağırlık kaldırmaması öğütlenir. Gelinin asla ev ve tarla işlerinden elini-eteğini çekmesi anlamına gelmeyen bu tutum, daha çok kadınlar arası ilişkilerde belli belirsiz göze çarpar.

Hamileliğin ilk dönemlerinde belki bir aksilik olur, hamilelik şüphesi yanıltıcıdır, bir düşük olayı olabilir vb. endişelerle durum çevreye, evdeki erkeklere ve özellikle kayınpedere sezdirilmemeye çalışılır. Bazı kadın kaynak kişiler, çoğu evde doğum zamanı gelinceye kadar bu konunun uluorta konuşulmadığını ifade etmişlerdir. Bu süre zarfında bebek için yapılan hazırlıkların, dikiş ve örgülerin gizliiden yapıldığı da olur.

Son yıllarda hamile kadınların, özellikle kasaba merkezinde oturanların, kayınvalideleri tarafından ayda ya da birkaç ayda bir sağlık ocağına getirilerek aylık kontrollerinin yaptırılması da bir görenek halinde kasabaya yerleşmeye başlamış olup bu, sağlık personellerinden alınan arasındadır.

Hamilelik dönemlerinde kadınlara maymuna, ayıya, balığa, yörede ars adı verilen gelincik de denilen hayvana, çirkin ve özürlü kişilere, televizyondaki çizgi film kahramanlarına bakmamalarına öğütlenir. Güzel çocuk sahibi olmaları için ise süte, aya, gökyüzüne bakmaları, ayva yemele-ri ve namaz kılup dua etmeleri söylenir.

Gebe kadınlar doğacak çocuklarının dudacağının yarık olabileceği endişesi ile tavşan yemezler;

dokundukları sonra elini vücudunun neresine sürerse bebeğin de o bölgesinde iz kalır diye düşünererek ciğere el sürmezler.

“Anne karnındaki çocuğu olumlu ya da olumsuz yönden etkileyeceğine inanılan bu bir takım anolojik özlü eylemlerden”⁴ kaçınmak ya da bunları uygulamak anne adayları kadar onun yakın ve uzak çevresindeki kişileri de az ya da çok ilgilendirmektedir.⁵

Doğmadan önce bebeğin cinsiyetini tahmin etmek için de bazı yöntemlere baş vurulduğu bilinmektedir. Gebe kadının karnının şekli yanlara doğru yayılmışsa ve kalçası çok büyümüşse doğacak bebeğin kız, karnı şekli sivri ve kalçası küçükse aynı zamanda gözleri de ak (parlak) olur; oğlan olduğuna hükmedilir.

İstenmeyen gebeliklerde kürtaj yoluna gidebilen kadınlar, kocalarının, kayınvalidelerinin ve onlar aracılığıyla kaynıpederlerinin iznini aldıktan sonra çocuk aldrabilmekte; ancak bu işlemin üç aylarda gerçekleşmemesi için azamî dikkat sarfetmektedirler. Son yıllarda eskisine oranla seyrek olarak görülmekle birlikte geleneksel yöntemlerle çocuk düşürme olaylarına rastlanıldığı da yörede görevli doktorlar ve ebelerin aktardığı bilgiler arasındadır.

Dörtdivan'da doğum olayları çoğunlukla sağlık ocaklarında ve sağlık evlerinde görev yapmakta olan ebelerin yardımıyla gerçekleşmektedir (%67). Ancak ilk doğumlarla sorunlu olacağına önceden karar verilmiş bulunan doğumlar için Gerede ve Bolu'daki hastanelere gidilmesi (%10), normal olacağı tahmin edilenlerle ikinci veya üçüncü doğumlar için köylerde bu konulardaki yerliliğini kanıtlamış kadınlardan yardım alınması da (%23)⁶ görülebilen durumlardır.

Evde yapılan doğumlarda evin erkekleri bulunmazlar. Doğum olayının gerçekleşmesini ya başka bir odada ya da bir komşu evinde beklerler.

Doğumu güç olan kadınların saç bağlarının çözülmesi, bir çarşaf içine yatırılarak sallanması, elbisesinin önünün yırtılması ve “yânının” (arkasının) sıvanması yörede bilinen ve uygulanan âdetlerdendir.

Bebek dünyaya geldiğinde ilk iş olarak göbek kordonu kesilir. “Bir sere” (baş ve işaret parmakları arasında kalan mesafe) ölçülerek ve dinsel nitelikli bir göbek adı verilerek kesilen göbeğin, çocuğun babasının veya dedesinin ayakkabısı içinde ya da ters çevrilen bu ayakkabının üzerinde bıçakla kesilmesi âdetinin geçmiş yıllarda çok yaygın olduğu tespit edilmiştir.

Son on-on beş yıldan bu yana yörede görev yapan resmî nitelikli ebelerin bu âdetin yanlışlığına, bu yolla kesilen göbek kordonunun enfekte olabileceğini ve böyle bir uygulamanın kendileri tarafından uygulanamayacağını anlatmaları üzerine, halkın bu konudaki ısrarları azalmıştır. Ancak yine de göbeğin kesilmesi sırasında bu iki nesnenin odaya getirilip soba yanında bekletilmesi, bıçağın göbek kordonunu kesen bıçak gibi algılanıp ocak başına konması ve bu bıçağın kırk gün orada bırakılması âdeti⁷ sürdürülmektedir. Kendilerine bu uygulamanın nedeni sorulan kadın kaynak kişiler,

“Öyle yapılırsa bebek kusmazmı?”

biçiminde cevap vermektedirler.

4 Örnek, *Türk Halkbilimi*, s.137

5 Gebe kadının bu konudaki kaçınma ve uygulamalarının ilke çapındaki örnekleri ve çeşitliliği için bkz.: Örnek, a.g.e., s.137-139 ve Sedat Veyis Örnek, *Geleneksel Kültürümüzde Çocuk*, Ankara: 1979 s. 84-93

6 Bkz. Ek.T.6.

7 Çikemizde göbek bağının kesildiği makas vb.nin yıkanmadan ve ağız açılmadan tavana asıldığı ve çocuk kırklanıncaya kadar oradan indirilmediği tespit edilmiş âdetlerdendir. Bkz.: Orhan Acıpayamalı, *Türkiye’de Doğumla İlgili Âdet ve İnanmaların Etnolojik Etüdü*, Erzurum: 1961, s.52

Göbek yarasının üzerine, tıpkı kesiklerde yapıldığı gibi, yanmış bir kez koymanın yaranın çabuk iyileşmesine yardımcı olacağına inanan halk, bu uygulamayı günümüzde de sürdürmektedir.

Yeni doğmuş bebeğin göbeğinin kesilmesinden sonra sobadan alınan bir parça is alına, annesi tarafından, nazar değmesini ⁸ önleyici bir tedbir olarak sürülür. Aynı işle kaşları boyanan çocuğun ince ve gür kaşlı, eşinden (plasenta) alınan bir parça kanla yanakları renklendirilen bebeğin ise kırmızı yanaklı olacağına inanılır.

Daha sonra bebeğin babasına ve dedesine müjde götürülerek çocuğun cinsiyeti bildirilip onlardan bahşiş alınır.

Odanın içinde ve bir leğende yıkanan bebeğin vücudunun yaşamı boyunca kokmasını önleyici bir inanç gereği tuzlanan bebeğin özellikle koltuk altlarına ve ağız çevresine özen gösterilir. Bu kısımlar bol bol tuzlanır.

Bir yandan bebek giydirilip kundaklanırken, öte yandan annesi de yıkanır ve abdest aldırılır. Karnı bir çarşafı sıkıca sarıldıktan sonra sütü çorba yedirilir ve lohusa yatağına yatırılır.

Bebek ilk olarak babaannesinin kucağına verilir. Büyükanne,

"Oğlum, (kızım) gün gör."

ya da

"Ben seni gördüm

sen ak günler gör."

gibi sözler söyleyerek göğsüne altın ya da para taktığı bebeği annesinin yanına yatırır.

Doğan çocukları yaşamayan ailelerin kadınları, son doğan bu bebeğin yaşamasını sağlayacağına inandıkları bazı tedbirleri, çocuğun hayata başladığı ilk andan itibaren almaktadırlar. Doğundan önce yedi evden yedi parça kumaş toplayıp birleştirerek diktikleri bir zıbını doğar doğmaz bebeğe giydirdikleri gibi, bebeğin yıkanma suyu için gerekli odunu, çocuk sahibi yedi komşunun evlerinin eşinden aldıkları yongalardan temin ederler. Bu âdetlerin temelinde, yedi sayısının uğurlu olduğu inancı ile eşğin kutsallığı konusundaki düşüncelerin (Şamanist kültür özelliği) yattığı kanısına varılmaktadır.

Çocukları yaşamayan ailelerin son doğan çocuğa Yaşar, Dursun gibi adlar verdikleri de bilinmektedir.

Çocuğun doğumunu izleyen ilk gün, göbeğin saklanması işlemi yapılır. Göbek, çocuk eve bağlı olsun amacıyla evin içinde bir yere, dindar olsun diye cami bahçesine ya da Kur'an kesesinin içine konur ⁹. Göbek bağı gibi çocuğun eşine de (son=plasenta), çocuğun bir parçası hatta kendisi gözüyle bakıldığı için analogik bir düşünceyle ¹⁰ temiz bir beze sarılarak toprağa ya da mezarlığa, derince kazılmış bir çukur içine gömülür ¹¹.

Kendileriyle görüşmeler yapılan kaynak kişiler, evlerinde yapılan doğumlarda bu tip âdetleri rahatlıkla sürdürdüklerini, ancak hastahanelerde buna pek imkân bulamadıklarını, özellikle eşlerin birbirine karışıp çöpe atılmasından büyük üzüntü duyduklarını açıklamışlardır ¹².

8 "Belli kimselerde bulunduğu inanılan; insanlara, özellikle çocuklara, evcil hayvanlara, eve, mala-mülke hatta cansız nesnelere de zarar veren, bakışlardan fırlayan çarpıcı ve öldürücü kuvvet (Evileye)" Örnek, *Etnoloji Sözlüğü*, s.180

9 Çocuğun göbeği ile ilgili inanç ve işlemlerin ülke çapındaki çeşitliliği için bkz. Örnek, *Türk Halkbilimi*, s.142-143; Örnek, *Geleneksel Kültürümüzde Çocuk*, s.107-109; Acıpayamlı, a.g.e., s.52-56

10 Örnek, *Türk Halkbilimi*, s.143

11 Çocuğun eşi ile ilgili işlemler için bkz. Örnek, *Geleneksel Kültürümüzde Çocuk*, s.110-112.

Eş ile ilgili pratikler ve izahları için bkz. Acıpayamlı, a.g.e., s.50-52

Bu âdetin tarihsel derinliği için bkz. İnan, a.g.e., s. 36-39.

12 Bu konuda Erzurum'a bağlı İlca İlçesinde yapılan bir araştırmada, kimi kadınların hastahane doğum yapmamlarının nedeni, plasenta faktörüyle açıklanmaktadır. Bkz.Orhan Türkoğlu, *Doğu Anadolu'da Sağlık-Hastalık Sisteminin Toplumsal Araştırması*, Erzurum: 1972, s.105.

Doğum olayını izleyen 3-4 gün boyunca annesinin yatağında ve onunla beraber yatan bebek, doğumu izleyen ilk cuma günü, önceden abdest almış babaanne tarafından dualar eşliğinde buradan alınır ve beşiğine yatırılır. Büyük bir çoğunluğu tahta beşiklerde¹³ sırtüstü ve beşiğe bağlanmış durumda büyütülen Dörtdivan'lı bebeklere uygulanan bu işlemi "onların bu soğuk iklimde gece üstünü açıp hasta olmamaları için bulunmuş bir çare" olarak açıklayan ve bu durumda uyurken sağa sola dönme, yan ya da yüz üstü yatma şanslarının olmadığını belirten kaynak kişiler,

"Şu gördüğünüz arkası basık Dörtdivan kafalarımız var ya, işte hep bu beşiğin yüzünden" diyerek alışkanlığın olumsuz yönünü yergisel bir dille açıklamaktadırlar. Yeni doğmuş bebeklerin beşiğine al basmaması için kırmızı, sarılık gelmemesi için ise sarı bir bez konmaktadır¹⁴.

Bir yaşına gelinceye kadar mümkün olduğu kadar anne sütüyle beslenmeye çalışılan bebekler, annenin sütünün yeterli olmadığı durumlarda nişastalı ve pirinç unu katılmış mamalar ile beslenmektedirler. Son yıllarda eczaneden satın alınan mamalara bir rağbet olduğu ise yöredeki tek eczacıdan alınmış bilgiler arasındadır. Ancak anne sütünün değerini hiç bir şeyin dolduramayacağını bilincinde olan halk, sütü bol olsun diye emzikli kadınlara şerbet içmelerini, sütlü çorba, helva, soğan ve tatlı yemelerini şiddetle tavsiye etmektedir.

Kız ve erkek bebeklerinin bir yaşına gelinceye kadar anne sütüyle beslendiği yörede artık medenî kesime zamanı geldiğine inanılan çocuklara, okunmuş şeker ve bisküviler yedirildiği, ancak erkek çocuklara daha uzun süre anne sütü verne konusunda biraz ayrıcalıklı davranıldığı da yörede tesbit edilmiş tutum ve davranışlar arasında yer almaktadır.

Eğer çocuk adaklı ise yani çocuk sahipleri bu çocuğa sahip olmak için her hangi bir şekilde bir adakta bulunmuşlarsa¹⁵ mutlaka değilse de bazı durumlarda, yeni doğmuş için kurban kesildiği ve mevlit okutturulduğu görülür. Bu işlemler, bebeğin yarı kırkında (doğumundan yirmi gün sonra) olabildiği gibi kırkında da yapılabilir.

Göbeğin kesilmesi sırasında bebeğe verilen göbek adından başka çocuklara bir de asıl ad verilmekte, ailenin büyüklerinden bir erkek, çocuğun kulağına ezan okuyarak üç kez verilmiş olan ismi tekrarlayarak bu işlemi tamamlamaktadır. Yörede çocuklara dinsel nitelikli kişilerin adlarının verilmesi âdetinin yanısıra babaanne ya da dedelerinin (çoğunlukla babasının babası) adlarının da verilmesi yaygındır. Ancak torunlarına kendi adlarını verecek olan bu kişiler, oğullarından ve gelinlerinden, gerek yaşadıkları sürece, gerekse öldükten sonra adlarını taşıyan, bir anlamda bu ad aracılığıyla özdeşleştikleri torunlarına kızmamaları, küfür etmemeleri ve dayak atarak cezalandırmamaları için söz alırlar. Bu konuda bir kaynak kişi, görüş ve düşüncelerini şöyle ifade etmiştir.

"Bakın benim adım da Şerafettin, torunumun da. Oğlum veya gelinim buna benim yanımda kötü bir söz söylemiş olsa, bana demiş gibi olur. Ben öldükten sonra onu dövseler, küfredeler bana da gelir. Mezarda kemiklerim sızlar."

Yörede görülen dinsel nitelikli isimlerle, büyüklerin isimlerini taşıma âdeti son yıllarda bir parça değişmekte olup, özellikle küçük yaşlardaki çocukların, Meltem, Mehtap, Sevgi gibi moda isimler taşıdıkları da gözlenebilmektedir. Babaları veya dedeleri yurt dışında olan bebeklerin son yıllarda bir süre adsız beketildikleri, bu süre zarfında göbek adlarıyla çağırıldıkları ve adlarının geç de olsa mutlaka bu kişiler tarafından konmasına dikkat edildiği elde edilen bilgiler arasındadır.

13 Bkz.: F.34,35

14 Bu âdet ve işlemin kaynakları ve nedenleri için bkz. İnan, a.g.e., s.169, 173

15 Bkz.: s.114

2. Lohusa ve Bebek Ziyaretleri

Doğumdan iki-üç gün sonra, lohusa ve bebek ziyaretleri başlar ve bu ziyaretlerin iki üç ay sürdüğü de olur. Genellikle bir akrabalık ve komşuluk görevi gibi algılanan bu tutum ve davranışlar daha çok kadınlar tarafından ve öğleden sonraları ile akşamları gerçekleştirilir.

Lohusa ve bebeğe yapılan ziyaretlere eli boş gitmemeye çalışan yöre halkı, genellikle evde kendi hünherleri ile hazırladıkları bazen de çarşı ve pazardan alınan hediyeler, çoğunlukla da bebek giysilerini hediye olarak götürürler. Anneye ayva, süt, bisküvi, yoğurt getirenler de bulunur.

Bebek görmeye gidenler, aralarında ay hali görmekte olan bir kadını beraberlerinde götürmek istemezler. Bu tip kişiler lohusa evine gelseler bile bebeğin yüzüne bakmazlar. Baktıkları taktirde bebeğin yüzünün kırmızı lekelerle dolacağına inanılır¹⁶. Ayrıca bebek görmeye gelenler içinde nazarının deşgeçğine inanılan bir kişi olduğunda, ona farkettilmeden ayakkabısının içinden bir parça kesilir¹⁷.

Bebek görmeğ gelenler, "Allah uzun ömür versin", "Anahı babalı büyüsin", "Yaşı uzun olsun, düğünü güzün olsun" gibi iyi dileklerini sunup bir süre oturur ve evden ayrılırlar. Bu ayrılış sırasında bebeğ ve lohusaya nazar değmemesi için gökyüzüne bakarlar.

Lohusa ve bebek genellikle evde yalnız bırakılmamaya çalışır. Bebek kırk gün doluncaya kadar evden dışarı çıkarılmaz. Bu yasağla genellikle anne de uymakla birlikte zorunlu durumlarda yirmi gün geçtikten sonra kısa süreli olarak evden ayrılabilir. Ancak bebeğini bırakacak olan anne, beşige Kur'anı Kerim, maşa veya demir ve süpürge koyar. Bu tedbiri almayanlara yöresel deyişle "al karışacağı"na inanılmakta; annenin korkması ve korkunun bebeğ de geçmesi" şeklinde yorumlanan bu istenmedik durumun, yalnız yeni gelinlik süresinde ve lohusalıkta ortaya çıktığı açıklanmaktadır.

Yörede yapılan soruşturmelerde; bugüne kadar ülkemizin çeşitli yörelerinde tespit edilmiş ve literatüre girmiş olan al karısı, al anası vb. kavramlarla¹⁸ inançları hakkında net açıklamalar elde edilememiş olup özellikle yaşlı kadınların lohusa ve bebeğ bekleyen bir tehlike olduğu, buna al karışması ve kırk karışması adının verildiği, bu durumu önlemek için hem yukarıda belirtilen önlemlerin alındığı hem de yeni gelin ve lohusalara "giriş çıkarken 'Bismillâh' de yoksa al veya kırk karışır" şeklinde uyarılar yapıldığı dışında fazlaca bilgi edinilememiştir. Aslında al basması ile kırk basmasının farklı inançlar olduğunun ve deşişik uygulamalar gerektirdiğinin bilinmesine rağmen yörede, bu iki inancın bir arada mütalâa edilmesi, kaynağı Türklerin Orta Asya'da yaşadıkları döneme kadar uzayan bu inancın¹⁹ "Bismillâh" denilerek İslâmî gelenekler ve kurallarla önlenmeye çalışılması, tıpkı ay tutulması sırasında uygulanan işlemler gibi²⁰ yöreye özgü bir nitelik ve özellik taşımaktadır.

Kırklı olunan süre zarfında "kırkları karışan" yani aynı kırk günlük dönem içinde doğum yapmış kadınlarla bunların bebeklerinin birbirlerine gösterilmemeleri gerektiğine inanılan yörede, bu konu üzerinde titizlikle durulmaktadır. Komşu evlerden birinde de kırklı ya da "yaşlı" birileri varsa anne ve bebeklerin cam önlerinde bile bulunmaması gerektiği, eğer kırk karışırsa bebeklerden birinin cıhız veya hastalıklı olacağı konularında çeşitli inançlar mevcuttur.

16 Menstruation dönemi ile ilgili diğ er kaçınılmazın çeşitli toplumdaki uygulamaları için bkz. Örnek, *Etnoloji Sözlüğü*, s.32-33

17 Nazar inancı ve ülkemizdeki çeşitlilikleri için bkz. Orhan Acıpayamlı, "Anadolu'da Nazarla İlgili Bazı Âdet ve İnanmalar" A.Ü. D.T.C.F. Dergisi, Cilt:XX, Sayı 1-2 (1962), s.1-42

18 Alkarısı tasarımı ile ilgili inanç ve işlemler için bkz. Acıpayamlı, a.g.e., s.75-84
Örnek, *Türk Halkbilimi*, s.144-146

19 İnan, a.g.e., s.169-173

20 Bkz.: 118

Bu kırk günlük süre içinde anne ve bebeğin pis ve tabu sayıldığını işaret eden ve söz konusu yörede de kaynak kişi açıklamalarıyla doğrulanan âdetin çeşitli kültürlerde olduğu gibi İslâm kültür çevresinde de yaygın olduğu bilinmektedir²¹.

Bu sürenin bitiminde lohusa ve bebekler kırklama adı verilen bir halk pratiğine tâbi tutulurlar²². Anadolu'nun çeşitli yörelerinde farklı yöntemlerle yapılan bu işlem,²³ araştırma yöremizde aşağıdaki biçimde gerçekleştirilmektedir.

3. Kırklama İşlemi

Doğumun otuz yedinci gününde başlatılan kırklama işleminde ilk aşama, içinde altın ya da gümüş yüzük ve demir paralar bulunan bir kaba, kırk kaşık soğuk su konmasıdır. Daha sonra önceden hazırlanmış sıcak su ile ılıştırılan bu kaptan anne yıkanır ve abdest alarak kırklanmış olur.

Kırklanarak pisliliği ve tabuluğu giderilmiş olan anne, üç gün bebeğe yöresel deyişle "temiz süt" verir. Üç gün sonra yani doğumun kırkinci günü ikinci bir kırklama işlemi yapılır; bu kez aynı yöntemle hazırlanan su ile hem anne hem de bebeği kırklanır.

Bu işlemden sonra toplum hayatına girmeye hak kazanan anne ve bebek, bunu "kırk uçurma" adı verilen bir başka âdet ile çevreye duyururlar.

4. Kırk Uçurma

Bebeğin ve annenin doğumdan sonra evden ilk uzun süreli ayrılışları kırk uçurma günü olur. Genellikle büyük amca, dayı ya da anneanne-dede evi gibi hatırlı bir büyüğün evine bebekle birlikte yapılan bu ilk ziyarette, anne al bir elbise, bebek ise yeni bir takım giyer. Gelin alma günü yörede gelin tarafından giyilen geleneksel al fistan²⁴ kırk uçurma günü de özellikle kullanılmakta, bebeğin üzerinde de yine kırmızı bir renk olmasına dikkat edilmektedir. Tespit edilmiş efsanelere göre kırmızı renkten korkan alkanısı²⁵ motifi ile paralellliği olduğunu düşündüren bu âdetin kaynağının, uzun yıllar öncesine kadar dayandığı söylenebilir.

Kendi evlerine kırk uçurmaya bebek getirilen ev sahipleri, bu vesile ile çevrede saygınlık kazandıkları gibi büyük mutluluk duyduklarını ve gelenleri özel yemeklerle ve çay ile ağırladıklarını ifade etmektedirler. Bu ikramların bitiminde evden ayrılmak üzere harekete geçildiğinde ise ev sahibinin bebeğe giyim eşyaları armağan ederek "ak sakallı, ak saçlı, uzun ömürlü olması" dilekleriyle alnına un sürmesi ve "üretken-doğurgan olması" amacıyla da koynuna yumurta koyması âdettendir.

5. Beşik içi

Yörede yaygın olarak uygulanan bir diğer âdet ise "beşik-ichi"dir. Genellikle yeni evli bir çiftin ilk çocukları için yapılan, istendiğinde sonraki çocuklar için de tekrarlanan bu âdet, ana hatlarıyla aşağıdaki biçimde işletilir.

Kızlarının hamile olduğunu duydukları günden başlattıkları hazırlıklarını, doğum olayının gerçekleşmesinden sonra hızlandıran kız tarafı, doğumdan bir süre geçtikten sonra -bu süre kırk günden başlayıp iki-üç ay, bazen altı aya kadar uzayabilir- oğlan evine beşik içi için hazır olduklarını bildirerek kaç kişi kadar misafir çağırabileceklerini sorarlar. Kendilerine bildirilen gün ve saatte, davetliler ile birlikte kızlarının evine gelirler.

Bu evde yaşayan kadınlar, kendi davetlileri ve gelinleri ile birlikte, gelenleri karşılayıp bebeğin bulunduğu odaya alır ve çeşitli ikramlarda bulunurlar.

21 Ali A. Mazaheri, *Ortaçağda Müslümanların Yaşayışları*, İstanbul: 1972.

22 Acıpayamlı, a.g.e., s.93-94

23 Zümrüt Erk "Anadolu'da Kırklama", *I.U.T.F.K.B.*, Cilt:IV, (Ankara:1976), s.101-109

24 Blz. F.:31

25 İnan, a.g.e., s.171

Kız tarafı kızlarına, kızlarının kayınvalidesine, eltilerine, görümcelerine elbiselik kumaş, çember, iç çamaşırı, çorap; damatlarına ve damadın babasına elbiselik kumaş, iç çamaşırı, gömlek, çorap vb. hediyelerle, yeni doğmuş bebek için hazırladığı giysi, iç çamaşırı, battaniye, yatak, yorgan vb. eşyalar getirir.

Gerek kız evinin getirdiği, gerekse davetlilerin armağan ettikleri tüm eşyalar, odada bulunan bir ipe asılır.

Kız annesinin torunu için getirdiği altınlar ise

"Anneannesinin getirdiği bu altın ona ölesiye kadar hediye olsun."

sözleriyle bebeğin kundağına iliştilir. Son yıllarda bebeğe takılan bu altınların, eğer kız ise biraz büyüğe tutulmuş bir bilezik ya da künye olduğu ve "önce annesi taksın, sonra kızına veya gelinine verir" düşüncesini taşıdığı gözlenmektedir.

Hediyelerin verilmesinden sonra çocuğa çeşitli dualar ve ilâhiler okunur. Oyunlar oynanır. Oyun oynayan kadınlar ve genç kızlar beşik içine para koyarlar. Orada biriken paralar, misafirlerin uğurlanmasından sonra bebeğin annesi ve ilâhi söyleyen kadınlar tarafından paylaşılır. Bir anlamda yeni doğmuş bebeğin köy ve kasaba hayatına katılımı anlamına gelen bu âdetin kaynağı, oldukça eskilere dayanmaktadır²⁶.

Yürüme çağına gelinceye kadar oldukça özenli bir biçimde büyütülmeye çalışılan Dörtdivanlı bebeklerle ilgili diğer inanç ve gelenekler, Anadolu'nun çeşitli yörelerinde tespit edilmiş olanlarla benzerlikler göstermektedir. Yerde yatan bebeğin üzerinden- kısa boylu olacağı endişesiyle- atlanmayışı, altı aylık oluncaya kadar "somut" yani dilsiz olur diye aynaya baktırılmayışı, babasının cebinden para alacak kadar büyümedikçe tınaklarının kesilmeyişi, bunlardan bazılarıdır. Bu arada, bir evde bulunan misafirler, uyku saati gelmiş olan çocuk uyumadan önce "uykusunu da alıp götürürüz" diye düşünerek o uyumadan kalkmazlar.

Bütün bunların dışında yörede yaygın olarak gözlenebilen bir inanç ise korkan bir çocuğa kardeşinin kanunun içirilmesi gerekliliğidir. Bu yapılmadığında ömür boyu korku içinde yaşayacağına inanılan çocukların büyük bir kısmının bilerek ya da bilmeyerek kardeşlerinin kanundan içmiş oldukları tespit edilmiştir.

Yürüme çağı geldiği halde yürümeyen ya da artık yürümesi istenen çocuklarla ilgili olarak yapılan "ayak kösteği kesme âdeti", ülkemizin pek çok yerinde olduğu gibi araştırma yöremizde de oldukça yaygın bir biçimde görülmekte²⁷ ve aşağıdaki biçimde gerçekleştirilmektedir.

Çocuk bir fırın ya da camî önüne oturtulur. Ayakları bir iple birbirine bağlanır. Hareketliliğiyle tanınmış bir erkek çocuğuna koşarak bu küçüğün etrafından dönmesi söylenir. Koşan çocuk üç kez bu çocuğun etrafında döner ve her dönüşünde 'artık yürü' diyerek yavaşça onun başına vurur.

Daha sonra çocuğun ayaklarını birbirine bağlayan ip kesilir ve karşısında bir yere makas, kalem ve yumurta konur. Çocuktan bunlardan birinin seçmesi istenir. Makasa dokunan ya da eline almak isteyen çocuğun terzi, yumurtaya uzananın yumurtacı olacağına inanılır. Kalem almak isterse "bu okuyacak herhalde" denilerek çocuğun ileriki yaşamı hakkında tahminlerde bulunulur.

26 Eski Türk boylarından olan Kazak ve Kırgızlar'da da doğumdan birkaç gün sonra buna benzer bir tören yapıldığı, düğün adı verilen bu törende ziyafet sonrası çocuğa ad koyma merasimi gerçekleştirildiği ve çocuğa bu aşamada verilen hediyelerin beşiğe asıldığı bilinmektedir. Bkz.: İnan, a.g.e., s.173

27 Bu konuda bkz. Orhan Acıpayamlı, "Türkiye'de Yürümeyen Çocukları Yürütmek Gelenekleri", I.U.T.F.S.B. (Ankara: 1974), s.257-364

Örnek, Geleneksel Kültürümüzde Çocuk, s. 252

Yukarıdan beri açıklanmaya ve yorumlanmaya çalışılan bütün bu inanç, âdet ve gelenekler; Dörtdivan halkının doğum olayına ve çocuğa verdikleri büyük önemi gözler önüne sermektedir.

Toplumsal yaşamı canlandıran ve renklendiren aynı zamanda her doğumla birlikte tekrarlanan bu çeşitli uygulama ve işlemler, küçüklükten itibaren hemen herkeste çocuk sahibi olma isteğini canlı tutmakta; çocuğu olmayan kişilerin, ekonomik açıdan olduğu kadar sosyal yaşantılarda da kendilerini eksik hissetmelerine neden olmaktadır.

Yörede rastlanan “oğul tutma geleneği”, bugüne kadar ülkemizin çeşitli yörelerinde tespit edilmiş ve üzerinde durulmuş, Dörtdivan’da da geçerliliğini koruyan “evlât edinme geleneklerinden”²⁸ biraz daha farklı bir konuma sahip bulunmaktadır.

6. Oğul Tutma

“Oğul tutma geleneği” uzun yıllar boyunca her türlü yolu deneyip çocuk sahibi olamamış ailelerin en son başvurdukları bir çare durumundadır. Buna göre çocuğu olmayan erkek, kendi sülâlesinden çok kardeşli bir erkek akrabasını; kadın ise yine kendi sülâlesinden çok kardeşli bir kız akrabasını birbirleriyle evlendirmeye karar verirler. Evlendirilecek olan kız ve erkeğin ve ailelerinin onayı alındıktan sonra nikâh işlemlerine başlanan, bu işlemler sırasında nüfusa geçirilen erkeğin, artık kendisini oğul tutan kişilere anne ve baba demesi ve onlarla birlikte oturması, evlenecek olan kızın ise bu eve gelin gelmesi gerekir.

Bu yolla hem bir oğul hem de gelin kazanan, çocuk sahibi olma arzusu tatmin olamamış kişiler, böylelikle hem bu arzularına nail olmakta, hem de özlem duydukları “oğullarına düğün yapma” hevesini tatmin etmektedirler. Aynı zamanda yeni evli çiftten doğacak çocukların büyükanne ve büyükbabası olacakları fikri ile de mutlu olmaktadırlar.

C. ÖLÜM İLE İLGİLİ İNANÇ VE DEĞERLER SİSTEMİ

Doğumla başlayan yaşamın ölümle noktalanacağı, bunun kaçınılmaz bir son olduğu, tıpkı doğum gibi ölümün de bir “yazgı işi” olduğu konularında görülen yaygın halk düşüncesi sonucunda “Takdir-i İlâhî” kalıp sözüyle nitelendirilen ölüm; Dörtdivan’da oldukça doğal bir biçimde karşılanmaktadır. Türkiye genelinde görüldüğü ve bu konuda yapılmış monografik bir araştırma ile belirlendiği üzere²⁹ ölüm çevresinde kümelenmiş ve ölüyle birlikte bütün toplum üyelerini kuşatan bu âdet, işlem, tören ve kalıp davranışlar; başlıca üç grup altında toplanmaktadır. Bunlardan ilki ölenin öte dünyaya gidişini kolaylaştırmak, onun hem geride bıraktıklarının hem de kendisinin öte dünyada saygın ve mutlu bir kişi olmasını sağlama amacına yönelik olanlardır. İkinci grupsa ölenin geri dönüşünü önlemek, yakınlarına ve geride bıraktıklarına zarar vermesini engellemek için yerine getirilenlerdir. Son grupta toplananlar ise ölenin yakınlarının bozulan ruhsal durumlarını düzeltmek, sarsılan toplumsal ilişkilerini düzelterip yeniden topluma katılmalarını sağlamak için uygulananlardır³⁰.

Araştırma yöntemiz olan Dörtdivan kasabasında katılımcı gözlem yoluyla yapılan araştırma süresi boyunca iki ölüm olayına rastlanılmış, baştan sona izleme olanağı bulunan bu evrede ölümün oldukça doğal bir biçimde kabullenilişi kaydedilmiştir. Özellikle yaşlıların bu konudaki tutumlarının son derece doğal olduğu, kendilerinin de böyle bir ölümü hedefler gibi bir kabullenme içinde oldukları gözlenmiştir.

Kendileriyle ölüm ve ölümle ilgili gelenekler konusunda sohbetler yapılırken,

“Hepimizin sonu orası, Allah iyi ölüm nasip etsin”

28 Abdülkadir İnan, “Göçebe Türk Boylarında Evlâtlık Müesseseleri İle İlgili Gelenekler”, A.Ü. D.T.C.F. Dergisi, Cilt:VI, Sayı:3 (1948), s.127-137

29 Sedat Veyis, Örnek, *Anadolu Folklorunda Ölüm*, Ankara: 1971

30 Örnek, a.g.e., s.108-109

sözleriyle ağrsız, acısız, başkalarına yük olmadan gerçekleşecek bir ölümün özlemini duyduklarını ifade etmişlerdir.

1. Ölüm Öncesi

Ölümün bazen “yolculuk” kelimesiyle ifade edildiği yörede ölümü düşündüren, böyle bir olayın yaklaştığının habercisi sayılan bazı işaretlerin olduğuna inanılmaktadır. Bunlardan ilki hayvanlarla ilgili olanlardır. Karganın bir evin yakınında, horozun ise sabaha yakın ve vakitsiz ötmesi, yöreye ilk gelen leyleğin gelirken ağzında beyaz bir çul parçası getirmesi, uğursuzluğa ve en çok ölüme yorulur.

Hasta bir kimsenin gördüğü rüyalarla ilgili olarak da, öleceğine ilişkin yorumlamalar yapılmaktadır. Rüyasında ölmüş bir yakınını gören hastaların,

“Dün gece rüyamda babamı (ninemi vb) gördüm. Beni almaya geldi herhalde”

diyerek ölümlerinin yaklaştığını çevresindekilere bildirmeye çalıştıkları, yörede sık sık duyulmaktadır. Cenazesinde bulunduğumuz Bayramlar köyünden altmış yaşlarında ve ani bir şekilde ölen erkeğin ise bir gece önce rüyasında beyaz bir beze sarındığını, ertesi gün bunu yakınlarına anlatıp ölmesi üzerine, o gün köyde en çok konuşulan konunun bu olduğu tarafımızdan kaydedilmiştir.

Tedavi altında bulunduğu halde durumu ağırlaşan hasta yakınlarının hastalarına acı ve ağrı veren iğnelerin, serumların kullanılmasına bir son verilmesi konusunda bir tavır takındıkları, kendileriyle ilgilenen sağlık personelinin, artık onlara acı vermemeleri konusunda istekte bulundukları ve bu hastaların bundan böyle doktordan çok bir hocaya ihtiyaç duydukları konusunda düşünce ve uygulamalar gösterdikleri, yörede görevli sağlık personelinin ortak gözlemi halinde bize aktarılmış bilgiler arasındadır.

Yukarıda da söz edildiği gibi yolculuk kelimesiyle eş anlamlı olarak kullanılan ölümü yaklaşmış hastaların, yatakları ile beraber ayakları kibleye, başları kuzeye gelecek şekilde çevrildikleri, böylece hastaların çıkacakları yolculuğa hazırlatıldıkları da bilinmektedir.

Ölümünün yaklaştığına inanılan hastaların evleri, gündün güne kalabalıklaşır. Ölmeden önce kendisiyle helâlleşmek isteyen pek çok kişi gelir ve gider. Hastanın ve yakınlarının arzusuyla hasta başında Kur'an sureleri ve Yasin okutulmaya başlanır.

2. Ölüm Sırası-Ölüm Olayının Duyurulması ve Gömülmeye Hazırlık

Bir kişi ölürl ölmez, yakınında bulunan birisi tarafından, eğer açıksa, önce gözleri kapatılır. Çenesi ve ayakları bağlanıp vücudu kible yönüne göre çevrilir. Şişmemesi için karnına bıçak konarak gerekli kişilere haber verme işine geçilir.

Dörtdivan'da ölüm olayının çevreye duyurulması, genellikle yakınlarının ilk andaki bağırma ve ağlamalarıyla komşu evlerden başlar. Daha sonra dalga dalga tüm köy ve kasaba halkına ulaşan bu haber, canı hoparlöründen verilen salâ ve ölenin kimliğinin açıklanması ile aynı günün akşamına kadar neredeyse kasabaya bağlı otuz iki köy halkınca duyulur.

Olaydan haberdar olan kişiler derhal harekete geçer, ölen kişi için yapmayı birer görev saydıkları işleri en kısa zamanda bitirmeye çalışırlar.

Genellikle kişilerin ölmeden önce ya hacıdan gelirken getirdikleri³¹ ya da uygun bir zamanda satın alıp sakladıkları kefen, sandıktan çıkarılır. Kefeni hazır olmayanlarınkı çarşıdan alınır. Bu sırada kazanla su ısıtılır.

Kadın ölüyü kadınlar, erkek ölüyü ise erkekler yıkar. Yörede bu işleri yapması ile ünlü kişiler çok sayıda bulunmaktadır. Ölünün yıkanma suyundan artanın temiz bir yere dökülmesine titizlik gösterilir.

31 Bkz.: s.109.

Bundan sonra sıra ölenin kefenlenip tabuta konmasına gelir³². Gözlem yaptığımız bir cenaze töreninde kefenlenen kadın ölüünün başına günlük yaşamında kullandığı çemberinin, beline yine kendi kuşağının, ayaklarına ise bir battaniyenin örtüldüğü, bunların mezarlığa kadar üzerinde tutulup gömülme sırasında geri alınarak eve getirildiği tespit edilmiştir³³.

Bir yandan mezarı kazılırken diğer yandan da diğer işlemleri tamamlanmaya çalışılan ölen kişinin başında, sürekli olarak Kur'an okunmakta, gelip giden kişiler, özellikle kadınlar, ağlayan ve yöreye özgülü ağıtlar yakan ölü yakınlarını avutmaya çalışmaktadırlar³⁴.

Dörtdivan'da genellikle ölenlerin hemen gömülmesi için acele edildiği görülmektedir. Hem yörede ölülerin saklanabileceği soğuk yerlerin bulunmaması, hem de ölen kişinin bir an önce toprağına kavuşup "hesap vermesi" gibi nedenlerle uzaktan gelecek bir yakını olmadıkça sabah ölenin öğlen, öğlen ölenin ikindi namazına "yetiştirilmesi" için acele edildiği bildirilmektedir.

Ancak ölenin gurbette bulunan bir yakını varsa ve cenazeye geleceği haberi yöreye ulaşmışsa bir geceliğine bekletilebildiği, böyle durumlarda sabaha kadar uyumayarak başında mum yakıp beklenildiği görülmektedir.

Gömülme olayı ile ilgili olarak en çok dikkat edilen husus, ölenin "keraat zamanı" yani akşam ezanına yakın ya da hemen sonra gömülmemesidir. Ancak son yirmi yıl içinde Dörtdivan genelinde iki defa zorunlu olduğu için lüks lambaları ile böyle bir uygulama yapıldığı, kaynak kişilerce üzgün bir biçimde ifade edilmiştir.

Ölen kişi bir süre bekletilecekse, zaman ve zemin de uygunsa ölü sahiplerinin istekleri doğrultusunda merkezden ya da yakın köylerden hocalar çağılır ve bu kişilerin ölenin arkasından Kur'an okumaları istenir.

Çoğunlukla ölen kişi henüz toprağı verilmeden, bazı durumlarda ise gömülmesinden bir gün sonra yöresel deyimle "ölenin devrini çevirme âdeti" yapılır. "Ölen bir Müslüman'ın sağlığında çeşitli nedenlerle tutamadığı oruçları, kılamadığı namazları ve yerine getiremediği yeminleri için bir fakire fidye verilmesi anlamına gelen ve fıkıh dilinde devir ya da *ıskat*³⁵ adı verilen bu işlem, yörede şöyle yapılmaktadır:

Ölenin yaşından erkekse on iki, kadınsa dokuz yıl indirilerek ve o yılın fitre miktarı göz önünde bulundurularak hesaplanan, bir mendil içine konan para, karşılıklı oturmuş biri yoksul bir kişiye, diğeri ölen kişinin vekilini temsil eden kişi arasında ölenin borcu bitinceye kadar sayıda el değiştirilerek ve her seferinde tekrarlanan:

"Vehep tui, kabul tui"

(Aldım kabul ettim, Geri iade ediyorum) anlamındaki sözlerle dolaştırılır. Orada bulunan bir hoca, sayının eksik ya da yanlış olmaması için olayı dikkatle izler ve tespih yardımıyla sayar. İşlem bitince mendil içindeki bu para ölüyü yıkayanları, mezarını kazıyanlar, yetim ve yoksullar arasında eşit ve âdil bir biçimde dağıtılır.

Yörede yoksul olanlarla borcu olanlara ve geride küçük yaşta yetim bırakarak ölen kişiler için yapılmasına gerek olmadığı hocalar tarafından söylenmedikçe, devrini çevirme adı verilen bu işlemin, eksiksiz olarak her ölene yapılması yörede bir borç olarak telâkki edilmektedir.

32 Bkz.: F.:36

33 Bkz.: F.: 37-38

34 Bkz. N.:3

35 Bu işlemin dinsel ve geleneksel açıklamaları ile ilgili geniş bilgi için bkz.:

Örnek, a.g.e., s.59

Ömer Nasuhi Bilmen, *Büyük İslâm İlmihali*, İstanbul: 1962, s.339

Hasan Fehmi Başoğlu, *İslâmiyetde Cenaze*, (Broşür) Ankara: (2.baskı) 1976, s.18-22

3. Gömülme İşlemi ve Ölünün Ardından Yerine Getirilen Görevler

Defin saati yaklaştığında cemaat ölenin evine gelir. Kadınlar arasında bulunan cenazeyi alma-
dan önce hoca,

"Bu merhuma hakkınızı helâl edin"

der. Kadınlar,

"Helâl olsun"

dedikten sonra kendisini ölünün vekili sayarak:

"Vekâleten onun tarafından da size helâl olsun"

diyerek cenazeyi yerinden aldırır.

Cemaat ölenin tabutu ile birlikte evden çıktıktan sonra ölünün kalktığı yere "acıısı orada kal-
sın" düşüncesiyle tuz ve soğan konur. Daha sonra bu iki yiyeceğin bir fakire, ölenin giysileri ile
birlikte verilmesi âdettir.

Cenaze, cemaat ile birlikte camiye götürülür. Orada bulunan musalla taşına konur. Gözlem ya-
pılan cenaze töreninde ölenin iki erkek torununun tabutun başında nöbetçi olarak bırakılarak öğ-
len namazı kılmak üzere camiye girildiği, daha sonra cenazenin başında dört tekbirden oluşan ce-
naze namazının kıldığını ve imanın orada bulunanlara,

"Ey cemaat, bu mevtayı nasıl bilirsiniz?"

diye sorduğu, cemaatin ise

"İyi biliriz. Allah rahmet eylesin"

şeklinde cevap verdikleri tespit edilmiştir ³⁶.

Yapılan bu işlemlerin İslâmi gelenekler ³⁷ olduğu konusunda bilgi veren kaynak kişiler, bunla-
rı geleneksel bazı işlemlerle de pekiştirildiğini bildirmektedirler.

Daha sonra dört kollu bir sal üzerine yerleştirilen tabut ile birlikte mezarlığa doğru yola çıkı-
lır ³⁸. Yörede yalnız erkeklerden oluşan cenaze alayındaki kişiler, başı önde ayakları geride giden
tabut içindeki ölüyü, en az onar adım boyunca ve sırayla her kolu ayrı olmak şartıyla taşı-
r. Bu suretle cenaze alayına katılmış olan herkes tarafından ortaklaşa taşınan tabut, mezarlığa
ulaştırılmış olur.

Dörtdivan'da ölenler genellikle kendi mahalle ya da köylerinin mezarlığına gömülürler. Ancak
camide görev yapan hocalarla köy ya da kasabanın ileri gelen kişilerinin vasiyetleri üzerine; yaşı-
rı doldurmadan ölen bebeklerin, ana-babalarının arzusuyla cami avlularına gömüldüğü durumlar
vâkidir. Mezarlıklar geniş olduğu için önceden mezar yeri satın alma, aile mezarlığı oluşturma gi-
bi âdetlerin henüz girmediği yörede; kişiler önceden etmiş oldukları vasiyetler üzerine anne ve
babalarının, yakınlarının mezarlarına yakın yerlere -boş yer varsa- gömülebilirler. Bu arada aslen
başka köylü olup, kocasının köyünde yaşarken ölen bazı kadınların, vasiyetleri üzerine doğduk-
ları ve büyüdüğü köyün mezarlığına gömüldükleri de yörede duyulmuş olaylardır.

Yine vasiyeti üzerine tarlasındaki belirli bir ağacın altına gömülmüş kişiler olduğu gibi mezar-
lığa yakın yerde olan tarlalarını mevcut mezarlığa ek olacak şekilde bağışlayan ve oraya ilk ola-
rak kendisi gömülenler de mevcuttur.

Mezarlığa gelindiğinde, önceden kazılmış bulunan mezarın yanına gelinir. Ölü mezara kible
doğrultusunda yerleştirilip sol omuzu biraz kaldırılıp sağ tarafına doğru hafifçe çevrilir. Üzerine

³⁶ Bkz.: F.:39

³⁷ Cenaze namazının kılınması ile bu süreçte yapılan işlemler hakkında geniş bilgi için bkz.: Başoğlu, a.g.e., s.11-14

³⁸ Bkz. F.:40

çini parçaları ile bir kaç tahta dizildikten sonra³⁹ orada bulunanlarca toprak atılır. Toprak atılan -tıpkı mezar kazılırken olduğu gibi- küreği elden ele geçirmemeye dikkat ederler.

Aksi bir davranışta o yıl ölümlerin birbirini izleyeceğine inanan halk, bu inanca ek olarak aşağıdaki açıklamayı yapmaktadır.

“Eğer ölenin üzerinde bir kürek toprağımız bulunacaksa bu tam olmalı. Yani güç sarfedilerek yerden alınan kürek tam doldurulmalı ve tam boşaltılmalı, kürek alınan yere konularak bir başkasının almasına fırsat tanınmalıdır. Aksi halde yapılan iş eksik olur.”

Daha sonra mezarın toprağı birbirine kaynaşsın, yeni mezara bir zarar gelmesin diye, evden çıkarıldığından beri taşınan ibrik içindeki su dökülür ve orada bulunanlarca yeni mezarın etrafı birikmelerle çevrilip mezarın tâcı dikilir.

Kadın ölümlerin mezarının başına tarak biçiminde, erkek ölümlerinkine yuvarlak bir biçimde yerleştirilen bu tâcların yalnızca kırmızı, yeşil ve mavi renklerde boyanışı ilginçtir. Son yıllarda kent mezarlarında görülen mermer taşı ve üzerlerinde ölenin kimliğini belirten mezarların, Dörtdivan yaşamına yeni girmiş olduğu belirtilmektedir⁴⁰.

Mezarın hazır olmasından sora hoca,

“Fazlalar otursun”

der. Cemaat oturduktan sonra hoca Kur’andan sureler okur, duasını yapar⁴¹ ve dağılırlar.

Halkın dağılmasından sonra ölene bir anlamda yol göstermek, yardım etmek amacıyla hoca talem verir⁴².

Talkımı verdikten sonra arkasına bakmadan oradan ayrılan imamın, aksi takdirde çok geçmeden öleceğine ilişkin bir inanç, yörede yaşamaktadır.

Cenazeden dönenler arasında dışarıdan gelmiş kişiler ölü evine, diğer kişiler ise kendi evlerine dağılırlar. Ölü evinde acılı bir hava olduğu ve bir kaç gün yemek pişmeyeceği için konu komşu dışarıdan gelenleri birkaç kişilik gruplar halinde paylaşıp kendi evlerine götürür, yemek ikram ederler. Ölü evine de komşular tarafından sırayla ve birkaç gün yemek taşınır.

Konu-komşu ve akrabalar tarafından, öncelikle ilk günler olmak üzere, kırk gün yalnız bırakılmamaya çalışılan ölü evinin kadınları, her gelenle birlikte yeniden ağlamaya ve ağıt yakmaya başlarlar.

En eski Türk geleneklerinden biri olduğu bilinen, ölenin arkasından ağıt yakma geleneği pek çok Anadolu köy ve kasabasında görüldüğü gibi araştırma yöresinde de yaşamaktadır. Ölü evinin özelliklerle kadınları tarafından yakılan bu ağıtlar, yörede tarafımızdan derlenip sonradan notaya alınıp sabit bir ezgi eşliğinde⁴³ ağlayarak söylenmektedir. Her ölüme ve her duruma göre değişik sözlerle ve irticalen söylenen bu ağıtlar, dörtlükler halinde olup dokunaklı sözleriyle ölü evinde ki pek çok kişiyi ağlatabilecek niteliktedir.

Bu ağıtlarda ölen kişinin iyilikleri, sağlığında çevresine yaptığı yardımlar, sevdiği kişiler ve nesneler, hayatı boyunca çektikleri, ardında bıraktığı üzüün ve acılı hayat söz konusu edilmektedir⁴⁴.

Defin töreninin yapıldığı günün gecesinde, kalabalık bir cemaatin bulunduğu toplantıda

39 Bkz. F:41

40 Bkz. F:42,45

41 Bkz. F: 43

42 Bkz. F: 44

43 Bkz. N:3

44 Türkiye’nin çeşitli yörelerinden derlenmiş ağıtların temaları ve yorumları için bkz.:

Pertev Naili Boratav, “Türk Ağıtlarının İşlevleri, Konuları ve Biçimleri.” 1973 Sinan Yılığ, İstanbul:1973, s.23-31

Kur'an-ı Kerim okunup hatim duası yapılır. Ertesi gün ise ölenin eşi, çocukları, gelin ve damatları ile torunlarından oluşan en yakın akrabaları, mezarlığa gidip mezarı başında ölülerine dua eder, mezarın tâcını yeniden boyarlar. Artan boya geri getirilmez. Gitmişken daha önceden ölmüş diğer yakınlarının mezar tâcları da boyanıp onlara da dua edilir.

Aynı gün zaman bulunup da "devrini çevirme âdetini" yapamamış olanların bu görevi yerine getirmeleri ve haberi yeni duyup gelenlerle oturup ağlaşılarak geçer. Komşu ve tanıdıklar ölü evine bir kez gitmeyi ve baş sağlığı dilemeyi yeterli bulmamakta, mümkün olan her fırsatta acılı dostlarına destek olmaya çalışmakta, ancak ölü evinden her çıkıştan sonra doğrucu kendi evlerine gidip, "uğradıkları yerlere ölüm olayını taşımamak için" önemli ölçüde dikkat sarfetmektedirler.

Yörede gerek yeni gerekse eski tarihlerde ölmüş bulunan kimselerin ruhlarının, pazartesi ve cuma gecelerinde yaşadıkları evlere ziyaret maksadıyla geldikleri; bu ziyaret sırasında geride bıraktıkları kişilerin kendilerini unutup unutmadıklarına, arkalarından "bir fatiha olsun" okunup okunmadığına baktıklarına dair yaygın bir inanç yaşamaktadır. Bu yüzden o gecelerin ibadetle geçirilmesi gerektiği düşünülür. Bunun dışında Dörtdivan'da ölünün 3., 5., 7., ve 40. gecelerinde yapılan âdetlere rastlanılmamaktadır. Yalnızca ölüm olayının olduğu ilk günden başlayarak her gün ölen için bir Yâsin okunup bir ipliğe düğüm atıldığı, bu işlemin kırk gün sürdürüldüğü, kırkıncı günde ölenin mezarı başına gidip bu kırk düğümlü ipin mezar tâcına dolandığı, soruşturmalar yoluyla tespit edilmiş geleneksel bir davranıştır.

Ölümün 52. günü ise Dörtdivan'da yaygın olarak gerçekleştirilen bir takım âdetler yapılmaktadır. Ölen kişinin etleriyle kemiklerinin birbirinden o gün ayrılacağı tasarımdan kaynaklanan bu âdete göre, "ölünün fazla acı çekmemesi için" ölü evinde hazırlanan helvalar yufka içine sarılarak komşulara ve yoksul kişilere dağıtılmakta ve evde mevlit okutulmaktadır. Yörede ölümün elli ikinci günü yapılan âdetlere "Ölünün ağzını açmak" adı verilir.

Ölüm olayı çevresinde kümelenmiş, topluluğun her üyesine karşılıklı görev ve sorumluluklar yükleyen bu âdetlerin ve geleneklerin tümünü yerine getirmeye çalışan kişiler, bu süre sonunda acıları ile birlikte yeniden toplumsal yaşayışa katılmakta, kandil, bayram vb. dinsel nitelikli günlerde ölülerini de ihmal etmemeye özen göstermektedirler⁴⁵.

45 Bkz.: s.112-113.

BÖLÜM XI DİNİ HAYAT

İnsanı konu edinen araştırmalarda din konusunun sıklıkla ele alınmış olmasının nedenlerinden ilki, dinin her çağda ve dönemde başta gelen insan yönelimlerinden biri olması, ikincisi ise insan hareketlerini yönlendirmesi açısından taşımakta olduğu önemdir¹. “Bütün toplumlarda, özellikle ilkel olanlarında, en güçlü toplumsal denetim araçlarından biri”² olan dinin, toplumsal yapı üzerindeki etkisi açıkça görülebilmektedir³.

Köy ve kasaba toplumlarında dinin rolü ve etkisi üzerinde daha da çok durulması gerektiği, köylerde dinî tutumların genellikle çok önemli bir yeri olduğu, hatta köy hayatının düzenlenmesinde, fertlerin ahlâkî yaşayışında, dünya ve ahiret sorunlarının aydınlanmasında dinin rolü ve önemi üzerinde önemle durulan kimi yayınlarda, “dinî inançlar büyük ölçüde iyilik-kötülük, se-vap vs. gibi sembollerle ilgili oldukları için önemli aydınlatıcı görevler taşırlar” denmektedir⁴.

Bu tip toplumlarda din, bireysel olmaktan ziyade yaşanan çevreye ait bir toplumsal değer ve normlar sistemi özelliğini taşımakta, “çevreyle özdeşleşmenin ve bu çevrenin davranış ve ahlâk kurallarını benimsenmesinin bir yolu durumuna gelmekte, böylece hem grup başlarından destek görmekte hem de bunları pekiştirmektedir.”⁵

Bu genel çerçeve içerisinde araştırma yöremiz olan Dörtdivan’da da durum oldukça fonksiyonel bir çeşitlilik göstermektedir.

A. DİNİN KASABADAKİ ÖNEMİ

Dörtdivan kasabası ve köylerinde dinî değer ve düşünce sistemleri, ekonomik alandan sosyal ve kültürel alana kadar pek çok durumda ve olayda kendini açıkça göstermekte ve hissettirmektedir, bu durum yöre insanının hem yaşama biçimine hem de günlük konuşma diline belirgin bir biçimde yansımaktadır.

Kasaba ve köyleri genelinde mezhep farklılığı bulunmayan, tamamı Hanefî-Sünnî olan halk; bu alanda da diğer alanlarda olduğu gibi küçük ve kapalı toplum özelliklerini bünyesinde bulundurmaktadır.

Yerleşim birimlerinin hemen hepsinde bir ya da birden fazla sayıda olan camiler, cami hoparlörlerinden günde beş vakit okunan ezan, ezanın okunduğunu duyan insanların işlerini bırakıp dükkanlarını kapatarak telâşla evlerine ya da camilere yönelişleri; kasaba ve köylere ait olan mezarlıkların yerleşim birimlerine çok yakın hatta onlarla iç içe olması; her doğum ve ölüm olayının tüm Dörtdivan halkı tarafından en kısa zamanda duyulup, bu olaylarda belirli ölçülerde ve kendiliklerinden görevli ya da sorumlu kişiler olarak katılımı; kasaba ve köylerini, dinseliliğin hâkim olduğu bir toplum görünümüne sokmaktadır.

B. DİNDARLAŞMA SÜRECİ

Yörede, yetişmekte olan çocuklara resmî eğitim ve öğretimin yanında, bazen onun kadar bazen daha da önemli olduğu düşünülen dinî eğitim ve öğretimin, yaygın bir biçimde kazandırılmaya çalışıldığı görülmektedir.

İlkokul çağındaki kız ve erkek çocuklardan büyük bir bölümünün, sabahları okul saatinden önce mahalle camiinde görevli hocalara üç ilâ beş kişilik gruplar halinde gidip namaz surelerini

1. Âmiran Kurtkan, *Din Sosyolojisi*, İstanbul: 1985.

2. Lundberg ve diğerleri, a.g.e., Cilt:2, s.137.

3. Yasa, *Türkiye’nin Toplumsal Yapısı ve Temel Sorunları*, s.24.

4. Orhan Türkdoğan, *Türkiye’de Köy Sosyolojisinin Temel Sorunları*, Erzurum:1970, s.194.

5. Çiğdem Kağıncıbaşı, *Çocuğun Değeri Türkiye’de Değerler ve Doğurganlık*, İstanbul:1981, s.33-34.

okuyup döndükleri bilinmektedir. Aynı zamanda öğlen tatillerinde ve öğlen namazından sonra da bu iş için camiye devam eden çocuklar mevcuttur. İlkokulda öğretim yapılmayan cumartesi ve pazar günleri ile okulların kapalı olduğu dönemlerde, bu konuya daha ağırlıklı olarak eğilindiği, bu tür bir eğitimi sürdüren çocuk sayısında bir artış olduğu da farkedilmektedir⁶.

Bazen henüz okul çağı gelmemiş üç-dört ya da beş-altı yaşlarındaki küçük çocukların, camiye giden abla ve ağabeylerinden özenerek başlarına bir örtü örtüp, ellerine küçük bir Kur'an aldıkları ve büyük çocukların peşlerine takıldıkları da gözlenebilmektedir.

Kendilerinden birkaç yaş büyük olan çocukların davranışlarını taklit etme arzusuyla başlayan bu ilk davranış, camide ibadet etme amacıyla bulunan kimi büyüklerin takdirleri ile de onaylanmakta, bazen bu kişilerin çocuklara armağan ettikleri lokum, şeker, vb. armağanlarla teşvik edilmektedir.

Kız ve erkek çocukların namaz surelerinin tamamını ezberlemeleri ve bir ölçüde Kur'an okumayı öğrenmelerinden sonra camilere bu amaçla gidip gelmeleri sonuçlanmış olur.

İlkokulun bitiminden sonra erkek çocuklardan bir kısmının, Dörtdivan kasabasında yatılı olarak öğretim ve eğitim yapan, Diyanet İşleri Başkanlığı'na bağlı bulunup ilki 1960'da, ikincisi 1987 yılında açılmış bulunan Kur'an kurslarına kaydettirildikleri de görülmektedir⁷. Toplam 85 öğrencisi bulunan bu kursların dışında Yeniçağa bucağındaki Kur'an kursları da Dörtdivan kaynaklı gençlerin dinsel eğitimine yardımcı olmaktadır.

Aile büyükleri, genç ve yetişkinleri gerek davranışları gerekse anlattıkları dini hikayeleri ile namaz kılmaya, oruç tutmaya, dinin bütün gereklerini yerine getirmeye teşvik etmektedirler.

Gözlenebildiği kadarıyla orta yaşın üstündeki kadın-erkek pek çok kişi namaz kılmaya, namaz vakitlerini kaçırmama konusunda titizlik göstermektedir. Özellikle cuma günleri, kasabada kurulan pazara gelmiş otuz iki köyün erkekleri, cuma namazı saatinde çarşı, pazar ve dükkanlardaki tüm işlerini bırakıp, buralardaki esnaf ile birlikte camilere gitmekte ve namaz süresi boyunca kasaba âdeti terk edilmiş bir yer görünümüne bürünmektedir⁸.

Yaşlılar "Ramazanı karşılamak için" üç aylarda da oruç tutarlar. Bu konu, kişisel isteğe bağlı olarak kabul edildiği halde, Ramazan ayında oruç tutmak ve çevredeki herkesin tutmasını sağlamak, kişiler için bir görev olarak addedilmektedir. Bu ay süresinde evlerde iftar ve sahur saatleri dışında sofralar kurulmadığı gibi, çarşıdaki lokanta ve köfteci dükkanları da açılmaz.

Oruç tutmayan, çoğunluğun oruçlu olduğu sırada açık ve rahat bir biçimde yemek yiyip sigara içenlerin dinsel yaptırımlara maruz kaldıkları, böyle kişilere bazen biraz da şaka yolu uyarılar yapıldığı bilinmektedir⁹.

Zekât ve fitrelerini zamanında ve eksiksiz olarak uygun kişilere verme ve ölen bir kişinin ardından yapılması gereken dinsel görevleri noksansız yerine getirme konusunda titizlik gösteren halk, hacca gitme olayına da ayrı bir önem vermektedir.

Yörede orta yaşın üstünde bulunup da hacca gitmemiş erkek sayısı çok azdır. Bazı erkekler bu görevi eşleri ile birlikte yerine getirmek istemekte; kari-koca birlikte hacı olup yöreye dönenler çevrelerinde belirli bir statü sahibi olmaktadır.

Yurt dışına işçi olarak çalışmaya gidenlerin bir kısmı, Arabistan'ı özellikle tercih etmekte, zaten çalışmak üzere bulundukları bu ülkede hac görevlerini de yerine getirmiş bulunmanın iç huzuru ve rahatlığıyla döndükleri memleketlerinde, bundan böyle "hacı" adıyla anılmaktadırlar.

6 Bkz. F.: 46.

7 Bkz. F.: 47.

8 Bkz. s.: 39.

9 Bkz. Ö.O.A.: 16.

Hacca gidecek olanların çevredeki eş-dost, tanıdık, akraba ve komşular tarafından sıra ile yemeğe çağırılmaları ise yörede hâlen uygulanmakta olan bir âdettir.

Hacca gitme günü yaklaşanlar toplu bir biçimde Bolu ili sınırları içinde yer alan ancak kasabaya yakın bir yerde bulunan "Ümmü Kemal" türbesini ziyaret ederek burada kurban keserler ve kurban etlerini yoksullara dağıtırlar¹⁰.

Hacıların gideceği gün, köy halkı bir meydana toplanır. Hacı adayları ile helâlleşip vedalaştıktan sonra bu kişileri dua ve ilâhilerle köyden uğurlarlar.

Hacıdan dönenler, kendileri için kefen, kendileri ve komşuları için seccade, tesbih, zenzem, hurma, hacı yüzüğü, kına vb. hediyeler getirir ve yakınlık-uzaklık derecelerine göre bunları komşu ve akrabalarına armağan ederler.

Hacıdan gelenler için "Hacı Kınası" adı verilen bir toplantının yapıldığı, mevlüt okutulduğu, hacı kınasına gelen kişilere etli pilav ikram edildiği de yörede edilmiş tespitler arasındadır.

Yörede hacı olmuş kişilere dindarlaşma sürecinin en son halkasını da tamamlamış gözüyle bakıldığı rahatlıkla söylenebilir. Bu kişiler çevreden büyük saygı görmekte, dürüst, ağırbaşlı ve âdil tutumları ile bu dünyadan çok öte dünya ile ilgili hareketleri ve ibadetleri diğer kişilere örnek olmakta, söz konusu bu kişiler de hacıya gitmek için uygun ortamlar ve koşullar yaratmak için çaba sarfetmektedirler.

Bütün bu dinsel eylem ve törenlerin gerçekleştirilmesinde erkeklerin kadınlara oranla kendi aralarında daha etken oldukları ve dinsel etkinliklerin 1981 yılında yapılmış bir araştırmanın¹¹ bulgularını doğrularcasına cinslerin ayrı uğraşları olduğu Dörtdivan'da da açıkça gözlenebilmektedir.

C. DİNİ DEĞER-İNANÇ VE GELENEKLER SİSTEMİ

1. Hoca ve Statüsü- Hocaya Karşı Görevler

Yörede, camilerde görevli bulunan hocalara karşı genelde bir saygı duyulduğu, başta dinî konular olmak üzere diğer bazı konularda da onlara danışıldığı, dinsel görevler yerine getirilirken hocaların paralelinde davranmaya çalışıldığı genel bir gözlem olarak ifade edilebilir. Camilerde görev yapmakta bulunan hocalara köy ve kasaba halkının öğlen ve akşam öğünlerinde yemek vermesi âdetinin sürdürüldüğü de tespitler arasındadır.

Merkez köyleri olan Kadılar ve Çavuşlar'da son yıllarda gevşemeye başlayan ancak köylerde hâla sürdürülen bu âdete göre; bir ayın günleri köydeki hanelerin sayısına bölünerek hazırlanan bir sıra düzeni içinde, hoca her gün bir eve davet edilir. Davet edildiği evde o gün, öğlen ve akşam kendisine yemek ikram edilen hoca, bulunduğu evde Kur'an okuyarak hane halkına ve onları ölmüşlerine dua eder.

Yaz aylarında yaylaya çıktığı için bir ölçüde yapılamayan ancak kışın düzenli olarak sürdürülen bu âdet gereği, köy camiinde bir misafir olduğu durumlarda, misafir de eve çağırılarak hocaya yapılan muamelede bulunulur.

Camide görevli hocalar, doğum, düğün, sünnet, hac görevi, ölüm vb. önemli günler ve dönemlerde yöre halkının yaşamına büyük ölçüde katılmakta, bu törenlerin dinsel niteliklerinin korunması konusunda halka yardımcı olmaktadır.

2. Sünnet pratiği ve gelenekleri

Türkiye'de çocukla ilgili geleneksel pratiklerden biri olan ve dinsel-töresel nitelikli uygulama-

10 Bkz.: s.114.

11 Kağıtçıbaşı, a.g.e., s.34.

lar arasında en sabit ve yaygın işlemlere sahip bulunan sünnet geleneği¹², Dörtdivanda da tüm fonksiyonlarıyla sürdürülmektedir.

Yörede sünnet çağının, genellikle yedi-dokuz yaşlar arasında değiştiği görülmektedir. Ancak bazı durumlarda sünnet yaşının beş-dört hatta üç'e kadar indiği görülebilmektedir. Yapılan görüşmeler sırasında buna neden olan etkenin hanede yaşayan sünnet çağındaki bütün çocukların (kardeşler ve amca çocukları) bir arada ve hep birlikte sünnet ettirilmeleri; bu yolla sünnet töreninin getireceği maddi ve manevi külfetlerin bir ölçüde azaltılması olduğu öğrenilmiştir.

Her ne kadar bu törenin getireceği maddi zorluk halk tarafından bu biçimde dile getirilmekte ise de çocuklarının ya da torunlarının sünnetinde hiç bir fedâkarlıktan kaçınılmadığını görmek, bu vesile ile "sünnet sahibinin ve dolayısıyla baba veya dedenin topluluk içindeki maddi ve mânevi nüfuz ve kudretini sağlamak ve desteklemek ve hatta arttırmak"¹³ şeklindeki bir hedefin burada da geçerli olduğunu belirtmek yerinde olur.

Sünnet töreni yörede ayrıca hane içinde yaşayan kız ve gelinlerin ev ve el işlerindeki yetenek ve becerilerinin de dışa yansıtılabildiği bir ortamdır.

Yörede sünnet zamanı, genellikle ağustos ayı başından eylül ayı ortalarına kadar olmak üzere belirlenmiştir. Bu belirleme, yörenin ekonomik faaliyetleri ile okulların tatil olduğu dönem göz önüne alınarak yapılır.

O yıl çocuk ya da çocuklarını sünnet ettirmeye karar veren aileler hazırlıklarını, öncelikle çocukların psikolojik açıdan bu olaya gönüllü olmasını sağlamaya çalışarak başlatırlar. Sünnet çağı gelmiş olan çocuklara;

"- Sünnet olunca erkek olacaksın."

"- Askere gideceksin."

denilir ve daha sonra davet edilecek kişilerin belirlenmesi, hiç kimsenin unutulmaması gibi konularda titiz çalışmalar yapılır. Küçük ve kapalı kasaba yaşamında bu tip ihmaller ve dikkatsizlikler, aileler arasında uzun süreli kurnluklara neden olabilir. Kararların bastırılması ve davet edileceklere ulaştırılması, tören hazırlıklarının ilk basamağını oluşturur.

Bir hafta önceden çocuğun odası temizlenir. Evdeki kadınlar ve genç kızlar tarafından komşu ve yakın akrabaların yardımlarıyla yatağı yapılır. En güzel, dantelli ve süslü karyola takımları yatağa serilir. Bu yatağın etrafı ve dayalı durduğu köşedeki duvarlar; renkli kağıtlar, balonlar ve renkli ampullerle süslenir. Törenden bir gün önce yine komşu ve akrabadan olan kadınlarla birlikte baklava açılır.

Genellikle pazar günleri gerçekleştirilen sünnet töreni günü, sabah erkenden ev dışında ateş yakılır. Kazan ile pilav pişirilir. Bu arada varlıklı ailelerin etli pilav pişirdikleri ancak bunun zorunlu olmadığı belirtilmektedir.

Sünnet saati yaklaştığında, Belediye hoparlöründen halka duyuru yapılarak sünnet nedeniyle camide mevlit okunacağı bildirilir. On-oniki yıl öncesine kadar bu duyuru sırasında;

"- Filancaların sünneti vardır. Tutuverelim!"

denilerek sünnet sahibinin bazı yoksul çocukları da gönüllü ve ücretsiz olarak sünnet ettirmeye niyetli olduğu duyurulur, çocuğuna böyle bir tören yaptıramayacak olanlar kişisel bir davete gerek duymadan çocuklarını tören yapılan eve getirirlerdi. O yıllarda Yeniçağa'dan gelen sünnetçilerin bu duruma tepki göstermedikleri, aynı gün içinde yirmi-otuz çocuğun sünnet edildiği edinilmiş bilgilerindendir. Ancak son yıllarda sünnet işlemi Dörtdivan Sağlık Ocağında görevli bulunan

¹² Örnek, *Türk Halkbilimi*, s.170.

¹³ Erdentuğ, *Hal Köyünün Etnolojik Tetkiki*, s.93-94.

sağlık memuru tarafından yapılmaya başlanmıştır. Söz konusu kişinin kendisinin bu işi cerrahi bir müdahale ile yaptığını, sonuçların tek tek izlenmesinin gerekli olduğunu, çok sayıda çocuğun aynı günde tek kişi tarafından sünnet edildiği durumlarda çocukların sağlıklarının riske girdiğini vb. halka anlatması ve “tutuverelim” âdetine gösterdiği olumsuz tepki nedeniyle bu gelenek büyük ölçüde gerilemiştir. Ancak bazı aileler hâlâ, önceden sağlık memuruna haber vermek şartıyla, birkaç yoksul çocuğun sünnet ettirilmesi görevini sürdürmeye çalışmaktadırlar. Bu yolla hem bir sevap işleme duygusu tadılmakta hem sosyal bir yardım yapılmış olmakta ve hem de çevrede “nüfuz ve itibar sağlanmaktadır.”¹⁴

Sünnetçinin geleceği saatte hoca da tören evine gelir. Her ikisi de hazır olduktan sonra sünnet olacak çocuk bir sandalyeye oturtulur. Hocanın ve çevredekilerin getirdikleri tekbirler eşliğinde sağlık memuru sünnet işlemini gerçekleştirir. Bu sırada çocuğun annesinin eline oklava verilerek bunu yuvarlaması söylenir. Anne bir yandan ağlarken diğer yandan iki elinin arasında tuttuğu iki oklavayı avuçlarının içinde bir ileri bir geri hareket ettirerek “kulhuvallahi” suresini (İhlâs) okur¹⁵.

Sünnet çocuğunun annesi tarafından uygulanan bu âdetin nedeni ve kaynağı konusunda net bir açıklama yapamayan kaynak kişiler,

“Oklavayı yuvarlarken oyalansın. İki oklavanın birbirine değerken çıkardığı ses yüzünden çocuğunun ağladığını duymasın diye besbelli”

biçiminde tahminler yürütmektedirler.

Çocuğun sünnet işlemi tamamlanır tamamlanmaz babası, dedesi, annesi, babaannesi, koca-anası (yengesi) ve diğer yakınları başına toplanır, sevinç gösterileri içinde çocuğa para ve hediyeler verirler. Daha sonra, önceden hazırlanmış yatağına yatırılan çocuk, orada bulunan davetlilerden kendisine getirmiş olduğu saat, oyuncak, para ve son yıllarda değerli bir armağan olarak algılanmaya başlayan Alman Markı vb. hediyeleri alır. Bu arada “tutuluveren çocuğun” da aynı yatağa yatırıldığı, “mahzun olmasın diye” ona da hediyeler verildiği belirtilmektedir.

Bu arada hocaya ve sünneti yapan kişiye çorba, dolma, et yemeği, pilav, tatlı, üzüm ya da üzüm hoşafından oluşan yemekler, yine yer sofralarında olmak üzere ikram edilir.

Belediye hoparlöründen yapılan duyuruya uygun olarak camide bulunan halkın arasına topluca gidip katılan sünnet çocuğunun annesi ve bir başka kadın yakını haricindeki ev halkı, mevlit okunması süresince orada kalır; mevlitin okunmasından ve öğlen namazının kılınmasından sonra orada bulunanlara pilav ve üzüm ya da üzüm hoşafı ikram ederler.

O günün arta kalan zamanı, ziyaretlerine gelenlerin ağırlanması ve sünnetli çocuğun avutulması ile geçer. Aynı akşam sünnet kınası yapılır. Sünnet kınası yalnızca genç kız ve kadınlara açık bir eğlence olup gelenler gelin kınasında ya da duvak günü eğlendikleri gibi eğlenirler. Davetlilerin ayrılma saati geldiğinde, gidenlere bir kağıt içinde önceden karılıp hazırlanmış bulunan bir miktar kına verilir.

Sünnet olan çocuğa özellikle ilk gece çok özen gösterildiği, hiç uyumadan sırayla başında beklenildiği, birkaç gün yatakta dinlendirildiği ve en küçük sorunlarda bile sağlık memuruna bilgi verildiği; yörede 10 yıldan fazla bir süredir sünnet işlemlerini gerçekleştiren sağlık memuru tarafından ifade edilmektedir.

3. Ahret kardeşliği

Yörede ahret kardeşi edinme âdeti de yaygın biçimde sürdürülmekte, yaşlıların yanı sıra genç kızlar da kendileri ile iyi ilişkiler içinde olan aynı cinsten kişilerle ahret kardeşi olabilmektedirler.

¹⁴ Erdentuğ, a.g.e., s.94.

¹⁵ Aynı âdetin, Çorum ve Edirne yöresinde de sürdürüldüğü, araştırmacı tarafından tespit edilmiştir.

Birbirleriyle ahret kardeşi olmaya karar verip bunu çevrelerinde duyuran kimseler o andan başlayarak karşılıklı olarak çeşitli görev ve sorumluluklar üstlenirler. Birbirlerine "kardeşim" diye hitap eden bu kişiler gerek bu dünyada gerekse öte dünyada bu kardeşliğin sürmesi gerektiğine inanmaktadırlar.

Bir genç kız yaşıtlarından olan bir diğeriyle ahret kardeşi olduktan sonra düğün ve bayramlarda, günlük yaşamın çeşitli anlarında onunla birlikte olmaya, her vesilede ona hediyeler almaya çalışır. Kız babaları kendi kızlarına elbiselik, çember vb. giyim eşyaları alırken kızının ahret kardeşini de ihmal etmemeye, aynı eşyalardan ona da almaya gayret gösterirler.

Kardeşlerden biri evlenirken diğeri onun üzerine düşen işleri hafifletmeye çalışır; böylece günü geldiğinde onun da kendisi için aynı şeyleri yapacağını düşünerek şimdiden rahatlamış olur. Ahret kardeş olanların çocukları da "teyze" diye hitap ettikleri bu kişileri, yakın akraba statüsünde kabul etmektedirler.

4. Dinsel Nitelikli Günler ile İlgili Gelenekler

Dördüvân'da dinsel nitelikli günlere de özel bir önem verilmektedir. Halk deyişiyle muharem ayının ilk on beş gününde, aynı mahallede oturan ailelerin kadınları birleşerek aşure yaparlar. Birkaç günde bir üç-dört ailenin kadınları tarafından pişirilen ve yenmesinin sevap olduğu düşünülen bu yiyecek, çevrede bulunan ve o gün aşure pişirmemiş ailelere, evlerin genç kızları tarafından dağıtılır.

Aynı şekilde recep ayı başında da gözleme ve lokma yapılarak konu komşuya dağıtılması âdetidir.

Ramazan ayında ise "sıra davetleri" yapılarak, kalabalık konu-komşu, akraba-tanındık grupları ile çevrede yoksul olarak tanınan ailelere yemekler verilir.

Dördüvân kasabası ile ona bağlı köylerde bayramlar ve bayramlaşma âdetleri de kendine özgü özellikler taşımaktadır.

Bayramın ilk günü sabahın erken saatlerinde kasabadaki çeşmelerden alınan suya "zenzem suyu" diyen halk, bayram süresince bu sudan içmeyi sevap saymaktadır. Yine o gün bayram namazını topluca camide kılıp evlerine dönen erkekler, önce ev halkı ile bayramlaşıp bir süre evde aileleriyle kalıp kahvaltılarını ettikten sonra öğlen namazı için camilere giderler. Daha önceden her evde ayrı ayrı hazırlanıp camiye gönderilmiş bulunan helva ve yufkalar, orada bulunanlarca topluca ve hocaların ettiği dualar eşliğinde yenir. Kadınlar, Hacetler vb. köylerde daha sonra topluca mezarlığa giden erkekler, burada ölülerine dua etmek, onların mezarlarını düzeltmek gibi görevlerini yerine getirdikten sonra yine toplu halde köylerine dönerler. Konuyla ilgili olarak kendileriyle görüşme yapılan kişiler, bu arada artık ardında kendisine dua edecek, mezarını düzeltecek kimsesi kalmamış ölümlerin de ihmal edilmediğini özellikle belirtmişlerdir. Bayramlar köyünde ise mezarlığa gitme işi arife gününde, yine toplu bir biçimde gerçekleştirilir.

Köy halkının erkeklerini birbiriyle bayramlaşmasını ve mezarlık ziyaretlerini tamamlamalarından sonra herkes kendi evine giderek, ziyaretlerine gelecek genç erkekleri beklemeye başlarlar.

Genç erkekler bayramın ilk günü akşamı toplu bir biçimde ev ev dolaşarak kendilerinden büyük kimselerin bayramlarını kutlarlar. Kadınların bayram ziyaretleri ise yine birkaç kişilik gruplar halinde ve kendi aralarında gerçekleşir. Aynı köyden gelmiş gelinlerin, başlarında kayıvalıdeleri olmak üzere, bayram günlerinde uygun bir zamanda kendi ana-babaları ile bayramlaşmak üzere eski köylerine topluca gittikleri de elde edilmiş bilgiler arasındadır. Köyün çocukları da yine toplu bir şekilde ellerinde kendilerine ikram edilecek şekerleri biriktirmek üzere hazırladıkları bir torba olduğu halde evleri dolaşır ve kapıya çıkanlarla bayramlaşırlar.

Bayramın ikinci günü birbirine yakın ve akraba olduğu düşünülün ve yıllardan beri hiç değişmeyen bazı köylerin karşılıklı olarak sürdürdükleri gidip gelmeler başlar.

Örneğin Yukarıdöğder köyünün erkekleri, bayramın ikinci günü Aşağıdöğder köyüne gelirler. Yukarıdöğder köyündeki yetmiş - seksen haneyi temsil etmek üzere gelen bu hane reisi konumunda ki erkekler, Aşağıdöğder köyünün erkekleri ile camide buluşur, topluca öğlen namazını kıldıktan sonra ev sahibi köyün erkekleri tarafından eşit sayıda bölüşülüp evlere davet edilirler.

Misafir olarak köylerine gelen ve her eve onar-onbeşer kişi düşen Yukarıdöğderliler, bu evlerde hane halkı ile bayramlaşıp kadınlar tarafından hazırlanan çorba, pilav, et yemeği, dolma, komposto ve tatlılardan oluşan bayram yemekleri ile ağırlanırlar. Daha sonra yine toplu bir halde kendi köylerine dönerler.

Bayramın üçüncü günü bu sefer Aşağıdöğderin erkekleri, Yukarıdöğder köyüne aynı saatte ve biçimde giderler ve bir önceki günkü gibi bunlar da o köyün halkı tarafından ağırlanırlar. Yalnız Aşağıdöğder köyünün hane sayısı diğerlerine göre fazla olduğu için bu sefer evlere yirmi-yirmi beşer kişilik gruplar düşer.

Yukarıda anlatılmaya çalışılan bayramlaşma âdeti sabit kalmak şartıyla, Aşağısayık-Yukarısayık, Çavuşlar-Ömerpaşalar, Bayramlar-Bucakkıncı ve Hacılar-Kadılar köyleri de birbirlerinin köyüne gidip gelmektedirler. Ancak Kadılar köyünün nüfusu diğerlerine bakarak çok fazla olduğu için, Kadılar köyünün bayramlaşmaya gideceği gün, bu köy ikiye ayrılmakta; "alt taraf diye adlandırılan kısım bu bayramda Bayramlar ve Bucakkıncı köylerine giderse "üst taraf" Hacetler'e gitmekte, bir dahaki bayramda gidilen köyler değiştirilmektedir.

Kargıbayramlar ve Yağbaşlar gibi bazı köyler ise iki ya da üç mahalleden oluştukları için kendi aralarında gidip gelecek bu âdeti sürdürmektedirler.

Bayramlaşma amacıyla gidip gelinen bu köylerden ilk gün gidilenlerin, yerleşim yeri olarak ilk iskân edilmiş olanlar ile daha kalabalık topluluklar oldukları dikkati çekmekte, kaynak kişiler bu âdetin geçmiş yıllarda tüm köylerin halkının Kadılar'da topluca namaz kılıp bayramlaştıkları dönemden kalma bir âdet olduğu görüşünü paylaşmaktadırlar.

Dinsel tören, bayram ve tatillerde akrabalığın simgesel önemi vurgulanarak psikolojik destekleme işlevinin pekiştirildiği bilinmektedir¹⁶. Araştırma yöremizde ise bu tip tören ve bayramlaşma âdetleri birbirleri ile akraba sayılan köyler arasında sürdürülerek bir anlamda Dörtdivanlılık imajının tutulmaya çalışıldığı düşünülebilir.

Yukarıda anlatılan bayram ve bayramlaşma âdetleri her iki dinsel bayramda da aynı biçimde sürdürülmekte ancak kurban bayramında kurban kesme ve dağıtma işi zaman aldığından, faaliyetler bir gün ileri kaymaktadır.

Kurban bayramının ilk günü kurbanlıkların kesilip ayrılmasından sonra köyün çocuklarından oluşan on beş-yirmi kişi bir araya gelip ev ev dolaşarak

"Bişi bişi biş bişi

Bu evde kaç kişi

Üçü erkek beşi dişi"

sözleriyle kurbandan pay isterler. Kendilerine verilen kurbanlık etlerle beraber yörede yoksul olarak tanınan bir aleyi ziyaret eder, bu etleri kendileri için pişirmelerini isterler. Pişen etten bir miktarını yiyip kalanını o aileye bırakarak ayrılırlar.

16 Kağıtçıbaşı, a.g.e., s.30.

Zaten kurbanlık etlerden yoksullara bir miktar pay verilmesinin dinsel olarak gereğini bilen köy halkının, yöredeki en yoksul aileye en önce et ulaştırmayı amaçladığını düşündüren bu geleceği, henüz küçük yaştaki çocuklar aracılığıyla sürdürmesi ilgi çekicidir. Bu yolla yardımseverlik ruhunun ve birilerine yardım etmenin hazzının küçük yaşlardan itibaren kazandırılmaya çalışıldığı kanımızın yanlış olmadığı inancını taşımaktayız.

Gözlem ve görüşmeler yoluyla tespit edilmiş bulunan ve yukarıdan beri anlatılmaya ve açıklanmaya çalışılan Dörtdivandaki dinî değer ve gelenekler sistemi, araştırmanın yapıldığı yıl itibarıyla büyük kentlere ve kasabaların pek çoğuna oranla korunabilmiş ya da değişmemiş özellikler göstermektedir. Ancak yöre halkına anketler aracılığıyla sorulan “Gençlerin dinî terbiyelerinde ve dinî kurallara uymalarında son yıllarda bir değişme görüyor musunuz?” şeklindeki soruya verilen cevaplar ve yüzde olarak değerleri aşağıda yer almaktadır.

TABLO 34

CEVAPLAR	CEVAPLARIN DAĞILIMI	%
Evet	40	72.2
Hayır	15	27.3
TOPLAM	55	100.0

Bu soruya evet cevabı verenlerin yani bir değişme olduğu kanısında olanların bu duruma sebep olarak gösterdikleri kaynaklar ise Tablo 35’de yer almaktadır.

TABLO 35

CEVAPLAR	CEVAPLARIN DAĞILIMI	%
Televizyon	30	54.5
Şehir hayatı	15	27.3
Okul	4	7.3
Arkadaş	6	10.9
TOPLAM	55	100.0

5. Türbeler

Dörtdivan kasabası sınırları içinde ve çevresinde üç türbe bulunmaktadır. Bunlardan ilki, Dörtdivan sınırları içinde yer almadığı halde en sık gidilen Tekke köyü sınırları içinde bulunan ve yöresel söyleyiş biçimiyle “Ümmü Kemâl”¹⁷ adını taşıyan türbedir.

Herhangi bir arzularının gerçekleşmesini isteyenler, özellikle de çocuk sahibi olamayanlar bu türbeye giderek dua ederler ve adak adarlar. Ayrıca bazı akıl hastalarının şifa bulması amacıyla bu türbeye götürülerek türbe ortasındaki bir direğe bağlandıkları, orada birkaç saat yalnız bırakıldıkları; hastayı geri almak üzere tekrar içeri girildiğinde ipin çözülmüş olduğunu gördüklerinden bunu, hastanın iyileşeceğine dair bir belirti saydıkları, görüşmeler yoluyla tespit edilmiştir.

17 Bu zâten Hacı Bayram-ı Veli, Eşrefoğlu, Rumî vb. gibi tekke şiiri türünün bir temsilcisi olan “Kemâl-i Ümmü” olabileceği konusundaki görüş ve tartışmalar için bkz.: İsmail Ünver, “Kemâl-i Ümmü” **Bolu İli Halk Edebiyatı Sempozyumu Bildirileri**, Bolu: 1986, s.21-28

Hacıya gidecek olan kişilerin de bu türbeye topluca giderek kurban kestikleri daha önceki bölümde de söz edildiği gibi¹⁸ yaygın bir uygulama biçimidir.

Yöredeki ikinci adak yeri, Sayık Köyü'nün üzerindeki bir tepede bulunan, yörede yaşayanlarca "Himmet Dede", "Himmet Şih", "Ünmeş Dede" en sık olarak ise "Ümmet Dede" adıyla bilinen türbedir¹⁹.

Bunların dışında bir de Çalköy'de adı bilinmeyen, yöre halkı tarafından "Çalköydeki türbe" diye anılan bir türbe vardır. Bunlara da tıpkı "Ümmü Kemal türbesi" gibi dua etmek ve adak adamak amacıyla gidilir.

Halk arasında bu üç ulu zatın yöreye dışarıdan gelmiş üç kardeş oldukları, üç türbenin arasından karlar eridiğinde görülebilen çimenli bir yol olduğu, bu dedelerin zaman zaman bu yoldan birbirlerine gidip geldikleri konusunda bazı söylentilerin ve inançların bulunduğu konusunda tespitler yapılmıştır.

Merkezde yer alan "Büyük Cami" halk deyişiyle "Cuma Camii'nin içinde de, ermiş bir kişi olduğuna inanılan, ancak adı ve kimliği hakkında kesin bir bilgi bulunmayan bir yadır daha bulunmakta²⁰, hastalıklarda ve adaklarda, bu ermiş sayılan kişiden de yardım umulmaktadır.

Adaklık köyü sınırlarında, orman içinde Karapınar yaylası adıyla anılan yerde de, "bir ermiş kişinin yattığı" bu yadırın çevresindeki ormandan odun kesenlerin başına türlü felâketler geleceği yolundaki yaygın bir inanç da tarafımızdan kaydedilmiştir.²¹

Kendileriyle görüşmeler yapılan genç kız ve kadınların bazıları, bir dilekleri olduğunda kutsal saydıkları kimi yerlere paçavra ve iplikler bağladıklarını belirterek bu yolla arzularına kavuştuklarını da içtenlikle ifade etmişlerdir. İnan'ın belirttiği gibi "Müslüman Türk bu paçavrayı dinî bir huşuyla bağlarken şamanizmin âdetini yaptığının farkında" olmayıp²², bu "nezi"²³ aslında çok eski yıllarda sahip olduğu kendisine yararlı, merhametli ve koruyucu olduğuna inandığı "dağ, orman, ağaç, su ruhlarına" bağlılanmaktadır...²⁴

6. Yağmur Duası

Son yıllarda "önemli bir kuraklık yaşanmadığı nedeniyle 1981 yılından beri yapmaya gerek duyulmadığı" ifade edilen yağmur duasına çıkma geleneği, yöre halkının büyük çoğunluğu tarafından bilinen bir takım kurallarla donatılmıştır.

Yağmur duasına çıkmayı gerektiren bir kuraklık söz konusu olduğunda öncelikle yöre halkına bir cuma günü "Cuma Camii'nden duyuru yapılır. Bunun nedeni, cuma günü pazar alış veriş için kasabaya gelen tüm köyler halkının durumdan haberdar olmasını ve katılımını sağlamaktır.

Kararlaştırılan gün Kuruca-Kılıçlar köyünün yakınında bulunan "Kırklar Kaynağı"nın yanına gidilir ve köy köy yerleşilir. Yanlarında getirmiş oldukları kurbanlık hayvanlar kesilir ve yakılan ateşler üzerinde etli pilav pişirilir. Aş adı verilen bu etli pilav yendikten sonra ceketlerini ters giyen²⁵ ve ellerini avuç içleri yere bakacak biçimde aşağı doğru sallayan erkekler ve çocuklar kırklar kaynağının bulunduğu kırklar tepesinin etrafını dolaşır bu arada taş toplarlar. Toplanan kırk

18 Bkz. s.:108-109.

19 Bkz. F.: 48.

20 Bkz. F.:49.

21 Bkz. Ö.O.A. 17.

22 İnan, "Müslüman Türklerde Şamanizm Kalıntıları", s.26.

23 Bu kavram için bkz. İnan, "a.g.e.", s.20-26.

24 "Aynı," s.25.

25 Eski Türklerde elbiseyi ters giyme âdetinin bir matem işareti olduğu ve yağmur duasında elbiselerin ters giyilmesinin kuraklıktan dolayı halkın matem içinde bulunduğu bir anlatımı şeklinde yorumlanması gerektiği konusunda geniş bilgi için bkz. İnan, a.g.e., s.119-120.

taş, cemaatla beraber bulunan bir hoca tarafından “Okuyan ben değilim Hızır Aleisselan’dır” denilerek okunur ve çuvalara doldurulur. Daha sonra Kuzköy’deki gölete çuvala taşınan bu taşlar suya dökülür. Taşların içinde dibe batmayan varsa batırılmaya çalışılır. Bütün çabalara rağmen batmamakta direnen taşlar, duaların kabul olduğunun işareti olarak algılanır.

Anadolu’nun pek çok yerinde, yağmur duası sırasında kırk ya da kırk bir taşa dua okuyup suya atma âdetinin tespit edilmiş bulunduğunu bir eserde belirten İnan, “bu âdetin “yada taşı” efanesine bağlı, bir gelenek olması mümkündür”²⁶ diyerek bu konu ile ilgili tarihi malûmatın toplanmış olduğu bir kaynaktan da söz ederek²⁷ “Anadolu’da yağmur duasına ait toplanan folklor malzemeleri arasında “taşa dua yazıp suya koymak” tespit edilmiştir ki bu da “yada taşı” geleneğinin bir hatırası olabilir” sözleriyle yorumunu dile getirmiştir²⁸.

Yukarıda işleyiş biçimi ve kaynakları ile ilgili olarak kısa bir bilgi verilmeye çalışılan yağmur duası ile ilgili olarak kaynak kişiler, yağmur duasının yapıldığı “Kırklar Kaynağı”nın görünüşte “bir avuç kadar” olan suyunun o gün arttığı, ne kadar kullanılırsa kullanılsın bitmediği ve bugüne kadar çıkılan yağmur dualarının hepsinde “daha arabalar oradan ayrılmadan yağmur yağdığı” konusundaki gözlem ve inançlarını ifade etmişlerdir.

Bunun dışında yağmur yağması için bazı zamanlar camilerde topluca dua edildiği, kimi durumlarda yalnız çocuklar tarafından düzenlenen ve aşağıda kısaca özetlenen bir pratiğe başvurulduğu tespit edilmiştir.

Bir kurbaga yakalayan çocuklar bunu bir sopanın ortasına koyarlar. Teneke döverek ev ev dolaşır; her evden pirinç ve yağ toplarlar. Bir büyüğün yardımıyla bu malzemeler ile pişirdikleri pilavı, topluca yerler.

7. Diğer İnançlar ve İşlemler

Gerek etnografiya ve folklor gerekse arkeoloji araştırmalarının gösterdiği gibi “çok muhafazakâr ve iptidai bir din”²⁹ olan şamanizm, Türk kavimlerinin muhtelif kültür dairelerine girip çıkmalarına rağmen İslâm dinine merkez olan yerlerde bile onların kültürel yaşamlarındaki derin izlerini hala sürdürmektedir³⁰. Bu kalıntıların en uzun ömürlü olanlarından biri olarak düşünülebilecek cin ve peri inançlarına ise araştırma yöresinde sık ve yaygın olarak rastlanmaktadır.

Yörede yaşayan ve kendileriyle ayrıntılı görüşmeler yapılan kaynak kişilerin, bazı davranışlarda bulunduklarında, kendilerinin cinler ya da periler tarafından çarpılacaklarına inandıkları öğrenilmiş, sırf bu korkuları nedeniyle özellikle yaşlı kadınların kendilerince tehlikeli sayılan bazı mahallere gitmekten korktukları ve gençlerin gitmelerini de engellemeye çalıştıkları gözlenmiştir.

Geceleri çamaşırhanelere (sıvatlık) girilirse, ocak külüne “besmelesiz” basılırsa, gece vakti mahalle aralarındaki fırınların çevresinde dolaşırsa, kara kediye tekme atılırsa, evlerin saçakları altında dolaşırsa vb. cinler tarafından çarpılacaklarına inanan kişiler, gerek kendilerini gerekse yakınlarını bu tip tehlikelerden korumak için azanü gayret sarfetmektedir.

Yaşlılarda olduğu kadar ilk ve orta öğretim çağındaki bulunan çocuklarda da bu tür inançların olduğunun tespit edilmiş bulunması, bu inancın çocuklara verilen informal eğitimde etkili bir araç ve bir korkutma yöntemi olarak kullanıldığını düşündürmektedir.

26 Aynı, s.164.

27 Zikreden A.İnan, “a.g.m.” s.26.

(F. Köprülü, “Eski Türklerde Dinî Sihri Bir Anane Yat Taşı”, *Edebiyat Fakültesi Mecmuası*, 1925, Sayı IV, s.10-11.)

28 İnan, a.g.e., s.27.

29 İnan, a.g.e., s.25.

30 Aynı

Ayrıca geceleri evden dışarı ateş verilmemesine de yörede özen gösterilir. Şamanist kültürün kutsal saydığı ateşin gece vakti taşınması sırasında taşıyan kişinin cinli ve perili bir yere basması durumunda bir kötülük getireceğine inanan kişiler;

"Bu ateş ya canımızı ya malımızı alır" diyerek konu üzerinde titizlikle durmaktadırlar.

Ayrıca gece vakti sıcak suyu ya da ocak külünü dışarıya ayak altına döken kişilerin başlarına gelmiş ve gelebilecek türlü felâketler, bazı örnek olaylar aracılığıyla anlatılmaktadır³¹.

Yörede bazı davranışların ve olayların uğursuzluk getireceğine inanılarak bunlardan kaçınmaya ya da uzak durmaya çalışıldığı da görülmektedir. Örneğin horoz veya baykuşun vakitsiz ötmesi, dar vakitte yemek yenmesi, merdiven altından geçilmesi, kapı eşiğine oturulması, gece vakti kara kediye rastlanması vb. birer uğursuzluk işareti olarak algılanmaktadır.

Geceleri tırnak kesen gençleri yaşlılar "günahtır" sözüyle engellemeye çalışırlarken; sakız çiğneyenlere de, "geceleyn sakız çiğnenmez. Ölülerin etini çiğnemiş olursun" denilerek uyarılarda bulunulur. Ayrıca kazan fazla kaynarsa "gâvurların malının artacağına", süt kaynarken taşarsa "ineklerin göğüslerinin ağrıacağına ve yanacağına" inanılır.

Günlerle ilgili olan en yaygın inançlar, salı perşembe ve cuma günleri üzerinde yoğunlaşmıştır.

Genç kızlar salı günü el işine başlamamaya dikkat ederler, o gün başlanan bir işin kolay kolay bitmeyeceğine, sallanıp duracağına inanırlar³². Bu arada yeni başlanan bir işin üzerine "eli ayağı çabuk" biri gelirse o işin çabuk biteceği, "ağır kanlı" biri gelirse uzun sürede tamamlanacağı düşünüldüğü.

Yörede tespit edilmiş bulunan birkaç inançta ise perşembe günü tırnak kesen erkeklerin kız çocuklarının uzun ömürlü olacağı, cuma günü tırnak kesen kadınların ise evlerindeki erkeklerin çok yaşayacağı ifade edilmektedir.

Cuma günleri öğlene, ya da cuma namazının bitimine kadar ev işi yapmak, öküç koşmak da yörede iyi bir işlem olarak sayılmamakta; o günün akşamına kadar çamaşır yıkanması,

"Cuma günü melekler gökten yere abdest almaya inerler. O sırada çamaşır yıkayan bir kişi meleklerin kanatlarının kırılmasına neden olur." biçimindeki bir açıklamayla yasaklanmaktadır. Cuma günü iş yapmaya karşı gösterilen bu tutumun, yörede aynı gün pazar kurulması ve bu yüzden telaşlı bir gün oluşu ili ilgisi olduğu ve bu yüzden sözkonusu âdetin sürdürülmesinin desteklendiği de düşünülebilir.

İnançlar ve işlemler konusundaki bir yoğunlaşma da, bolluk-bereket/yokluk-darlık ikilemesi şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Havaaların ısınması ile birlikte köy ya da kasabaya gelecek olan leyleğin halk tarafından merakla beklenildiği, bu leyleğin beyaz olması o yılın bolluk, "sisli" olması ise darlık yılı olacağı biçiminde yorumlanır.

Ekonomik içerikli olan bu yorumlamanın yanı sıra; ağzında beyaz bir çul (bez parçası) getiren leyleğin o yıl ölümlerin çok olacağını, kırmızı bir çul getirenin düğünlerin çok olacağını, ekin kellesi (başak) getirenin ise bol ürün olacağını habercisi olduğu şeklinde yapılan, hem ekonomik hem de sosyal içerikli yorumlamalar mevcuttur.

Vücudun çeşitli bölümlerinin kaşınma, seğirme, cınlama ve yanma vb. geçici fizyolojik değişimlerinin de bir takım olumlu ve olumsuz olay ve durumlara belirti olarak algılandığı, yörede sıkça görülmektedir.

31 Bkz. Ö.Ö.A.: 18,19.

32 Salı günleri çevresinde toplanan bu inançların, Türklerin İstanbul'u bir salı günü fethetmiş olmaları nedeniyle Bizanslılara özgü bir inanç olduğu ve bu inancın Anadolu'ya sıçraması ile ilgili geniş bilgi ve örnekler için bkz. A. Süheyl Ünver, "Türkiye'de Tıbbî Folklor Üzerine Rapor (1)", **Halkbilgisi Haberleri**, 5. Yıl, 56. Sayı (Haziran 1936), s.115.

Kaşınan bir avuç para geleceğinin, kaşınan bir ayak yola gidileceğinin, kaşınan bir sırt ise dayak yenileceğinin habercisi sayılır. Gözü seğiren bir kişi misafir geleceğine ya da beklenmedik bir olay olacağına inanırken; kulağı çınlayan kişi kendisini anan birinin olduğunu varsayarak bunun kim olabileceğini tahmin etmeye çalışır.

Yörede inançlara ilişkin olarak yapılan görüşmeler sırasında ay tutulması ile ilgili bazı âdetlerin de sürdürülmekte olduğu tespit edilmiştir. Ay tutulması olduğunda; havaya tüfekler ile ateş edildiği, gürültü yapıldığı, bunların ayı içinde bulunduğu zor durumdan kurtulmasına yardım etmek için yerine getirildiği, kaynak kişiler tarafından, biraz da kendilerine yönelik bir hiciv içinde, ifade edilmiştir. Yine şamanist kültür kalıntısı olarak yorumlanabilecek bu davranışlar içerisinde; ay tutulduğu zaman ezan okumayı bilen kişilerin ya camilerin minarelerine ya da evlerinin önündeki yüksek bir yere çıkıp ezan okumaları âdetinin, şamanist özelliklerin İslâmî geleneklerle bağdaştırılmasının en ilgi çekici örneklerinden biri olduğu düşünülmektedir.

Dörtdivan'da tulsım, muska ve büyü gibi bir takım nesnelere de yaygın olarak inanılmaktadır. İnsan yaşamını etkileyen hastalık, kısırlık, çocuk sahibi olamama ya da doğan çocukların kısa sürede yaşamaları gibi bazı durumlarla; sevgi, sevgisizlik, evlenme ya da evlenememe gibi konuları, ilgili kişilere yapılmış ya da yaptırılmış muska ve büyüler etkeni ile açıklanmaktadır³³.

Bir kişinin bir başkasını sevmesi-sevmemesi, birinin hasta olması-hastalıktan kurtulması, çocuk sahibi olması-olamaması, bir eve huzursuzluk girmesi-evdeki huzursuzluğun bitmesi için çeşitli dinsel büyüsel içerikli işlemlerle başvurulmaktadır³⁴.

Ayrıca iştahsız bir çocuğun iştahlı olmasını, uyumayan bir çocuğun uyumasını, yürümeyen bir çocuğun yürüyebilmesini sağlayıcı muskalar yazdırıldığı gibi, bu çocukların yörede hüneri ile tanınan dinsel niteliği olan kişilere "okutturulduğu" da bilinmektedir. İnan tarafından belirlendiğine göre... Üfürükçülük de şamanlık kalıntısı olmakla beraber zoraki İslâmlaşmaya çalıştığı için tam manasıyla tereddi etmiş şamanlıktır³⁵.

Okunmuş-üflenmiş yiyeceklerin ilgili kişilere yedirilmesi gibi, yazılan muskaların da söz konusu kişilerin üzerlerinde, giysilerinin herhangi bir yerinde taşınmaları gerekir. Ak büyü³⁶ anlamında yapılan ve kişileri zararlı dış etkilere korumayı amaçlayan bu tip işlemlerde gönüllü ya da haberi olarak korunmak istenen kişiye bu yiyecekler yedirilir, majik içerikli nesneler ise takılır. Kara büyü³⁷ anlamını taşıyan ve insanın hayatına, sağlığına, sahip olduğu eşyalara, hayvanlarına vb. zarar vermeye yönelik; sevişenleri ayırmak, birinin hastalığını ve ölümünü sağlamak için yapılan işlemlerde ise ya gizlice yedirilir ya da haberi olmadan onunla ilgisi bulunan bir yere konur.

Kaynak kişilerin bazıları bir kişiye kötülük büyüğü yapan kişinin, bunu kurumakta olan bir ağaca saklayabileceğini, ağaç kurudukça kendisine muska yapılan kişinin de kuruyacağına inanıklarını ifade etmişlerdir.

33 Bkz. Ö.O.A.: 20

34 Bkz. Ö.O.A.: 21,22.

35 İnan, "a.g.m.", s.22.

36 White magic, Örnek, *Etnoloji Sözlüğü*, s.15.

37 Black magic, Örnek, *a.g.e.*, s.131.

BÖLÜM-XII

SAĞLIK VE HASTALIK SİSTEMİ

Dörtdivan kasabasında 1976 yılında açılan sağlık ocağında; iki doktor, iki ebe, iki sağlık memuru, bir tıbbî sekreter, bir şöför ve bir hizmetliden oluşan dokuz kişilik bir ekip görev yapmakta¹, bu merkezde günde ortalama kırk-kırk beş hastaya hizmet verilmektedir. Dörtdivan'da pazar kurulan cuma günlerinde köylerden alış veriş için gelen kişiler, ailelerinden ya da yakınlarından hasta olan kişileri de sağlık ocağına getirip bırakarak kendilerinin pazar alış verişini sürdürdükleri sırada tedavi olmalarını sağlamakta ve söz konusu günlerde ocakta muayene edilen hasta sayısında ortalamanın bir hayli üstüne çıkan bir artış gözlenmektedir. Sağlık ocağı personeli ayrıca yılda bir kez olmak üzere Dörtdivan'a bağlı köylere giderek öncelikle ilkokullarda okuyan çocukları sağlık taramasından geçirmekte bu arada aşılama çalışmaları yapmakta, gittikleri köylerdeki halkın kendilerine ilettikleri sağlık sorunlarını çözmeye çalışmaktadırlar.

Sağlık ocağına bağlı olarak iki grup köye hizmet veren iki ayrı ocak ebeliği ve yedi grup köye hizmet veren yedi sağlık evi, Dörtdivan halkına sağlık hizmetlerini eksiksiz götürmek için çaba sarfetmektedir².

A. HASTALIKLARA KARŞI TUTUMLAR

Yukarıda sözü edilen Dörtdivan Sağlık Ocağı personeli ile yapılan ayrıntılı görüşmelerde elde edilen bilgilere göre yöre halkı, hastalıkları sırasında çoğunlukla sağlık ocağına başvurmakta; yine yöredeki tek eczane sahibinden (bu kişi aynı zamanda sağlık ocağındaki kıdemli bayan doktorun eşidir) alınan bilgiye göre de kendilerine verilen ilaçları aynı gün satın almaktadırlar.

Ancak bazı durumlarda hastaların ilaçları muntazam ve yeterli süreli kullanmadıkları, iyileştiklerini hissettikten sonra, doktor önermiş olsa bile, kontrole gitmekten hoşlanmadıkları, gözlemlenebilen davranışları arasındadır.

Veterinerin, hayvanları için yazdığı ilaçları pahalı olsa bile hiç düşünmeden satın alan ve kullanmakta tereddüt etmeyen çoğu kişinin; kendilerine ya da ailelerinden birine doktor tarafından yazılmış bir ilacı fiyatı nedeniyle almak istemedikleri yine eczacı gözlemi olarak aktarılmış bilgiler arasındadır.

İlaça karşı ihmalkar ve mütereddit davranan halkın enjektöre karşı duyduğu zaaf, doktorun işine verdiği hastaların gerekli doz tamamlanuncaya kadar düzenli olarak kullanılmalarıyla kendini göstermektedir. Hastasına verilmiş enjektörü zamanında yaptırabilmek için yerine göre araba, kamyon hatta tır ile sağlık ocağının kapısına gelinebildiği, sağlık ocağından böylece alınıp köye götürülen sağlık memuru ve kaynak kişiler tarafından açıkça belirtilmektedir. Ayrıca acil grip, acil romatizma vakası şikâyetleriyle pazar günleri ve gece vakti doktora başvurulduğu de bizzat gözlemlenmiştir.

Halkın bazı durumlarda, hastalıkları sırasında doktor tarafından kendilerine verilmiş ve fayda görmüş oldukları bir ilacı, aynı hastalığa yakalandığına inandığı tanıdıklarına da tavsiye edebildiği; onların da kendilerine bu yolla önerilen ilacı alıp kullandıkları vakidir. Böyle durumların yanı sıra Dörtdivan dışındaki bir doktor tarafından tedavi edilip yöreye dönenler; benzer bir hastalığı olan pek çok kişi tarafından taklit edilebilmekte ve söz konusu doktora kasabadan pek çok kişi gidebilmektedir.

1 Bkz. F.: 50

2 Bkz. EK.T.7 ve EK. T.8

Yörede sağlıklı insanların sırf kontrol amacıyla doktora gitme alışkanlıkları henüz yerleşmemiştir. Ancak gerçekte belli başlı bir hastalıkları olmadığı halde, çeşitli şikâyetlerle doktora başvuranlar görülmektedir. Çoğunluğunu kadınların oluşturduğu bu başvuruların daha çok kış aylarında olduğu, doktorlar tarafından gözlemlenerek aktarılan bilgiler arasındadır.

Doktorlar bu durumun, kış aylarında yöre kadınlarının yaz aylarına göre daha boş olmalarına ve iklim şartlarının sertliği karşısında ortaya çıkan kimi rahatsızlıkları büyüterek evham yapmalarına bağlanabileceği konusunda tahmin yürütmektedirler. Ayrıca 1987 yılından bu yana kasabaya tayin edilmiş her iki doktorun da bayan olması ve bir bayan doktorun nasıl biri olabileceğinin merak edilmesinin de kış aylarında fazla bir uğraşısı olmayan kadınların sağlık ocağını ziyaretlerine neden olabileceği düşünülebilir.

1987 yılında yöreye ilk kez bir bayan doktorun tayin edildiği haberi ulaştığında erkeklerin bu durumu biraz endişe ile karşıladıkları;

“Bayan doktorun karşısında nasıl soyunacağız, ona nasıl muayene olacağız?” türünden yakınmalar duyulduğu ancak daha sonra kendilerinin gerektiğinde Gerede ve Bolu’daki hastahane ve doktorlara gidebileceklerini, hanımları ise burada muayene ve tedavi ettirmenin kolaylıklarını düşünerek rahatlamış oldukları bilinmektedir.

Gerçekten de 1987-1988 yıllarında sağlık ocağına başvuranların daha çok kadınlardan oluştuğu, 1989 yılı içinde erkek hasta müracaatlarının sayısında bir artış olduğu ancak hâlâ eşitlenmediği kayıtlardan anlaşılmaktadır.

Dörtdivan halkı hastalık özellikle de ölüm konusunu büyük bir tevekkülle karşılamakta; hem bu olaylarla sürekli olarak iç içe yaşadığından hem de bunların “Allah’ın emri” olarak kabullenildiği için fazla feveran göstermemektedir.

Hasta bir kişi için gösterilen çabalar henüz tamamlanmadan hastanın öleceğine hemen kanaat getiren halkın, “bari ölümleri rahat olsun” diyerek sağlık personelinin hastaya acı veren iğne yapmak, serum takmak gibi işlemlerden vaz geçmelerinin talep edilebilmekte olduğu ifade edilmektedir³.

Yörede yürütülen araştırmalar sırasında uygulanan anketlerde yer alan “sizce hastalığın nedenleri ne olabilir?” sorusuna verilen cevaplarla bunların oranları aşağıda Tablo 36’da görülmektedir.

TABLO 36

CEVAPLAR	CEVAPLARIN DAĞILIMI	%
Mikrop	14	25.5
İyi beslenememek	35	63.6
Allah’tan gelmesi	6	10.9
Şeytanlar, cinler, kötü güçler	0	0
TOPLAM	55	100.0

3. Bkz. s.: 102.

Bu tabloda görüldüğü gibi hastalık nedeni olarak en yüksek oranda gösterilen %63.6'lık bir oranla iyi beslenememektir. Bunu en yakından takip eden %25.5'lik bir oranla mikrop kategorisi yer almaktadır. Anketlere verilen cevaplarda sadece 10.9'luk bir oran ile hastalık nedeni olarak "Allahtan gelmesi" gösterilmektedir.

Son yıllarda hastalık nedeniyle sağlık ocağına başvuranların sayısında (1988 yılı itibarıyla 5618 kişi) ondan önceki iki yılın neredeyse iki misline yakın bir artış görülmesine rağmen ⁴ halkın hastalıklar için hocalara, bakıcılara, kırık ve çıkık olaylarında ise sınıkcı ve kırıkçılara da başvurdukları; yaptırdukları muskaları üzerlerinde taşıdıkları, yörede yapılmış gözlem ve görüşmeler yoluyla saptanmış bilgilerdendir. Ancak aşağıda görüleceği üzere anket soruları arasında yer alan ilgili soruya ⁵ %78.2'lik yüksek bir oranla doktor kategorisi işaretlenmiş durumdadır.

TABLO 37

CEVAPLAR	CEVAPLARIN DAĞILIMI	%
Ev ilâçları	1	1.8
Hastahane	11	20.0
Doktor	43	78.2
TOPLAM	55	100.0

Anket soruları arasında yer alan, "kırık-çıkık, cin çarpması ve cinnet gibi hastalıklarda daha çok kimlere başvurursunuz?" sorusuna verilen cevaplar ise aşağıda Tablo 38'de görülmektedir.

TABLO 38

CEVAPLAR	CEVAPLARIN DAĞILIMI	%
Hoca	8	14.6
Sınıkcı	7	12.7
Doktor	30	54.6
Hastahane	10	18.1
TOPLAM	55	100.0

Bu tabloya göre, bu tip hastalıklarda da en çok başvuru doktor olduğu (%54.6) belirtilmekte, hastahaneye başvuranlar %18.1'lik bir oranı kapsamaktadırlar. Hocaya başvurduklarını belirtenler %14.6'lık bir oranı, sınıkcıya gidenler ise %12.7'lik bir oranı oluşturmaktadırlar.

Anketlere verilmiş bu tip cevaplara rağmen özellikle kış aylarında buz üzerinde düşme vb. nedenlerle yörede oldukça sık ortaya çıkan kırık ve çıkıklarda, öncelikle kırıkçı-çıkıkçılara başvurulduğu bizzat gözlenmiş, hatta kasaba merkezinde düşüp kolunu kıran dokuz-on yaşlarındaki bir kız çocuğunun, çok yakında bulunan sağlık ocağına değil uzaktaki bir köye sınıkcıya götürülmek üzere ailesi tarafından nakledilişi izlenmiştir.

Yörede cin çarpması nedeniyle ortaya çıktığına inanılan bir takım hastalıklarla, "dışarı hastalığı" denilen sara (epilepsi) hastalığında da daha çok hoca, bakıcı tabir edilen kişilere gidildiği

4 Bkz.: Ek.T.9

5 Bkz.: A.F.: 31 Nolu soru.

ve bu kişilerin kendilerine verdikleri muskalardan medet umulduğu bilinmektedir.

Ayrıca geleneksel olarak kuşaktan kuşağa aktarılan bazı bilgiler aracılığıyla kimi hastalıkların, hastanın ya kendisi tarafından ya da akraba çevresi içinde tedavi edilmeye çalışıldığı görülmektedir. Bu bilgiler arasında, karnı ağrıyanlarla sarılık olanlara idrar, korkan birine kardeş kanı içirilmesi, sarılık olanların alını jiletle kesmek, ishal olmuşa bir çocuğa "ona suyu melekler veriyor" düşüncesiyle su vermemek vb. yaygın olanlardır.

Bu arada Dörtdivan'a bağlı köylerden birine çok yakın bir yerde yakın bulunan ve halk arasında "Ayvadibi" olarak tabir edilen yerdeki suyun ve çamur banyosu yapılan küçük bir bölmenin, kaşıntılı hastalıklara iyi geldiği; halk söyleyişi ile "kışa yakın ve kış kalktıktan sonra" oraya pek çok kişinin giderek şifa buldukları sıkça bildirilmektedir.

B. BAŞLICA HASTALIK TÜRLERİ

Dörtdivan Sağlık Ocağı tarafından 1985-1989 yılları arasında tutulmuş bulunan kayıtlarda yer alan ve bildirimi zorunlu hastalıklardan en fazla görülenleri şunlardır:

TABLO 39

HASTALIĞIN ADI	1985	1986	1987	1988
Kuduz (süpheli ısırık)	%36	%90	%52	%36
Çocuk yaz ishali	-	-	%3	%80
Enfeksiyöz hepatit	%6	%6	%23	%22
Kızıl St. Anjini	%4	%2	%6	%41
Tüberküloz	%6	%5	%3	-
Kızamık	%5	%1	-	%4

Bu tabloda görüldüğü üzere çocuk yaz ishalinde 1987 yılında %3 görülen vak'aların 1988'de %80, Enfeksiyöz hepatitin (sarılık) 1987'de %23, 1988'de %22 olması ve son iki yılda hızla artışı, sularda bir mikrop olduğunu düşündürmektedir. Nitekim sağlık ocağı doktorları tarafından yapılan incelemelerle suda koli basili bulunmuş olduğunu da ifade etmişlerdir.

Bütün bunlardan başka, yörede sıklıkla gözlenebilen hastalıklardan birisi de guatrdir. Daha çok kadınlarda görülen bu hastalık, ilerlemiş olduğu durumlarda bir boşanma nedeni olarak kabul edilebildiği bilinmektedir.⁶

1985 yılında yörede görevli bulunan sağlık ocağı doktoru tarafından Dörtdivan Merkez İl-kokulu öğrencileri üzerinde sürdürülen bir guatr taramasında sadece 37 mevcudu olan beşinci sınıf öğrencilerinden 32 sinde belirgin ya da gizli guatr hastalığı bulunduğu tespit edildiği, o dönemin sınıf öğretmeni tarafından aktarılmış bir bilgidir.

Bu tarama sonucunda Sağlık Ocağı doktorunun Ankara ve İstanbul'daki bazı hastahanelere durumu rapor ettiği, konunun daha detaylı olarak incelenmesi için talepte bulunduğu, bu amaçla kurulup Bolu'ya gönderilen ekibin o yıllarda bir konaklama tesisi bulunmadığı için Dörtdivan'a gelmeyip geri döndüğü konularındaki bazı bilgiler, yöre halkında mevcuttur.

Gerek kasaba merkezinde gerekse köylerde sık görülen bir başka hastalık ise romatizmadır. Özellikle kış aylarının çetin geçtiği yörede daha çok kadınlarda rastlanan bu hastalığın nedeni, iklim şartlarına adapte edilmiş giyim-kuşam biçimlerine⁷ rağmen, halkın yaşam tarzı olarak gösterilmektedir.

6 Bkz.: Ö.O.A.: 11.

7 Bkz. F.: 17.

Evlerde, çoğunlukla su bulunmaması, sıvıtlık adı verilen çamaşırhanelerde topluca ve bol su ile ve neş'eli bir halde çamaşır yıkamanın kadınlara daha cazip gelmesi, bu alışkanlığın sürdürülmesine ve kadınların özellikle çamaşır yıkarken üşütmelerine neden olmaktadır⁸.

Kendileriyle görüşme yapılan orta yaşın üstündeki kadınlar,

"Sıvıtlıkta çamaşır yıkamanın ne kötülüğü varmış. Biz çocuklarımızın bezlerini, buzunu kırıp içine sallandırdığımız derelerde yıkardık. Şimdi deterjan var, çamaşır suyu var..." diyerek bu günkü durumu geçmiştekiyle kıyaslamaktadırlar.

Gözlenebildiği kadarıyla, kadınların bu tür yerlerde çamaşır yıkamalarının zorluklarını farkeden bazı erkekler, evlerine çamaşır makinası almakta ancak su sorunu nedeniyle bu âletler günlük yaşamda fazla fonksiyonel olamamaktadır.

Eşini hastalığı nedeniyle doktora kontrole getiren bazı erkeklerin

"Doktor hanım. Ben buna çamaşır makinası da aldım. Gene dereye gidip çamaşır yıktıyor!"

sözleriyle şikâyetle bulundukları, aktarılmış bilgiler arasındadır.

Yörede kanser hastalığına da sık ve yaygın bir biçimde rastlanmakta, en çok bağırsak, mide gibi sindirim sistemi organlarında görülen kanserlerden başka, akciğer, deri, kemik ve göğüs kanseri teşhisi konmuş hastalar da bulunmaktadır.

Dörtdivan Sağlık Ocağı personeli, yörede sık görülen kanser vak'aları ile ilgili ortak görüşlerini aşağıdaki biçimde yansıtmaktadırlar:

"Dörtdivan sanayi bölgesi değildir. Sanayi artışı olmadığı gibi hava kirliliği ya da suların bulaşma gibi bir nedenin olmadığı da bilinmektedir. Halkın beslenme alışkanlıklarının ise pek çok başka yöredekiyle kıyaslandığında oldukça iyi olduğu söylenebilir. Hayvanların beslendikleri alanlar da oldukça iyi görünüyor. Bu şartlar altında hemen her sülâleden bir veya iki kişinin kansere yakalanması bizlere sayıca fazla geliyor. Bu durumda akla, çevrede bir radyasyon kaynağının olup olmadığı ya da ailelerde genlerle ilgili bir sorunun bulunup bulunmadığı soruları gelmektedir. Bütün bunların yörede uzmanlarca araştırılması çok yararlı olur."

Yörede zekâ geriliği, kalça çıkıklığı, psikiyatrik problemleri olan hasta sayısının göze batar derecede olduğu; üstüste düşük yapan kadınlarla bebek ölümlerinin dikkat çektiği de, yörede görevli sağlık personeli tarafından belirtilmektedir.

Çok belirgin (extremite) kusurlar, (eksik uzuv vb.) olmadığı halde parkinson ve epilepsi (sara) vak'alarının sıklığı ilgi çekicidir ve bazı ailelerde üst üste görülebilmektedir.

Yukarıda sözü edilen ve akraba evliliklerinin⁹ bir sonucu olabileceğini düşündüren bu hastalıklara sahip olan kişilerin, çoğunlukla aynı türden sorunları onlarla evlendirilmeleri de yörede yaygın bir uygulama biçimi olarak göze çarpmakta; hastalıkların bir sonraki kuşağa da geçmesine yol açabilmektedir.

C. NÜFUS PLÂNLAMASI

Yapılan gözlem ve görüşmeler yoluyla varılan izlenimlere göre yörede aileler, prensip olarak, fazla sayıda çocuk sahibi olmak istememektedirler. Bu isteğin temelinde sahip olunan her çocuk ile birlikte elde bulunan toprakların gelecek kuşaklara çok küçük miktarlara bölünmüş olarak

⁸ Bkz. F: 12.

⁹ Bkz.: s.67-68.

kalacağı endişesi olduğu kadar, son yıllarda halk düşüncesinde beliren, onlara iyi birer gelecek verme arzusu olduğu da görülmektedir.

Yörede aileler iki ya da üç çocuğu bir aile için yeterli bulduklarını ifade etmekte, uygulanmış bulunan anketlere katılan kişilerin de çocuk sayısının ortalaması alındığında üç çocuk bulunmaktadırlar¹⁰.

Bu durum, son yıllarda ülkemizde yapılmış olan bazı araştırmalarla ortaya konmuş bulunduğu üzere, Türkiye geneliyle benzerlik göstermekte, ailelerin artık fazla çocuk istemediğini kanıtlanmaktadır. Ancak bu konunun "çocuğun değerindeki bir azalmaya değil, olgunun nitelik değiştirmesine yani çocuğun ekonomik tatmin özelliğini yitirip psikolojik bir değer kazandığı" biçiminde yorumlanması gerektiği açıktır¹¹.

Yöre ortalamasının üzerindeki sayıda çocuk sahibi olanların çocuklarının cinsiyetlerine bakıldığında, üst üste kız çocuk doğumları göze çarpmakta, bu tip ailelerin doğan son çocuklarının erkek olduğu görülmektedir. Bu durum "oğlan çocuğunu buluncaya kadar doğum yapmaya devam edilmesi âdetinin" yörede sürdürüldüğünü göstermektedir.

Gerek ideal çocuk sayısının iki ya da üç olarak kabul edilmesi, gerekse ailelerin ortalama çocuk sayısının üç olduğu göz önünde bulundurulursa, Dörtdivan'da nüfus ve aile plânlamasının etkili bir biçimde uygulandığı kanısına varılmaktadır. Nitekim nüfus istatistiklerine bakıldığında da 1986 yılında 0-4 Yaş grubunda 2079, 1987 yılında 1910 ve 1988 yılında ise aynı yaş grubunda 1622 çocuk bulunduğu ve doğum sayısında yıllara göre önemli bir azalma olduğu farkedilmektedir¹². Ancak yine yörenin sağlık ocağının 1988 yılı tespitlerine göre, kasaba ve köyler genelinde etkin bir korunma yöntemi uygulanan kadın sayısı sadece %8,2'lik bir oran teşkil etmektedir¹³.

Yörenin kıdemli bayan doktoru, Bolu'da yapılan ve il genelindeki tüm sağlık ocakları temsilcilerinin katıldığı bir toplantıda; bu ocakların konuyla ilgili olarak önceden Bolu İl Sağlık Müdürlüğü'ne göndermiş oldukları kayıtlara göre, Dörtdivan'ın etkin korunma yöntemleri açısından en alt sırada bulunduğu açıklaması ile karşılaşmıştır.

Bütün bu durumlar göz önüne alındığında, yörede geleneksel korunma yöntemlerinin uygulanmasına devam edildiği düşünülmektedir. Sürdürülen görüşmeler sırasında kadınların, gebe kalmamak için kibrit çöpü, limon, aspirin vb. nesneleri vajinal yoldan kullandıkları da araştırmacıya aktarılmış bilgiler arasındadır.

Yukarıda sözü edilen Bolu ili çapındaki toplantının yapılmasından bir süre sonra Dörtdivan Sağlık Ocağındaki ebelerden birisi 1989 yılı ortalarında RİA kursuna çağırılmış, başka kasaba ve köylerden gelenlerle birlikte spiral kullanımı üzerinde eğitilmiş, 1989 yılının son 4-5 ayı içinde yörede etkin olarak kullanıma geçen RİA'ya özellikle merkezde ve yakın köylerde yaşayan kadınlar ilgi göstermeye başlamışlardır.

Ancak spiral kullanan kadınların sık sık sağlık ocağına başvurdukları, baş ağrısı, mide bulantısı, halsizlik gibi gündelik rahatsızlıklardan spirali sorumlu tuttukları, sağlık ocağı personeli tarafından tespit edilmiş bulunmaktadır. Yörede hap ve kondom kullanımına karşı da son yıllarda gözlenebilen bir ilgi başlamış durumdadır.

10 Bkz. s.93, T.33.

11 Kağıtçıbaşı, a.g.e., s.182.

12 Bkz.: T.2; EKT.: 1,2,3.

13 Bkz.: EKT.: 6.

BÖLÜM XIII

SOSYAL DEĞİŞME

“... Bir cemiyetin mevcut nizamını, yani içtimâî, maddî ve manevî medeniyetini bir tipten başka bir tipe kalbeden bir proses”¹ olarak tanımlanan sosyal değişme; toplumsal eylem ve etkileşim kalıpları olan sosyal yapının farklılaşması² ya da “belli toplumsal sistemlerin yapı ve fonksiyonlarında beliren önemli değişmeler”³ biçiminde açıklanmaktadır⁴.

Konuyla ilgili yayınlar yapmış bulunan bazı bilim adamları; değişmeyi bütün farklı tutumları, karşıt değerleri içine alacak kadar geniş tutmakta; her gelişme ya da gerilemenin bir tür değişme olmasına rağmen değişimin kendi başına olumlu ya da olumsuz bir yön belirlemeyip kesin bir değer yargısı taşımadığı özelliğini vurgulamaktadırlar. Bu arada her değişme olgusunun ve sonuçlarının çeşitli topluluklar, gruplar, sınıflar ve bireyler tarafından farklı biçimlerde algılanıp değerlendirildiğini de belirtmektedirler⁵.

Yukarıda ana çizgileriyle tanımlanmaya ve açıklanmaya çalışılan değişme olgusunun boyutları, şöyle sıralanabilir; Toplumsal rol ve statülerde değişmeler, gelenek ve törelerin değişmesi, insanların olaylara bakış açısındaki değişmeler, toplumun ekonomik varlığındaki değişmeler, toplumun demografik karakterindeki değişmeler, mantık ilkelerinin değişmesi, aile akraba ilişkilerinin değişmesi, üretim ilişkilerinin değişmesi, toplumsal birliği sağlayan dayanışma ilkelerinin değişmesi, çocuk bakımındaki kural ve uygulamaların değişmesi vb.⁶.

Bu teorik çerçeve içerisinde Dörtdivan’daki sosyal değişme boyutları ise bir sonraki bölümde ayrıntılı bir biçimde ele alınmaktadır.

A. GELENEKSELLİK-MODERNLEŞMEYE OLAN TUTUMLAR

Dörtdivan kasabası ve köyleri, geçimi asıl olarak tarım ve hayvancılığa dayalı, üretim biçimleri ve ilişkileri, toprağa bağımlık ve toprağın bölüşümü açısından büyük ölçüde geleneksel özellikler taşımakta olan bir topluluktur. İlkokul sonrası eğitim ve öğretimin yaygınlaşmamış olması, ataerkil aile yapısı; evlenme ve boşanmalarda, çocuk bakımı ve eğitiminde dinî değer ve inançlar sisteminin ağırlığını koruması; cin, peri, büyü, muska gibi doğa üstü güçlere olan yaygın inançlar; hastalıklara ve hastalık nedenleriyle bunların tedavisinde yer alan geleneksel düşünce ve uygulamalar, günümüzde de geçerliliğini sürdürmeye çalışmaktadır.

Dörtdivan’da fotoğraf çektiğinin, fotoğrafa bakmanın ve evlerde fotoğraf bulundurmanın günah olduğuna inanmaların sayısının oldukça kabarık olduğu; kadınların kaç yaşında olurlarsa olsunlar bir erkeğin yolunu kesmeyi uğursuzluk sayarak rastladıkları bir erkeğe, durup arkalarını dönerek yol verdikleri, yanlarından bir arada geçerken de aynı davranışa yöneldikleri yörede bugün de gözlenebilen durumlardır.

Bu araştırma ile ilgili olarak sürdürülen gözlem ve görüşmeler sırasında, ait oldukları toplumun sosyal ve kültürel yapısında ve değerlerinde son yıllarda beliren bazı değişmelerden rahat-

1 Turhan, a.g.e., s.58.

2 Wilber, E.Moore, *Social Change International Encyclopedia Of The Social Sciences*, 1968, s.366.

3 A. Boskoff, *Social Change: Major Problems In The Emergence of The Theoretical and Research Foc. Modern Sociological Theory*, New York: 1966, s.113.

4 Bu konuda ayrıca bkz.

Ozankaya, *Toplumbilime Giriş*, Ankara: 1977, s.328, Emre Kongar, *Toplumsal Değişme Kurumlar İkelere*, Ankara: 1973, s.45. Mahmut Tezcan, *Sosyal ve Kültürel Değişme*, Ankara: 1984, s.2-4.

5 Bozkurt Güvenç, *Sosyal ve Kültürel Değişme*, Ankara: 1976, s.3

6 T. Atalay “a.g.e.” s.67.

sız olduklarını ifade ederek modernleşme ve değişmeye olan tutumlarını bu yolla dile getiren kaynak kişilerin sayısı bir hayli yüksektir.

B. MADDİ VE MANEVİ KÜLTÜR FARKLILAŞMALARI

“Geleneksellik ve Modernleşmeye Olan Eğilimler” bölümünde ele alındığı üzere yörede gelenekselliğin korunmasına yönelik olan ve aynı zamanda modernleşmeye karşı bir tutum içinde bulunan kişiler olmasına rağmen araştırma raporu içinde detaylı olarak ele alındığı gibi Dörtdivan bir sosyal değişme süreci içinde bulunmaktadır. Özellikle ziraî ve teknik konularda bireylerde bir modernleşme, toplumsal açıdan ise değişme durumu belirgin bir biçimde göze çarpmaktadır. Ziraî konulardaki yenilikleri hızlı bir biçimde benimseyip kabullenen halk, traktöre, sunî gübreye ve kimyasal ilaçlara karşı olumsuz bir tavır takınmamaktadır. On-on beş yıl öncesine kadar karasaban ve öküzlerle yapılan çiftçiliğin yerini, bugün makinalı ziraat hızlı bir biçimde almaktadır. Tarımla uğraşan ailelerin %60’ında traktör bulunması, traktörü bulunmayanların ise bunu belirli bir ücret karşılığında kiralayıp kullanmaları, sözü edilen durumun göstergesidir.

Son yıllarda Dörtdivan’ın ekonomik yaşamına katılan Pekin ördekleri, büyükbaş hayvanlar arasında yer almaya başlayan Holstein tipi inekler, yörede kuyruksuz koyun sistemine doğru yöneliş, hep bu değişimin boyutları ile ilgili konulardır.

1965 yılında elektriğe kavuşan Dörtdivan halkı, radyo, televizyon, buzdolabı, çamaşır makinesi, video gibi elektrikli ev aletleri ile telefona çeşitli ölçülerde ilgi duymakta, bunlara sahip olma konusunda çaba harcamaktadır.

Anket soruları arasında yer alan ve örnekleme katılan kişilerin sahip oldukları araç-gereci tespit etmeyi amaçlayan soruya verilen cevaplardan anlaşıldığına göre radyo, televizyon, buzdolabı, çamaşır makinesi gibi araçlara sahiplik oranı Tablo 40’da görüldüğü gibidir.

TABLO 40

SAHİP OLUNAN EŞYA	EVET	%	HAYIR	%
Radyo	48	87.3	7	12.7
Televizyon	39	70.9	16	29.1
Buzdolabı	35	63.6	20	36.4
Çamaşır makinesi	7	12.7	48	87.3
Video	8	14.5	47	85.5
Telefon	10	18.2	45	81.8

Bu tabloda görüldüğü üzere en yüksek oranda sahip olunan eşya %87.3’lük bir oran ile radyo olup, bunu %70.9 oranı ile televizyon izlemekte, üçüncü sırada ise %63.6 oranı ile buzdolabı yer almaktadır.

Çamaşır makinesine %12.7’lik bir oranla 55 haneden yalnızca 7’sinin sahip bulunmasının, bu aracın yörede mevcut bir problem olan, evlerden bir kısmında su olmaması konusuyla bağlantılı olduğu izlenimini vermektedir. Ancak evinde hem su hem de çamaşır makinesi bulunduğu halde yine de derelerde çamaşır yıkama alışkanlığını sürdüren kadınlar olduğu bilinmektedir⁷. Barnett’in “Innovation” adlı eserinde belirttiği ve Yasa’nın örneklediği gibi bir topluluk kendi kültüründe bulunmayan bazı maddi ve manevi değerleri kabullenirken öncelikle kendi kültürüyle çatışmayan, alışkanlıklarına ve kültürel değerlerine uyan unsurları benimsemektedir⁸. Dörtdivanlı kadınların evlerinde bulunan su ve çamaşır makinelerine rağmen dereye gidip çamaşır

7 Bkz.: s.169.

8 Bkz.: İbrahim Yasa, *Hasanoğlu Köyü*, Ankara: 1955, s.241.

yıkamaları, yukarıda sözü edilen prensibin doğruluğunu gösterdiği gibi, kadınların derede çamaşır yıkarken, üyesi bulundukları toplumun sosyal bazı faaliyetlerine katılma, konuşma, dertleşme, şakalaşma, biraz olsun evden uzaklaşma gibi ihtiyaçlarına da doyum sağladıkları düşünülmektedir.

Yörede video kaseti kiralayan bir dükkân olmamasına rağmen, halkın %14.5 gibi bir oranla ve çamaşır makinesinden daha fazla videoya sahip olması ise, Almanya'da çalışanların ileriye yönelik bir yatırım biçimi olarak ya da satışa sunma gibi bir amaçla bu aracı Dörtdivan'a getirmekte olduğu izlenimini vermektedir.

Dörtdivan P.T.T. Müdürlüğü yetkililerinden alınan bilgiye göre, halkın telefona karşı ilgisi oldukça yüksek bir orandadır. Şu anda mevcut 500 kapasiteli santralde çalışan abone sayısı 469 olup sıra bekleyen 1.020 kişi vardır. Bu durumda 2.840 haneli olan Dörtdivan'da telefona talep oranı %52.4 olarak karşımıza çıkmaktadır.

Yörede maddî alanda görülen yeniliklerin bir boyutu da, ısınma araç-gereçleri alanında göze çarpmaktadır. Yöresel söyleyiş biçimiyle "söbe" adı verilen, çabuk ısınan ve çabuk soğuyan sac-tan yapılmış sobalar⁹ son yıllarda yerlerini daha modern ve randımanlı olan ve içinde fırını bulunan döküm sobalara bırakmaktadır¹⁰.

Yörede değişimin kendisini en belirgin olarak gösterdiği alanlardan birisi de evlerdir. Eskiden tamamıyla ahşap olarak yapılmakta olan evler¹¹ yerlerini yavaş yavaş ahşap-kâğır¹² ve betonarme olanlara¹³ bırakmaktadır.

Geleneksel Dörtdivan evleri genellikle yerden 50-100 cm yüksekliğinde yapılmakta, bu evlere tahta döşemeli ve ayakkabıların çıkartıldığı bir mekânla girilmektedir. Alt katta geniş bir hanay (salon), hanaya açılan iki oda ve yiyecek malzemelerinin depolandığı bir küçük bölme ile abdest adı verilen, içinde lavabo ile tuvalet bulunan bir kısım bulunmaktadır. Hanaydan merdivenlerle çıkılan üst katlarda yine genellikle bir küçük hanay, iki oda ve bir abdestlik yer almaktadır.

Geniş aile yapısı içinde aslında ortaklaşa kullanılan bu alanların, günümüzde büyükbabanın ölümünden sonra kardeşler arasında çıkan anlaşmazlık sonucu oda oda paylaşılarak kullanılabilirdiği gibi¹⁴; tek tük örneklerini gördüğümüz, bazı varlıklı ailelerin son derece modern yapılmış binalarında, her dairenin bir oğluna verilmiş olmasına rağmen¹⁵ sadece yatmadan yatmaya kullanıldığına da rastlanılmaktadır. Bu tip aileler günlük yaşamlarını, yemek yeme, misafir ağırlama gibi faaliyetlerini, yine eskisi gibi kayınpederin evinde sürdürmektedirler.

Evlerin yapımında kullanılan malzemelerin ahşaptan betonarmeye geçmesine ve içten merdivenli evlerin, dıştan merdivenli daire tipi evlere dönüşmesi hem şehirle olan kültür temasının ev şekillerine yansımaları, hem de çekirdek aileye bir yönelimin sonucunda ortaya çıkmış birer oluşum olduğunu düşündürmektedir.

Değişimin belirgin olarak gözlemlendiği bir başka alan ise giyim kuşam tarzının, Dörtdivan'a özgü biçimidir.

Halkın büyük bir çoğunluğu giyim-kuşam özellikle de kadın giyim-kuşamı konusunda geleneksel çizgisini sürdürmeye çalışmakta, kadınlar, aynı model olan ancak renk ve kumaş kalitesiyle

9 Bkz. F.: 29

10 Bkz. F.: 51

11 Bkz. F.: 52

12 Bkz. F.: 54

13 Bkz. F.: 53-55

14 Bkz.: Ö.O.A.: 2,3

15 Bkz.: F.55

birbirinden farklılaşan ve yörede fistan ya da entari adı verilen elbiseler giymektedirler. 15-80 yaş arasındaki genç kız ve kadınların tümü tarafından; nişan, düğün, hamilelik ve günlük yaşam için hep aynı tarz dikilmekte ve diktirilmekte olan bu elbiseler¹⁶, yalnızca renk ve desenleri ile "genç işi-yaşlı işi" diye ayrılmaktadır. Geleneksel olarak elbisenin beline özel bir biçimde bağlanan kuşak günlük yaşamda acil ihtiyaç duyulabilecek para vb. nesnelerin saklandığı cepleri oluşturmaktadır. Ancak bu kuşak ise son yıllarda gençlerde kemere dönüşmektedir¹⁷.

Kendileriyle görüşüne yapılan kaynak kişiler, bu elbiselerin Dörtdivan yaşamında çok işlevsel olduğunu, bol oldukları için kışın içine istedikleri kadar kalın giysiler giyebildiklerini, giysinin altındaki şalvarın ise sokağa çıkarken ya da bir iş görürken üstte çıkarılarak elbisenin örtülebildiğini söylemektedirler.

Ancak yine kendilerine bu konuda sorular yöneltilmiş ilkökulu bitirmiş genç kızların bir çoğunun, bu elbiseleri sevmedikleri, şehirde ya da televizyon programlarında gördükleri etek bluzun daha hafif ve modern olduğu konusunda düşünce sahibi oldukları tespit edilmiştir. Gözlemlerimizi sürdürdüğümüz dönemde, gerek günlük yaşamda gerekse çeşitli törenlerde genç kızların bu istek ve eğilimleri doğrultusunda giyindikleri, ancak nişanlanma ya da evlenme aşamaları ile birlikte geleneksel kılık kıyafete büründükleri kaydedilmiştir¹⁸.

25-30 yıl öncesinde giyilen üç etek ve pamuklu ceketler ile düğünlerde gelin giysisi olarak kullanılan bindallıların ise artık sadece sandıklarda birer anı olarak saklandıkları ifade edilmektedir.

Alışılmanın dışındaki bir giyim tarzının, özellikle örtülmemiş bir kadın başının eleştiriyeye uğradığı yörede, öğretmenlere, ebelere ve doktorlara yönelik bir baskı görülmemekte, ancak Ankara ve İstanbul'da otursalar bile yörelerine geldiklerinde farklı ve alışılmadık giysiler içinde dolaşanların kınandıkları görülmektedir.

Kadın giyimini tamamlayan ve ayağa giyilen mes-lastikler, hem yörenin iklim şartlarına hem de yaşam biçimine uygunluğu yüzünden halen kullanım alanı bulmakta, parlak ve gıcırdayan türleri daha çok gençler ve yeni gelinler için tercih edilmektedir¹⁹. Kaynak kişiler bu tercihin nedenini;

- "*Gıcırdayan mes-lastikler, gelinin veya gençlerin evin neresinde dolaşıp neler yaptığının oturulan yerden kolaylıkla denetlenebilmesini sağlar*"

sözleriyle açıklamaktadırlar.

Başta özel bir biçimde sarılan çemberler ise Dörtdivan'a damgasını vuran bir görünüm arz etmektedir.

Kadınlarınkine göre daha modern çizgiler taşıyan, ceket, pantolon, kazak, palto ve ayakkabıdan oluşan erkek giyimleri; başa giyilen kasket, takke veya şapka ile tamamlanmakta²⁰, eski yıllarda başa giyilen iki yanından kulakları örtecek şekilde parçalar sarkan bir şapka türü olan dolaklar ise günümüzde görülmemektedir.

Yukarıda söz edilen değişmelerin yanı sıra yörede son yıllarda araba sayılarında farkedilir derecede bir artış olduğu gözlenmekte, bu durum bir yandan tır, kamyon, taksi şoförlüğü gibi yeni mesleklerin ortaya çıkmasına zemin hazırlarken diğer yandan da şehirle teması sıkılaştırarak kültür alış verişini yoğunlaştırmaktadır.

Toplumsal alanda ortaya çıkan değişmelerin en belirginini ise köylerin hemen hepsinde ilkököl, merkezde lise bulunması ve bu öğretim kurumlarından yararlanmak isteyenlerin sayıca artmaya başlamasıdır.

16 Bkz.: Ç.4

17 Bkz.: F. 17,18, 24, 51

18 Bkz.: F.22, 23, 24, 25, 26, 30, 46.

19 Bkz.: F. 11, 17, 30, 33

20 Bkz.: F. 7, 14, 28, 39

Hastalıklar sırasında bir yandan geleneksel tedavi yollarının denenmesi alışkanlığının sürdürülmesine rağmen, sağlık kurumlarından yararlanma oranının gün geçtikçe arttığı da gözlenmektedir.

Kişilerde son yıllarda belirginlik kazanmaya başlayan “daha iyi bir yaşama kavuşma” isteğinin, “Dörtdivan’dan gitmek” fikriyle özdeşleştirilmesi de dikkati çeken bir diğer noktadır.

Yöreye her gün gazete gelmekte, bunlar belirli ölçülerde okunmaktadır. Ancak gazete okumanın, henüz halkın yaşamına yaygın bir alışkanlık halinde girdiği söylenemez. Bununla birlikte son yıllarda Dörtdivan yaşamına giren televizyon ve etkileri, üzerinde önemle durmayı gerektirecek durumdur.

Yukarıda da belirtildiği gibi televizyon, Dörtdivan halkının yaşamına %70.9’luk bir oranla girmiş durumdadır²¹. Ancak bilindiği gibi bu araçların toplum yapısına olan etkisi incelenmeden önce, toplumun ya da topluluğun bireylerinin bu araçlara ne ölçüde açık olduğunun; bu araçların halk tarafından hangi amaçlarla ve ne tip ihtiyaçların karşılanması için kullanıldığının tespit edilmesi gerekir. Çünkü bu araçlardan etkilenme, söz konusu araçlara açıklık derecesi ile çok sıkı bir biçimde ilişkilidir²².

Araştırma yöresinde sürdürülen gözlem ve görüşmeler sırasında televizyona karşı çeşitli tutumlarla karşılaşılmıştır. Kendileriyle görüşme yapılan kişilerden bazıları, “gâvur icadı” olarak nitelendikleri televizyonu evlerine sokmadıklarını, bunu gençlerin ahlâkını bozacak bir tehlike olarak algılandıklarını ifade etmişlerdir. Bu tür tutumları olan kişiler, televizyonda gösterilen batı toplumuna ait bir cenaze ya da düğün sahnesini ya da bir cinayeti izleyenlerin de olaya katılmış gibi olduklarına inandıklarını belirtmişler ve televizyonu hiç seyretmediklerini dile getirmişlerdir.

Bir başka grup kaynak kişi ise, evdeki gençlerin ısrarları üzerine ya da çocuk ve gençlerin evde daha uzun süre kalmaları için evlerine televizyon aldıklarını, ancak bunu “gelinin odasına” ya da evin üst katındaki bir başka odaya koydurtup, kendi dinsel görevlerini engellemeyecek biçimde önlem aldıklarını ifade etmektedirler. Ancak bu tip kişiler, bir önceki paragrafta belirtilen tutumları taşıyan kişilerce;

“Ha bu şeytanı almış evine koymuş ama seyretmemişsin, ha seyretmişsin. Hiç farketmez.” sözleriyle çevrelerinden tepki aldıklarını da belirtmektedirler. Yaşlı kuşağın bazı temsilcilerinin, özellikle de kadınların, araştırmacının da bulunduğu kimi ortamlarda, açık bulunan televizyona sırtı dönük olarak oturdukları bizzat gözlenmiştir. Ancak bu tip kişiler, yalnızca dinî nitelikli programları izlediklerini ifade etmektedirler.

Yörede yeniliklere olan açıklığı ile tanınmış kişiler ise evlerinde televizyonu ailece oturulan odalara koymakta, programların bir çoğunu aileleri ile birlikte izlemektedirler. Ancak bu kişilerle yapılan görüşmelerde, dinî nitelikli programlar ile yerli filmlerin kalabalık bir şekilde izlenebilmesine rağmen yabancı filmlerin müstehcen sahneleri vardır düşüncesiyle seyredilmediği, bu tür sahneler sırasında ya genç kız ve kadınların dışarı çıkma ihtiyacını hissettikleri ya da “anlayışlı büyüklerin” kendi odalarına çekilip gençleri yalnız bıraktıkları şeklinde çok sayıda bilgi elde edilmiştir.

Yörede yabancı kaynaklı filmleri izlemeye karşı takınılan bu olumsuz tavrın, bazı şartlarla yumuşadığı da gözlenebilmektedir. Araştırmalarımızı sürdürdüğümüz dönem içerisinde televizyonun ikinci kanalında akşam üzerleri yayınlanan “Zenginler de Ağlar” (Marianna) dizisinin özel-

21 Bkz. T:40.

22 Bu konu ile ilgili olarak yapılmış araştırmalar ve elde edilmiş veriler için bkz.: Aysel Aziz “Kırsal Kesimde Kitle İletişim Araçlarının Aile Yapısına Etkisi”, *Türkiye’de Ailenin Değişimi Toplumbilimsel İncelemeler*, Ankara: 1984, s.217.

likle kadınlar tarafından çok tutulduğu, alıcıları ikinci kanalı göstermeyen kimselerin komşu evlerine giderek bu programı izledikleri, yörede yıllardır o saatlerde yenilen akşam yemeklerinin bir saat ileri kaydığı, erkeklerin ise evlerine "hanımlar rahatça izlesin" diyerek bir saat geç döndükleri bizzat gözlenmiştir.

Bu ve yukarıdan beri açıklanmaya çalışılan diğer örnekler, öncelikle teknik bir cihaz olarak eve alınan televizyona karşı takınulan tavrın sadece maddi bir objeye olan yenilik tutumunu yansıtmadığını göstermekte, aynı zamanda ekranda beliren her türlü değişiklik ve yenilik ile bu yeniliklerin yaşam tarzında neden olacağı farklılaşmalara karşı bir hoşgörüyü de beraberinde getirdiğini kanıtlamaktadır.

Gerek tez bütünü içinde, gerekse ayrı bir bölüm olarak ele alınmış bulunan sosyal değişme konusunda açıkça görüldüğü gibi, araştırma yöresinde maddi kültür kalıplarında görülen değişmeler, gözle görülür bir hızla ortaya çıkmaktadır. Ancak traktörü, sunî gübreyi, telefonu, televizyonu kolaylıkla benimseyen halkın, manevî kültür kalıplarının değişmesinde aynı ataklığı göstermediği, dinî yaşamunda; cin, peri, vb. doğaüstü güçler inancı karşısında; aile yapısında, kadın ve erkek statülerinde, doğum, sünnet, evlenme ve ölüm gibi geçiş dönemlerinde, sosyal ve kültürel değerlerin korunması ve yaşatılması konularında koruyucu (muhafazakâr) bir tutum içinde bulunduğu açıkça görülmektedir.

Bütün bunlar maddi kültür kalıplarında beliren değişmelerin önde ve hızlı bir biçimde gerçekleştiği, manevî kültür kalıplarında ortaya çıkan değişmelerin ise daha yavaş ve maddi alanlardakini biraz daha geriden izlediği ya da izleyeceği varsayımımızı doğrulayıcı nitelikte örneklerdir. Ogburn'un "culture lag" (kültürel gecikme) adını verdiği olgu, 1900'lü yılların Dörtdivan'ında canlı bir biçimde yaşanmaktadır.

SONUÇ

Bu araştırma, yöntem ve teknikleri kapsayan metodoloji bölümünde açıklandığı üzere, geçiş döneminde bulunan bir kasabada, maddî ve manevî kültür unsurları arasında beliren farklılaşmanın hangi sosyal mürengi noktalarında ortaya açıklanamak amacıyla ele alınmıştır. Bunun için de ilkin, bölgenin tarihsel gelişimi, otokton halkın tarihselci bir bakış açısından ne tür kültür ve değerler yapısına sahip bulunduğu açıklanmaya çalışılmıştır. Bu çerçeve içinde Dörtdivan'ın tipik Orta Asya karakterini taşıyan Oğuz-Türkmen kültür gelenek zincirinin bir halkasını oluşturduğu görüşüne yer verilmiştir. "Tarihselci Okul" açısından konuya eğilerek, sosyoloji ve antropoloji bilimlerinin katkılarıyla, Dörtdivan kasabasının kültür yapısının bir panoraması çizilmiştir.

Bir yılı aşan bu yaşantı ve tarihîlik; Dörtdivan'ın manevî kültür yapısının oluşmasına ve nesilden nesile aktararak kurumsallaşmasına neden olmuştur. Bu sebeple, Dörtdivan'da manevî kültürü belirleyen inanç ve değerler sistemi, kültür önermeleri ve normları, kalkerleşmiş bir yapıyı ortaya koymaktadır. Bu temeller üstüne oturan maddî kültür veya üst yapı; iktisadî, teknik ve ziraî alandaki değişmelerle yeni bir takım görüntüler ortaya koymaktadır. Bu durum iki kültür unsuru arasındaki bütünleşmenin bir sosyal armoni teşkil etmediği gerçeğini bize açıklamaktadır. Bu tezin temel varsayımı bu noktada yoğunlaşmakta idi, ancak bir takım yan varsayımları da gözönünden uzak tutmamak gerekmekteydi ki bu da dünyanın neresinde olursa olsun teknik ilerlemelerin kendine has bir takım kabul edilebilirlik nitelikler taşıması idi. İnsanlık tarihinde, organik enerji yerine teknik enerjinin geçmesi yararlılık, hız-tempo dinamikliği yanında uzlaşma niteliklerini de gündeme getirmiş bulunmaktadır. Maddî kültür bu gelişime açık bir davranışı yansıtırken, manevî kültür kendi kurumsal ve tarihsel oluşumuna uygun niteliklerini sürdürebilmektedir.

Bir ath göçebe uygarlık alanını temsil eden Türkmen-Oğuz göçebelere, yüz binleri bulan dalgalar halinde Anadolu'ya giriş yaparken, toprağa yerleşim ve yeni mülk edinme sürecini de başlatmışlardır. Toprağa yerleşme, tarım sisteminin benimsenmesine yol açmış, böylece toprağın kutsallaşması bilinci, Türkler arasında vatan kavramının oluşmasına katkıda bulunmuştur. Dörtdivan'ın tarihîlik yönü ile toprağın vatanlaşması hususu, bu sebeple tezimizde önemli yer tutmuştur. Halkımız arasında hâkim bulunan birçok inanç ve değerler sistemi aslında, bu tarihî oluşum çizgisi ile toprağın vatana dönüşmesi sürecinden kaynaklanmaktadır.

Demografik yapı, nüfus kompozisyonu, iç ve dış göçler, hepsinin üstünde kentleşme, bir sosyal olgu olarak Dörtdivan'ın insana dayalı konglomerasını parçalayamamıştır. Güçlü bir cemaatleşme Dörtdivan'ın belirgin özelliğini taşır. Özellikle son yıllarda patates monokültürü etrafında yoğunlaşan insanları, tarımın bu niteliğinden ötürü birbirlerine daha çok bağlanmaktadır. Toprağa bağlılık kalabalıkları birbirinden ayırmaz, tersine büyük ölçüde "Esprit De Corps" dediğimiz manevî bir bilinç ve dayanışma zihniyeti altında kümeleştirir. Dörtdivan'da manevî kültürün keskin çizgileriyle belirginliğini sürdürmesinde, bu yapısal dinamiklik önemli rol oynar.

Araştırma süresince çocuğun doğumu, evlenme ve ölümle ilgili seremonilerde rastladığımız derin manevî inançlar, bu tür sosyal olguların Dörtdivan'ın yaşantısında canlılığını koruduğunu gösteren başlıca kanıtlar olarak göze çarpmaktadır. Bu nedenle birer sosyolojik kurum olarak kabul ettiğimiz aile, din, evlenme gibi oluşumlar, aynı zamanda içinde olduğu kültürel ortamın derin etkisiyle yeni boyutlar kazandığı için, antropolojik girişimleri de gündeme getirmekte yarar gördük.

Dörtdivan araştırması; ileri sürülen bu görüşler çerçevesinde bir yanda sosyolojik, öte yanda antropolojik ağırlıklı yaklaşımları yapısında yansıtmaktadır. Ülkemizde sosyolojik açıdan yapılacak bu tür bölge araştırmaları, iki disipline de ağırlık kaydırmadan -yani antropolojiyi yedeğine almadan- sosyal gerçekleri açıklamada yararlı sonuçlar elde edemeyecektir.

Metodoloji bölümünde ileri sürülen varsayım, böylece antropoloji ve sosyoloji yaklaşımı sonucu bir noktada düğümlenmektedir. Ülkemizde kırsal alanlardan kentlere yönelik değişme çizgisinde veya kutuplaşmasında, kasaba ve kasabaya yönelik ideolojiler geçiş sürecini yansıtmaktadırlar. Geçiş durumunda olan bu birimler aynı zamanda, maddî ve manevî kültür unsurları bakımından aralarında bir uzlaşma (compatibility) ortaya koyamamaktadırlar. Bu genel yargı veya teori, ülkemiz kasaba araştırmalarına aynen yansıtılabilir.

YARARLANILAN KAYNAKLAR

- Abadan-Unat, Nermin. "Toplumsal Değişme ve Türk Kadını," **Türk Toplumunda Kadın**, Derl. N. Abadan-Unat, İstanbul: Araştırma, Eğitim, Ekin Yayınları ve Sosyal Bilimler Derneği, s.1-32, 1982
- . Üniversite Öğrencilerinin Serbest Zaman Faaliyetleri. Ankara: Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları: 135-117, 1961
- Acıpayamlı, Orhan. "Anadolu'da Nazarla İlgili Bazı Âdet ve İnanmalar" **A.Ü.Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi**, Cilt: XX, Sayı1-2 (1962), s.1-42
- . **Türkiye'de Doğumla İlgili Âdet ve İnanmaların Etnolojik Etüdü**. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yayınları: 15, Fen-Edebiyat Fakültesi Araştırmalar Serisi: 8,1961
- . "Türkiye'de Yürümeyen Çocukları Yürütme Gelenekleri" **I. Uluslararası Türk Folklor Semineri Bildirileri**, (Ankara, 1974), T.C. Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı Milli Folklor Araştırma Dairesi Yayınları:9, s.257-364
- Ana Britanica Genel Kültür Ansiklopedisi**, İstanbul: Ana Yayıncılık A.°. 1986-1987.
- Alagöz, Cemalettin Arif. "Anadolu'da Yaylacılık" Ankara: C.H.P Konferansları Serisi: 1, 1938
- Atalay, Beşir. **Köy Gençliği Üzerinde Sosyolojik Bir Araştırma Büyükgeçit Köyü Araştırması**. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yayınları. 525, İşletme Fakültesi Yayınları: 65, Araştırma Serisi: 48, 1979
- . Sanayileşme ve Sosyal Değişme (Kırıkkale Araştırması), Ankara: Devlet Planlama Teşkilâtı Yayınları: 1917, Sosyal Planlama Başkanlığı Yayınları: 377, (2. baskı) 1989
- Atalay, Tuna. "Türkiye'de Evlenmeler ve Aile Yapısı: 1935 Yılı Sonrasına Sosyo-Demografik Bir Bakış" Yayınlanmamış Bilim Uzmanlığı Tezi, H. Ü. Sağlık Bilimleri Fakültesi, 1981
- Aziz, Aysel. "Kitle İletişim Araçlarının Aile Yapısına Etkisi," **Türkiye'de Ailenin Değişimi Toplumbilimsel İncelemeler**, Yay. Hazl. Türköz Erder. Ankara: Sosyal Bilimler Derneği Yayınları, s.215-234, 1984
- Balaman, Ali Rıza. "Kırsal Kesimde Aile Kurma, Çözme, Aile-İçi Etkileşim ve İlişkiler," **Türkiye'de Ailenin Değişimi Toplumbilimsel İncelemeler**, Yay. Hazl. Türköz Erder. Ankara: Sosyal Bilimler Derneği Yayınları, s. 183-192, 1984.
- Balamir, Nefise. **Kırsal Türkiye'de Eğitim ve Toplum Yapısı**. Ankara: O.D.T.Ü. Mimarlık Fakültesi Yayınları, 1982
- Barlas, Uğuroğlu. **Anadolu Düğünlerinde Büyüsel İnanmalar**. Karabük: Halk Eğitimi Yayını, 1974
- Başoğlu, Hasan Fehmi. İslâmiyetde Cenaze (Broşür) Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, (2. baskı) 1976
- Bilmen, Ömer Nasuhi. **Büyük İslâm İlmihali**, İstanbul: 1962
- Bloch, Marc-Leopold Benjamin. **Tarihin Savunusu Ya da Tarihçilik Mesleği**. Çeviren: M. Ali Kılıçbay, Ankara: Birey ve Toplum Yayınları Teorik Sorunlar Dizisi: 6, 1985

- Bottomore, T.B. **Toplumbilim**. Çeviren: Ünsal Oskay, İstanbul: Besa Basım-Yayın Dağıtım A.Ş. (2. baskı) 1984
- Bolu İl Yıllığı 1967**, İstanbul: Millî Eğitim Basımevi, 1968
- Boratav, Pertev Naili: "Türk Ağaçlarının İşlevleri Konuları ve Biçimleri," **1973 Sinan Yıllığı**, İstanbul: s.23-31, 1973
- Boskoff, A. **Social Change: Major Problems In The Emergence of The Theoretical and Research Foc. Modern Sociological Theory**, New York: 1966
- Cumhuriyetin 50. Yılında Bolu. 1973 İl Yıllığı**, Bolu: Kemal Matbaası, 1973
- Çakır, Sabri. "Doğu Karadeniz Bölgesinde Yaylacılık ve Bektaş Yayıları" 19 Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi, **Birinci Tarih Boyunca Karadeniz Kongresi Bildirileri**, (13-17 Ekim 1986 Samsun) Samsun: Eğitim Fakültesi Dergisi, Özel Sayısı:1, s.311-323, 1988
- Durkheim, Emile. **Education and Sociology**, U.S.A: 1956
- Emiroğlu, Mecdi. **Bolu'da Yaylalar ve Yaylacılık**. Ankara: A.Ü. Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Yayınları: 272, 1977
- Emiroğlu, Vedia. **Edilli Köyü'nün (Akçakoca) Kültür Değişmesi Bakımından İncelenmesi**, Ankara: Varol Matbaası, 1972
- Ercan, Ertan. "Beşik Kertme Nişan ve Bazı Hukuk Uygulamaları," **Folklor Doğru**, Sayı 30, (7-8/1970) s.28-29
- Erdentuğ, Nermîn. **Hal Köyü'nün Etnolojik Tetkiki**. Ankara: A.Ü.Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Yayınları: 109, (2. baskı) 1968
- . Sün Köyü'nün Etnolojik Tetkiki. Ankara: A.Ü. Eğitim Fakültesi Yayınları: 16, (2. baskı) 1971
- . "Türkiye Geleneksel Topluluklarında Başlık," **I. Uluslararası Türk Folklor Kongresi Bildirileri**, IV. Cilt (Ankara, 1976) Kültür Bakanlığı Millî Folklor Araştırma Dairesi Yayınları: 21, Seminer-Kongre Bildirileri Dizisi: 6, s.93-100
- Erk (Nahya) Zümrüt. "Anadolu'da Kırklama," **I. Uluslararası Türk Folklor Kongresi Bildirileri**, IV. Cilt (Ankara 1976) Kültür Bakanlığı Millî Folklor Araştırma Dairesi Yayınları: 21, Seminer-Kongre Bildirileri Dizisi:6, s.101-109
- Erkal, Mustafa. **Sosyal Meselelerimiz ve Sosyal Değişme**. Ankara: Mayaş Yayınları: 11, Araştırma Dizisi:3,1984
- . **Sosyoloji (Toplumbilimi)**. İstanbul: Filiz Kitabevi, (İlâveli 3.baskı) 1987
- Eserpek, Altan. **Sosyal Kontrol, Sapma ve Sosyal Değişme Erzurum'un İki Köyünde Karşılaştırmalı Bir Araştırma**. Ankara: A.Ü.Eğitim Fakültesi Yayınları:76,1979
- Eyüboğlu, İsmet Zeki. **Cinsel Büyüler**. İstanbul: Seçme Kitaplar Yayınevi, 1975
- Gökbalp, Ziya. **Türk Medeniyeti Tarihi**. Hazl. İsmail Aka, Kâzım Yaşar Koprıman. İstanbul: Kültür Bakanlığı Ziya Gökalp Yayınları, Seri:1, No:8, 1976
- Gökçe, Birsen. **Gecekondu Gençliği**. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yayınları C-15, 1976
- Gökyay, Orhan Şaik. **Dede Korkut**. İstanbul. Remzi Kitabevi, 1963

- Güvenç, Bozkurt. **İnsan ve Kültür Antropolojiye Giriş**. Ankara: Sosyal Bilimler Derneği Yayınları: G-1 (1. baskı) 1972
- . **Sosyal ve Kültürel Değişme**. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yayınları: D-21, 1976
- Hinçer, İhsan. "Türkler'de Başlık ve Mehir," **I. Uluslararası Türk Folklor Semineri Bildirileri**, (Ankara, 1974), T.C. Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı Milli Folklor Araştırma Dairesi Yayınları:9, s.391-398
- Hogbin, Ian H. **Social Change**, Wats, London:1958
- İloğlu, Mustafa. **Gizli İlimler Hazinesi**. 5.Cilt. İstanbul:1970-1974
- İmlâ Kılavuzu, Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu. Türk Dil Kurumu Yayınları:525,1996.
- İnan, Abdülkadir. "Göçebe Türk Boylarında Evlâtlık Müesseseleri İle İlgili Gelenekler," **A.Ü. Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi**, Cilt:VI, Sayı:3, (1948), s.127-137
- . "Müslüman Türklerde 'amanizm Kalıntısı," **İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Cilt:IV, (1952), s.19-30
- . **Tarihte ve Bugün Şamanizm Materyaller ve Araştırmalar**. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları: VII. Seri. No:24, 1954
- İslâm Ansiklopedisi, İslâm Âlemi Tarih, Coğrafya, Etnografya ve Biyografya Lugatı**, İstanbul: Millî Eğitim Basımevi, II. Cilt:1961, VI.Cilt:1955
- Kağıtçıbaşı, Çiğdem. **Çocuğun Değeri, Türkiye'de Değerler ve Doğurganlık**. İstanbul:Gözetim Matbaası, 1981
- . "Türkiye'de Çocuğun Değeri, Kadının Rolü ve Doğurganlığı" **Türk Toplumunda Kadın**, Derl. N. Abadan-Unat, İstanbul: Araştırma, Eğitim, Ekin Yayınları ve Sosyal Bilimler Derneği, s.73-80, 1982
- Karasar, Niyazi. **Araştırmalarda Rapor Hazırlama Yöntemi, Kavramlar, İlkeler, Teknikler**, Ankara:1976
- Kıray, Mübeccel B. **Ereğli Ağır Sanayiden Önce Bir Sahil Kasabası**, Ankara: Eren Ofset, (2. baskı) 1984
- . "Küçük Kasaba Kadınları" **Türk Toplumunda Kadın**, Derl. N. Abadan-Unat, İstanbul: Araştırma, Eğitim, Ekin Yayınları ve Sosyal Bilimler Derneği, s.73-80, 1982
- Koenig, Samuel. **Sociology An Introduction To The Science Of Sociology**, Barnes Noble, U.S.A., 1957
- Kongar, Enre. **Toplumsal Değişme Kurumlar, İlkeler**. Ankara: Bilgi Yayınevi, 1973
- Konraba, M. Zeki. **Bolu Tarihi**. Bolu: Vilayet Matbaası, 1964
- Kurtkan, A. **Dini Sosyoloji** İstanbul: Filiz Kitabevi, 1985
- Lundberg, George A., Schrag, Clarence C., Larsen, Otto N. **Sosyoloji**, II. Cilt. Çevirenler: Özer Ozankaya, Ülker Gürkan. Ankara. Işın Yayıncılık, 1985
- Mansur, Fatma. **Bodrum. A Town In The Aegean**. E.J. Brill, 1972

- Mazaharı, Ali A. **Ortaçağda Müslümanların Yaşayışları**, İstanbul: Varlık Yayınları:1706, Faydalı Kitaplar:132,1972
- Moore, E. Wilber. "Social Change" **International Encyclopedia of The Social Sciences**, Vol.14, 1968
- Murdock, G.P. **Social Structure**, New York, Mac Millan, (7) 1961
- Ogburn, William F. "Fixity and Persistence In Society" **Social Change**. Ed by. R. Nisbet. Basil Blackwell, 1972
- Ozankaya, Özer. **Köyde Toplumsal Yapı ve Siyasi Kültür İki Grup Köyde Yapılan Karşılaştırmalı Araştırma**. Ankara: A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları: 322, 1971
- . **Toplumbilime Giriş**. Ankara: A.Ü.Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları: 403, (Genişletilmiş 2. basım) 1977
- Örnek, Sedat Veyis. **Anadolu Folklorunda Ölüm**. Ankara: A.Ü.Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Yayınları:218, 1971
- . **Budunbilim Terimleri Sözlüğü**, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları:308,1973
- . **Etnoloji Sözlüğü**. Ankara: A.Ü.Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Yayınları:200, 1971
- . **Geleneksel Kültürümüzde Çocuk**. Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları:206, Folklor Dizisi:5, 1979
- . **Sivas ve Çevresinde Hayatın Çeşitli Safhalarıyla İlgili Batıl İnançların ve Büyüsel İşlemlerin Etnolojik Tetkiki**. Ankara: A.Ü. Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Yayınları:174, 1966
- . **Türk Halkbilimi**. Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları: 180, Folklor Dizisi: 4, 1977
- Özbay, Ferhunde. "Kırsal Kesimde Toplumsal ve Ekonomik Yapı Değişmelerinin Aile İşlevlerine Yansımaları," **Türkiye'de Ailenin Değişimi Toplumbilimsel İncelemeler**, Yay. Hazl.: Türköz Erder, Ankara: Sosyal Bilimler Derneği Yayınları, s.36-68, 1984
- Radcliffe-Brown, A.R-Forde C.D. Derl. **African Sytems of Kinship and Marriage**, New York: Oxford Univercity Press, 1950
- Redfield, Robert. **The Little Community and Peasant Society and Culture**, Chicago: 1956
- Resimli Ansiklopedik Büyük Sözlük**. İstanbul: Ansiklopedik Yayıncılık, 1982
- Sezer, Baykan. **Sosyolojinin Ana Başlıkları**, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları: 3223, Edebiyat Fakültesi Yayınları: 3217, 1985
- Sorokin, Pitirim A. **Çağdaş Sosyoloji Teorileri**. Çeviren: M. Raşit Öymen. İstanbul: İstanbul Matbaası (Göz.Geç.2.baskı), 1975.
- Stirling, Paul. **Turkish Village**, London: Weidenfeld and Nicolson, 1965
- Tanyol, Cahit. "Peşke Binamlısı Köyü," **Sosyoloji Dergisi**, S.16 (1960-1961), s.17-58
- Tarhan, M. Taner. **Eskiçağda "Kimmerler Problemi"**. Ankara: VIII. Türk Tarih Kongresinden ayrı basım. Türk Tarih Kurumu Basımevi, s.335-369, 1979

- Tezcan, Mahmut. **Sosyal ve Kültürel Değişme**. Ankara: A.Ü. Eğitim Bilimleri Fakültesi Yayınları: 129, 1984
- . **Sosyolojik Açından Boş Zamanların Değerlendirilmesi**. Ankara: A.Ü. Eğitim Bilimleri Fakültesi Yayınları: 116, 1982
- . “Ülkemizde Başlık Parası Uygulaması ve Değişme Eğilimleri,” **Türk Folkloru Araştırmaları Yıllığı** 1976, Ankara: s.247-276, 1977
- Timur, Serim. **Türkiye’de Aile Yapısı**. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yayınları D-15, 1972
- Tuğaç, Ahmet-Yurt, İbrahim-Ergil, Gül-Sevil, Hüseyin. **Türk Köyünde Modernleşme Eğilimleri Araştırması Rapor I**. Ankara: Devlet Planlama Teşkilatı Yayınları: 860, Sosyal Planlama Dairesi Yayınları: 198, 1970
- Tunçdilek, Necdet. “Türkiye’de Yaylalar ve Yaylacılık, **İstanbul Üniversitesi, Coğrafya Enstitüsü Dergisi**, Cilt:7 (1964), s.15-28
- Turhan Mümtaz. **Kültür Değişmeleri Sosyal Psikoloji Bakımından Bir Tetkik**. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1000 Temel Eser: 10, 1969
- Türkdoğan, Orhan. **Doğu Anadolu’da Sağlık-Hastalık Sisteminin Toplumsal Araştırması**. Erzurum: Atatürk Üniversitesi İşletme Fakültesi Yayınları: 161, İşletme Fakültesi Yayınları: 19, Araştırma Serisi: 14, 1972
- . **Erzurum ve Çevresinde Sosyal Araştırmalar**. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yayınları: 40, 1965
- . “Evlenmede Başlık Geleneğinin Sosyolojik Açıklaması,” **I. Uluslararası Türk Folklor Kongresi Bildirileri**. IV. Cilt (Ankara 1976), Kültür Bakanlığı Millî Folklor Araştırma Dairesi Yayınları:21, Seminer-Kongre Bildirileri Dizisi:6, s.315-362
- . **Türkiye’de Köy Sosyolojisinin Temel Sorunları**. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yayınları:76, İşletme Fakültesi Ders Kitapları Serisi: 3, 1970
- . **Yoksulluk Kültürü Gecekonduların Toplumsal Yapısı**, Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yayınları: 336, İşletme Fakültesi Yayınları:45, Araştırma Serisi: 34, 1974
- Türkiye’de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü**. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları: 211/2, (B) 1965
- Ünver, A. Süheyl. “Türkiye’de Tıbbî Folklor Üzerine Rapor (1), **Halkbilgisi Haberleri**, 5. Yıl, 56. Sayı, (Haziran 1936), s.113-135
- Ünver, İsmail. “Kemâlî Ümmî” **Bolu İli Halk Edebiyatı Sempozyumu Bildirileri**, Bolu: Bolu Kalkınma ve Tanıtma Vakfı Yayınları: 1, s.21-28, 1986
- Yasa, İbrahim. **Ankara’da Gecekondu Aileleri**. Ankara: Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı Sosyal Hizmetler Genel Müdürlüğü Yayınları: 46, 1966
- . **Hasanoğlu Köyü**. Ankara: Türkiye Orta Doğu Amme Enstitüsü Yayınları, 1955
- . **Sindel Köyü’nün Toplumsal ve Ekonomik Yapısı**, Ankara: Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü Yayınları:7, 1960
- . **Türkiye’de Kız Kaçırma Gelenekleri ve Bununla İlgili Bazı İdarî Meseleler**. Ankara: Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü Yayınları Köy Etüdleri Serisi:3,1962

— **Türkiye'nin Toplumsal Yapısı ve Temel Sorunları**, Ankara: Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü Yayınları:1365, (Genişletilmiş 2. baskı), 1973

— **Yurda Dönen İşçiler ve Toplumsal Değişme**. Ankara: Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü Yayınları: 182, 1979

Yurt Ansiklopedisi Türkiye İl İl. Dünyü, Bugünü, Yarımlı. İstanbul:Anadolu Yayıncılık A.Ş., 1982

EK A

ÖRNEK OLAY VE ANLATIMLAR

1

"Ağabeyimin yıllar sonra bir küçük çocuğu daha oldu. Şimdi onu öpüp severken, "Yahu! Öbür çocukları hiç bilemediydik. Anamıza babamıza ayıp olmasın diye seve-
mezdik" der durur. Ben de hatırlarım, azıcık çocuk sevecek olsalar, anam-babam "Biz
gençken... diye başlayan uzun konuşmalar yaparlardı."

K.K.: M.Ç.

2

"Benim büyük amcam öldü. Karısı ve geliniyle oğlu yukarı katta oturuyor. Küçük amcalar
aşağıda oturuyorlar. Ayı yiyip-içip, ayı duruyorlar."

K.K.: E.B

3

"Köyde bir tanıdıklarımız var. iki elli birbirine küsmüş. Bir elli çocuklarıyla bir odada
oturuyor, diğer çocuklarıyla öbür odada.

Mutfak tek olduğu için sırayla girip kendi yemeklerini yapıp, ayrı ayrı sofralarda yiyor-
lar."

K.K.: S.K.

4

"Ablam, eltisi ve kaynanasıyla oturuyor. Ablamın bir oğlu var. Eltisinin de bir küçük kızı
oldu.

Kaynanası bunları beşik nişanı yapalım diye dayatıyor. Ama ablamla eltisi,

- Olmaz. Onlar kardeş sayılır

- İleride sakat çocukları olur

deyip karşı koyuyorlar. Bu yüzden kaynanalarıyla ikisinin de arası açık."

K.K.: S.K.

5

"Bizim köyden şu sıralar iki kız başka başka köylere gelin gitti. Birisine beşibirlik öteki-
sine gremese takmışlar. Beşibirlik takılan böbürleniyor."

K.K.: D.T.

6

"Meselâ biz beş kardeşiz. Ağabeyim olmadığı için amcamızın oğlunu eve damat koyduk."

K.K.: S.K.

7

"Yakınlarda duydum. Bir aile oğullarına evlendirmiş. Oğlan lisede okuyor. Çocuğun tahsi-
line mâni olmasın diye resmî nikâh yapmamışlar. Çocuğun okulu bittikten sonra resmî
nikâh yapmayı düşünüyorlar."

K.K.: Ş.B.

8

"Geçende kaynımı sözledik. Biz gördük, beğendik ama oğlan,

"Ben de göreceğim, konuşacağım"

dedi. Gitti, gördü, konuştu.

"Tamam"

dedi. Pek de körükörüne olmuyor artık evlenmeler."

K.K.: Ş.E

9

"Deveciler köyünde bir kız ile oğlanı evlendirdiler. Üç yıl geçti, çocukları olmadı. Bunun üzerine kızı kovdular. Oğlanı hemen yeni bir kızla evlendirdiler.

Kızın da tâlipleri çıktı. İsteyenleri babası,

- Benim kızımın çocuğu olmuyor
diyerek reddediyordu.

Kızı isteyen adamlardan birinin karısı yakınlarda ölmüş. Bu kadından iki çocuğu varmış. Adam

- Benim çocuğum var, başka çocuk istemem"

diyerek ısrar etti sonunda evlendiler.

Kızın ilk kocasının, yeni karısından da çocuğu olmadı. Ama bizim kız şimdi iki çocuk annesi. Meğer adamın çocuğu olmuyormuş."

K.K.: S.K.

10

"Aşağıdüver'de üç yıl önce evlenip geçimsizlik nedeniyle boşanmak isteyen ama bir türlü boşanamayan bir genç var. Bu arada bir başka kızla nişanlanmış. Kızı da kaçırmış. Olay şimdi bildiğim kadarıyla savcılığa intikal etmiş durumda."

K.K.: Z.M.

11

"Ortaköy'de bir kız var bizim köyden gelin gitmiş. Guatrası büyümüş, dışa çıkmış; konuşamıyor. Konuşsa da ne dediği anlaşılmıyor. Adam bu yüzden karısını geri gönderdi. On-oniki yaşlarındaki çocuğu orada kaldı.

Babası çocuğa annesini durmadan kötülüyor, hatta göstermiyor bile. "Annen hırsız" diyor, çocuğu soğutuyor."

K.K.: S.K.

12

"Almanya'ya işçi olarak giden bir genç, burada iman nikâhlı karısından iki çocuğu olmasına rağmen, Almanya'da işçi olarak çalışan bir kadını sevmiş ve onunla evlenmiş. Dedikodular bütün Dördüdivan'ı sardı. Buradaki karısı;

- Yalandır. Doğru da olsa ne yapalım. Ben burada durur çocuklarıma bakarım." diyordu.

Derken bir gün Almancı, yeni karısı ile ondan olma küçük kızını alıp köye gelmez mi? İlk iki çocuğunu da bu kadının üstüne geçirtmiş.

Oğlanın babası bu işe çok kızdı. Oğlu ile yeni gelini kovdu.

Buradaki kadın biraz daha bekledi. Ama Almanya'daki durmadan telefon açıp;

"Daha o evde ne durup oturuyorsun. Ben nikâhlı karısıyım ya sen kimsin. Babanın evine dön"

deyip kızı üzüyordu. Derken oğlanın babası geline

"- Kızım sen git!

deyince gelin çocuklarını bırakıp gitmek zorunda kaldı.

Şimdi ona, babasının evinde düñür gelip gidiyor. Çocuklarına ise babaanneleri bakıyor. Almanya'daki geline,

- "Gel bunları al"

demişler ama tabii onun süsü var, boyası var, makyajı var. Nasıl vakit bulup da bakacak?

- Ben kendi kızıma zor bakıyorum diyormuş."

K.K. D.T.

13

Geçende bizim buradan ilkokulda hademe olan bir adamın karısı çocuğu olmadığı için kasabaya gelen çingeneleri fal baktırmak için eve almış. Falcı

"Senin çocuğun olmuyor. Kocanı çağır bu verdiğim kağıdı Kul Himmet dedenin türbesine bıraksın gelsin" demiş. Adama söylemiş, onu oraya göndermişler. Kocası gittikten sonra, "Bana yedi parça altın getir"

demiş, Kadın bütün altınlarını getirip, çingeneye vermiş Çingene bunları kadının başındaki çembere sarıp, okuyup üsleyerek sandığın en dibine, kadıncağzın gözü önünde yerleştirmiş ve

"Kocan gelinceye kadar sakın bunları buradan alma"

demiş, kadının verdiği bahşişi alıp, çıkıp gitmiş.

Kocası gelince sandığı açmışlar. Bir de ne görsünler, çemberin içi taş parçalarıyla dolu. Dövünüp durdular ama ne çare giden gitti."

K.K.: A.A.

14

Dörtdivan köylerinden birinde, çocuğu olmayan bir kadına ilâç yapmak, fal bakmak için bir eve giren, yöreye dışarıdan gelmiş çingene tâbir edilen bir kadın, ev sahibine:

"Bana kırk parça altın getir"

diyor. Kadının o kadar altını olmadığını için konu-komşudan tamamlayıp getiriyor.

Herkesin gözü önünde falına baktığı kadının çemberinin içine bohçaladığı bu altınları yüklüğün en altına koyduruyor ve sakın bunu yedi saat açmayın diyor. Çayını içip gidiyor. Fakat o arada, bir el çabukluğu ile çemberleri değiştirmiş olduğu için olsa gerek, yedi saat sonra açılan çemberin içinden taş parçaları, metal, demir parçaları çıkıyor. Olay savcılığa intikal etmiş durumdadır."

K.K.: M.Ö

15

"Geçenlerde bir doğuma gittim. Kadının üç tane oğlu var. Bu sefer kız çocuğu doğdu. Çocuğu attılar oraya, sarmakta acele bile etmediler.

Birkaç gün sonra bir doğuma daha gittim. Üç kızın üstüne bir oğlan oldu.

- Ay üşüyecek, şöyle olacak, böyle olacak dediler. Hemen sardılar, ettiler.

Bu anlattıklarım tabii ailelerin yapılarındaki faklılığa da bağlı. Ama oğlan doğumunda kız doğumundan çok daha fazla sevindiklerini söylemek, bence hiç de hatalı olmaz."

K.K.: Z.M.

16

"Birkaç yıl önce şu aşağıdaki köylerden bir genç, elinde sigarası cuma yerine doğru geliyormuş. Onu gören üç beş kişi,

- Sen niye oruç tutmuyorsun?

diye sormuşlar. Karşısındaki kem küm ediverince şakaya getirip tutup öze (dereye) atmışlar."

K.K.: H.T.

17

"Bundan birkaç yıl önce yaşanan bir olay bütün Dörtdivan'ı dehşete düşürdü.

Bayramlar'dan Karaca lâkabıyla tanınan bir adam, orman içindeki Erenler derler yatırın çevresindeki odunları kesip evine getirmiş.

Üç ay geçti, geçmedi, durup dururken evinde yangın çıkmış. Tam yangını söndürmüşler ki öte tarafta yangın çıkmış. Yatak, yorgan hep yanmış.

Eşyaları, odunları bu sefer oğlunun evine taşımışlar. Oğlanın evi betonarme olduğu halde,

türbeden alınan odunlar orada da kendi kendine tutuşmuş. Yani bu odunlar evde kaldığı süre içinde beş kere filan yangın çıkmış.

Daha sonra Karaca, bu odunları türbeye geri götürmek istedi ama, hiç kimse bunları arabasıyla taşımağa yanaşmadı. Sonunda Belediye yardımcısı oldu, odunları geri götürüp türbeye bıraktılar.

K.K.: M.Ö.; İ.E.

18

"Bizim köyden birisi gece sobanın kovanın çıkarmış, külünü dışarı dökmüş. Döktüğü kola felç geldi. O kolu hiç tutmadı. Önce doktora götürdüler.

- Doktor bunu iyi edemez. Bu hoca işi"
diyenler oldu. Sonra hocalara okutturdular, geçti."

K.K.: S.K.

19

"Bizim köyde bir genç kadın hastalandı. Üç-dört çocuğu vardı. 'Genç yaşta bir periye bastı' dediler, hocalara, doktorlara götürdüler. Çare bulunamadı. Sonra da öldü."

K.K.: N.T.

20

"Kayınnamın çocukları doğup, bir zaman geçtikten sonra ölüyormuş. Hocaya baktırmışlar, hoca;

- Bu köyde muska var. Sana muska yapmışlar. Başka köyde doğum yap. Doğanın adını Seyfi koy, doğunca da kurban kes"
 demiş.

Hocanın dediklerini yapmışlar. Doğumunu gidip Yeniçağa'da yapmış. Doğanın adını Seyfi koyup kurbanını kesmişler, çocuk yaşamış."

K.K. D.T.

21

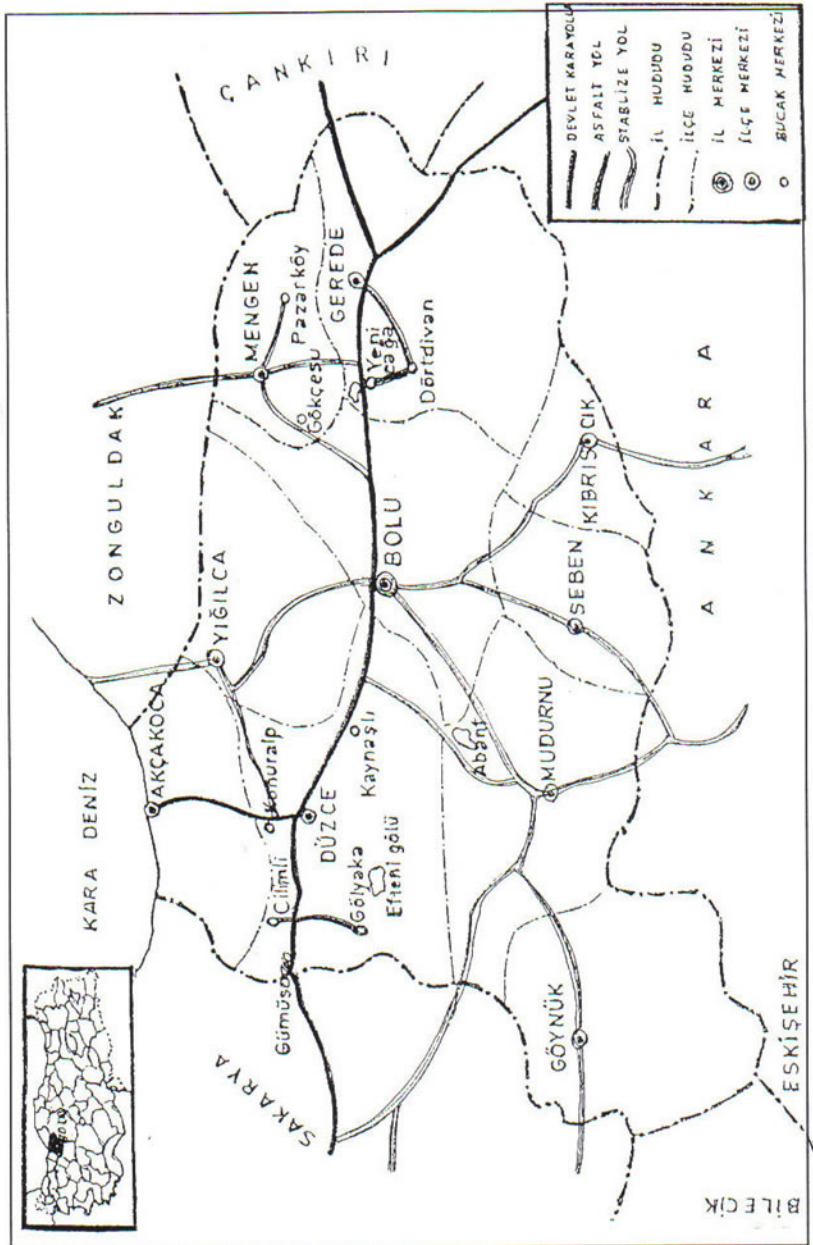
"Dülger köyünde otuz yaşlarında fakir biri var. Askerden bile dönmüş, buna kız vermemişler. Oniki yaşında bir kıza muska yaptırmışlar. Kız istemediği halde bu şekilde oğlana ısındırmışlar. Kız ailesinden soğumuş. Bir dakika bile fırsat bulsa, çocuğun yanına gider olmuş. Şimdi oniki yaşındaki kızla, otuz yaşındaki adamı evlendirdiler."

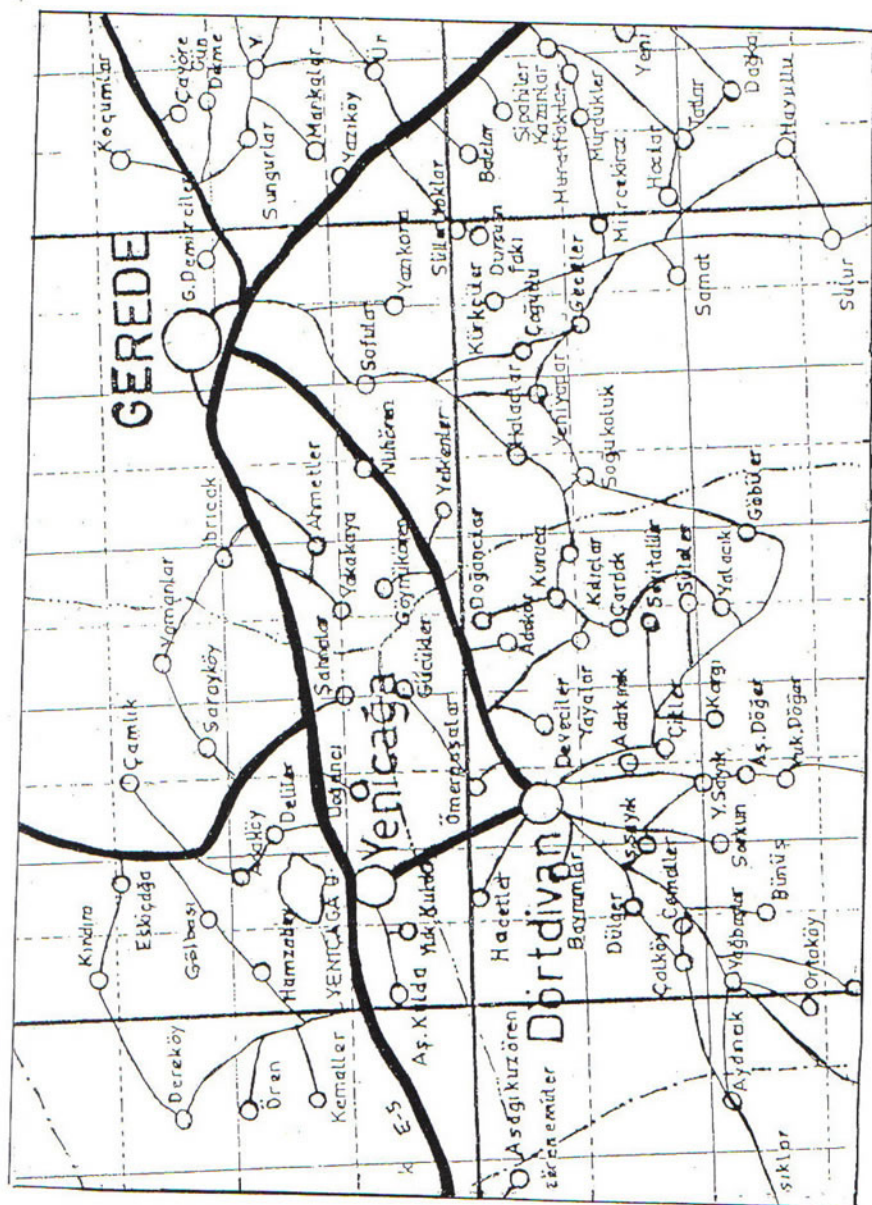
K.K.: .E.

22

"Ağabeyim evden ve ailesinden uzak duruyordu. Onca sıcaklık büyüü yaptırdık. Meğer düşmanlarımız da soğukluk büyüü yaptırmamışlar mı? İyice beter oldu."

K.K.: S.K.

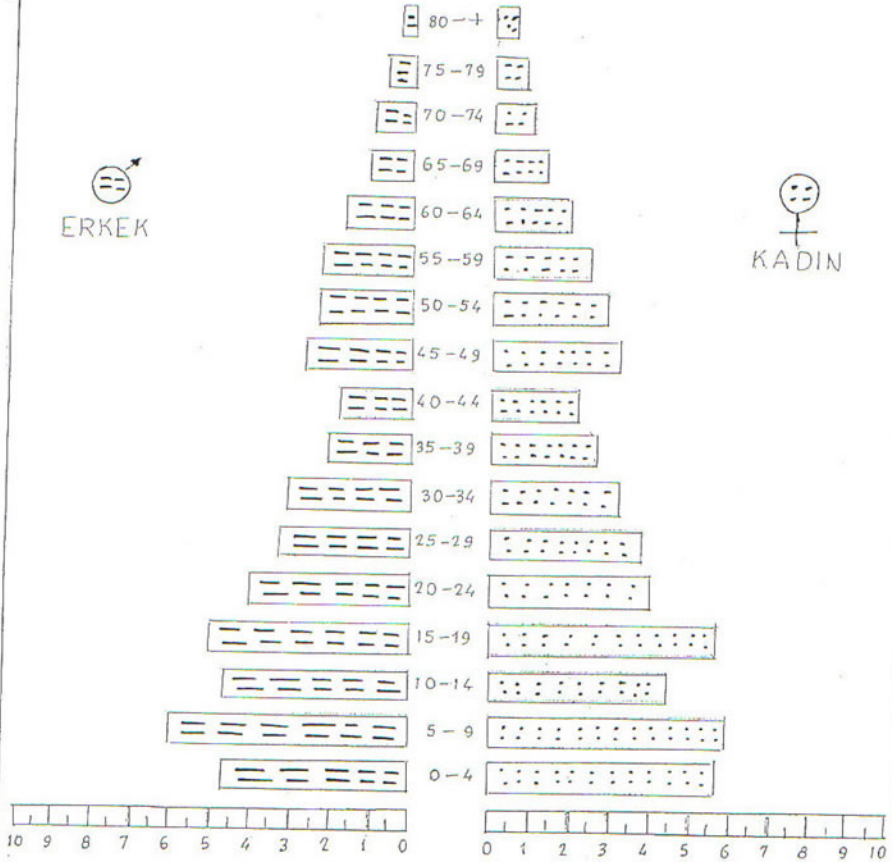
EK C

EK TABLOLAR DİZİNİ

- EK. T.1. 1988 Yılı Dörtdivan Nüfus Piramidi
- EK. T.2. 1987 Yılı Dörtdivan Nüfus Piramidi
- EK. T.3. 1986 Yılı Dörtdivan Nüfus Piramidi
- EK. T.4. Bebek Ölüm Hızının Yıllara Dağılımı
- EK. T.5. Aşılama Kampanyası
- EK. T.6. Sağlık Düzeyi Ölçütlerinin Yıllara Dağılımı
- EK. T.7. Dörtdivan Sağlık Ocağı ve Sağlık Evlerine Bağlı Köyler ve Nüfusları
- EK. T.8. Köylerin Sağlık Ocağı ve Sağlık Evlerine Uzaklığı
- EK. T.9. Yıllara Göre Sağlık Ocağına Başvuran Hasta Sayısı

EK TABLO 1

1988 YILI NÜFUS PİRAMİDİ

NÜFUSUN YAŞ GRUPLARINA GÖRE DAĞILIMI

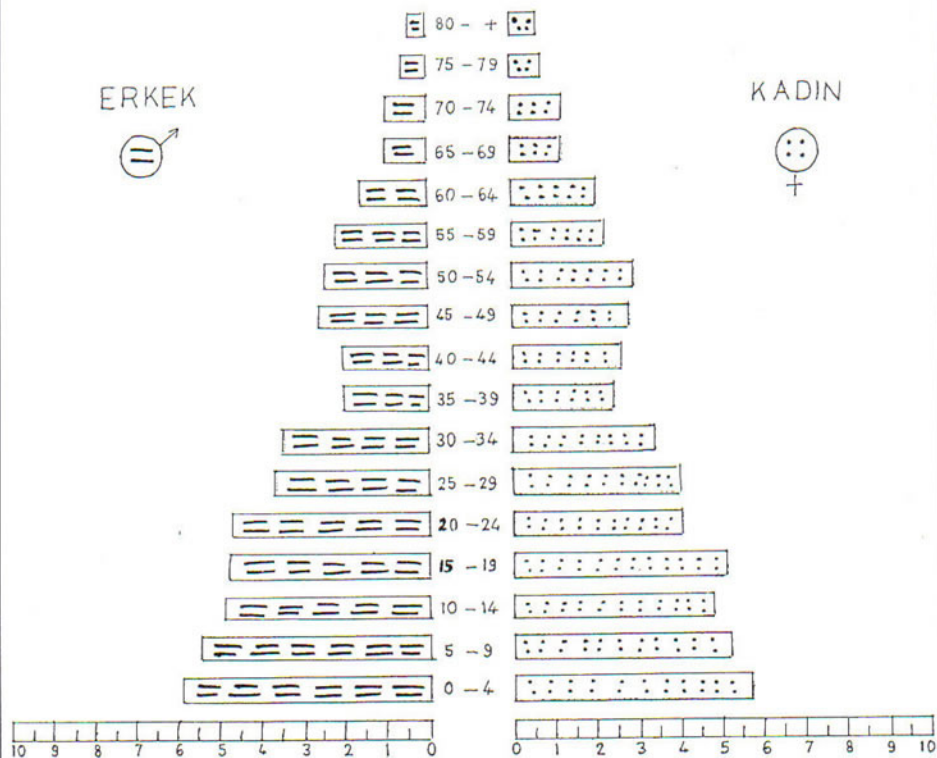
YAŞ	0-4	5-9	10-14	15-19	20-24	25-29	30-34	35-39	40-44	45-49	50-54	55-59	60-64	65-69	70-74	75-79	80+	Top.
E	732	955	725	773	637	526	496	340	279	411	376	359	251	168	158	106	56	7525
%	4.69	6.13	4.65	4.96	4.08	3.37	3.18	2.18	1.79	2.63	2.41	2.20	1.67	1.07	1.01	0.68	0.35	48.30
K	890	927	697	870	627	594	508	396	341	504	451	375	299	205	161	126	83	8054
%	5.71	5.95	4.47	5.58	4.02	3.81	3.26	2.54	2.18	3.23	2.89	2.40	1.91	1.31	1.03	0.80	0.53	51.70
Top.	1622	1882	1422	1643	1264	1120	1004	736	620	915	827	734	560	373	319	232	139	15579
%	10.41	12.08	9.12	10.54	8.11	7.18	6.44	4.72	3.97	5.87	5.30	4.71	3.59	2.39	2.04	1.48	0.89	100

EK TABLO 2

1987 YILI NÜFUS PİRAMİDİ

ERKEK

KADIN

NÜFUSUN YAŞ GRUPLARINA GÖRE DAĞILIM TABLOSU

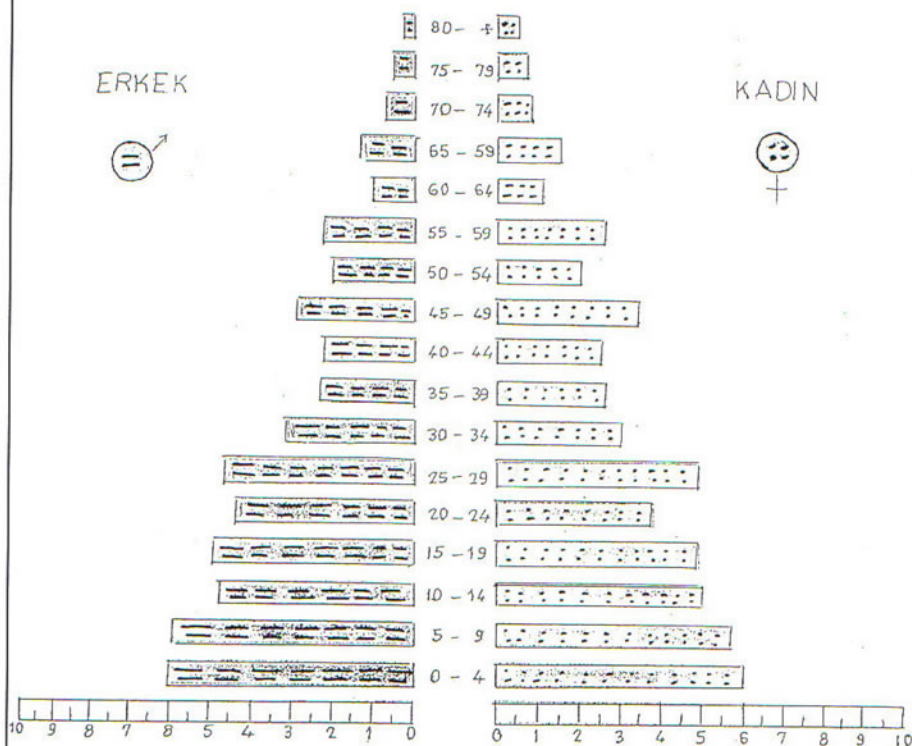
YAŞ	0-4	5-9	10-14	15-19	20-24	25-29	30-34	35-39	40-44	45-49	50-54	55-59	60-64	65-69	70-74	75-79	80 - +	TOPLAM
ERKEK	966	894	808	780	752	599	564	347	347	441	420	363	258	179	167	105	67	8057
E %	5.9	5.5	4.9	4.8	4.7	3.7	3.5	2.1	2.1	2.6	2.5	2.2	1.6	1.0	1.0	0.6	0.4	49.1
KADIN	944	862	790	835	674	660	555	380	414	467	481	359	331	200	197	107	102	8358
K %	5.7	5.2	4.8	5.1	4.1	4.0	3.4	2.4	2.6	2.8	2.9	2.2	2.0	1.2	1.2	0.7	0.6	50.9
E + K	1910	1756	1598	1615	1426	1259	1119	727	761	908	901	722	589	379	364	212	169	16415
TOPLAM %	11.6	10.7	9.7	9.9	8.8	7.7	6.9	4.5	4.7	5.4	5.4	4.4	3.6	2.2	2.1	1.3	1.0	100

EK TABLO 3

1986 YILI NÜFUS PİRAMİDİ

ERKEK

KADIN

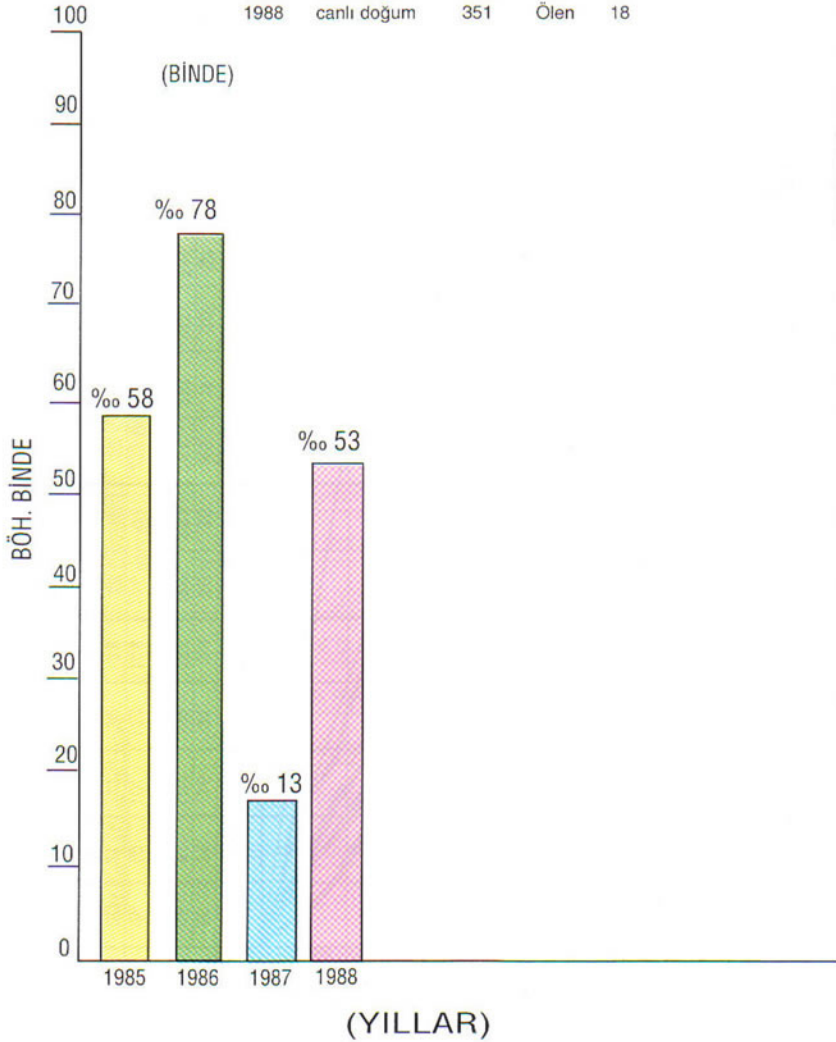
NÜFUSUN YAŞ GRUPLARINA GÖRE DAĞILIM TABLOSU

YAŞ	0-4	5-9	10-14	15-19	20-24	25-29	30-34	35-39	40-44	45-49	50-54	55-59	60-64	65-69	70-74	75-79	80	TÖPLAM
ERKEK	1040	1018	808	850	723	775	522	393	378	496	355	384	189	234	129	101	52	8449
E %	6,0	5,9	4,7	4,9	4,3	4,6	3,1	2,3	2,2	2,9	2,0	2,2	1,0	1,3	0,7	0,5	0,3	48,9
KADIN	1039	991	858	837	638	846	524	422	456	597	355	444	200	258	145	128	85	8923
K %	6,0	5,7	5,0	4,9	3,8	4,9	3,0	2,6	2,5	3,4	2,0	2,6	1,1	1,5	0,8	0,7	0,5	51,1
E + K	2079	2009	1687	1361	1621	1046	1046	849	800	1093	710	828	389	492	274	229	137	17270
%	12,0	11,6	9,7	9,8	8,1	9,5	6,1	4,9	4,7	6,3	4,0	6,8	2,1	2,8	1,5	1,2	0,8	100

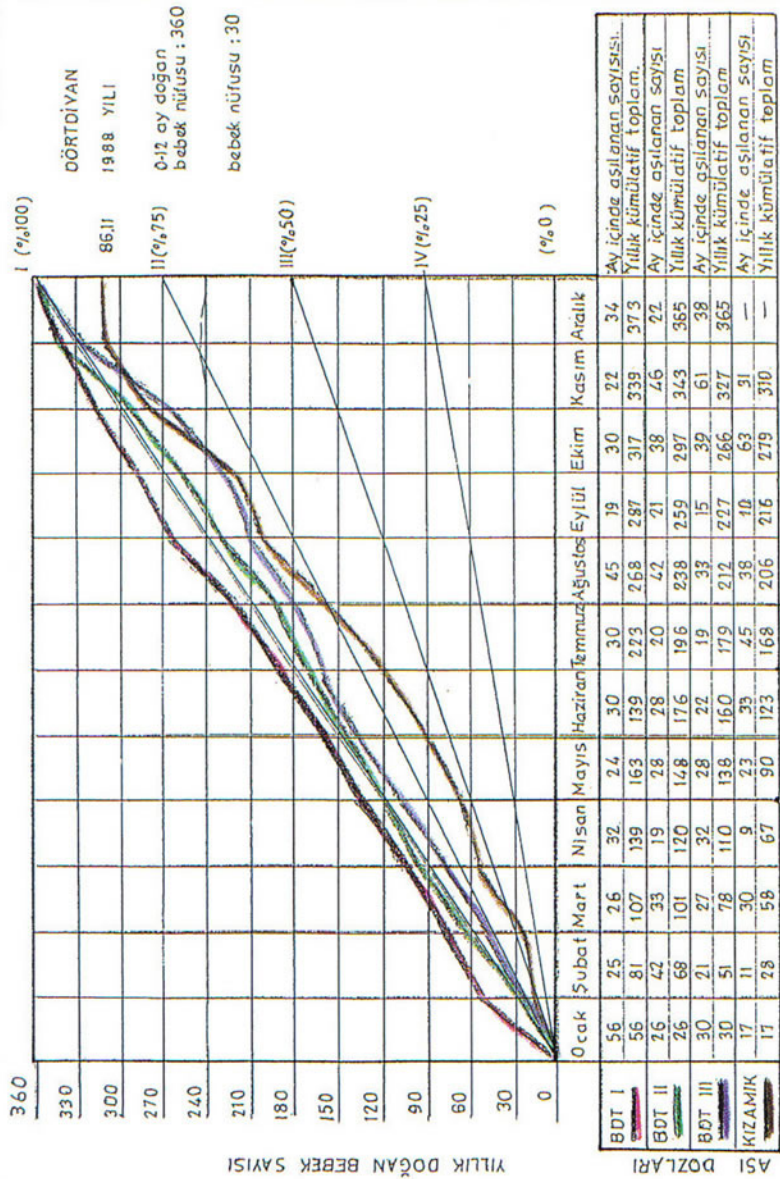
EK TABLO 4

BEBEK ÖLÜM HIZLARI (YILLARA DAĞILIMI)

1985	canlı doğum	189	Ölen	11
1986	canlı doğum	217	Ölen	17
1987	canlı doğum	146	Ölen	2
1988	canlı doğum	351	Ölen	18

EK TABLO 5

EK TABLO 6

1988 SAĞLIK DÜZEYİ ÖLÇÜTLERİ		
DOĞURGANLIK ÖLÇÜTLERİ	KABA DOĞUM HIZI (binde)	23
	ÜREME (GENEL DOĞURGANLIK)	91
	NÜFUS ARTIŞ HIZI (binde)	18
	DÜŞÜK HIZI (binde)	25
ÖLÜM ÖLÇÜTLERİ	BEBEK ÖLÜM HIZI (binde)	53
	KABA ÖLÜM HIZI (binde)	5
	ÖLÜ DOĞUM HIZI (binde)	27
BAĞIŞIKLAMA ÖLÇÜTLERİ (0 YAŞ GRUBU)	D.B.T. AŞISI (yüzde)	100
	ÇOCUK FELCİ (POLİO) AŞISI (yüzde)	100
	KIZAMIK AŞISI (yüzde)	86
DİĞER SAĞLIK DÜZEYİ ÖLÇÜTLERİ	HASTAHANEDEN OLAN DOĞUMLAR	10
	DİĞER SAĞLIK PERSONELİ YARDIMI İLE OLAN DOĞUMLAR (yüzde)	67
	KENDİ KENDİNE DOĞUMLAR (yüzde)	23
	KİŞİ BAŞINA DÜŞEN ORTALAMA MUAYENE SAYISI	0.36
	GEBE BAŞINA DÜŞEN ORTALAMA İZLEME SAYISI	11
	BEBEK BAŞINA DÜŞEN ORTALAMA İZLEME SAYISI	10
	ÇOCUK BAŞINA DÜŞEN ORTALAMA İZLEME SAYISI	3
	KORUNAN KADIN YÜZDESİ	8.2

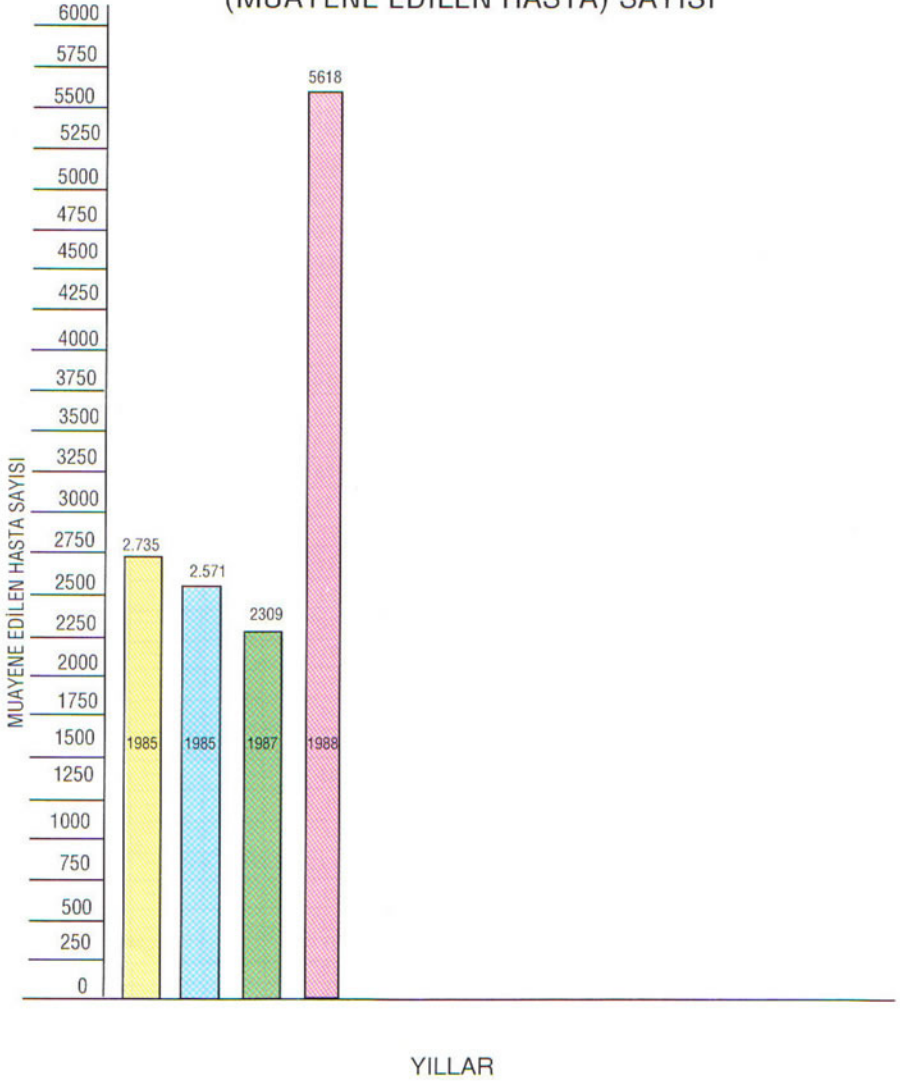
EK TABLO 7

DÖRTDİVAN SAĞLIK OCAĞI 1989 DURUMU		
SAĞLIK EVİ	BAĞLI KÖYLER	NÜFUS
Dcck Ebeliği	B. Bayramlar köyü	485
	Hacetler	163
	Kadılar mah.	918
Dcck Ebeliği	Çavuşlar mah.	796
	Güçükler köyü	473
	Ömerpasalar köyü	291
SAĞLIK EVİ	A. Düver	512
	A. Sayık	305
	Serkun	250
	Y. Düver	510
	Y. Sayık	259
SAĞLIK EVİ	Cemalılar	679
	Aydıncık	403
	Bünüş	313
	Çalköy	453
	Dülger	336
SAĞLIK EVİ	Çitler	383
	Adakınık	541
	K. Bayramlar	674
SAĞLIK EVİ	Doğancılar	1132
	Kılıçlar	312
	Kuruca	655
SAĞLIK EVİ	Süleler	320
	Göbüler	426
	Yalacık	565
	Seyitalller	156
SAĞLIK EVİ	Yağbaşlar	471
	Çetlikören	420
	Ortaköy	226
	Tekkedere	546
SAĞLIK EVİ	Yayalar	382
	Adaköy	311
	Çardak	384
	Bevecilar	384

EK TABLO 8

KÖYLERİN OCAĞA UZAKLIĞINI GÖSTERİR MESAFE CETVELİ													
İLÇESİ SAĞLIK OCAĞI		SAĞLIK EVİNİN ADI	BAĞLI KÖYLER	NÜFUS	UZAKLIK (Km)				YOL DURUM			HİZMETE ACIK	
ADI	TP				SAĞLIK EVİNE	SAĞLIK OCAĞINA	İLÇE MERKEZİN İL	İL MERKEZİN	A SFALT	STABİLİZE	HAM	DEVAML I	KISMEN
GEREDE					—	—	16	50	X	—	—	X	—
DÖRTDİVAN	K	MERKEZ			—	—	16	50	X	—	—	X	—
			GÜCÜKLER		6	6	22	56	—	X	—	X	—
			ÖMERPAŞA		5	5	20	55	—	X	—	X	—
			HACETLER		4	4	20	46	—	X	—	X	—
			BAYRAMLAR		4	4	20	54	—	X	—	X	—
		CEMALLER			—	5	21	55	—	X	—	X	—
			ÇALKÖY		2	6	22	56	—	X	—	X	—
			BÜNÜŞ		2	7	23	57	—	X	—	X	—
			DÜLGER		4	4	20	54	—	X	—	X	—
		YAĞBAŞLAR	—		—	8	24	58	—	X	—	X	—
			ŞETİKÖREN		5	13	29	63	—	X	—	X	—
			AYDINCIK		9	12	28	62	—	X	—	X	—
			TEKKEDERE		8	17	33	67	—	X	—	X	—
			ORTAKÖY		4	11	27	61	—	X	—	X	—
		AŞAĞI DÜVER			—	6	22	65	—	X	—	X	—
			Y. DÜVER		1	7	23	57	—	X	—	X	—
			A.SAYIK		2	4	20	54	—	X	—	X	—
			Y.SAYIK		1	5	21	55	—	X	—	X	—
			SORKUN		5	5	21	55	—	X	—	X	—
		CİTLER			—	3	19	53	—	X	—	X	—
			ADAKINIK		—	3	19	53	—	X	—	X	—
			K.BAYRAMLA		2	6	22	56	—	X	—	X	—
		DOĞANCILAR			—	6	11	56	—	X	—	X	—
			KILIÇLAR		3	9	14	59	—	X	—	X	—
			KURUCA		2	7	13	57	—	X	—	X	—
		SÜLELER				5	21	55	—	X	—	X	—
			GÖBÜLER		3	8	24	58	—	X	—	X	—
			YALACIK		1	6	21	56	—	X	—	X	—
			SEYİTALİLER		1	6	22	56	—	X	—	X	—
		YAYALAR			—	5	15	55	—	X	—	X	—
			CARDAK		2	6	17	56	—	X	—	X	—
			ADAKÖY		2	5	15	55	—	X	—	X	—
			DEVECİLER		2	4	15	54	—	X	—	X	—

EK TABLO 9

YILLARA GÖRE OCAK POLİKLİNİK
(MUAYENE EDİLEN HASTA) SAYISI

EK Ç
DÖRTDİVAN KASABASI VE KÖYLERİ
ANKET FORMU ÖRNEĞİ

Köyün Adı (.....)
 Anket Kodu (.....)
 Yaşı (.....)
 Cinsiyeti Kadın (....)
 Erkek (....)
 Medeni Hali Bekâr (....)
 Evli (....)
 Dul (....)
 Evli ise Sahip Olduğu Çocuk Sayısı (....)
 Öğrenim Durumu İlkokul (.....)
 Ortaokul (.....)
 Lise ve Dengi (.....)
 Yüksekokul (.....)
 Hiçbiri (.....)
 Mesleği (.....)

SORULAR

1. Sahip olduğunuz arazi miktarı (dönüm olarak)
2. Bunların tümü mahnız mıdır? Evet (...), Hayır (...)
3. Değilse nedenini belirtiniz.....
4. Babanızdan kalan arazileri kardeşleriniz arasında nasıl bölüşüyorsunuz?
 (Medenî Kanuna göre, Şer'i hükümlere göre (.....))
5. Mirasta kız ve erkek çocuklar ne kadar pay alır?
 Kız (.....) Erkek (.....)
6. Sahip olduğunuz çiftçilik araziye genişletmeyi düşünüyor musunuz?
 Evet (.....) Hayır (.....)
7. Sizce çiftçilik ideal bir meslek midir?
 Evet (.....) Hayır (.....)
8. Cevabınız hayır ise, nasıl bir meslek sahibi olmayı düşünürsünüz?

9. Arazinizde hangi ürünleri ne miktarda elde ediyorsunuz?
 Patates (.....) kg (.....) Sağlanan net gelir (.....)
 Buğday (.....) kg (.....) Sağlanan net gelir (.....)
 Arpa (.....) kg (.....) Sağlanan net gelir (.....)
 Ve Diğerleri (.....) kg (.....) Sağlanan net gelir (.....)
10. Yeni ziraat tekniklerini kullanıyor musunuz?

11. Cevabınız evet ise bunlar nelerdir?

Traktör (.....) Kombaın (.....) Biçerdöğeri (.....) Pulluk (.....)

12. Tarım ilâçları ve sunî gübre kullanıyor musunuz?

Evet (.....) Hayır (.....)

13. Köyünüze ziraat teknisyenleri geliyor mu?

Evet (.....) Hayır (.....)

14. Tarım alanındaki yenilikleri nereden ve kimlerden öğreniyorsunuz?

Teknik elemanlardan (.....) Radyodan (.....) Televizyondan (.....)

Gazeteden (.....) Arkadaş ve komşulardan (.....) Şehirden (.....)

15. Sahip olduğunuz hayvanların cins ve miktarları

Büyükbaş hayvanlar (.....) Küçükbaş hayvanlar (.....)

16. Başka gelir kaynaklarınız var mı?

Evet (.....) Hayır (.....)

Cevabınız evet ise bunlar nelerdir?

.....

17. Yıllık net geliriniz (.....) ve harcamalarınız (.....)**18. Aşağıdaki eşyalardan hangilerine sahipsiniz?**

Radyo (.....), Televizyon (.....), Buzdolabı (.....)

Çamaşır Makinesi (.....) Video (.....) Telefon (.....)

19. Tasarruflarınızı ne şekilde değerlendiriyorsunuz?

Altın olarak (.....) Bankaya yatırarak (.....) Tahvil olarak (.....)

Konut olarak (.....) Hayvan olarak (.....) Tarım âleti olarak (.....)

20. Eğer köyünüzde bazıları zengin, bazıları orta halli, bazıları da yoksul olarak kabul edilirse, siz kendinizin bu üç gruptan hangisine dahil olduğunuzu düşünürsünüz?

Zengin (.....) Orta Halli (.....) Yoksul (.....)

21. Ailenizde Dörtdivan dışında çalışan kimseler var mı?

Evet (.....) Hayır (.....)

22. Yurt dışında çalışan yakınlarınız var mı?

Evet (.....) Hayır (.....)

Cevabınız evet ise size bir faydaları var mı?

Evet (.....) Hayır (.....)

23. Ankara ve İstanbul gibi büyük kentlere gitmeyi arzu ediyor musunuz?

Evet (.....) Hayır (.....)

Cevabınız evet ise gerekçeniz nedir?

Çocuklarıma iyi bir tahsil yaptırmak (.....)

Yeni imkânlar sağlamak (.....) Daha iyi şartlar altında yaşamak (.....)

24. Dörtdivanda mevcut bulunan kahvehaneler sizi tatmin ediyor mu?

Evet (.....) Hayır (.....)

Cevabınız hayır ise bunların artmasına taraftar mısınız?

Evet (.....) Hayır (.....)

25. Sizce kahvehane günlük yaşantınıza yararlı oluyor mu?

Evet (.....) Hayır (.....)

Cevabınız evet ise ne gibi yararlar sağlıyor?

Dertleşiyoruz (.....) Oyun Oynuyoruz (.....)

Günlük siyasî olayları ve memleket meselelerini tartışıyoruz (.....)

26. Hanenizde siz dahil kaç kişi bir çatı altında yaşıyorsunuz? (.....)**27. Evlenen gençlerin ayrı bir ev kurmalarına taraftar mısınız?**

Evet (.....) Hayır (.....)

Cevabınız evet ise nedenini belirtiniz

28. Kız çocuklarının hangi okula kadar okumasına taraftarsınız?

İlkokul (.....) Ortaokul (.....) Lise (.....) Yüksekokul (.....)

29. Erkek veya kız çocuklarınızı hangi okullara vermeye taraftarsınız?

Resmî okullara (.....) Kur'an kursuna (.....) İmam Hatip okullarına (.....)

Meslek okullarına (.....)

30. Gençlerin dinî terbiyelerinde ve dinî kurallara uymalarında son yıllarda bir değişme görüyor musunuz?

Evet (.....) Hayır (.....)

Cevabınız evet ise bu değişimin sebepleri nelerdir?

Televizyon (.....) Şehir hayatı (.....) Okul (.....) Arkadaşlar (.....)

31. Hastalandığınızda daha çok kimlere başvurursunuz?

Ev ilaçlarına (.....) Hastahaneye (.....)

Köydeki tecrübeli, yaşlı kimselere (.....) Doktora (.....)

32. Sizce hastalığın nedenleri ne olabilir?

Mikrop (.....) İyi beslenememek (.....)

Allah'tan gelmesi (.....) Şeytan, cinler ve kötü güçler (.....)

33. Kırık-cıkık, cin çarpması ve cinnet getirme gibi hastalıklarda daha çok kimlere başvurursunuz?

Hocaya (.....) Sınıkçıya (.....) Doktora (.....) Hastahaneye (.....)

34. Ailenizde boşanma olayı var mı?

Evet (.....) Hayır (.....)

Cevabınız evet ise bu boşanma olayının sebebi nedir?

Geçimsizlik (.....) Birbirini sevmemek (.....)

İyi eğitim görmemiş olması (.....) Aile fertlerine saygısızlık (.....)

35. Sizce ailede otorite ve selahiyet kimde toplanır?

Babada (.....) Annede (.....) Büyükbabada (.....)

Anne ve babada (.....) Yaşlı kimsede (.....)

36. Hanede baba olmadığı durumlarda bu otorite kime geçer?

.....

- 37 Sizce ailenin gözünde çocuğun önemini/değerini belirleyen etken nedir?
- Çiftçiliği devam ettirmesi (.....) Yeni bir meslek tutması (.....)
- Eğitimini sürdürmek suretiyle öğretmen, doktor vb. olması (.....)

EK D

KAYNAK KİŞİ DİZİNİ

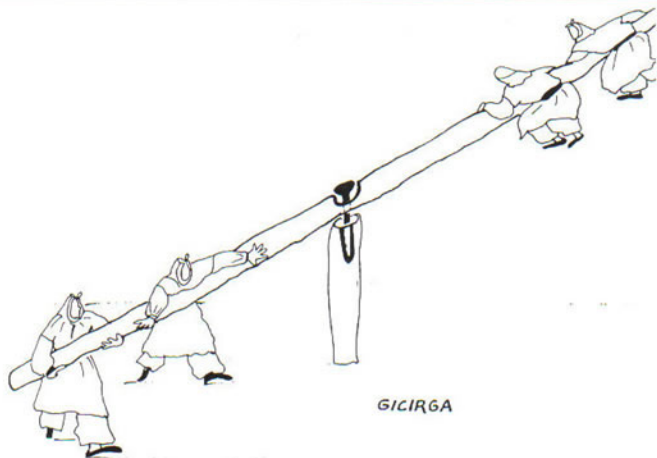
(Soyadı Adı, Yaşı, İşi, Öğrenim durumu, Evli-bekâr oluşu, Çocuk sayısı,

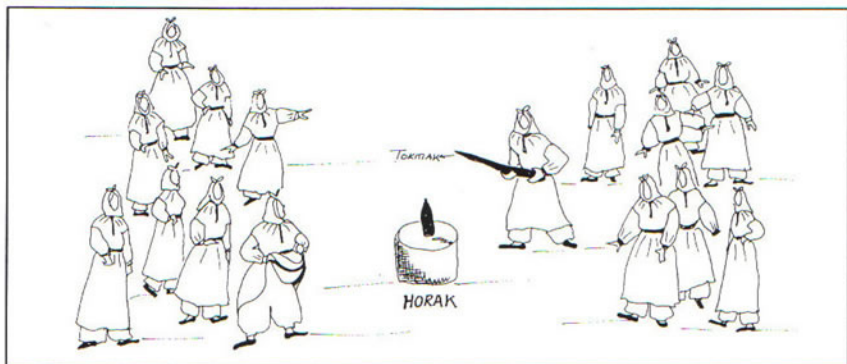
Yörenin yerlisi olup olmadığı)

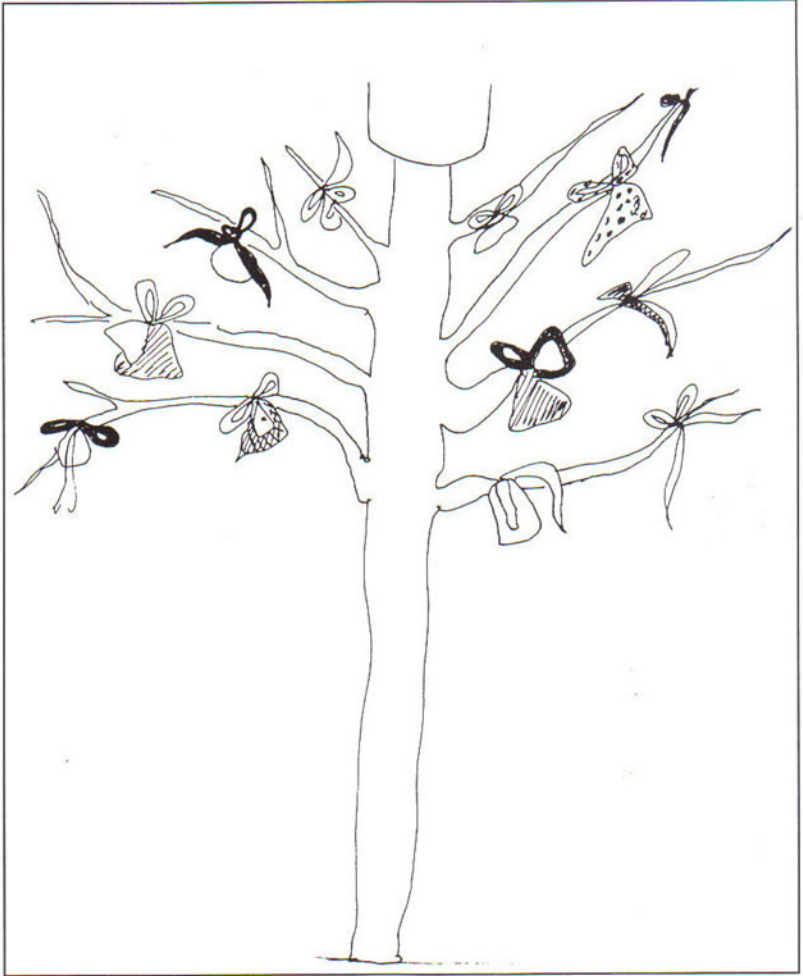
- Aksoy Abdullah, 46, Öğretmen, E., 4., Y.
 Aksoy Hayriye, 45, Ev kadını, O.Y., E., 4., Y.
 Alakuş Cemalettin, 55, Çiftçi, İ.O., E., 4., Y.
 Altındağ İsmail, 50, Belediye Başkanı, İ.O., E., 3, Y.
 Atmaca Serpil, 26, Ebe, L., B., Y.D.
 Beleşoğlu Bayram, 53, Çiftçi-Hayvancı, İ.O., E., 3., Y.
 Beleşoğlu Esra, 20, Ev Kadını, İ.O.E., Y.
 Bilgin Murat, 28, Eczacı, Y.O., E., Y.D.
 Bilgin Şebnem, 26, Doktor, Y.O., E., Y.D.
 Coşkun Kemal, 56, Muhtar-Çiftçi, İ.O., E., 3., Y.
 Çambel Muzaffer, 29, Ziraat Teknisyeni, L., E., 2., Y.
 Çullu Hatice, 23, Doktor, Y.O., B., Y.D.
 Desteci Osman, 40., Gerede Hâkimi, Y., E., 2., Y.D.
 Doğanıyigit Fatma, 53, Ev Kadını, İ.O., D., 3., Y.
 Doğanıyigit Saima, 45, Ev Kadını, O.Y.Y., E., 4., Y.
 Efe Bâki, 55, Beyaz eşya satıcısı, İ.O., E., 4., Y.
 Efe Şerife, 30, Ev Kadını, İ.O., E., 3., Y.
 Ercivan İsmail, 43, Lisede kâtip, L., E., 4., Y.
 Kalınbaçoğlu İfakat, 82, Ev kadını, Ö.Y., E., Y.
 Kalınbaçoğlu Sevgi, 15, Öğrenci, O.O., B., , Y.
 Mutlu Zehra, 21, Ebe, L., E., Y.D.
 Sayılır İbrahim, 64, Emekli Müftü., İ.O., Özel din eğitimi, E., 3., Y.
 Tahtabacak Emin, 36., Serbest ticaret, L., E., 3., Y.
 Tahtabacak Nezaket, 55., Ev kadını, O.Y., E., 3., Y.
 Tahtabacak Şerafettin 60, Muhtar-Çiftçi, İ. O., E., 3., Y.
 Tahtabacak Şadiye, 36, Ev kadını, L., E., 3., Y.
 Taşdemir Makbule, 58, Düğünlerde tef çalar, Ö.Y., D., 3., Y.
 Tınmaz Hüseyin, 36, Lise Müdürü, Y. O., E., 3., Y.
 Tiryakioğlu Düriye, 29, Ev kadını, İ. O., E., 2., Y.
 Tiryakioğlu Tahsin, 34, Yedek parçacı, İ. O., E., 2., Y.
 Özdemir Muharrem, 42, Keresteci, İ. O., E., 2., Y.
 Özdenkaya Güler, 50, Emekli ebe, L., E., 4., Y. D.
 Özer Ahmet Müslim, 38, Sağlık Memuru, L., E., 2., Y. D.
 Öztürk Muzaffer, 35, Gerede Savcısı, Y.O., E., 1., Y.D.
 Ünal İsmail, 41., Öğretmen, Ö.O., E., 2., Y.
 Yıldız Fatma, 80, Ev kadını, Ö.Y., E., 2., Y.
 Yıldız Kemal, 74., Çiftçi-Hayvancı, İ. O., E., 2., Y.

ÇİZİMLER DİZİNİ

Çizim 1	Gırgıya Binenler
Çizim 2	Horak Kapma
Çizim 3	Nagıl
Çizim 4	Dörtdivan Kadın Giysisi

NAGIL

DİZİN

- abla 49
 adak yeri 115
 adaklı 97
 ağabey 26, 49
 ağırlık 69
 ağıt 103;
 yakna 105
 Ahilik normları 8, 9
 ahret kardeşliği 111
 aile
 biçimi 53;
 bireyleri 33, 34;
 içi çatışma ve anlaşmazlıklar 56;
 iletişim 58;
 ilişkiler 44, 55, 63, 71, 93;
 huzursuzluk 26;
 kurumu 53;
 reisi statüsü 38;
 yapısı 1, 53, 54
 ailede yetki ve görev dağılımı 55, 58
 ak büyü 118
 akraba 29, 43, 45, 49;
 evlilikleri 67, 68, 89, 123
 alan araştırması 4, 77
 al
 anası 99;
 basması 97;
 karısı 98;
 tasarımı 12
 Almanca 67
 alt yapı kimliği 1
 Amerikan Sosyolojisi 3
 ana-baba daveti 88
 ana yoluğu 69
 anne 49
 anolojik 96
 aracı kadın 73
 arıcılık 37
 arkaik yapı 11
 arkadax 32, 44
 arkandan gel toplantıları 47
 asıl ad 97
 ataerkil geniş aile 53, 54, 60
 ateş 117
 avcılık 37
 ayak kösteği kesme 100
 baba 25, 49;
 haklı 69;
 mirası 25;
 soyu 49;
 - oğul:
 bağı 53;
 çatışmaları 60
 babaaane 49
 bağlama büyü 78
 balıkcılık 37
 başlık
 günü 69;
 parası 66, 75, 69, 70, 75, 89
 Bayramlık 9
 bayramlar ve bayramlaşma âdetleri 112
 bebeğin
 eşi (plänta) 94, 96;
 cinsiyeti 95
 bebek görme 99;
 -her ile ilgili inanç ve işlemler 100
 Bektaşlık 9
- beşik 97;
 içi 99;
 kermesi 68;
 nişanı 69
 beyaz şehir gelineği 83
 boş zaman 43;
 değerlendirme 43;
 faaliyetleri 43, 45;
 - lar sosyolojisi 43
 boşanma 65, 68, 89, 92;
 davası 90;
 orani 90
 bölüşme-ayrılma işlemi 25
 büyükanne 49, 57, 96
 büyükbaba 25, 33, 49, 55, 56, 57
 büyük toplum 11, 12
 cemaat 1
 cemiyet 1
 -leşme 131
 cenaze töreni 103
 cin ve peri inançları 12, 49, 116
 cuma
 pazarı 36, 39;
 yeri 44, 57
 Çağa Mahyası 40
 çapraz-yeğen evliliği 68
 Çavuşlar Mahyası 40
 çeyiz 87;
 alma 78
 çocuğun değeri 124
 çocuk
 eğitimi 49;
 sahibi olanama 90;
 -lar-torunlar 49, 59;
 -ları yaşamayan aileler 96
 çok karlı evlilik 66
 damat 41, 76, 80;
 bağlanması 78, 89;
 koyma 70;
 soylendirme 85
 davranış sistemi 25
 dayak 49
 değer ve inançlar sistemi 3, 49
 defin töreni 105
 devir 103
 dindarlaşma süreci 107, 109
 dini
 eğitim 49, 107;
 hayat 107;
 nikâh 66, 71, 85, 90, 91
 dinsel nitelikli günler 112
 doğa üstü güç 49
 doğum 41, 43, 45;
 olayı 95;
 -ölüm oranları 13;
 ve ölüm gelenekler sistemi 93
 dostluk 44, 68
 dul 91
 duvak 72, 87;
 töreni 66-88
 düğün 4, 26, 43, 32, 65, 71, 72, 77
 düğün 65, 73;
 -cülük 72;
 gönderme 73
 düşünce ve inanç sistemi 25
 eğitim süreci 4, 49
 ekonomik faaliyet 21, 30, 34, 35, 37, 49
- el öpme görevleri 87
 el öptürme günü 75
 eltiler arası anlaşmazlık 61, 62
 ere çıkmak 65
 erkek
 giyimi 128;
 kardeş 7, 26
 etkin korunma yöntemleri 124
 ev içi ilişkiler 44
 evlenme 65
 evler 127
 evlilik
 aşamaları 71, 128;
 kurumu 65;
 yaşı 72
 gecekondu olgusu 16
 geçici geniş aile 53
 geçimsizlik 91
 geçişli sosyal yapı 55
 gelenek 12, 24, 25
 geleneksel
 aile yapısı 60;
 gelin gıysisi 88, 128;
 yapı 44;
 yöntem 37
 gelin 16, 39, 41, 56, 58, 76;
 -lik etmek 56;
 -lik kız 72;
 alma 65;
 günü 83;
 töreni 66
 gelini kovma (çıkarma) 90;
 -n âdetini yapma 80
 gelir grupları 27
 geniş aile 43, 55, 127;
 -den kopma 61
 gerdek 66, 83;
 odası 79, 86
 Gerde Mahyası 40
 gırcı 38, 39
 giyim-kuşam 34-38
 gizli işsizlik 17
 gobek
 adı 95, 97;
 bağı 96;
 kesimi 95, 97;
 kordonu 95;
 saklanması 96
 göç 1;
 dalgaları 17;
 (iç ve dış) 16, 19, 52, 60;
 olgusu 1, 19, 27, 54, 58, 163, 167
 görenek 44
 görücü 65;
 -Jer 73;
 -lük 65, 72, 73
 görümlük 86
 grup dayanışması 44
 gurbet 27;
 -çilik 62, 91
 hacca gidip gelme 43, 108, 109
 hacı knası 109
 hala 49
 hamile 94;
 -lik dönemleri 94
 hane içi ilişkiler 58;
 reisi 33, 34, 55
- hastalık
 karşındaki tutumlar 119;
 nedeni 121;
 türleri 122
 hemşehirlilik 2
 husnîlik 68
 horak 40;
 kesme (kapma) yarışması 40, 43;
 mahyası 40, 72
 isunna araç ve gereçleri 127
 iskat 103
 iç güveysi 65, 70, 71
 içten ve dıştan evlenmeler 67
 ideal
 çocuk sayısı 93, 124;
 evlenme yaşı 72;
 meslek 24
 ikinci ve üçüncü doğumlar 95
 ilâti faktör 16
 ilk
 doğumlar 95;
 panayır 40
 inam nikâhı 71
 inmece 34
 inanç 12
 -lar ve gelenekler 71;
 -işlemler 12, 117, 125
 informal eğitim 116
 İslâm-İslâmlaştırma 8
 iş bölümü 44, 49
 itibar 34
 itici ve çekici kuvvet 16
 Kadhlar Mahyası 40
 kadın giyim-kuşamı 127;
 -n statüsü 61
 kahvehane 44, 45, 46, 47, 52, 57
 kalın 69
 kapalı
 kültür özelliği 12;
 köy toplumları 16, 35;
 topluluk 12
 kara büyü 78
 karasaban 32
 kardeş 26
 kasaba 1, 2, 33, 39;
 araştırmaları 11, 132;
 ideolojisi 11;
 kuruluşları 12;
 pazarı 39
 kayınvalide 40, 58, 60;
 - ile gelin arasındaki anlaşmazlıklar 61;
 ilişkiler 60
- kaynata 56, 58
 kente göç 63
 kentleşme süreci 1, 3
 kına 72;
 eğlenceleri 80;
 gececi törenleri 79;
 yaktırmak 82;
 yemeği 82
 kırk
 karışması 58;
 -lama işleni 99;
 uçurma 99
 kısır 90-91;
 panayır 40, 43, 172
 kışlak 38, 39

- kız
arama 71;
görme 72;
isteme 72;
kaçırma 63;
kınası 80;
parası 69;
-ın evden çıkması 84
kilit kapama 78, 79
kitle iletişim araçları 33, 68
kocana 49
kolonileşme 1;
süreci 2
konuşu 29, 32, 43, 49
Koroglu tipolojisi 7
köy-kasaba-şehir etkileşimi 44
köylülük bilinci 9
Kur'an kursları 108
kurum 131
küçük toplum 11, 12
kültür
değerleri 3, 4, 7, 9;
teması 127
kültürel
gecikme 12, 130;
kimlik 4;
miras 12;
özellikler 4;
süreklilik 12;
topoğrafya 4;
varlıklar 12
kültürleme süreci (enculturation)
49, 89
kürtaj 95
lakap 54
lohusa ve bebek ziyaretleri 98;
yatağı 96
maddi kültür 1, 7, 131;
yenilik 12
maddi ve manevî
alan 4;
değerler 126, 131;
unsurlar 131;
varlıklar 7, 8, 12
makinalar tarımı 31, 32
mal-mülk bölme işlemi 25
manevî kültür 1, 2, 7, 131;
kompleksi 1
mekanik dayanışma 35
memeden kesme 97
meslek kategorileri ve mesleki
dağılım 21, 22, 23
mevlit töreni 86
mevsimlik
göç 16;
iç göç 38;
işçi 16, 35
mezar 105
-ın tacı 106;
-lık ziyaretleri 112;
-lıklar 104
mikro-makro yapı 12
miras 25;
paylaşma işlemi 26
moda isimler 97
modernleşme 126;
ve aile kimliği 60
muhtar ve ihtiyar heyeti 37
muska ve büyüler 118
mülkiyet hakkı 38
müşterek mal 37
nağulcular 80
nazar değmesi 96, 98
nepotik 2
nikâh 71, 83
nikâh günü 78
nişan töreni 4, 71, 72, 76, 77
nişanlılık 77
norm 12, 55
nüfus hareketleri 13;
piranidi 15, 16;
yoğunluğu 24
ocak kültürü 85
oğul 57;
-lar 58
oğul tutma geleneği 101
okullasma 49
organik-mekanik 11
ortalama çocuk sayısı 124
oruç 108
otorite 34, 44, 57, 58, 63
oyun çıkarma 82
oyun-türkü kurma 40
ölenin devrini çevirme âdeti 103, 106
ölüm 41, 43, 45, 102;
ile ilgili inanç ve değerler sistemi 101;
öncesi 102;
sırası 102;
töreni 4
ölümün elli ikinci günü 106
örgün eğitim 49
öte dünya 101, 109
panayır 34, 39, 40
paralel yeşen evliliği 68
paralı günler 44
parçalanmış aile 54
patrilocal düzen 70
pazar 39, 40
pazarlık 39
pırtı alış veriş 76
peri 12, 49
resmî nikâh 66, 90, 91
rol 55
ruh 106
saç korma (kapama) 78;
günü 79
saçı 89
saç-baş örnekler 83
sağlık-hastalık sistemi 119
sanayileşme 4;
süreci 7;
kimliği 11
saygı ve terbiye 57
self-image 41
sert kültür özellikleri 4, 12
sıra davetleri 88
son panayır 40
sosyal
araştırmalar 3;
bilim 7, 12;
değişme frekansı 4;
hareketlilik 4, 13;
sistem 38;
tabakalaşma 4;
tarıf anlayışı 7
sosyal-kültürel
değerler 3, 65;
değişme süreci 3, 26;
yapı 1, 3
sosyalize edilme 49
sosyoloji 7;
-k 12
sosyo-ekonomik:
tabakalaşma 27, 129
yapı 21, 37, 43
sosyo-coğrafî 7;
değişim 9;
gelişim 7;
ilişkiler sistemi 9;
yapı 8
söyletmelik 86
söz kesme işlemi 75
sürekli göç 18, 38
sürüme oyunu 80, 88
süt hakkı 69
sütü bol olsun 97
sünnet 43, 109, 110;
çağı 110;
işlemi 110;
kınası 111;
töreni 110
şaka kaynana 83
Şamanist:
kültür 117;
kalıntıları 89, 118;
gelenekler 85
Şamanizm 115, 116
Şerbet 71, 73, 75;
günü 75;
töreni 75
şer'i nikâh 71
takı 77
talkım 105
tarım 38;
alanı 43;
araç-gereçleri 32
tarımda makineleşme 16, 34
tarımsal faaliyet 30, 33, 34, 35, 38
tarıf felsefesi 7
tarhi
bütünleşme 7;
kültürel özellikler 7, 12;
perspektif 11
tarıhselci
okul 7, 131;
yöntem 7
türbeler 114
Türk halk tiyatrosu 80
Türk sosyoloji ve antropoloji
geleneği 11
Türkleşme-Türkleştirme 8
tekes-çökeç evlilik 66
teknolojik değişme süreci 4
toprak
- insan ilişkileri 9;
mirası 25;
mülkiyeti 27
toprağın vatana dönüşmesi - kutsal-
laşması bilinci 131
torun 39
töre 12, 38;
-sel tutum ve davranış 26
tutuverelim âdeti 111
uğursuzluk 117, 125
ufurukçuluk 118
üretim
araçları 25;
faaliyetleri 33
veraset işlemleri ve problemleri 25
veresiyeçilik 39
Yada Taşı 116
yağmur duası 27, 115
yarı kırık 97
yaş gururları 45
yaşa dayalı iş bölümü 38
yaşlı 98
yaşlı yanında çocuk sevmeme 49
yatır 115
yavuklu gitme 79
yayla 33, 37, 39;
eğlenceleri 38;
-cılık faaliyeti 34, 37, 38, 43;
- ya göç 38
yeğen 49
yergisel yaptırım 87
Yesevîlik 9
yoksul 27;
-luk 41
yöre 33, 35, 36, 37, 39;
halkı 33, 40, 41
yöresel 30;
oyun 40;
soyleş 30
yumuşak kültür dokusu 12
yurt içi ve dışı, mevsimlik ve
sürekli göç 43, 60
yüz görümlüğü 86
zaman-aşımı (over-time) 2, 4
zekat ve fitre 108
zengin 27, 29, 41;
-lık 41
zorla kız kaçırma 66

NOTALAR DİZİNİ

- Nota 1 Kına Türküsü
Nota 2 Ayva dibinde
Nota 3 Ağıt

Nota 1

KINA TÜRKÜSÜ

Derleyen: Dr. Tülay ER

Derleme tarihi: 1989

Derleme yeri: Bolu/Gerede/Dörtdivan

Notaya alan: Nedim YILDIZ

Hızı (♩=120)

1. Ha ni bu kı zın kı na sı
 2. At la yıp gi der e şı ğı
 3. Or ta di rek or ta di rek

1. Ö nün de mum lar ya na sı
 2. Sof ra da ka lır ka şı ğı
 3. Güm bür güm bür e der yü rek

1. Ya kın bu kr zın kı na sın
 2. Kız lar e vin ya kı şı ğı
 3. O e ve bir ge lin ge rek

- 123 Kız ağı la ma sus ağı la ma

- 123 Sil göz le ri nin ya şı nı

Nota 2 AYVA DİBİNDE

Derleyen: Dr. Tülay ER

Derleme tarihi: 1989

Derleme yeri: Bolu/Gerede/Dörtdivan

Notaya alan: Nedim YILDIZ

Nota 3 AĞIT

Derleyen: Dr. Tülay ER

Derleme tarihi: 1989

Derleme yeri: Bolu/Gerede/Dörtdivan

Notaya alan: Nedim YILDIZ

Serbest (Hızlıca)

FOTOĞRAFLAR DİZİNİ

1. Tavuk Çiftliği
2. Doğrama Atölyesi
3. Dörtdivan'da Bir Mahalle
4. Dörtdivan'ın Uzaktan Görünümü
5. Tahta Perdeler İle Bölünmüş Topraklar
6. Kasaba Merkezinde Kazlar
7. Kasaba Merkezinde Bir Cuma Günü
8. Pazar Yeri
9. Dörtdivan Büyük Camii Girişi
10. Futbol Oynayan Gençler
11. Mahalle Fırını
12. Çamaşırhanenin (Sıvatlık) İçi
13. Dörtdivan Çarşısı
14. Bir Kahvehane
15. Merkez İlkokulu
16. Dörtdivan Lisesi
17. Dörtdivan Sağlık Ocağından Çıkan Kayınvalide İle Gelin
18. İki Evli Bir Erkek, Eşleri İle
19. Çeyiz Kamyonu
20. Gerdek Odasında Damat
21. Gerdek Odası ve Damat
22. Kına Gecesinde Sürütme Oynayanlar
23. Kına Gecesinde Sürütme Oynayanlar
24. Kına gecesinde Hareketli Halk Oyunu Oynayanlar
25. "Hasan" Oynayan Kadınlar
26. Baba Evinden Çıkmaya Hazırlanan Gelin
27. Evden Ayrılan Gelin
28. Gelin Arabasının Önünde Oynayan Gençler
29. Yeni Evinde Ocak Başında Oturan Gelin
30. Gelinin Yüzünün Açılması
31. Gerdek Odasında Gelin ve Damat
32. Yüzü Yazılmış Bir Gelin
33. Beyaz Elbiseli Gelin
34. Dörtdivan Beşiğinde Bebek
35. Beşikte Bir Başka Bebek
36. Kefenlenip Tabuta Alınan Cenaze
37. Omuzlar Üstünde Cenaze
38. Boş Tabut ve Cenazeden Geriye Kalanlar
39. Cenaze Namaz
40. Son Yolculuk
41. Gömülme İşlemi
42. Mezarın Yapılması
43. Topluca Edilen Dua
44. Talkım Veren Hoca
45. Mezarlıkta Yeni ve Eski Mezarlar

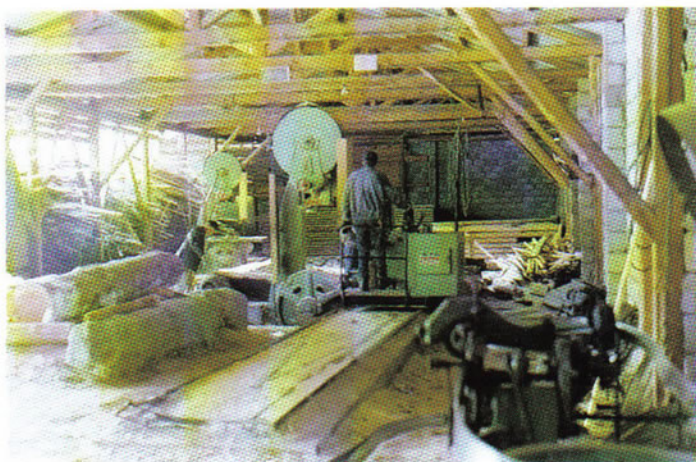
46. Kur'an Kursuna Giden Gençler
47. Kur'an Kursuna Giden Bir Başka Grup
48. Himmet Dede Türbesi
49. Büyük Cami İçindeki Yatır
50. Sağlık Ocağı Personeli Bir Arada
51. Soba Başında Bir Kadın
52. Ahşap Bir Ev
53. Betonarme Bir Ev
54. Ahşap-Kâgır Bir Ev
55. Betonarme Apartman
56. Bir Yayla Evi

Fotoğraf 1

Tavuk Çiftliği

Fotoğraf 2

Doğrama Atölyesi

Fotoğraf 3

Dörtdivan'da Bir Mahalle

Fotoğraf 4

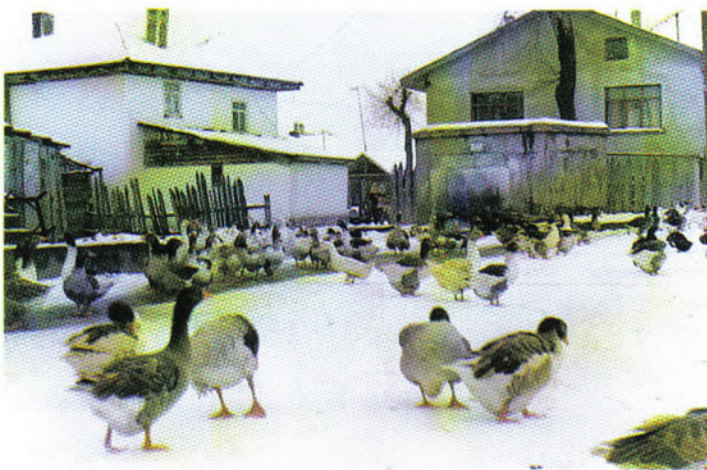
Dörtdivan'ın Uzaktan Görünümü

Fotoğraf 5

Tahta Perdeler İle Bölünmüş Topraklar

Fotoğraf 6

Kasaba Merkezindeki Kazlar

Fotoğraf 7

Kasaba Merkezinde Bir Cuma Günü

Fotoğraf 8

Pazar Yeri

Fotoğraf 9

Dörtdivan Büyük Camii Girişi

Fotoğraf 10

Futbol Oynayan Gençler

Fotoğraf 11

Mahalle Fırını

Fotoğraf 12

Çamaşırvhanenin (Sıvatlık) İçi

Fotoğraf 13

Dörtdivan Çarşısı

Fotoğraf 14

Bir Kahvehane

Fotoğraf 15

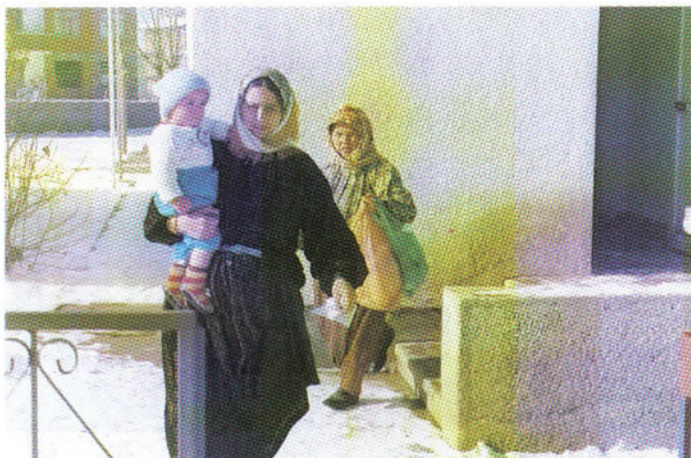
Merkez İlkokulu

Fotoğraf 16

Dörtdivan Lisesi

Fotoğraf 17

Dörtdivan Sağlık Ocağı'ndan Çıkan Kayınvalide İle Gelin

Fotoğraf 18

İki Evli Bir Erkek Eşleri İle

Fotoğraf 19

Çeyiz Kamyonu

Fotoğraf 20

Gerdek Odasında Damat

Fotoğraf 21

Gerdek Odası ve Damat

Fotoğraf 22

Kına Gecesinde Sürütme Oynayanlar

Fotoğraf 23

Kına Gecesinde Sürütme Oynayanlar

Fotoğraf 24

Kına Gecesinde Hareketli Halk Oyunu Oynayanlar

Fotoğraf 25

Hasan Oynayan Kadınlar

Fotoğraf 26

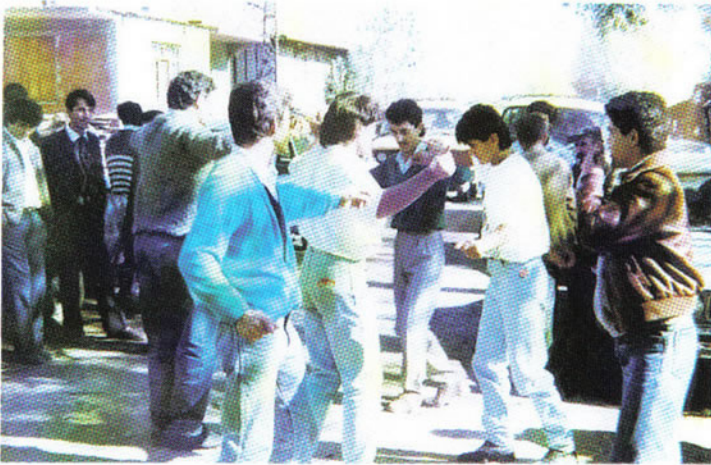
Baba Evinden Çıkma Hazırlanan Gelin

Fotoğraf 27

Evden Ayrılan Gelin

Fotoğraf 28

Gelin Arabasının Önünde Oynayan Gençler

Fotoğraf 29

Yeni Evinde Ocak Başında Oturan Gelin

Fotoğraf 30

Gelinin Yüzünün Açılması

Fotoğraf 31

Gerdek Odasında Gelin ve Damat

Fotoğraf 32

Yüzü Yazılmış Bir Gelin

Fotoğraf 33

Beyaz Elbiseli Gelin

Fotoğraf 34

Dörtdivan Beşiğinde Bebek

Fotoğraf 35

Beşikte Bir Başka Bebek

Fotoğraf 36

Kefenlenip Tabuta Alınan Cenaze

Fotoğraf 37

Omuzlar Üstünde Cenaze

Fotoğraf 38

Boş Tabut ve Cenazeden Geriye Kalanlar

Fotoğraf 39

Cenaze Namazı

Fotoğraf 40

Son Yolculuk

Fotoğraf 41

Gömölme İşlemi

Fotoğraf 42

Mezarın Yapılması

Fotoğraf 43

Topluca Edilen Dua

Fotoğraf 44

Talkım Veren Hoca

Fotoğraf 45

Mezarlıkta Yeni ve Eski Mezarlar

Fotoğraf 46

Kur'an Kursuna Giden Gençler

Fotoğraf 47

Kur'an Kursuna Giden Bir Başka Grup

Fotoğraf 48

Himmet Dede Türbesi

Fotoğraf 49

Büyük Cami İçindeki Yatr

Fotoğraf 50

Sağlık Ocağı Personeli Bir Arada

Fotoğraf 51

Soba Başında Bir Kadın

Fotoğraf 52

Ahşap Bir Ev

Fotoğraf 53

Betonarme Bir Ev

Fotoğraf 54

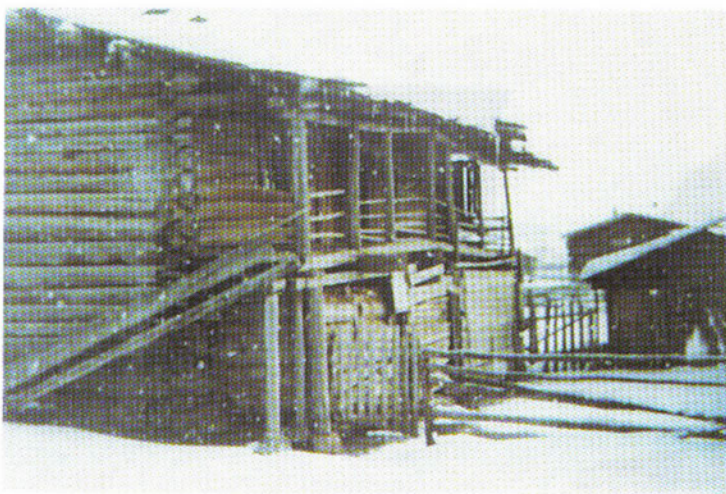
Ahşap-Kâgir Bir Ev

Fotoğraf 55

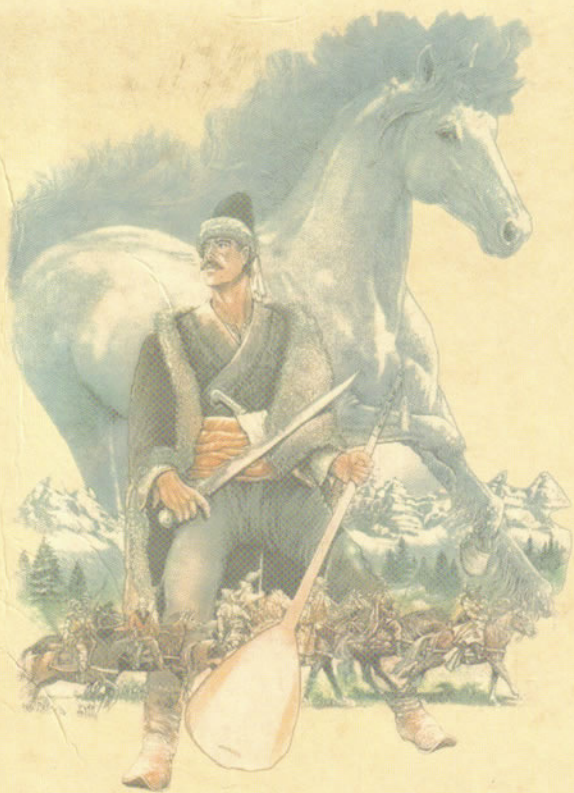

Betonarme Apartman

Fotoğraf 56

Bir Yayla Evi

DİVANKAY
Yayınları

PARA İLE SATILMAZ.

ISBN : 975-93780-0-0